

ПУБЛИКУВА СЕ ЗА ПЪРВИ ПЪТ

A full-length portrait of a young boy, likely a prince, standing in a formal room. He is wearing a dark military uniform with a red sash, a white belt, and several medals on his chest. He holds a white glove in his right hand and a sword in his left. The background features a large red curtain on the left and a classical column on the right.

ДНЕВНИК

НА СТАНИМИР СТАНИМИРОВ
ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО
НА ЦАР БОРИС III
И ПРИНЦ КИРИЛ

A decorative border in the shape of a musical staff, featuring various musical notes, clefs, and ornate flourishes that curve around the central text.

В ПАМЕТ
НА ЦАР БОРИС III.

ПОЧЕТЕН ЛИСТ

Издаването на тази книга стана възможно
благодарение на родолюбиви българи като:

г-н Огнян Донеv,
на когото издателството
дължи специална благодарност.

Според възможностите си помогнаха и:

проф. Светослав Иванов,
г-н Иван Багински,
г-н Димитър Ангелов,
г-н Димитър Димитров,
г-н Огнян Палавеев,
г-н Емил Макаров,
г-жа Галина Кабенкова,
г-жа Милена и г-н Мартин
Николови,

а също и фирмите:

СОФАРМА АД
НИХФИ АД
УНИФАРМ АД
ФАРМАХИМ ХОЛДИНГ



ДНЕВНИК

НА СТАНИМИР СТАНИМИРОВ
ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО
НА ЦАР БОРИС III
И ПРИНЦ КИРИЛ

На първа корица:

Портрет на НВ Княз Борис Търновски,
художник Никола Маринов – маслени бои

На четвърта корица:

Портрет на НВ Княз Борис Търновски
и НВ Княз Кирил Преславски,
художник Ярослав Вешин – акварел

ДНЕВНИК

НА СТАНИМИР СТАНИМИРОВ
ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО
НА ЦАР БОРИС III
И ПРИНЦ КИРИЛ

ИЗДАТЕЛСТВО  СТАРЕЙШИНСКИ

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да е начин без изричното съгласие на издателство „Старейшински“.

- © Ст. н. с. д-р Веска Николова, съставителство, предговор и бележки, 2001
- © Елена Нончева, съставителство, 2001
- © Петър Добрев, художествено оформление, 2002
- © Издателство „Старейшински“, 2002
- © Цветан Старейшински, основател и редактор
ISBN 954-91151-1-9

ДУМИ НА ИЗДАТЕЛЯ

Няма да крия, че когато за първи път попаднах на Дневника (даден ми от г-р Веска Николова в работен вариант), той ми се стори скучноват. В него имаше нещо от старите учителски „отчети“, беше някак пълен с непознати имена, учебни предмети, необичайни обноси и взаимоотношения, изобщо една отминала и малко позната епоха. Сега мога да призная, че тогава почти понечих да се откажа от идеята да бъда негов издател, въпреки огромното ми желание да издам книга за Цар Борис III.

Случи се обаче така, че Дневникът остана у мен и един ден осъзнах, че го чета отново... Прелиствах го, зачитах се и така започна „второто голямо четене“. Неусетно навлязох в атмосферата му, в необичайното „друго време“, в ритъма на един живот, който не бях живял и нямаше как да разбера, без да се уловя в капана на Дневника...

Постепенно покрай скучноватите бележки и учебни часове, учителски препирни и политически ежби, характерни за измъчената ни Родина, започна да прозира едно ново време и едно ново поколение – поколението на младия Цар Борис. Започнах да виждам по нов начин вплетените в младостта му интереси, стремежи и предпочитания, а и неговите отговорности отначало в семейството, а след това и в държавата. Цял един нов свят израсна върху княжеския сворец, който точно по времето, описано в Дневника, става царски.

Неусетно пред мен се оформи цяла галерия от характери, описани „извънбелетристично“, някак суховато, но вярно и затрогващо. Авторът на Дневника не беше пестил собствените си „сърдечни болки“ и чувствата му обогатяваха иначе обективния тон на записките. Постепенно всичко започна да живее свой собствен живот, не извън историята, но някак покрай нея, като пъстроцветен витраж, зад който времето стоеше безмилостно и чакаше Княз Борис и брат му Принц Кирил да пораснат...

Така се пристрастих към „епохата“ и „атмосферата“ на

Дневника, че започнах да го чета с увлечението на първооткривател – сякаш никой не знаеше как ще завърши всичко това. Вече не можех да се върна при истинската история и да разбера какво става по-нататък. Вече не беше важно как ще се сплете животът на Цар Борис III и как ще го настигне смъртта. Не беше важно и кой ще вземе сърцето му, как ще завърши срещата му с Хитлер, какво ще стане с евреите... Всичко това беше извън Дневника, който живееше свой собствен живот, завършил „внезапно“ с вземане на диплома...

Тук бих желал да посветвам уважаемите читатели да не оставят тази книга далеч от себе си, защото тя не може да живее сама, а и да не „бързат“, когато я четат, защото тя разказва „историята“ някак по-бавно, по-достолепно и невъзмутимо, като че авторът ѝ иска да задържи този сладък миг на спокойствие и оптимизъм. Историята в нея е някак по-уютна, по-пасторална, сякаш се чуват заглъхващите стъпки на обитателите на двореца, които са вечни като олимпийските богове – безсмъртни, но със сложни и неразбираеми за „външния“ наблюдател взаимоотношения.

Така, уважаеми читателю, бях уловен от Дневника и „неговото“ настойчиво желание да види бял свят ме завладя напълно, и то не само за да се попълнят някои празнини от собствената ни история по един по-различен начин. За никого не е тайна, че за нашия менталитет и традиции писането на дневници не е особено характерно. Може би по тази причина поуците от дневниците винаги са изоставали от новите „поуки“, които кръвожадната балканска история е носила. Затова начинът, по който тези записки хвърлят светлина върху едно относително спокойно минало, ми се стори особено ценен.

В тази връзка може би трябва да се каже, че голямо беше учудването ми, когато във великолепната иначе книга на Стефен Груев „Корона от тръни“ не открих нито ред за събитията, описани в Дневника (може би защото Дневникът е плод на археографски изследвания от последните години). Точно затова мисля, че излизането на тази книга може да внесе много яснота както за конкретния период, така и въобще за живота на Княз Борис Търновски и Принц Кирил Преславски. Тук е мястото да кажа

няколко думи за титлите Княз и Принц, за да изясня случая с тяхното изписване в заглавието, а и в самата книга. Навлизайки в Дневника, читателят ще се натъкне на уникалното (макар и добре известно от историята) съжителство на двамата братя – единият православен, другият католик. Между другото такава религиозна толерантност не е особено характерна за далеч по-демократични и веротърпими държави, монархии и дори за обикновените семейства. Тази веротърпимост, вродена демократичност, а и доста поучителна толерантност към друговеца, към чуждото мнение въобще, към културните и етническите различия е характерна и за днешното българско царско семейство. Нека преди да отсъдим каквото и да било за балканската, а и за европейската и световната история, си спомним този много показателен факт, защото той може да ни разкрие и други тайни, които изглеждат неразбираеми от гледна точка на еднопосочното, нетолерантно и едностранчиво мислене. И така в сърцето на българската аристокрация, на българското царско семейство стои огромният факт – двамата братя – Престононаследникът и бъдещ Цар и бъдещият регент – са от две различни религии. В двореца на българските царе от Третото българско царство се почитат двете най-големи течения в християнството...(Не зная доколко е уместно, но ми се ще да свържа този факт с посланието на Папа Йоан-Павел II за единението на всички християни, направено в София, много близо до мястото, където се развиват събитията, описани в Дневника.)

Макар да знаем защо това е така и как в този „дребен факт“ се преплитат големите интереси на руския Император, на почти всички европейски аристократични фамилии (начело с английската, италианската и австро-унгарската), свързани родствено и кръвно с нашия царски род, не престава да ни учудва фактът как понякога в такава крехка фигура като младия Княз Борис се изправят едно срещу друго източното и западното християнство, а и въобще Изтокът и Западът. И така православният Борис е Княз, а католикът Кирил е Принц, като от това произлизат най-неочаквани трудности дори за учебната програма на Частната на НВ Царя класическа гимназия в София, която за единия брат е построена върху православните, а за другия върху католи-

ческите празници. Впрочем самият Станимиров ги нарича ту Князете, ту Принцовете – може би поставяйки различно „ударение“ върху контекста на описанието.

В крайна сметка обаче би могло да се каже, че Всичко това е само „историята“ на две деца, които се пързаят с шейна в градината на двореца. Разбира се, ако читателят възприеме тази гледна точка към текста, то поне би се предпазил от собствените си предразсъдъци, преди да е прочел Дневника...

Като редактор съм си позволил само дребни, козметични намеси, които по-леко да водят уважаеия читател из страниците на тази книга, превърната с много труд от купчинка овехтели тетрадки от началото на Века в културен факт от 2002 г., носещ послания от едно друго време...

ЦВЕТАН СТАРЕЙШИНСКИ

П. П. Тази книга не е направена, за да носи печалба! Но щом я притежавате, значи сте от малцината „избрани“, защото тиражът ѝ е ограничен, а тя е само един „аристократичен“ опит да се почете паметта на Цар Борис III Обединител – спомняйки си неговите млади години, които са и младите години на Третото българско царство...

ЗА АВТОРА НА ТОЗИ ДНЕВНИК

Станимир Попстефанов Станимиров (26 октомври 1856 – 7 януари 1943 г.) е роден в Габрово в семейството на активния участник в църковно-националните борби поп Стефан Станимиров.

Средното си образование получава в Киевската духовна семинария (1875–1879 г.) и продължава богословското си образование в Киевската духовна академия (1879–1883 г.), където се дипломира с научна степен по богословие. Това му дава право да преподава в руските учебни заведения, но той предпочита да се завърне в Родината и поема трудния път на педагог и общественик в нова България. Последователно работи като учител, а след това и директор на Априловската гимназия (1883–1884 г.), деловодител на Училищното попечителство при Българската екзархия в Цариград, учител и директор на Първа мъжка гимназия (1886–1894 г. и 1897–1910 г.). По личното настояване на Екзарх Йосиф става ректор на семинарията при Българската екзархия (1894–1897 г.). Като учител преподава българска и всеобща църковна история, български език, Закон Божу, естетика, психология и логика. От 1908 до 1914 г. е учител и директор на създадената в двора Частна на НВ класическа гимназия, в която се обучават Престолонаследникът тогава Княз Борис и Принц Кирил.

Образованието, получено в Киевската академия определя и трайния изследователски интерес на Станимиров към историята на църквата. Наред с обобщаващи трудове за българската църква той пише множество статии, посветени на църковната история на отделни епархии като Ловеч, София, Габрово и манастирите около него, а също за християнството в Средец (II–VII в.) и пренасянето на мощите на св. Иван Рилски. Голям дял в неговото творчество заема

личността на Йосиф Соколски и униатството в България. Станимиров проявява интерес и към българското просветно дело и приноса на В. Априлов в него, Габровската гимназия и екзархийското училище в Одрин. Поради доброто познаване на руския език и история Станимиров работи и в областта на превода. Благодарение на неговия преводачески труд се появява „Всеобща история“ на Острогорски, а и много други важни за времето си книги.

Станимиров развива широка обществена и педагогическа дейност. Той е подпредседател на Софийския окръжен учебен съвет, член на Висшия учебен съвет, а също така на духовната цензура при Светия синод. Може да се каже, че той е един от бащите на българското висше образование, защото е от инициаторите за създаването на педагогически курс при Първа мъжка гимназия в София, който прераства във Висш педагогически курс (по-късно Софийски университет), където през 1888 г. чете лекции по стара история.

От януари 1909 до 1920 г. той е председател на дружество „Славянска беседа“, а след като Българската екзархия се премества в София, Станимир Попстефанов Станимиров става секретар на Светия синод (1914–1917г.). От 1921 до 1922 г. той е директор на Етнографския музей, а от 1922 до 1923 – на Народната библиотека, като по този начин завинаги свързва името си с българската просвета и култура.

Дълбоко свързан с българското образование, той дарява средства за образуване на фонд на името на сина му, от който се дава награда на беден абитуриент от класическия отдел. Учредяването на фонда става на 50-годишния юбилей на Първа софийска мъжка гимназия през 1929 г.

За цялостната си педагогическа и обществена дейност Станимир Попстефанов Станимиров е награден с ордените: „Гражданска заслуга“, „Св. Александър“ и „Св. Сава“.

ПРЕДГОВОР

ДНЕВНИКЪТ НА СТАНИМИР СТАНИМИРОВ И УЧЕНИЧЕСКИТЕ ГОДИНИ НА ЦАР БОРИС III И ПРИНЦ КИРИЛ

Години наред почитатели и противници, изследователи и публицисти разнищват в детайли всяка стъпка от личния живот и политическата дейност на Цар Борис III, търсят мотивите и резултатността на неговата политика с оглед съдбата на България. И само малцина мимоходом се докосват до детството на едно твърде сериозно за възрастта си момче, останало прекалено рано без майчина ласка, под надзора и възпитанието на суров и властен баща. Детството и юношеството са времето, когато се оформя характерът, а преживяното оставя трайни дупри в съзнанието на всеки човек. Как са преминали те при българския монарх Цар Борис III, какви интереси и наклонности е имал, какво го е радвало и тревожило, какво е обичал и мразил? Много от тези въпроси в чисто човешки план ще останат завинаги без отговор. За щастие запазеният дневник на известния геец на българската просвета и култура, историк на Българската православна църква и учител на Князете Борис и Кирил Станимир Станимиров е една истинска находка в тази насока. Авторът на Дневника внимателно открехва вратата на двора, въвежда ни в класните стаи на престолонаследника Княз Борис и брат му Принц Кирил, за да ни запознае с юношеството на двете момчета, които имат честта и бремеността да бъдат от царски произход.

До 1908 г. образованието и възпитанието на князете е поверено на различни лица: чужденци, с които усвояват френски и немски език, офицери от Военното училище и български учители. През този период голяма роля за тяхното възпитание играе Княгиня Клементина – майка на Цар Фердинанд и тяхна баба, която след смъртта на Княгиня Мария-Луиза се посвещава на четирите деца – Борис, Кирил, Евдокия и Надежда. Поради напредналата си възраст тя не е в състояние

да се грижи за системното им образование, но ги въвежда в историята на Бурбонския, Орлеанския и Кобургския род, внушава им гордото самочувствие, че са техни потомци и че са тясно свързани с другите европейски монархии.

С Височайши рескрипт от 26 юни 1904 г. княз Фердинанд възлага на министъра на просветата проф. Иван Шишманов престолонаследникът Княз Борис и Княз Кирил „да бъдат подготвени като всички български деца, подлежащи на задължително обучение“, за да могат да се явят на изпит и да получат правото да постъпят в гимназия. На 23 декември същата година пред комисия, съставена от учителите Христо Златев, Константин Спиров, Александър Йорданов, и в присъствието на министъра, Княз Борис полага изпит по Закон Божий, български език (устен и писмен), геометрия, естествознание, отечествознание и славянско четене. Той получава свидетелство за завършено основно образование с най-високата оценка и право да постъпи в гимназия. Символично му връчват символите на Първа софийска мъжка гимназия – най-елитното по това време училище, но на практика гимназиялното обучение започва едва през учебната 1908–1909 г.

В началото на 1908 г. министърът на просветата Никола Мушанов и министър-председателят Александър Малинов поставят пред Княз Фердинанд въпроса за необходимостта Престолонаследникът да получи по-солидно и всестранно образование. За целта те предлагат Княз Борис да бъде изпратен в реномирано европейско учебно заведение или пък да бъдат повикани в България известни професори, които да го занимават с проблемите на държавното право, икономика, финанси, военно дело, западноевропейска литература и т. н.

С оглед на държавните интереси въпросът за образованието на престолонаследника надхвърля рамките на семейните задължения на управляващата династия. Той се свежда не само до интелектуалното развитие и израстване на бъдещия цар, но и до това под чие влияние ще попадне, кой и какви идеи ще му внуши, как ще бъде възпитан като политик и представител на една институция с традиции в европейс-

кия свят. Княз Фердинанд обаче категорично отблъсква всякакъв опит за външна, пък била тя и министерска интервенция. Според него това е личен, фамилен въпрос и той няма да позволи никога да се меси в него. Той правилно преценява, че образованието трябва да се повери на специалисти, партийно неангажирани лица. Според него министрите на просветата са „случайни гости в това министерство. Ако им се предостави да се бъркат в този въпрос, занятията на князете ще пострадат.“ От друга страна, ако държавата поеме издръжката за образованието на синовете му, както министрите настояват, царската фамилия ще стане обект на допълнителни нападки от страна на опозицията, а правителството би си присвоило правото да навлиза в сферата на родителските му прерогативи. За това Княз Фердинанд възлага на възпитателя на Княз Борис майор Никола Куртоклиев да направи първоначален подбор на преподавателския състав, да се грижи за ритмичността на занятията, подробно да информира монарха за подготовката на князете и изучавания от тях материал. По този важен въпрос Куртоклиев се свързва с директора на Първа софийска мъжка гимназия Станмир Станимиров. След внимателно обсъждане на качества на всеки кандидат-учител те формират частно дворцово училище. Така се осъществява съкровената мечта на Станимиров да стане учител и възпитател на престолонаследника. Той с радост се заема с организирането на учебния процес и хроникера всички стъпки, воден от мисълта, че поколението трябва да знае как се е образовал бъдещият цар. Така се ражда Дневникът.

Не трябва да се забрави, че създаването на дворцовото училище става под строгия надзор на Княз Фердинанд, който определя насоките на възпитанието и образованието на своите деца. Във всичко личи неговият маниер и възгледи – като се започне от предохранителните мерки за предпазването на князете от зарази, мина се през специалното внимание към естествените науки и езиковата подготовка и се стигне до строгата дисциплина, акуратните извинителни

бележки при отсъствията от занятия, стриктното спазване на дворцовия етикет и т. н. Заг привидната му незаинтересованост се крие големият му интерес към учебния материал, към преподавателите, както и към всеки коментар, появил се в пресата, относно синовете му.

За преподаватели на князете са привлечени едни от най-добрите учители от Първа мъжка гимназия и от Военното училище. Повечето от тях са получили образованието си или са специализирали в престижни европейски университети. Те са не само добри педагози, но и хора с широки научни интереси. Това са Перикли Чилев по латински и гръцки език, Юрдан Трифонов – по български език, Иван Попов – по история, Васил Василев – по математика, художникът Георги Евстатиев и др. Сред тях, разбира се, се откроява учителят по руски и директор на дворцовото училище Станимир Станимиров – един забележителен педагог, който заслужено е получил симпатиите и високите оценки на своите колеги и възпитаници. Той е личност с рядка деликатност, достойно поведение и принципност. У него липсва така често срещаната сервилност, опит да демонстрира близост с двореца или да извлече някаква лична изгода от това. Дори в най-интимните страници на Дневника, в моменти на огорчение, а те не липсват, той показва завидни морални качества, но, разбира се, като всеки човек и той има своите пристрастия, симпатии и антипатии.

Като директор Станимиров поема отговорността за работата на преподавателите, следи доколко и как князете усвояват преподавания материал. Силно впечатление прави неговата широка култура и научна информираност. Той има своите виждания за методиката на преподаване и дава препоръки в тази насока, както и върху съдържанието на изучавания материал. Последният трябва да бъде подчинен на отговорната мисия, която бъдещият цар ще носи върху плещите си. Затова, освен познания от различни области, преподавателите в своите изложения трябва да достигат до логични изводи за поведението на различните владетели и да изиск-

ват осъзнаване на последиците от това. Станимиров е със силно развито народностно чувство, което се старее да предаде и на своите възпитаници. Затова той настоява пред преподавателите, особено по история, география и литература, да наблягат силно на „нашето“, да накарат князете да познават добре българските автори, както и приноса на България в европейската култура. От Дневника личи, че човекът, който го е писал, е строг, но това не отблъсква князете. Напротив, в негово лице те виждат справедлив и грижовен учител, с когото могат да споделят лични радости и преживявания. Той, разбира се, е снизходителен към детските им шеги – „Дете е“, бащински възкликва той.

Сформираният преподавателски екип също подхожда към образованието на децата много сериозно и с чувство за голяма отговорност. С цел да се изготви правилно учебната програма и да се съобрази тя с нивото на познанията на князете се прави предварителна проверка на подготовката им до този момент. За разлика от суперлативните оценки на изпитната комисия на проф. Иван Шишманов, сега преподавателите констатираят пропуски. Явно обучението е било водено несистемно. С голяма изненада Станимиров забелязва, че Князете не могат да четат изразително, тъй като до този момент са им чели на глас само техните възпитатели. Княз Кирил има затруднения с някои аритметични действия и т. н. Независимо от тези слабости, преподавателите смятат, че Князете са будни, интелигентни деца, със силна памет. Те проявяват подчертан интерес към естествознанието, флората и фауната на България и географията. В тези области знанията им надхвърлят обема на изучавания материал. Преподавателският колектив решава, че Княз Борис може да се счита за ученик от V гимназиален клас, а Княз Кирил – от IV гимназиален клас. Възприема се по принцип програмата на класическия отдел на гимназията, който е с по-голяма хуманитарна насоченост, дава по-широка обща култура и отговаря на вътрешната нагласа на Князете. Наред с това се предвижда периферично да се използват чудесните лаборато-

ри на Военното училище и неговият гимнастически салон, както и салонът на Художествената академия. Програмата е подредена така, че до встъпването на Княз Борис в пълнолетие през януари 1912 г. той да е завършил средното си образование и да започне да се подготвя за висше.

Прави впечатление, че учебната програма, особено в началото, е доста натоварена – между 24 и 26 часа седмично при 50-60-минутен час. Като прибавим към това извънкласните занимания: четене на допълнителна литература, военна подготовка, различни обществени и културни прояви, става ясно, че времето за игра е съвсем малко. „Времето не ми стига за нищо“ – оплаква се Княз Борис на своя преподавател. И само излетите до дворците „Врана“, „Царска Бистрица“, „Кричим“ и „Евксиноград“, дивната природа там и ловните увлечения дават възможност за разтоварване и укрепване на физическото им състояние.

Наблюденията на Станимир Върху князете като ученици и като личности с аристократичен произход са твърде интересни. Противно на неговите и на останалите преподаватели страхове и опасения, те се оказват кротки, възпитани деца, които спазват дворцовия етикет и се отнасят с почит към своите учители. „Много пъти ми е минавала през ума мисълта, пише в Дневника, че може би някой от Князете при тази скучна операция (повтаряне на граматически упражнения по руски език – б. м. – В. Николова) ще се заинати и не ще иска да повтори. Но не! Досега това не се случи.“ Особено го впечатлява държанието на Княз Борис, който се отнася към задълженията си с отговорност, опитва се да се държи като възрастен. В него детското е примесено с вънушеното още от най-ранни години съзнание за бъдещата му мисия, за която трябва да бъде добре подготвен. Като опитен педагог Станимир забелязва, че понякога Княз Борис се чувства самотен, липсва му средата на неговите връстници. Според установения ред, след свършването на учебния час, двамата князе се отделят за почивка и игра в специален салон, но често Княз Борис предпочита да остане в компанията на своите преподаватели.

даватели, да участва в техните разговори, да търси мнението им по един или друг въпрос от обществен характер. При това оценките, които Борис прави за личности и събития, подсказват, че той е добре информиран и следи всички актуални събития. По този начин престолонаследникът постепенно получава първите си уроци в политиката. Само за една година чрез добре подбраната учебна програма, квалификацията на учителски колектив и първите си обществени контакти Княз Борис успява да излезе от личната и дворцовата затвореност. Видимо пред очите на своите преподаватели той израства, става по-общителен и по-уверен в себе си.

Според сравненията на Станимиров Принц Кирил е по-импулсивен, по-жизнерадостен, но по-разсеян като ученик. От учебните задължения върши старателно само онова, което му доставя удоволствие: стои захласнат пред микроскопа или разглежда някой хербарий, но не е така с таблицата за умножение и деление.

От Дневника е видно колко трудно е да си учител на Князете. Затрудненията идват не от двореца и от самите деца, а отвън. Под формата на загриженост за доброто възпитание и здраве на престолонаследника министри, софийски учители и преподаватели във Висшето училище предявяват претенции, пръскат слухове, опитват се да zlepоставят учителите на Княза. Заг привидно благородни мотиви те прикриват своите незадоволени амбиции да получат достъп до двореца. В пресата се появяват клеветнически статии и антрефилета, които разстройват емоционално учителите и разкриват един незавиден политически и обществен морал. Жертва на такива амбиции и интриги става и Станимиров. Обиден, че е пренебрегнат от Царя по въпроса за образованието на Князете, министърът на просветата Никола Мушанов излива своя гняв върху Станимиров. На 13 март 1910 г. той е уволнен от длъжността директор на Първа мъжка гимназия, а след като отказва да признае наложеното му наказание, е уволнен и като учител. За щастие Цар Фердинанд I познава добре манталитета на обществото, абстрахира

се от политическите и личните пристрастия и се доверява на професионализма на преподавателите. Така Станимиров остава докрай директор на дворцовото училище, ползва се с вниманието и благоразположението на царския дом, а царските деца запазват най-топли чувства и уважение към своя учител до края на живота му.

* * *

Дневникът на Станимир Станимиров обхваща периода 31 април 1908 г., когато започва подготовката на създаването на частното училище при двореца и продължава до 1914 г. – времето, в което Княз Борис и Княз Кирил получават своето средно образование. Записките са нанесени върху ученически тетрадки без обложки. Те са озаглавени „Бележки по образованието на Престолонаследника Княза Бориса и Княза Кирила от Станимир Станимиров“. Почеркът е обработен, но не е много четлив.

Дневникът не се води всеки ден, а главно когато Станимиров има уроци по руски или прави ревизии на другите учители, или има някакво значимо обществено събитие. Прекъсва по-продължително по време на ваканции, празници или заболяване на Князете или на самия Станимиров. Първоначално той записва много старателно детайли от уроци и разговори. Постепенно личните и обществените ангажименти се увеличават, появяват се огорчения и разочарования, а конфликтите с министъра на просветата се отразяват зле на здравословното му състояние. Всичко това рефлектира не само върху ритмичността, но и върху начина на воденето на Дневника, като записките стават все по-лаконични. Станимиров се концентрира около най-същественото – преди всичко около срещите и разговорите с Княз Борис. Пък и такава е била целта му – да запише и запази за поколенията автентично предадени събития от един, макар и малък период от живота на бъдещия цар. В Дневника са приложени и писма, получени от двореца по различни поводи. Това са преди всичко писма на възпитателя на Княз Борис майор Н. Куртоклиев

и се отнасят до промени в учебните занятия, извинителни бележки за отсъствия по болест и не представляват обществен интерес. В личния архив на Станимиров са запазени и докладите му като Директор на дворцовото училище до Царя, в който се прави анализ на подготовката на Князете. Тези доклади са изготвени въз основа на личните преценки на преподавателите. Всичко това е огромно писмено богатство. Затова при съставителството на тази книга се ограничих само в трите учебни години (1908–1911 г.), когато Княз Борис получава своето средно образование. Позволих си също така да включа отчета на Станимиров за Втората учебна година (1909–1910 г.), както и протокола, с който се взема решение да се даде диплома за средно образование. Така тематично публикацията е насочена към образованието на Цар Борис III. Надявам се и Втората част от Дневника, свързана предимно с Княз Кирил, в следващите години да стигне до читателите.

Тъй като настоящото издание разчита на по-широк кръг читатели, са направени незначителни съкращения в текста. Те се отнасят до обема на учебния материал. Така например като преподавател по руски език Станимиров отделя най-голямо място на своите уроци, навлиза в детайли, повтаря едни и същи граматически упражнения (спрежение и глаголни времена). За да се получи известен баланс с останалите предмети, както и да се добие цялостна представа за изучавания материал, част от уроците по руски език, както и по аритметика и геометрия, са съкратени. Те са маркирани с многоточия в квадратни скоби. По този начин се открояват онези части, които имат оценъчен характер, засягат методиката на обучението, дават представа за характера, възпитанието и поведението на Князете, квалификацията на преподавателите, обществената атмосфера в столицата и т. н.

При археографската обработка на материала съставителите са се придържали към правилото да не се намесват в оригиналния текст. Направени са незначителни принципи

промени, свързани с осъвременяване на правописа, като са запазени стилът и езикът на автора (осъвременяване на излезлите от употреба букви, поставен е пълен член, където е необходимо, извършена е нормализация на пунктуацията). С цел да се подобри точността и яснотата на текста са прибавени думи или срички, поставени в квадратни скоби. В текста има много русизми, които са запазени, а неразбираемите за днешния читател се поясняват под линия. Запазени са някои съкращения, често използвани от автора, тъй като те се използват и сега. Въпреки това в края на Дневника е поместен списък на съкращенията. Бележките по текста се означени със звездички, а по съдържанието – с цифри. Обяснителните бележки се отнасят само до личности и събития, пряко свързани с учебния процес на Князете и обществените ангажменти на автора. Всяка учебна година е записана в една или повече тетрадки, затова съставителите и издателя са си позволили да ги оформят като отделни глави с редакционни заглавия. Често в Дневника неправилно се употребяват титлите „величество“ и „височество“. Объркването произтича от факта, че след обявяването на независимостта на България през 1908 г. се променя титлата на българския владетел от Княз на Цар, но това се фиксира в Конституцията едва през 1912 г. Запазили сме титлите така, както са в оригинала.

Дневникът на Станимир Станимиров се публикува за първи път. Съхранява се в Научния архив на БАН (НА БАН), ф. 10 к, оп. 1, а. е. 9, 10, 16.

Изказвам най-сърдечна благодарност на ръководството на Научния архив на БАН (НА БАН), което ни разреши да публикуваме ръкописа, и на всички колеги, които оказаха ценна помощ при подготовката му.

Ст. н. с. г-р ВЕСКА НИКОЛОВА

ПЪРВА ЧАСТ

„НАЙ-ПОСЛЕ МОИТЕ МЕЧТИ СЕ ОСЪЩЕСТВИХА“

Първа учебна година
1908–1909

30.IV.1908 г.

Сряда. Преди няколко дни, а именно на 24 април т. г. (1908), дойде при мене в дома ми г-н ротмистър* Куртоклиев¹ и ми съобщи следното: „Негово Царско Височество Ви моли да препоръчате учители, които да преподават уроци на Негово Височество Княз Бориса и Негово Височество Княз Кирила по математика, химия, физика, български език, география, естествена история, Всеобща история, латински език, гръцки език и рисуване.“ Отговорих му, че с готовност и удоволствие ще изпълня заповедта на Княза, ала не днес. „Искам, казах му аз, да си съставя списък на всички, които бих се решил да препоръчам за тази от първостепенна важност работа; да си припомня всичко, което е уместно да кажа за всекиго едного отделно, та с такъв рапорт да дам на Н. Ц. В. Възможност със значима сигурност да избере учители за Принцовете.“ Обещах му, че най-късно в неделя – 27.IV.1908 г., ще бъда готов, и го поканих да дойде пак при мене или в неделя след обяд, или в понеделник след обяд.

25.IV.1908 г.

Петък. След обяд отидох в трите софийски мъжки гимназии и взех списък на учителите – преподаватели на гореизброените предмети. Оказа се, че добре зная всички. Припомних си всичко, което би говорило в полза на всеки едного, и след здраво обмисляне реших, че ще препоръчам следните лица: 1. За латински език и гръцки език г-мата Перикли Чилев и Борис

*Офицерски чин от конницата, равен на капитан от пехотата.

Ганчев; 2. За всеобща история г-ата Иван Попов и Г. п. Василев; 3. За география В. Гочев, бивш „нов“ професор² и бивш учител в поверената ми гимназия, и Дим. Илков, учител във В[оенното] на НЦВ училище, бивш учител в поверената ми гимназия; 4. За естествена история?? 5. За математика Т. Дадгов, бивш „нов“ професор² и бивш учител в поверената ми гимназия; 6. За физика г-р Ал. Христов; 7. За рисуване Г. Евстатиев; 8. За български език Ст. Минчев и 9. За химия ?? За предметите естествена история и химия аз се убедих, че не мога да препоръчам нито едного от познатите мен учители.

В понеделник на 28 април 1908 г. часът в четири след обяд г-н ротмистър Куртоклиев дойде у дома, дето остана повече от два часа. Най-чистосърдечно и откровено му казах мнението си за всекиго от горепосочените учители. Не се спрях да му кажа, че г-н Ганчев има малък един недостатък в говора, който трябва се има предвид от Негово Царско Височество, макар че *подобен** недостатък в говора има сам г-н Куртоклиев. Това го направих съвършено обмислено: смятам, че такъв недостатък може да се придаде от учителя на впечатлителен ученик.

Колкото за учители по естествена история и химия, казах на г-н Курт[оклиев], че от софийските учители не смея да препоръчам никого. Бях свидетел как НЦВ конфузи в зоологическата и ботаническата градина директора – естественик, когото като намери съвсем бос, в заключение подигра с разказа за бабичката селянка, която на въпроса му: „Бабо, как казвате на това растение?“ отговорила: „Е, те бабиното, викаме му цвеке.“** Във всеки случай аз му обещах да събера

*Подчертаванията в целия текст са на Станимир.

**През лятото на 1903 г. м[инистър] Шишманов¹ свика директорите на всички български гимназии на конференция и ни заведе в княжеската градина, дето ни представи на Княза. Като разбра, че между нас има естественици, Князът се заложи сам да ни разведе из градината си, ама се разочарова още при първите стъпки. Из ботаническата градина той запита за българското име на едно растение и като не му отговори никой, той разказа горната случка с бабичката, може би измислена. [Бележка на автора.]

още сведения и да му ги съобщя. Като ме изслуша внимателно и ми обеща, че ще предаде на Княза Всичко дума по дума, г-н Курт[оклиев] извади от джеба си една записка, в която бяха написани имената на следните учители, някои от които му били горещо препоръчани: 1. Васил Василев, бивш дългогодишен учител във Военното на НЦ Височество училище. 2. Юргдан Трифонов – също. 3. Юрг. п. Георгиев и г-р Борис Иванов. За първия той силно настояваше *като за свой учител*. Казах му, че дядо Василчо ми е приятел още от 1875 година, когато беше студент в Одеса. Нищо друго не мога да кажа *против него* освен това, че е твърде *стар учител*, който малко е следил за предмета си. „Но Все така, добър е?“ – запита той. „Аз предпочитам Т. Дегов – отговорих аз. – Може би и Н. Ц. Височество няма да иска г-н Дегова, защото той е от новите професори, от които е и г-н Ганчев, и г-н Гочев.“ „Върху това, каза той, аз ще обърна вниманието на Господаря“. За г-н Юрг. Трифонов, когото г-н Куртоклиев предлагаше за преподавател по български език, казах, че го зная по съчиненията му и по рефератите му по история, четени в Историческото дружество като историк, макар че сега преподава български език във Висшето училище. За Юрг. п. Георгиев казах, че го зная като преподавател не особено блестящ. Той е личен приятел на НЦ Височество и може да бъде полезен повече като разводач по разконките. Той отдавна вече не е учител. При това, когато беше учител, той бълва кръв, а и сега нещо подобно му се е случило.

За г-р Борис Иванов казах, че не го познавам. Когато си тръгна, г-н Курт[оклиев] ме замоли да не говоря никому нищо за нашия разговор. Обещах му. „Ще се видим и разговорим макар още един път. Нека Ви кажа, че ще подиря сведения за препоръчаните от Вас лица, ала не толкова за учителските им способности.“ „Вярвам – казах, – че освен добро нищо друго няма да чуете. Аз гарантирам за препоръчаните. Познавам ги добре.“ „Значи няма нужда да се събират никакви сведения?“ „Да!“ – беше късият ми отговор. „Прекрасно.“

1.IX.1908 г.

Захванахме учебната година тая заран часа в 9 след молебен от поп Апостола в гимнастическия салон. След първия урок (часа от 9–10) в учителската стая се повдига въпрос за образованието на княжеските деца. Демократът учител Ал. Златанов каза, че правителството би трябвало да се занимае с този въпрос, който е от голяма важност за държавата ни. Предполагам, че в клуба на демократите, които сега са на власт⁴, трябва да е ставало дума за образованието на Престононаследника и че г-н Зл[атанов] сега казва онова, което там е говорил. Впрочем може би и нищо подобно да не е имало, а пък на мене този случаен разговор ми произведе силно впечатление затуй, защото той иде в разрез с моите блянове.

Нека тук отбележа следното. Още в деня на раждането на Княза Бориса 18.I.1894 г. мен не зная защо ми мина през ума, че аз трябва да уча това дете. Аз бях в двора на двореца заедно с народа в минутата, когато Князът показва новородения през прозореца, и тогава именно това ми мина през ума. Срещите и разговорите ми с г-н Курт[оклиев] именно по въпроса за образованието на Кн. Бориса събудиха заспалата ми мечта – да бъда учител на Престононаследника. Но понеже нито аз съм (от скромност и честолюбие) се препоръчвал за преподавател, нито пък г-н Курт[оклиев] ме имаше в списъка си, аз направих предположението, че вероятно мене ме имат предвид за ръководител, за един вид директор на княжевите учители – затова не ме канят за учител. С една дума, аз не се отчайвах или по-добре не губех надежда. Горните думи на г-н Златанова, от една страна, и невявяването на г-н Куртоклиева досега, от друга, са много симптоматични. Вероятно Князът ще се отнесе до министъра на Народното просвещение Мушанов⁵, който, баба какъвто си е, сигурно ще се съветва с Дяковича⁶ (бивш учител при мене, бивш чуждестранен директор на II С[офийска] Д[ържавна] м[ъжка] гимназия и сега секретар на демократическия клуб), с Андрея Протица⁷ (мой ученик и бивш учител при мене, автор на порнографическата „Ева“, началник на Културното отделение), тъй

също и с началниците и инспекторите в Министерството на нар[одното] просвещение, а после това ще внесе въпроса и в Министерския съвет. Аз стоя настрана от партийните борби. С Мушанова се гледаме доста накриво, макар че Мушанов ми се призна, че ми е бил ученик в началото на учебната 1886–1887 г. в Габрово. За мене дума нигде няма да стане. Прощавайте мечти! Пък аз мислех да пиша дневник, да оставя куп сведения за хода на образованието на бъдещия български княз. Нека отбележа и следното: ако досега не напуснах директорството, то една от главните причини беше, че аз като дългогодишен директор непременно ще взема участие в образованието на бъдещия княз, ако, разбира се, бъда директор или поне учител в деня на избирането на учители за Престолонаследника.

Мечти, мечти! Ща ваша слягост!...

18.X.1908 г.

Нови надежди! Днес е събота, празникът на Свети евангелист Лука, който едничък от евангелистите разказва за благовещението на Дева Мария от Архангел Гавраил. Днес аз получих блага вест. Надеждата ми се събуди. Бях ходил да се стрижа, та доста късно се връщах у дома. Когато бях на улица „С[ан] Стефано“ при дома на Б. Станкович (в нея сега се помещава част от рисуващото училище), срещнах г-н майор Куртоклиев* и ми каза, че бил у дома. Поканих го да се върнем. „Доста се забавих. Длъжен съм, каза той, да се върна вече при Принцовете. Да се разходим, а че да Ви кажа защо Ви гуря.“ Тръгнахме по улица „Оборище“. Майорът ми каза следното: „Доложих на Негово Величество решително всичко, което ми казахте за всекиго от г-да учителите. Негово Величество остана крайно доволен от откровените Ви и чистосърдечни отзиви за всекиго от учителите. Той високо цени сериозността, с която се отнесохте към възложената Вам работа, и ми заповяда да Ви явя, че той по Ваша препоръка назначи за учители на Принцовете следните господа: Ив[ан]

*През 1908 г. Н. Куртоклиев е произведен в по-висок чин – майор.

Попов⁸ за история, Пер[икли] Чилев⁹ за латински език и гръцки език, Г[еорги] Евстатиев¹⁰ за рисуване, и Юрг[ан] Трифонов¹¹ за български език (Юрг. Трифонов сега е учител в поверената ми гимназия). Сега аз Ви моля да поканите утре, часа в 10, горните господа и да ги попитате ще приемат ли да бъдат учители на Принцовете, а тъй също и да видим какво по-нататък ще вършим.“ УгоГорихме се, че срещата ще стане в дирекцията на гимназията. После това майорът ми заяви, че дядо Василчо¹² е поканен за преподавател по математика, г-н Д[имитър] Илков¹³ (по моя препоръка) за преподавател по география и г-н г-р Бор[ис] Иванов¹⁴ за естествена история и химия. На тези тримата, понеже не са учители при гимназията, той им съобщил и получил съгласието им.

Върнах се в гимназията и разпоредих да се каже на всекиго: да се обръсне и остриже, да се облече чисто и да дойде в дирекцията най-късно в 9 3/4 сутринта.

19.X.1908 г.

Днес православната църква празнува паметта на преподобни Иван Рилски Чудотворец. Този ден е патронен празник на гимназията. Всяка година той се празнува от гимназията. Понеже днес е неделя, съветът реши, че тази година гимназията няма да устройва никакви особени празненства. Тази заран часът в 10 сутринта отидох в дирекцията, дето вече се бяха събрали поканените снощи г-да учители: Г. Евстатиев, Пер. Чилев, Юрг. Трифонов, Иван Попов. Дойде и майор Куртоклиев. Часът бе 10 1/4. Преди идването му господа учителите ме разпитваха защо ги викам. Аз не казах никому нищо. Те правеха предположения и казваха какво мислят от снощи: едни казваха, че съм ги викал, за да отидем на молебен по случай на патронния празник на гимназията, други – за да отидем депутация при министъра по някоя гимназиална работа. Аз слушах и се стараех да говоря по повод на техните думи, като се чудех как да ги забавлявам, докато дойде майорът. Боях се да не би пък да се оскърбят, да помислят, че нещо ги подигравам. Тъкмо щях да дия майора по телефона, слугата ми доложи, че

той иде. Представих го на господата учителите и после се обърнах към 2-га учителите с реч (импровизация), в която преди всичко им разказах целия ход на работата, като захванах от първата среща с 2-н Куртоклиева. Съобщих им и отзива си за всекиго от тях и ги поканих да явят могат ли да поемат на плещите си тежкия товар, който царят им възлага. Всички един по един отговориха, че ми благодарят за препоръката и че с готовност и с радост приемат направената им от Царя висока чест да бъдат учители на НЦВ Престолонаследника и на НЦВ Княз Кирил. Обещаха, че ще употребят всичките си сили, за да принесат колкото е възможно по-голяма полза на Принцовете. По предложение на майора тази вечер, часа в 5, се събрахме на заседание в двореца, в източната стая на долния кат, за да прегледаме доклада на майора и на поручик Богданов¹⁵ за досегашното учение на Принцовете и да определим какво ще трябва да се прави по-нататък. Майорът ме покани да председателствам. От доклада на 2-га офицерите не бе възможно да се състави лесно и точно понятие за досегашното учение на Принцовете. Предложих и 2-га учителите приеха следното: да се състави една временна програма за три гена, в която за всеки от 2-га учителите да се предвидят по 2-3 урока, та че всеки да провери знанията на Принцовете, да обмисли добре какво ще трябва да се прави, а че в петък на 24.X.1908 г. да се съберем да обмислим отде ще захванем и какво и как ще работим. Заседанието се вдигна часа в 7 1/2. На тръгване майорът ме покани да дойда в петък да председателствам. Значи ли това, че аз ставам или вече съм завинаги председател на колегията на учителите на царските деца? Значи! Иначе не може да бъде.

24.X.1908 г.

Нови разочарования... Тая вечер, часа в 5, пак се събрахме на заседание в двореца в същата стая. Присъствуваха и двамата офицери м[айор] Курт[оклиев] и п[оручик] Богданов. Докладваха един по един 2-га учителите. Първи докладва *гя-до Василчо*, който ни разочарова. Княз Борис не е свършил

нито даже аритметика. Запитах майора да ни яви в течение на колко години е определил Царят да се свърши средното образование на Престолонаследника. Отговори, че преди навършване на пълнолетието си – 18 години, т. е. преди 18.I.1912 г. Престолонаследникът трябва да завърши средното си образование. Пресметнах, че до тогава ще имаме три и половина учебни години, ако сметнем и течащата за цяла учебна година. Дядо Василчо обясни, че понеже Престолонаследникът е в класическото отделение, дето математика не се изучава в такъв широк размер, в какъвто тя се изучава в реалния отдел, то той вярва, че за три учебни години ще успее да му предаде целия материал, предвиден за IV, V, VI и VII класове на класическия отдел. След запитването ми обясни, че пог думите „да му преподаде“ разбира не само да му прочете лекции, но Князът и да усвои материала. При това той заяви, че по неговото пресмятане за целта ще му са необходими по три урока в неделата в течение на три учебни години.

Докладва г-н Илков. Той заяви, че Княз Борис има доста обстойни сведения по география, почерпани между другото и от честите пътувания по Европа. Ако се предвидят в течение на две години по два урока седмично, ще може да се изучи основно всеобщата география, а ако се предвидят два урока седмично през третата година, ще може Престолонаследникът да изучи много основно и географията на Балканския полуостров. Взах си бележки. Отбелязах си, че исканията на г-н Илков са големи, а исканията на г-н Василча са скромни.

От доклада на г-н Юрд. Трифонов стана ясно, че на Княза Бориса ще трябва да се преподава по български език, като се захване с материала от IV клас, но че в три години с по три седмични урока може да се изучи основателно и решително всичко предвидено за изучаване в класическия отдел на гимназията. Г-н Ив. Попов заяви, че Княз Борис е учил и знае доста основателно старата, средната и част от новата история, та в две години може да изучи основателно останалата част от новата история и най-новата история, и то като му се преподава през първата година с два, а през вто-

рата година с три часа седмично. През третата година ще трябва с два часа седмично да му се преподава българска история. Д-р *Бор. Иванов* доложи, че химия Княз Борис ще изучи в обема на гимназиалния курс за класическия отдел с 2 урока седмично, и то през тази година. Като изслуша тези доклади, съветът реши да счита Княз Бориса за ученик от V клас, а знанията му да се продължат по долу приложената програма три години.

Същите господа докладваха и за занятията на Княз Кирил. Реши се: Княз Кирил да се счита за ученик от IV клас, а занятията му да се продължат по следната програма четири години.

Пристъпихме към съставянето на седмичното разпределение на уроците. Майорът заяви, че понеже засега Принцовете няма да имат занятия нито по френски, нито по немски, то занятията ще се разпределят тъй, че всеки ден да има по 5 часа за работа. Предложих и се прие да има до обяд по 3 урока, а след обяд по 2 урока. Сутринта занятията да се захващат в 8 1/2, а след обяд часа в 4 1/2. Изработи се тук приложената на отделен лист програма. Аз не получих никак-ви уроци.

№ предмети*	IV	V	VI	VII**
1. Български език	4	3	3	3
2. Руски език	2	2	2	2
3. Латински език	3	2	3	3
4. Гръцки (език)	-	2	2	2
5. Всеобща история	3	2	3	-
6. Българска история	-	-	-	2
7. Всеобща география	2	2	2	-

В полето има следните забележки:

*През първото полугодие на уч[ебната] 1908–1909 г. Княз Борис няма да учи гръцки, а часовете ще се предават към часовете по латински език.

**V, VI и VII класове за Кн. Бориса; IV, V, VI и VII за Кн. Кирила.

8. Отечествена				
география	-	-	-	2
9. Математика	-	3	4	4 – за Кн. Бориса
10. Математика	4	3	3	3 – за Кн. Кирила
11. Физика	-	2	2	2
12. Естествена				
история	2	2	2	2
13. Химия	3	2		*
14. Психология	-	-	1	-
15. Логика и етика	-	-	-	2
16. Рисуване	3	2	2	2

При изработването на седмичното разпределение на уроците се вписваха имената на учителите в два реда: в първия ред се вписваха имената на учителите, които ще преподават на Княз Бориса, а във втория ред – на Княз Кирила. Трябва да се има предвид при четенето на това седмично разпределение.

Надявах се, че поне при тържването ми майорът ще ми каже дали и в бъдеще ще председателствувам съвета, дали ще ми се възложи ръководството и надзорът на преподаването. Ала надеждите ми не се сбъднаха. Простихме се и се разотидохме. Изтъках си платното, ритам ти кросното!... Впрочем аз поне имам с що да се гордея. Аз дадох направление на занятията на учителите. Аз поставих учебните занятия на Князете на тази почва, на която исках и както исках. Всички внимателно ме слушаха и възприеха всичко, което предложих. Как погледнаха учителите на моето участие може да се види от следното: Като излязохме на улицата, г-н Илков запря няколко души и каза: „Г-да, да поблагодарим на г-н Директора. Ако не беше той и три дни да работихме, пак нямаше да свършим.“ Дядо Василчо ми стисна ръка и каза: „Опитност, опитност, която намери прекрасен случай да се приложи на дело.“ Благодаря и за това.

*В V клас Кн. Кирил няма да учи химия.

25.X.1908 г.

Получих тук приложеното писмо от майор Куртоклиев. Какво значи то? Защо ми известява, че бил направил някакви изменения в седмичното разпределение. Какво значат думите: „Аз си позволих да направя“ и пр.? Аз разбирам да преработи гимназиалната програма съгласно с това разместване. Зер Вчера се състави програмата на Князете, като се имаше предвид гимназиалната програма.

27.X.1908 г.

Тая заран, преди още да отида в гимназията, дойде дома един дворцов стражар и ми съобщи, че майор Куртоклиев ме моли да отида при него в двореца часа в 10 преди обяд. Той би дошъл, каза стражарът, сам при Вас, ала трябва да бъде на урок с Княза, затуй Ви моли да дойдете при него.

В определеното време аз бях в двореца. Майорът ме посрещна засмян до уши, въведе ме в третата южна стая в левия коридор на долния кат и ми каза следното: „Имаме цял ред кандидати за преподаватели на руски език. Аз по длъжност доложих за всички на Негово Величество, като посочих и кой от кого се препоръчва. Добавих, че тези уроци трябва да ги вземете Вие, за да бъдете колкото е възможно по-близо до работата на Князете. Аз доложих, че Вие сте преподавали руски език и във Военното училище, и в Девическата гимназия. Негово Величество ми телеграфира да Ви предложи да вземете тези уроци. Това е горещото желание на Негово Величество.“

Трябва ли да казвам колко това известие ме зарадва? Най-после моите мечти се осъществиха! Съгласих се и обещах, че утре ще отида на урок.

28.X.1908 г.

Вторник. Тая заран часа в 9 бях в двореца. Посрещна ме майор Куртоклиев и ме задържа в същата стая, в която бяхме и Вчера, часа до 9 1/2 – докато се свърши първият урок на Княз Кирил. В разговора тук аз изказах пред г-н Куртоклиев

нуждата да се назначи един ръководител на занятията, един директор на уреденото в двора училище, защото, казах аз, без такъв ръководител може да се случи, че всеки от преподавателите ще тръгне по свой път, та в занятията на Князете няма да има единство. Обеща ми да доложи на Царя, който все още е в „Евксиноград“, след като се завърне в София. Часът в 9 1/2 майорът ме въведе в същата онази стая, в която два пъти се събирахме на заседание, и ме представи на Князете. В 9 часа 40 минути аз захванах първия урок по руски език с Княз Кирил.

Първите впечатления от отговорите на Княз Кирил са съвсем неутешителни. Той не знае, че буквите се делят на гласни и съгласни, даже се затруднява да посочи коя от написаните букви е твърда гласна. Учихме се да четем буквите и да пишем гласните. Към края на часа Княз Кирил вече знаеше руската азбука и гласните. Личи, че Князът е едно интелигентно дете, но че досега не е имал учители, каквито трябва да има. Изглежда, че по български език с него се е занимавал човек, комуто това никак не е било работа. От разговора с него разбрах, че той се е учил да чете по руски, без да е учил азбуката. Учил го някой офицерин, който учил руски във Военното училище. Чете обаче Князът съвсем бавно, дори пропуска букви.

29.X.1908 г.

Сряда. (Преподобна Анастасия). Първи урок с Княза Бориса. И Княз Борис се учил да чете по руски заедно с Княз Кирила, обаче азбуката не знае. Прави голямо впечатление интелигентността му: той лесно схваща и предава с кратки думи на български прочетените три кратки статийки. Особено силно впечатление му направи статийката „Брат и сестра“ (в руската христоматия на Д. Божкова). От краткия разговор с Княз Борис разбрах, че той досега изобщо малко е писал. Същото узнах и от Княз Кирил, с когото днес имах втори урок. Като обмислих как трябва да карам занятията, намерих, че едничкото средство е следното: Да предам на два-

мата Князе (на Бориса за две години, а на Кирила за три години) пълен систематичен курс по руска граматика, като при това давам за всяко правило колкото е възможно повече примери. Всичко ще пишат в специални тетрадки. Тъй като всеки урок ще се продължава по 50–60 минути, то с нов урок граматика в никои случай няма да се занимаваме повече от 15–20 минути.

Останалото време ще разпределяме тъй: в самото начало рекапитулиране на предишния урок (не повече от 10–15 минути, според това дали Князете добре са запомнили миналия урок или са потребни допълнителни обяснения), а в края (после новия урок по граматика) четене по христоматията.

Самото четене ще водя тъй: първом ще прочитам аз, а после Князете. Ще се спираме на всяка статия според нуждата 2, 3 и 4 урока, докато сам Князът се научи да чете горедолу сносно четената статия. Нека отбележа следната гроболия: и двамата Князе четат по моята христоматия, която се пренася от стая в стая. Княз Кирил ще се занимава, както се е занимавал и досега, в отделна стая. Тя се намира на долния кат, в същия десен коридор, на дъното на който се намира и стаята на Княз Бориса. В нея се влиза през първата Врата на дясната страна. Стаята е тиха.

По мнението на Царя всички учители, които имаме работата и в гимназията, донесохме в двореца по един кат нови грехи, в които се обличаме, преди да отидем на урок при Князете. След обличането измиваме и ръцете си. За тази операция е определена специална стая, същата онази в левия коридор на долния кат, дето ме въведе майор Куртоклиев, за да ми съобщи, че ще преподавам руски език. Стаята е светла, весела. В нея има: един креват, гардероб [...]*, маса с писмени принадлежности, умивалник, няколко стола и едно кресло. Стените са украсени с картини. Намирам, че мерките, взети за предпазване от зараза, не са излишни, защото наистина ние от гимназията лесно бихме могли да занесем и предадем на Князете някоя заразна болест.

*Не се чете.

30.X.1908 г.

Четвъртък. Днес имах втори урок с Княз Бориса. Направи ми силно впечатление *благоговението*, с което се отнася към мене. Като че ли се бои от мене. Дали е нещо понаплашен или това е в натурата му? Опитах се два-три пъти да го накарам да се засмее. Едвам на третия път сполучих [...]*, но не и да го накарам да се държи свободно. Във всеки случай от днешния урок останах много доволен. Ей сега преди малко (сега часът е 7 Вечерта) получих тук приложеното писмо от майор Куртоклиева. Кани ме да отида утре в двореца, ала да бъда с регингот. Защо ли? Царят не е тук. Впрочем мълви се, че той ще си дойде тая вечер или утре рано. Не ми се вярва, че щом си дойде от Варна („Евксиноград“) и ще иска или по-добре ще намери време да се срещне с мене. Положението е твърде сериозно, за да може сега Царят да се занимава и с въпроса за образованието на Принцовете. Доживём, увидим!

31.X.1908 г.

Петък. Работата била много проста. В София дошъл един фотограф, кореспондент на някои европейски илюстрации, и поискал позволение да фотографира Князете – ученици с учителите им. По заповед на Царя фотографирахме се с Князете само аз и Вас[ил] Василев. За броя на фотографиите гледай забележката върху писмото на Куртоклиева**. Усърден помагач на фотографа бе Граф Робер дьо Бурблон – секретар на Царя. За пръв път видях Князете да се държат свободно, да се шегуват и да си играят. Право, те са мили деца.

1.XI.1908 г.

Събота. Трети урок с Князете. Нищо особено.

3.XI.1908 г.

Понеделник. Получих от м[айор] Куртоклиева тук приложеното писмо, с което ми явява, че утре на 4.XI, е рожде-

*Не се чете.

**Вж. писмо от 31.X.1908 г., - НА БАН, ф 10 к, оп. 1, а. е. 9, л. 23.

ният ден на Княз Кирил, по който случай Князът няма да има уроци. Пратих да известят г-га Евстатиева и Трифонова.

4.XI.1908 г.

Вторник. Предупреден от г-н Пер. Чилев, ходих в двореца и се разписах, за да поздравя Княз Кирила с рождения му ден.

5.XI.1908 г.

Сряда. Преди урока поздравих Княз Кирила с рождения му ден и му изказах своите благопожелания. Похвали ми, се че получил доста поздравления. Точно в този момент му подадоха нова телеграма в запечатан плик, върху който е напечатано името му. Радостен, той отиде при Княз Бориса да му се похвали.

След първия и втория урок сутрин, както и след първия урок вечер, Княз Кирил отива в стаята на брат си, гето и двамата, под надзора на един от своите възпитатели, се забавляват до началото на следния урок. Учителите им заедно с група от възпитателите, обикновено пор[учик] Богданов, се събират в стаята на Кн. Кирила и тук прекарват почивката.

Нахарах Кн. Борис да ми предаде съдържанието на четената (повторена днес) статия „Отец и синовя“. След като ми предаде много добре съдържанието на тази статия, Кн[язът] забележи, че отгавна знае този разказ. „Така постъпил и българският Цар Кубрат, за да научи синовете си да живеят заедно, ала те не го послушали.“ Чудно! Князът не умее да дели думите на срички (слолове) и да отбележи върху коя сричка е ударението. Лесно обаче схвана и едното, и другото. Когато ще има своя книга, ще го накарам да туря ударенията върху някои думи. Като поразмислих, дойдох до заключение, че ще е по-добре да продължа занятията – четене по христоматия без ударения и да карам Князете от време на време да делят думите на срички и да поставят сами ударения. Това ще ги накара съзнателно да се отнесат към работата си.

6.XI.1908 г.

Четвъртък. Още по-зачуден останах днес. От сведени-
ята за резултатите от изпитите на Князете за свършване
на IV отделение се вижда, че те основателно са минали мате-
риала в четирите отделения. Между туй днес аз констати-
рах, че Кн. Борис не можеше да отмери подлога и сказуемото.
Спряхме се по-дълго върху тази материя. Ще се разговоря с г-
на Трифонова, за да разбере как е Князът в учението си по
български език. Във всеки случай в края на урока вече свобод-
но правеше разбор на написаните предложения*.

8.XI.1908 г.

Събота. Днес е празник (Архангелов ден). Занятия няма-
ше. С приложеното тук писмо майор Куртоклиев ме предиз-
вестява, че уроци няма да има до вторник, 11.XI.

12.XI.1908 г.

Сряда. В основата на уроците по граматика реших да
тура граматиката на Кирпичникова и Гилярова. По ред в три
урока следва да преподам за второстепенните членове на
предложението. Приготвеният урок не можах да преподам
тъй обстойно, както мислех, защото се оказа, че Кн. Борис
почти всичко, що е учил, е забравил. Трябва наново да при-
помниме дори и що е определение, допълнение и пр. Във всеки
случай, в края на урока Князът вече си припомни и мисля твър-
до запомни членовете на предложението (главни и второс-
тепенни).

13.XI.1908 г.

Четвъртък. Учихме за частите на речта. Князът и тях
не помнеше. Писахме ги и ги заучихме. Писахме падежите и ги
заучихме. Припомнихме, че и руският език, както и в българс-
кия, има две числа и три рода.

*Изречения (рус.).

15.XI.1908 г.

Събота. От един разговор с г-н Трифонов разбрах, че и сега, когато той поръча да се прочете нещо във времето за урока и се представи за идния ден, Князете не четат сами, а им четат възпитателите. Това не ми харесва. Ако ми се падне случай, ще поговоря с Куртоклиева. Говорих и с г-н Трифонов за познанията на Принцовете по българска граматика. Каза ми, че и той чувствава, че малко знаят граматика, ама се надява, че ще си помагаме по такъв начин: 1. Пътем ще им преподава онава, което му потрябва да знаят в известен момент, и 2. Изучаването на ст[аро]българска граматика, както и изучаването на руска и латинска граматика, ще възстанови в паметта им и ще ги накара да заучат наново всичко, което им трябва.

Нито Кн. Борис, нито Кн. Кирил се решават да говорят по руски. Аз им говоря главно по руски. След като ми дадат отговор по български, аз им казвам как трябва да ми отговорят по руски и повтарям заедно с тях по два-три пъти онава, което те трябва да отговорят. След това аз повтарям въпроса си по руски и приканвам да ми се отговори. Поправям направените грешки, повтаряме отговора заедно и *почти* винаги сполучвам да добия отговора по руски. Обръща на себе си внимание старанието и послушанието на Князете. Много пъти ми е минавала през ума мисълта, че може би някой от Князете при тази скучна операция ще се заинати и не ще иска да повтори. Но не! Досега това не се случи. Напротив, когато фразата бъде казана точно, правилно и аз произнеса думите „Браво, Князь!“, лицето на отговарящия светва от удоволствие, като че ли иска да каже: „Победих още една мъчнотия!“ [...]

21.XI.1908 г.

Събота. [...] * Отговорите по руски и на двамата Князе тази неделя са по-смели. Днес Кн. Борис дори се опитва и сам да говори по руски. Във всеки случай прогрес има. Няма онава безкрайно повтаряне на една и съща фраза. Държат се Князе-

*Датата е грешна. Събота е 22 ноември.

те все още много предпазливо.

Тази заран във време на почивката дойде в стаята на Кн. Кирил г-р Б. Иванов. Почна да приготвя микроскопа си, за да покаже на Кн. Кирил строежа на едно растение (чини ми се каза го „блатна чума“). Случайно дойде и Кн. Кирил. Заговорихме за микроскопа. Князът говори с въодушевление. Взе приготвения препарат, настаня го и ме покани да видя „красива гледка“. Докато аз гледах, той отърчал при брат си и доведе и него. Кн. Борис натъкми микроскопа за себе си (затъмни доста осветлението, защото при ярка светлина, при каквато Кн. Кирил вижда ясно, той вижда замърчено), разгледа препарата и с особено въодушевление започна да говори за видяното. Сега за пръв път аз го чух самостоятелно да говори по-дълго. Браво, Кн. Борис има хубава, плавна, гладка българска реч. Произведе ми впечатление и свободното му държание. [...]

29.XI.1908 г.

Събота. След урока с Кн. Кирил във време на почивката дойде в стаята на Кн. Кирил майор Куртоклиев и след кратък разговор с г-р Б. Иванов ме извика в коридора. Тук той ми съобщи, че снощи Негово Величество прегледал доклада му за хода на занятията на Княза Бориса и се спрял върху доклада му за изказаното от мене мнение, че трябва да се назначи един ръководител на занятията, един директор. Сетих се, че вече такъв е назначен, и по очите на майора разбрах, че за такъв съм назначен аз. И наистина след встъплението майор Куртоклиев ми съобщи, че по негова препоръка Негово Величество благоволил да ме назначи за директор, за общ ръководител на занятията на двамата Князе. Благодарих първом на Н. Вел[ичество] за доверието, а после това и на г-н Курт[оклиев] за благите думи, които няма съмнение, той е казал за мене пред Негово Величество. Майорът ми заяви, че Н. Вел[ичество] смята да се срещне с мене и да изслуша обстоятелствата¹⁶ го отвличат от всяка частна работа и че той сега не може да намери

буквално една минута свободно време. Молих го при сгоден случай да запита Н. Вел. какви и колко празници ще празнуваме с Всекиго от Князете отгелно (Кн. Борис е православен, а Кн. Кирил е католик) и докога ще продължава учебната година, та да мога да помоля г-да учителите да изработят разпределение на материала си за до края на учебната година. Разговорът ни се продължи доста дълго. Кн. Кирил бе вече отишъл на урок, а Кн. Борис чакаше сам в стаята си. По едно време не се стърпя, показва се през вратата да види какво правим в коридора. Прекратихме разговора и влязохме в стаята. Преподавах за особеностите на I склонение в суфиксите. Преподадох само част. Не успяхме да четем.

С Княз Кирила завършихме с рода на съществителните, които се употребяват само в мн[ожествено] число.

През тази неделя четохме следните статии: „Дубовая бочка“, „Два товарища“ и „Новый учитель“, от тях първите две повтаряхме, а последната четохме само с Кн. Бориса. Две думи за избора на статиите: В христоматията на Д. Божкова („Нова руска христоматия“), по която се водим, има между досега прочетените статии и ред други статии, напр.: „Мама“, „Больная мать“, „Материнская любовь“, „Отцовая любовь“, „Больное дитя и мать“ и др. Тях аз пропуснах. Подчертаните считам за неудобно да чета с деца, майката на които е умряла толкова отдавна. Чини ми се, че ще възбужда чувство на страдание, ако накарам тези невинни деца да четат тези статии. Статията „Отцовская любовь“ аз бих изхвърлил из христоматията, а статията „Помощ отцу“ ще прочетем при повторението, може би пред Коледа.

3.XII. 1908 г.

Сряда. [...] И двамата Князе днес ми се видяха като че ли поотслабнали. Дали сериозните занятия не им произвеждат вредно влияние? Утре ще попитам г-н Куртоклиев да ме запознае с царския лейбмедик*, когото ще помоля да тегли Князете Всяка неделя и да следи внимателно за здравето им. Ще

*Личен, придворен лекар.

искам да държи за тях здравословни книжки, както това е в гимназията.

4.XII.1908 г.

Четвъртък. Днес след урока с Кн. Бориса говорих с майор Куртоклиева по въпроса за здравето на Князете и здравословните им книжки. По всичко личи, че без ведома* на Царя нищо няма да стане. След обяд пратих Куртоклиеву един екземпляр от миналогодишния „Отчет на I С(офийска) д[ържавна] м[ъжка] гимназия“, в който има и рапорт от учителя-лекар, за да се запознае по-отблизо с дейността на учителя-лекар в гимназията и по-добре да схване искането ми. След обяд бях на ревизия. Присъствувах на урока по история и ст[аро]български при Кн. Бориса. След урока г-н К[уртоклиев] ме задържа, за да си поговорим. Предагог му една санитарна книжка, каквито държим за учениците в гимназията, и му обясних какво е значението на всяка страница и какви допълнения трябва да се направят в тази книжка, която е предназначена за употреба през 7 години, ама при 2 измервания през всяка година. „Ще видим какво ще може да се направи по този въпрос“, бяха последните му думи. Още повече се убедих, че както впрочем трябва и да бъде, няма нищо да направи, докато не докладва на Царя. В заключение аз му повторих два-три пъти казаното във време на разговора ни: „Ние в гимназията се стараем да предпазиме здравите от заболяване, а не да церим болни, колко повече това правило трябва да се приложи по отношение към Князете.“

От ревизията аз останах напълно доволен. В началото на урока Кн. Борис по въпроси, задавани от г-н Попов, повтори миналия урок за Хенрих III. Отговорите дадох да се разбере, че главното и най-същественото в урока е усвоено добре. Новият урок за Хенрих IV, Людовик XIII и Ришельо¹⁷ бе предаден от г-н Попова на две части. След всяка част Кн. Борис рекапитулира напълно задоволително чутия разказ, като в отделни случаи попълни съобщенията му сведения. Това ме дос-

*Ръководство (рус.) – в случая разрешение.

та зачуди в първата минута. Съобразих обаче, че тук е темата: „Началото на историята на Бурбоните“, и че следователно няма нищо необикновено в туй, че Кн. Борис основателно знае историята на рода си. След урока разговаряхме за Ришельо, когото нарече *велик тиранин*, за когото разправят, че толкова презирал хората, че карал все на ръце да го носят в една голяма като къща кола, за внасянето на която не един път разбивали градските врати на посетените градове, понеже вратите били тесни, та колата на Ришельо не могла да влиза в града.

Чудна съобразителност показва на урока по ст[аро]български език (преподавател Юрг. Трифонов). Чете свободно, превежда лесно и бързо и умело намира и съставя причастия. Една разлика в държанието на двамата учители: Иван Попов, благ по характер, се държи спрямо Княза твърде почтително и меко. Не забравя, че пред него стои един Княз. Юрг. Трифонов, прямолинеен българин, владеещ прекрасно предмета си, се отнася спрямо Княза тъй, както и към всеки ученик. Като работеха на черната дъска, даде му такава заповед: „Изчистете сега черната дъска, че аз ще пиша на тази половина, а Вие на другата ще отговаряте“. Княз Борис с готовност изпълни дадената му заповед. Г-н Тр[ифонов] писа първо лице на личното местоимение, а Кн. Борис – второ лице в разни падежи.

Когато тръгнах да си отивам тая вечер след ревизията и разговора за медицинското преглеждане на Князете, г-н м[айор] Куртоклиев ме задържа в салона за още няколко минути. Помоли ме да му превода на руски една телеграма, която Кн. Борис ще изпрати на руския Император по случай именния му ден. Доколкото си припомням, тази телеграма гласеше тъй: „С искрена радост аз и брат ми Кирил поздравяваме Ваше Императорско Величество, моя драг кръстник, по случай именния Ви ден“. [...]*

*Следва превод на телеграмата на руски език.

5.XII.1908 г.

Петък. Часът от 9 1/4 до 11 1/4 бях на ревизия при Васил Василев. И двата урока той имаше при Кн. Бориса. Първият урок бе от геометрията. Преди да отидем в салона, аз заговорих с г-н Вас[илев] за занятията му и го предупредих, че ще бъда на ревизия при него. Каза ми, че г-н Куртоклиев му съобщил, че Царят ми е възложил ръководенето на преподаването и ми е дал право да посещавам всички уроци. Запитах го дали в началото на всеки урок рекапитулира миналия урок. „Сегиз-тогиз. Аз, каза той, трябва да бързам, защото Кн. Борис е в V клас, а пък не е учил материала по математика от IV клас.“ Съгласихме се, че и днес ще рекапитулира и винаги в бъдеще ще рекапитулира миналия урок (за подобие на триъгълниците). Отговорите на Княза бяха напълно задоволителни. Г-н Вас[илев] преподаде нов урок (някои случаи, когато два триъгълника са подобни), като при това всичко разказа сам. Княз Борис, който с тебешир в ръка стоеше до него при черната дъска, на 2–3 пъти се опита сам да пише, ала г. Вас[илев] не го остави. Преподаването се свърши без рекапитулация и без Князът да се намеси. [...].

Аз зная, че г-н Василев е любимец на г-н Куртоклиев, който сега [...]* така мисля, защото не съм се представял на Царя и не съм още разговарял с него, играе голяма роля във въпроса за учителите на Князете. Разбирам, че при тези условия е не само трудно, но и невъзможно да се избавят Князете от вече съвсем застарелия преподавател, ала все пак ще се опитам гано поправя що-годе. На първо място ще поговоря на г-н Василева, че Кн. Борис сега, понеже не е свършил по математика материала, който се предава в IV клас, не може да изучава физика, а че ако е възможно да я остави по-дир Великден, а сега да му се преподава само алгебра и геометрия, или само в краен случай в неделята само един урок физика. Ще видим какво може да се направи. Във всеки случай работата е твърде неприятна и твърде сериозна.

*Не се чете.

8.XII.1908 г.

Понеделник. Часа 9 сутринта ходих в двореца. Мислех да направя ревизия на г-тата Д. Илков и Бор. Иванов. При входа на вестибюла дежурният ми каза, че Князете са в „Кричим“, но че след обяд ще имат занятия. Тъй като днес захванахме устните изпити за зрелост, то аз след обяд не ходих в двореца. Изпитите се продължаваха часа от 3 до 7 1/2 през нощта.

9. XII.1908 г.

Вторник. Имах урок само с Кн. Кирила. Скланяхме съществителните имена от I твърдо и меко склонение. [...]

В началото на урока Кн. Кирил и поручик Богданов ми разправяха за разходката до „Кричим“, та изгубихме около 10 минути. Оказва се, че Кн. Кирил бил отличен стрелец, приличал на покойния си дядо (по майка) Пармския дук Роберт. В „Кричим“ на 7.XII. т. г. той, Кн. Кирил, убил няколко заека, няколко фазана, от които един бил особено хубав, глухар и още не помня колко и какъв дивеч. Истина е, че от незапомнени времена ловът се счита за аристократическа забава, ала въпрос е дали още от деца Князете трябва да се учат да убиват животни.

10.XII.1908 г.

Сряда. Тази заран, часът от 10 1/4 до 11 1/4, бях на ревизия при г-р Бориса Иванова. Преподава естествена история на Кн. Бориса. Преди още да отидем на урок, посъветвах младия г-р да работи така: първом да рекапитулира миналия урок, и то като застави Княза да разказва свързано, а не да дава кратки отговори по отделни въпроси. После да разпрати нов урок, и то тъй, че след обясненията на всяка отделна част да застави Княза да рекапитулира току-що разказаното. Опитът излезе напълно сполучлив. Княз Борис разказа за храненето и дишането на растенията много обстойно. Личи, че естествената история го интересува. По-рано г-н Богданов бе ми казал, че г-н Иванов задава големи уроци и трупата много нови термини. Бях му говорил за това. Сегашият урок бе кратък или по-добре малък, ала добре обмислен. Рекапиту-

лирането на новия урок – растежът на растенията, бе тъй също напълно задоволително.

Преди началото на урока Кн. Борис се похвали, че по предложение на г-н Евстатиева купили му от г-н П. Даскалов, учител по рисуване във II С[офийска] Д[ържавна] М[ъжка] гимназия две сбирки от сухи растения за рисуване. Разгледахме. Това са повече стебла с листа и няколко (3–4) сушени цветове. Налепени са всички на карти а, ама тъй, че представляват истинска картина. Княз Борис захвана да разпитва кои листа от какво растение са, ала г-н Иванов не навреде даде отговор. В някои случаи той чистосърдечно призна, че не познава листата. В някои случаи пък Кн. Борис каза от кои растения са разглежданите листа. Ново доказателство. На отиване аз се разговорих с г-ра за урока. Каза ми, че съобразил със съвета ми и вече е разделил материала на урока. Намерил, че като дава малки уроци, ще може да прекара всичкият материал в 40 урока, а останалото време ще употреби за повторение. Ще повтаря след свършването на всеки отдел. Заговорихме за познанията на Кн. Бориса от естествена история. „Знае, каза докторът, знае много работи. Интересувал се е. Нали и баща му, Царят, е естествоизпитател. Виги се, че това ще да е фамилна способност. На предишния урок, като говорихме за дишането на растенията, ми каза, че вишната загнива, ако коренът ѝ остане във вода 24 часа, а орехът – ако коренът му остане във вода 5 дена. Аз това не го знаех.“

След обяд имах урок и с двамата Князе. С Кн. Бориса учихме трето склонение, а с Кн. Кирила довършихме първото склонение. От работата на Кн. Бориса останах много по-доволен. След урока заговорихме за разходката до Кричим. Похвали ми се, че и той убил 30 животни.

11.XII.1908 г.

Четвъртък. С Кн. Бориса учихме да скланяме разноклоняемите: време, семя, мать, гочь, небо, чудо, дитя. Поръчах на г-н майора Никола Куртоклиев да купи книгата „Речник на българския език с правописни бележки. Наредил Г. В. Попов“.

Повод ми даде следното обстоятелство. Много пъти досега забелязвах, че Князете не умеят да пишат правилно по български. Във време на ревизията ми по естествена история г-р Б. Иванов диктува на Кн. Бориса да си напише конспект на новопредадения урок. Трябваше да се напишат думите: земно притегляне. Князът запита как се пише думата „притегляне“ с (Ѣ) или (е)? Докторът чистосърдечно се призна, че не знае, и запита мене. За да не би и друг път да се срещне подобна нужда от справка, когато мене няма да ме има в салона, посъветвах да се купят този речник, а че винаги да го имат под ръка.

14.XII.1908 г.

Неделя. Снощи не можах да отбележа нищо по вчерашния си урок с Князете, защото бях много зает. След обяд, часът от 3 до 7 1/2, председателствувах в комисията за произвеждане на зрелостните изпити за *декабристите**. Нищо по-тежко от тези изпити. Няма нито един свестен абитуриент. Всички подготвени слабо и в същото време всички с претенции, че знаят и че само ей тъй не им се признава правото да получат зрелостно свидетелство. Измъчих се! Тези изпити се продължават от 1.XII. т. г. (писмени от 1–5 и усни от 8–13.XII. т. г.) и се произвеждат всеки ден следобед. Не присъствувах само в сряда подир обяд (10.XII), когато ме замести г-н Недялков. Снощи трябваше да привършим тези изпити, та работихме доста. Още от по-рано бе решено, че Катя снощи за пръв път през тази година ще отиде във Военния клуб на вечеринка и че и аз, и майка ѝ ще я придружаваме. Така и сторихме. В 10 часа през нощта тръгнахме за в клуба, дето бяхме до 2 часа през нощта. Катя прекара доста весело, защото ѝ бяха представени много офицери и други кавалери, та танцува доста много. Разбира се, че след вечеринката нощес не бях в състояние да пиша нито два реда. Легнах да спя. Вчера беше втори ден от католическата Коле-

*Декабристи у нас се наричат онези абитуриенти, които пропагандат на зрелостния изпит през м. юний, та втори път се явяват през м. декемврий (Бел. авт. - Ст. Станимиров).

да. Княз Кирил трябваше в 10 часа да присъствува на служба в дворцовия католически параклис. Като се взе предвид, че той днес е пропуснал 2 урока по география и че днес не ще може да има урок по география от 10 1/4 до 11 1/4, реши се от 8 1/4 до 9 1/4 аз да преподавам на Кн. Бориса урок по руски и г-н Д. Илков на Кн. Кирила урок по география, а от 9 1/4 до 10 аз да преподавам на Кн. Кирила урок по руски, а г-н Д. Илков – на Кн. Бориса урок по география (до 10 1/4). С Княз Бориса завършихме склонението на съществителните имена. Взехме част от учението за правописанието на съществителните. Четохме, превеждахме и правихме разбор на статията „Отправление школьникова на каникулы“. Убедих се, че Князът е основателно усвоил склонението на съществителните.

С Кн. Кирила повторихме първо склонение и писахме изречения, в които има съществителни с особености във флексията*. Тъкмо в 10 часа повикаха Княза да отиде в параклиса. Урокът не бе довършен. По всичко личеше, че Князът не може да работи. Всяка минута се вслушваше не чука ли се на вратата. До преди няколко дена пред чина на Княза до стената имаше писмена маса, върху която имаше и часовник. Тази маса е вече преместена в друг салон, а часовникът е на масичката зад гърба на Княза, та и да иска да го погледне, не може. Дете е. Исква му се и да се полигава.

Снощи на вечеринката се срещнах с г-н Вас. Станчев, наш габровец, учител по химия в Софийското девическо педагогическо училище. Между другото каза ми следното: Като прочели във вестниците, че за учител на Князете по естествена история е назначен само г-р Бор. Иванов, който е естественик, членовете на Химическото дружество разисквали въпроса уместно ли е един естественик да преподава химия на Князете. Не трябваше ли за тази цел да се назначи специалист по химия и решили, че е сторена голяма грешка. Най-големият и най-главният мотив за вземане на такова решение бил следният: От вестниците членовете на Химическото дружество знаят, че Князете обичат да се занимават с химия и да си правят опи-

*Промяна на окончанията.

ти. Не ще съмнение, че и във време на урока те ще искат сами да работят да правят опити. В този случай учителят би трябвало да бъде опитен, да е работил в лаборатория дълги години, защото иначе лесно може да допусне Князете да произведат експлозия и да се осакатят. Отговорих му, че ми се види много чудно, че едно учено дружество е могло да се занимава с един въпрос на основание само на вестникарски брътвежи. Да бях, казах аз г-н Станчеву, и аз в заседанието, щях да предложа да се прати един човек в двора да изучи основно този въпрос и чак след като се изслуша докладът на този пратеник, да се пристъпи към разискване. Мога да ти кажа само това, че опити не се правят на всеки урок по химия. Опити се правят само един път на двете недели в химическата лаборатория при Военното на Негово Величество училище и чини ми се, че при това присъствува и преподавателят по химия при В[оенното] на НВ училище.

Този разговор не ме изненада. Аз съм сигурен, че не само в Химическото дружество ще се говори за учителите на Престолонаследника и на Кн. Кирила. А че аз и нищо не бих имал против тях, ако те да биха били поставени на разумна основа. Напротив, аз бих молил всичко да се разкритикува най-обстойно, защото въпросът се касае до образованието на бъдещия Цар на България и на неговия брат, който впрочем ще бъде най-близкият и най-слушаният съветник, най-влиятелният мъж при двора. Ала уверен съм, всичко и навред във всички събрания и частни разговори ще се разисква на основание на вестникарски брътвежи и лични интереси, и партизански съображения. Ето два факта:

1. Някой недоволен от г-н Илков през м. ноември бе напечатал във В. „Дневник“ или във В. „Ден“, не помня добре, едно антрефиле*, в което газеше г-н Илков, като казва, Кн. Борис, който бил много пътувал по България, често пъти го турял в затруднено положение с въпросите си по отечествена география. Доста е да отбележа, че през тази и през идущата учебна година Кн. Борис няма да изучава отечествена география.

*Малка статийка, късо вестникарско съобщение.

2. На 21. XII. т. г. (въведението на Св. Дева Мария в храма) отидохме да поздравим с именния ѝ ден г-жа Венка Златарска* и г-ца дъщеря ѝ. Заварихме 2–3 души професори. Скоро разговорът мина, както се изрази един, върху най-интересната тема на деня – образованието на Князете Бориса и Кирила. Подеха се разговори в две групи: аз говорих с господарта и отговарях, доколкото намирах за уместно, на разни въпроси, а жена ми говореше с госпожата. Г-жа Златарска по едно време се обърнала към жена ми с тези думи: „Блазе Ви, блазе Ви. Вие и тъй сте си богати, а пък сега, като ще получавате и *царски* заплати, с Вас не ще може да се говори.“ Като ми предаваше горните думи, жена ми прибави: „По всичко личеше, че за всичко е говорено и повтаряно и по-рано, та госпожата го повтаряше като добре заучен урок. Личеше една неприкривана завист, че ти ще получаваш от двореца две заплати: като учител и като директор.“ Нека отбележа, че до това време още на мене не ми беше съобщено, че ще бъда ръководител на образованието на Князете. Това се говореше само и бе отбелязано в горепоменатото антрефиле за г-н Илкова. Така се говори в дома на един професор, който няколко пъти е бил и ректор и е мой близък. Въобразявам си какво е другаге. Здраве да е! [...]

15.XII.1908 г.

Понеделник. Тази сутрин часа в 11 отидох в Университета при ректора, който е председател на Химическото дружество, да го попитам за разискванията, станали в Химическото дружество по въпроса за преподавателя по химия на Принцовете Бориса и Кирила. Каза ми, че понеже готвел речта си и приемал делата и управлението на Университета, то не посетил последните 2 заседания на това дружество, ала в протокола, който той чел, няма нито дума за подобни разисквания. Заинтересуван, той сам отиде, та намери и доведе асистента си, г-на Петра Тишков, който присъствува на всяко заседание, и го запита как стои тази работа. Г-н П.

*Съпруга на проф. Георги Златарски.

Тишков съобщи следното: преди началото на последното заседание г-н Йончев, преподавателят по химия във II С. Д. М. гимназия, бивш такъв дълги години в I С. Д. М. Г., повдигнал въпроса за предаването химия на Князете и наблегнал на това, че за такъв трябвало да бъде пригласен някой специалист, многогодишен опитен химик, а да не се поверява този толкова важен въпрос на един естественик, който при това е млад и неопитен човек, който като не борава специално с химикали, може да стане някоя експлозия, та да се осакатят Князете. Мнозинството посрещнало сондажа на г-н Йончев твърде студено и той разбрал, че не ще получи в заседанието такава поддръжка, каквато очаквал, та поради това, видя се, не повдигнал въпроса в заседанието.

Според програмата днес след обяд г-н Иванов има урок и с Кн. Бориса, и с Кн. Кирила (от 4 1/4 до 5 1/2). Реших да отида да му направя ревизия, а че ако има урок по химия, да послушам как преподава и химия. [...]*

Когато пристигнах в двореца, часът вече беше 4 и 40 (мин.). Урокът бе вече захванал. При все това аз влязох в салона на Кн. Кирила. Направи ми впечатление следното обстоятелство. Досега аз не бях заварвал никого от Князете седнал. Сега за пръв път влязох в стаята, когато урокът вече бе се захванал, и Князът седеше. Щом ме видя, стана и дойде да ме посрещне и здрависа. Имаше урок по естествена история. Повтаряше се миналият урок. Князът доста обстойно и точно повтори всичко за храненето, дишането и растежа на растенията, което аз чух да се преподава на Кн. Бориса на 10. XII. т. г. Г-н Иванов преподаде или по-правилно продиктува нов урок за усещанията на растенията и накара Княза да повтори преподаването. Князът повтори, като често погледаше в тетрадката. След урока запитвах Княза дълго ли днес игра в градината и му разправих, че днес часа в 11 1/2 минах край градината и го видях на велосипед. Към велосипеда бяха привързани с една връв една

*Съкратеният текст се отнася до провеждането на поправителен зрелостен изпит в Първа софийска мъжка гимназия и е извън интереса ни към образованието на Цар Борис III и Принц Кирил.

шейна, на която седеше Кн. Борис, а след шейната тичаше и Весело викаше една от Княгините. „Да, каза той, това беше Княгиня Надежда. Весело играхме, само че снегът беше много тънък, та бе много трудно да се влачи шейната.“

В това време г-н Иванов даде на Княза парче тънка мек (листенце) и няколко парчета алуминий. Завърза се разговор за тези метали. Доиде и г-н Чилев, който даде ново направление на разговора. Той ми съобщи, че отсъствувал от заседанието на комисията*, защото бил на заседание в М[инистерство]то на нар[одното] просвещение, дето специална комисия разглеждала архива на Александра Екзарха¹⁸ [и] решила да я купи за 4000 лева. Княз Борис, като видял, че Кн. Кирил не иде при него, доиде да го дигри. Заинтересуван от разговора, той остана при нас и взе участие в разговора, като попита кой е този Алекс[андър] Екзарх. Дадох му кратки сведения. Тъкмо в това време доиде и майор Ник. Куртоклиев.

Разговорът се продължи още повече от 10 (мин.), подир което Весели и бодри отидохме на урок. Аз отидох с г-н Иванов при Кн. Бориса. Имаше урок по химия. Изпита го за всичко минало. Князът обстойно повтори за кои групи металоиди и метали са учили. Разказът бе доста обстоен, което дава да се разбере, че съобщените му кратки сведения са усвоени добре. Нов урок г-н Иванов преподаде за калай-олово. Разказът тук бе напълно задоволителен. Г-н Иванов пръв разказа каквото имаше да разкаже за калая, накара Княза да отбележи няколко точки, а после това да повтори. Същото направи и за оловото. Съобщи доста кратки сведения. Напр. съобщи химическия знак на оловото (Pb), на съединението му със сярата (PbS), начина на добиването му (PbS + Fe), употреблението му. Тъй като през време на урока г-н Иванов каза, че оловото е един чист метал, който се разтваря във водата, то след урока аз го запитах знае ли последната работа на г-р Ал. Христов (преподавател по физика в I С. Д. М. Г.) за електролитното разтваряне на метала във вода, бензол и др.,

*За провеждане на зрелостни изпити в гимназията. – Бел. С. Станимиров.

напечатана в последния отчет на I С. Д. М. Г. Отговори ми, че не я знае. Обещах му още утре да му я пратя да я прочете. На излизане аз се разговорих в стаята за урока с Кн. Кирила. Забележих на г-н Иванова, че той сгрещи, дето вместо да разказва, както направи на урока с Кн. Бориса, диктува. Помолех го в бъдеще винаги първом да разказва, а после да кара Князете да си отбелязват накратко съдържанието на всяка от разказваните части на урока. Тъй като той при отговарянето на Кн. Кирила го предваряше и му подсказваше даже и отделни думи, то замолих да не го изпуска изпредвид, че Кн. Кирил говори бавно, та никога да го не изпреваря, като му подсказва, а търпеливо да го изслушва. Запитах го разпределил ли е на уроци материала по химия. Отговори ми, че го е разпределил и че смята да го прекара в 40 урока, а останалото време да употреби за повторение. Каза ми, че досега само един път е водил Князете в лабораторията на В[оенното] на Н. В. училище, дето при правенето на опити (добиване на водород, кислород и пр.) Князете усърдно и сръчно помагали. Запитах го преподавал ли е друг път химия. „Как не, каза той. Тази година ми е трета.“ „А че нали сте естественик?“ „Да, тука във Висшето училище аз свърших по естествена история, а в Немско, дето се доучавах, държах изпит по химия и сега имам в гимназията 12 урока по химия. Случайно, но са в IV клас. По естествена история имам само няколко урока.“ „Нравите ли се добре с г-н Йончева?“ „Как не, каза той. Той нали минава за добър методик по химия. Като узнах това, аз в началото на тази учебна година имах в гимназията с него един обстоен разговор за преподаването по химия в IV клас. Казах му, че работя по метода на Аргит'а. Той одобри този ми избор на метода и ми каза, че сам вече от няколко години работи по тази метода.“ „Кога говорихте с г-н Йончева по този въпрос, след като бяхте назначен за учител в двореца или по-рано?“ „По-рано.“

Заговорихме за дреболии и си излязохме. Тъжно впечатление ми произведе този разговор. Досега аз зная г-н Йончева за крайно честен човек. Сега какво да мисля за него? Нека отбележа и следното: Г-н Йончев се бои да не би г-н Иванов при

правенето на опити да допусне да стане взрив, който да осакати Князете. Той забравя, че сам той щеше да изгори гимназията, че взривът от неговите апарати рани няколко души, един от които даже умре. А пък по времето на този пожар и взрив той беше вече стар, много опитен преподавател по химия и даже изнамервач на лампи и други уреди. Свят!...

16.XII.1908 г.

Вторник. С Кн. Кирил учихме особеностите на I склонение във флексите. Констатирах, че той доста слабо помни I склонение. Затова склонихме няколко имена. Поусвои го. Когато му задавам въпрос, лесно намира падежната форма. Особено смесваше творителния с предложния падеж. Но най-после и това преодолее. Четохме, преведохме и правихме разбор на статията „Добро за добро“. Четенето е повече от задоволително, преводът много добър. Също такъв бе и разборът. Щях да остана на ревизия по рисуване, ала като отидох в салона на Кн. Бориса, заварих Кн. Кирила, който приготвяше работите на Княгините. Видя ми се неуместно да остана в класа, преди да предизвестя и майор Куртоклиева, та казах на г-н Евстатијева, че ще го посетя после, когато Князете ще захванат отново работа. Преди няколко гена, мисля, че беше миналият четвъртък, аз заговорих с Князете за уроците по рисуване в гимназията и им казах, че учениците най-вече обичат уроците по рисуване, защото тогава имат възможност да си поприказват, да се пошегуват и изобщо да прекарат весело часа. „Това, казах аз, у Вас е невъзможно, защото Вие сте само двамата.“ „Не, отговори Кн. Борис. В четвъртък ние сме четворица, защото идват на работа и сестрите ни.“ Днес пък разбрах, че Княгините ще идват на рисуване и всеки вторник. Не стига това. Приет е за ученик по рисуване и поручик Богданов, възпитателят на Кн. Кирила. Това днес ми го съобщи Кн. Борис, който след урока му по руски бе дошъл в стаята на Кн. Кирила. Вероятно очакваше, че ще се завърже пак разговор като снощи. Обаче разговорът не се завърза. Поручик Богданов прибра

Князете на урок по гимнастика преди урока по рисуване.

Часа в 12 отидох в Министерството на народното просвещение да съобщя на началника Захари Димитров, че дадох на г-н Евстатиева повече от 10 гена отпуск, защото Царят и Царицата му възложиха да им изработи портрети, които да бъдат изпратени на изложбата на бродерии в Берлин. Задържа ме при себе си инспекторът Юрган п. Георгиев¹⁹, който между другото ме запитва как съм се решил да препоръчам за учител на Князете по история г-н Попов, когато той никога не е преподавал история в горните класове. Останах зачуден от острия му език по адрес на г-н Попова и му казах, че ако и да е главен инспектор, все е осведомен за дейността на г-н Попова, който ето вече две години (сега е трета) преподава история в I гимназия, а по-рано е бил във II гимназия, дотогава също е преподавал история в горните класове. „Не, каза той, преди да дойде при вас, той беше в прогимназията.“ Разбрахме се най-после. Той сметнал, че аз съм препоръчал някой си Ангел Попов, когато назначеният за учител на Князете по история е Иван Попов. „Той е, каза г-н Георгиев, най-добрият наш преподавател по история“, и захвана да плете „венцехваления“. „Неговият, каже, учебник, който аз рецензирах, е най-добрият.“ Въобразявам си колко и как е ораторствувал и пред министър Мушанов, и пред всички, пред които му се е паднало да говори по въпроса за образованието на Князете.

Нека отбележа следното: тутакси след като бях назначен за преподавател, аз отидох при началника на средното образование Зах. Димитров и му съобщих както за моето назначение, тъй и за назначението на другите учители, като му ги поменухах и като го помолих да доложи и на министъра. Няма съмнение, че г-н Дим[итров] е говорил и на инспектора. Защо г-н Юрг. п. Георгиев е паднал в такова заблуждение? Същият ми каза, че от 1.IX.1909 г. ще бъдат прибрани в Първа гимназия всички преподаватели на Князете, като при това ще бъдат освободени от уроци. „Ти, каза той, вършиш държавна работа: пригответе бъдещия Цар на България. Държавата е длъжна да го издържа.“ Разбрах, че този въпрос е

разискван в Министерството. На хората в Министерството се е зловидяло, че преподавателите на Князете, освен заплати като учители, ще получават може би и някакво възнаграждение от Царя, та решили да ги приберат в една гимназия, за да ги освободят от уроци и да кажат на Царя, че държавата издържа учителите на Князете.

Нещастieto на прословутите последици от такава мярка: 1. Царят не би приел това. 2. Пресата би въстанала и 3. Народът би бил недоволен, като се научи, че не Царят, а държавата издържа учението на царските деца. Възразах на г-н Георгиев, че не е уместно освобождението на Князевите учители от уроци в гимназията. Най-малкото, което би било уместно до известна степен, то е да се дават на Князевите учители по-малко уроци в гимназията. Впрочем, добавих аз, и това е малко нещо опасно, защото могат да възнегодуват другите учители, като кажат: на г-ната се дава възнаграждение за работата им в двореца. Няма защо да им се намалява работата в гимназията. Ако не могат да работят и в двореца, като имат намалено число уроци в гимназията, нека се откажат или от двореца, или от гимназията. Аналогични случаи е имало. Въпросът остана неизчерпан. „Ще се разговорим пак“, каза г-н Георгиев и минахме на друга тема.

Днес след обяд направих ревизия на г-н Трифонов по български език и при двамата Князе. На Кн. Бориса преподава за [...]*. Отговорите на Княза както върху миналото, тъй и при рекапитулирането на току-що преподаденото бяха напълно задоволителни. Писа и диктовка, на която направи разбор, като се спря върху причастията и деепричастията. Г-н Тр[ифонов] и сега се държи все така, както и по-рано. Той вижда напред с ученик, комуто преподава.

Тъкмо по средата на урока г-н Куртоклиев ме извика в коридора. Седнахме на канапето и захванахме разговор шепнешката. Майорът изглеждаше доста смутен. „Моля Ви се, каза той, помогнете ми. Намирам се в доста затруднително положение. Страшно съм обезпокоен. Дайте ми съвет как да

*Не се чете.

постъпях?“ Аз продължавах да го гледам зачуден от думите му. „Работата, продължи той, е ето каква. Как Ви се вижда г-н г-р Бор. Иванов?“ Не бях напълно сигурен какво иска да му кажа. Като си припомних разговорите в Химическото дружество, предположих, че са достигнали до него и сега той иска да го посъветвам по кой начин би било възможно да се отнеме от него химията и да се даде другиму. Като имах предвид честите кашляния на доктора, помислих, че може да е чул или разбрал, че докторът страда от някоя болест и сега иска съвет как да постъпи, за да избави Князете от болен учител. Реших да му заговоря за преподаванията му. Казах му всичко, което по-горе е отбелязано по повод на ревизиите ми и му разказах за разговора в Химич. дружество. „Това всичко много хубаво. Ами как Ви се вижда здравето му?“ Припомних му, че когато му давах мнението си за онези кандугати, които бяха му посочили други и които той бе записал върху парче хартия, която извади от портмонето си, аз се възпротивих за назначението на г-н Юрг. п. Георгиев главно затуй, защото той бе болен. „Аз не зная, добавих аз, кой Ви е препоръчал г-на г-ра Бор. Иванова. Казват, че Ви го е препоръчал г-р Ораховац²⁰, добър приятел на г-р [...]“* Иванова (бактериолог), братът на г-н г-р Б. Иванов. Впрочем това не е важно. Вие за него не говорихте с мен и аз след назначението му не считам себе си в право да повдигам въпрос. Сега откровено ще Ви кажа мнението си. Не съм доктор и не зная какво е здравословното състояние на този млад човек. Обаче като вземам предвид израза на лицето му и честото му кашляне, предполагам, че той страда от някаква болест. От каква? Разбира се, не зная. Може би, че той е много нервозен, та затова кашля, но може би, че е и с болни гърди и затова кашля.“ „Какво да правя? Отговорността ми е грамадна и лично пред Негово Величество и пред целия български народ.“ „Мисля, казах аз, че има едно много лесно средство да се успокоите.“ „Кое е то?“ – побърза майорът да попита. „Ще Ви го кажа. Слушайте. Още в първия ден на срещана ни Вие ни казахте, че ще трябва-

*Не се чете.

Ва Всеки да си донесе грехи, нови, чисти, които ще стоят в двореца и в които ние ще се преобличаме, преди да влизаме в салоните на Князете. Против това никои нищо не възрази. Всички разбрахме, че това така трябва да бъде. Сега тази мярка може да се поразшири. Ще ни предложите всички да се подложат на медицински оглед. За избягване на всяко злоупотребуване от страна на доктора ще искате лейбмедикът Грецера да вземе участие в огледа. Огледът ще Ви покаже какво е здравословното състояние на всекиго. Ще действваме въз основа на резултатите от огледа.“

Съгласихме се така: В неделя, 21.XII. т. г., ще свикаме заседание, за което аз ще приготвя дневен рег. В края ще се подигне въпрос за медицински оглед. За да не би да се възрази нещо, майорът от утре ще съобщи горния план на своя близък и интимен приятел Вас. Василев, който щом се направи предложението, ще вземе думата и ще изтъкне необходимостта на огледа. Вярвам, че сериозни възражения няма да има.

Часът вече би 6. Първият урок се свърши. Да отбележа следното: Днес Князете бяха ходили във Военното на Н. В. училище, дето присъствували на занятията на юнкерите по гимнастика в разкошния и грамаден салон за гимнастика на Втория кат на северната страна в училището. Завърнаха се в 1 1/2, а на урока дойдоха в 5 часа. Ето защо първият урок се свърши в 6 часа. Събрахме се в салона на Кн. Бориса. Диктовката на г-н Трифонов даде повод да заговорим за писането изобщо. Помена се, че до Освобождението българите носеха *дивити**. Кн. Борис запита какво е това дивит. Обясниха му и понеже каза, че не е виждал такова нещо, обещах му да му занеса. Утре ще потърся останалия от татя. [...]

Майорът съобщи, че понеже Всеки Вторник и четвъртък Князете ще ходят във Военното на НВ училище и ще се връщат около 4 1/2 часа, то уроците в тези дни ще се захващат в 5 часа. В същото време той ми съобщи, че Князете ще дойдат в гимназията, дето ще присъствуват на урок по история

*Метална мастилница с приспособление за пера, която се носела на пояса.

В IV и V клас, за да видят и чуят как се преподава историята в клас, как се изпитват учениците и как те отговарят. Вероятно ще посетят V–VI класове, защото Кн. Кирил изучава материала по история от V клас, а Кн. Борис – от VI клас. [...].

Г-н Куртоклиев ми съобщи, че Князете досега никога не са чели сами. Винаги им четяли. Това не е хубаво. Ето защо те са толкова слаби в четене и в писане.

17.XII.1908 г.

Сряда. Тази заран часът от 8 1/4 до 10 1/2 бях на ревизия при г-н Чилев. Кн. Борис отлично отговаряше на всички зададени му въпроси върху миналия материал (до V склонение включително). Преведе много добре прочетените предложения, в някои от които не срещна нито една непозната дума. Княз Кирил не е тъй твърдо усвоил минатото. Работи бавно и като че ли госта се затруднява. Преподаването на г-н Чилева и тука, както и в гимназията, е напълно задоволително. И тук след рекапитулацията на минатото той захваща преподаване на нов урок, като при това дава възможност на ученика сам да извърши всичко онова, което е в състояние да извърши. Не бърза да помага. Държанието му изобщо е пълно с достойнство. Той не забравя, че напредя му седи Княз, ала и на Княза дава да почувства, че с него се занимава учител и че се работи много сериозна работа.

След обяд имах уроци и с двамата Князе. [...]

След Втория урок сутринта г-н Куртоклиев повика дяда Василча в салона на Кн. Кирила и тука тримата обстойно поговорихме по въпроса за медицинския преглед. Дядо Василчо, разбира се, напълно одобрява предложението ми и обещава поддръжката си. „Който не обича да се прегледа, да се откаже“ – бяха заключителните му думи.

18.XII.1908 г.

Четвъртък. С Кн. Бориса повторихме стихотворението и четохме статията „Как отплатил Мавр убийце сына“. Не писахме. Княз Кирил ми разправи, че днес на урока по рису-

Ване (в салона на Академията на художествата) ще бъдат 8 студенти, защото приели за студенти г-н Куртоклиева и двете възпитателки на Княгините. Пожелах му весело да прекарат урока и го поздравих с Новата година, която е утре (у католиците). Г-н Куртоклиев (както го запитах) ми каза, че добре ще е още тази вечер след 5 часа да поздравим Техни Величества с Новата година, като се разпишем в книгата. Пратих известие и на другите учители. Разписах се.

20.XII.1908 г.

Събота. [...] Направих на г-н Илков ревизия по география при Кн. Кирила. Князът начерта, разбира се, под близкото ръководство на г-на Илкова всичките планини в България. Чертае Князът много хубаво. А че и помни голяма част от предаденото му. Г-н Илков е вметнал в урока си доста сведения от българската история, съобщил голяма част от онова, което е свързано с някоя планинска местност. След урока запитах Княза знае ли, че софийските улици дават доста материал за изучаване и на географията на България. Оказа се, че никога не е чувал какви имена са дадени на улиците. Казах му, че аз живея на ул. „Канлъ-дере“, за което той ей сега говори, че паралелна с нея е ул. „Оборище“ и пр.

Пропуснал съм да отбележа, че когато за пръв път захванахме да четем статията „Как отплатил Мавр убийце сына“, аз запитах Кн. Бориса знае ли нещо за маврите. Припомни ми историята на Джебела и завладяването на Испания (в кратки думи), което показва, че доста се е интересувал от история. Когато захванахме да изучаваме стихотворението „Станем, друзья, мы трудиться“, аз му разправих (в малко думи) биографията на Кн. Александр Иванович Огоевский²¹, автор на стихотворението. Като чу, че той произхожда от рода на Рюриха²², запита ме има ли и сега още живи членове на този род. Казах му, че той се прекратил, чини ми се, в 1869 г., подир смъртта на бездетния Кн. Владимир Феодорович Огоевский. Сега аз от своя страна го запитах има ли сега маври? „Мавър е, каза той, и монахският Княз. Аз съм се срещал с

него и добре го познавам. Типът му е чист маврен тип.“

21.XII.1908 г.

Неделя. Тази вечер, часа в 5, всички 8 преподаватели се събрахме на заседание в стаята на Кн. Бориса. Присъствува и г-н майор Куртоклиев. Говорих върху следното: 1. За наблюденията ми върху преподаванията. Повторих почти всичко онова, което съм изложих по-горе след всеки разговор. Взе думата само г-н Вас. Василев и повтори за физиката онова, което бе говорил на мене. Подчертах онова, което забележих при преподаването на български език, география, а именно, че по бълг. ез. се диктуват статии и изречения, взети от български автори и из речите на Негово Величество, а по география (при Кн. Кирил) се набляга върху събитията, станали в известни местности както през време на робството, тъй и преди него и след Освобождението. На излизане г-н Илков горещо ми поблагодари. 2. Предложих на г-н майор Курт[оклиев] да ни яви в кои дни по Коледа и Великден ще празнуваме и докога ще се продължава учебната година. Съобщи ни, че по Коледа ще празнуваме на 24 (след обяд), 25, 26, 27 и 28.XII., а от Нова година на 1, 4 (неделя, рождения ден на Кн. Евдокия), 6 и 7. По Великден ще празнуваме на Страстния четвъртък и ще празнуваме до Светата сряда включително. Учебната година ще се продължи най-малко до 15 май и най-късно до 1.VI. Идущата учебна година ще се захване на 1.IX (септември). Забележих, че при тези условия образованието на Кн. Бориса задължително трябва да се продължи в течение на 3 години, а на Кн. Кирила – на 4 години и помолих всички господа учители да си направят разпределение на материала на уроци, като имат предвид, че предадените повече уроци (при Кн. Кирила 4, а при Кн. Бориса 6) ще се прекратят вероятно след 1.I.1909 г. 3. Повдигнах въпроса за продължителността на всеки урок. Забележих, че често пъти г-да преподавателите се увличат и продължават да работят повече от 1 (един) час. Тъй като това е тъй тежко за Князете, както е тежко и за всеки ученик, то предложих: никои урок да не продължава повече от

50 [минути]. Тъй като преподавателите, улиани в работата си, не могат да забелязват кога именно изтичат 50 [минути], то присъстващите при Князете възпитатели (г-н майор Куртоклиев и г-н пор. Богданов) да забелязват кога се захваща всеки урок и щом се свършат 50 [минути], да дават знак чрез почукване по масата. 4. Повдигнах въпроса за извънкласното четене на Князете. Нямаме нужда много да се говори за нуждата от извънкласно четене и за неговата важност. Каза се, че в течението на годината всеки преподавател ще препоръча по 1 или най-много 2 книги по предмета си, които Князете задължително ще прочетат през учебната година. Преподавателят по български език ще има грижата да препоръча повече книги за четене. Истина е, че време Князете нямат, ала трябва да се намери. При това се подчерта, че Князете ще трябва *сами да четат*, а не както е било досега, да им се чете. 5. Обърнах внимание върху умението на Князете да пазят тетрадките и поменах, че може би ще им бъде интересно да ги запазят за спомен. Г-н майор Курт[оклиев] ме превари и заяви, че Князете и сега пазят всички тетрадки, в които са писали, и листове, на които са чертали още от I [първо] отделение. Предложих, че не би било зле всеки урок да се пише на нова страница, като при това в началото винаги се поставя датата. 6. Пристъпих към главния въпрос, за разрешението на който се бяхме главно събрали, а именно въпросът за медицинското ни преглеждане. Посочих, че са взети мерки за предпазване на Князете от зараза, но че има и още едно нещо да се направи, което ще може, не дай Боже някое нещастие, да избави лично нас от всяка отговорност пред самите нас, пред съвестта ни. Това нещо е констатирането на нашето здравословно състояние. Дядо Василчо произнесе една доста обстойна реч на темата, че това предложение е много уместно; г-н Чилев забележи, че трябвало това да стане още преди захващането на занятията; г-н Трифонов му възрази, че по-добре късно, отколкото никога и че сега даже не е късно. Г-н г-р Бор. Иванов добави, че ще трябва и обуча да имаме специално за в клас, защото когато се стоп-

ли и тръгнем без галоши, можем с обувката си да донесем от улицата някаква зараза. Дядо Василчо добави, че най-умното е да се явим при лейбмедика Грецера, който да ни прегледа. „Той е, каза той, най-довереният лекар на Техни Височества и следователно той ще може да даде на Техни Височества най-добрата гаранция за внимателното ни преглеждане и точното определяне здравословното ни състояние.“ Майор Куртоклиев заяви, че ще се разговори с г-ра Грецера и ще ни съобщи кога именно да се явим при него на преглеждане.

Като поблагодарих на господарата за усърдието, с което се занимава с повдигнатите въпроси, обявих заседанието закрито. Почнаха се частни разговори, които траяха около 1/2 часа. Когато излязох на площад „Александър I“, часовникът на дружеството „Балкан“ беше 7.

22.XII.1908 г.

Понеделник. Преди Вечеря получих от майор Куртоклиев тук приложеното писмо*, с което ми явява, че медицинският преглед ще стане утре, часа в 3 след обяд, че ще присъствуват и г-да докторът Величко Георгиев (инспектор-лекар) и П. Бонев²³ (учител-лекар в поверената ми гимназия). За Бонев аз бях говорил на г-н Курток[лиев]. Г-н Георгиев очевидно се кани по мнението на г-н Грецера. Със същото писмо г-н Курт[оклиев] ме моли да съобщя за прегледа и на г-н Юрг. Трифонов. Тутакси разпоредих да се яви г-ну Трифонову.

23.XII.1908 г.

Вторник [...].

Часът тъкмо в 3 отидох в дома на г-р Грецера. Богата, разкошна обстановка. Личи си, че харчи непечелени пари. В салона заварих 5 души учители. След малко дойде и дядо Василчо. Г-н Евстатиев не дойде. Дойдоха и г-да докторите В. Георгиев и П. Бонов. Колкото любезен и да бе хазаинът, колкото и да се стараеше да ни занимава с разговори, и то на един много добър български език, аз помолих да се започне прегледът, тол-

*Такова писмо не беше намерено.

кова повече, че някои трябваше да отиват на урок. Г-да докторите отидоха в другата стая. След малко г-н Грецер се яви и ме помоли да определя реда, по който г-да учителите ще се явяват. Пратих първ г-н Юрг. Трифонов. Аз останах последен. И тримата г-да доктори преглеждали всеки от г-да учителите тъй: карали го да се съблече гол до пояс, а после един след друг ги изучавали и изслушвали с рога. Мене ме преглеждаха само г-н Грецер и г-н Георгиев. Бонев заяви, че познава добре белите ми гробове. Часът в 6 аз вече отивах на пазара.

27.XII.1908 г.

Събота. Днес празнувах именния си ден. Часът около 12 преди обяд бе при мен братовчед ми ротмистър Никола Станмиров с жена си. Тъкмо когато той се готвеше да излезе, дъщеря ми Катя ми подаде два пакета, единият от които бе с царска корона. Като разбра, че е от двораца, тя го дръпна от ръцете ми, покани чича си и Еленка да почакаят, разпечата го и извади от него тук приложените две открити писма*. На първото от тях е написано със собствената ръка на престолонаследника следното: „Поздравявам Ви с именния ден. Борис Търновски. 27.XII.1908 г. София“, а на другото с ръката на Княз Кирила е написано: „Честит Ви имен ден. Кирил Преславски. София, 27.XII.1908 г.“

След обяд часа около 4 дойде дома ми г-н В. Дрангар²⁴, секретар на Нейно Величество²⁵ (чини ми се). Като го видях в антрето, помислих, че като мой ученик иде да ме поздравя с празника ми, макар че това ми се видя твърде необяснимо. Зер, той досега никога не ме е поздравявал. Когато влезе в салона и биде представен на жена ми, дъщеря ми, на проф. В. Златарски и на госпожата му, на г-н Н. Янчев и г-н Д. В. Храмов, г-н Дрангар се обърна към мене със следните думи: „Негово Величество ми възложи да Ви поздравя от Негово име с именния Ви ден и да Ви благопожелая щастие и благополучие.“ Изненадан и трогнат от това височайше внимание, аз отговорих на г-н Дрангар със следните думи: „Честит съм да при-

*Такива писма не бяха открити в архива на Станмиров.

ема поздрава от Негово Величество по случай именния ми ден. Най-почтително Ви моля да предадете на Негово Величество искрената ми и сърдечна благодарност и да го уверите в съвършената ми към Него преданост.“ Г-н Дрангар остана при мене повече от 1/4 часа, като весело разказваше за посещенията, които нейно Величество направила тези дни по разните богоугодни заведения в София и за които има подробни сведения в днешните вестници.

30.XII.1908 г.

Вторник. Подир урока с Кн. Кирила тичешком дойде в салона Кн. Борис и бързо попита поручик Богданов за мене. В този момент аз бях до прозореца – разглеждах последния том от една Илюстрирана Всеобща история (на немски език, подарена на Кн. Кирила за Нова година – католическата). Доближих се до него и му поблагодарих за направената ми висока чест – поздравлението с именния ми ден. Разменихме по няколко думи, подир което той се доближи до Кн. Кирила и учителя Б. Иванов, които разглеждаха една нова Естествена история, тоже немска (също тъй подарена на Кн. Кирила за Нова година). Произведе ми силно впечатление леснината, с която и двамата Князе разпознаваха растенията и пеперудите. Личи, че те обичат ботаника и зоология и имат обширни познания по тях. Г-н майор Н. Куртоклиев ме повика в коридора и ми съобщи, че утре вечер в двореца ще има прием (срещу Нова година) и че трябва да настоя пред учителите да намерят фракове и да се явят. Ще бъдат поканени около 600 души. Забавих се при разговора, та за урока останаха около 20–25 [мин.]. Учихме наизуст стихотворението „Перелетная птичка“. Понаучихме го. Преди да захванем да разучаваме стихотворението, ние го прочетохме и преведохме и направихме разбор, а после това захванахме да учим първом първите 4 стиха, после Вторите 4 стиха и т. н.

Привечер днес майорът ми прати тук приложеното* пис-

*Следва текстът на поздравителна телеграма до Императора на Русия от Кн. Борис и Кн. Кирил. - Вж. НА БАН, ф 10 к, оп.1, а. е. 9, л. 55.

мо, с което ме моли да преведа на руски следната телеграма [...].

1.1.1909 г.

Четвъртък. Вчера сутринта сам отнесох превода и го предадох лично на г-н м[айор] Куртоклиева, като го посъветвах да изпрати втора телеграма. И той намира, че втората е по-добра. Ще пусне само името на Императора.

Получихме покана за снощния прием в двореца. След като свършихме разговора за телеграмата, майорът сам ми заговори за съдържанието на поканата. Той ми каза: „Каните се Вие и госпожата, но това не значи, че Вие трябва да дойдете без госпожица дъщеря си. Ще доведете и нея.“ Дома ние вече бяхме разговаряли на тази тема и Катя категорично заяви, че се отказва да дойде от страх да не би да ѝ се случи някоя неприятност. „Може, каза тя, още при входа да поискат поканата и да ме оскандалят, както това се случи на онази госпожица...“* при осветяването и откриването паметника на Царя Освободителя. Може в салона да трябва всеки поканен да седи на точно определено място. Тогава аз къде ще се дяна?“

Казах горното на г-н Куртоклив, който ми отговори така: „Успокойте госпожицата. Нищо подобно не може да се случи. Уверете я, че тя е поканена.“ Катя се съгласи да дойде и снощи тримата (аз, Паша и Катя) ходихме в двореца. Пресметнахме да пристигнем тъкмо в 11 часа. Оказа се, че и мнозина други правили същите сметки. Ето защо, когато пристигнахме с пайтона пред източната врата на двореца, заварихме около 20–30 пайтона, които се спрели и чакат ред да влезат в двореца. В пайтоните седяха: бивши и сегашни министри (Пешев, Радославов, Салабашев), бивши дипломатически агенти (Д. Марков), видни граждани (Г. Гаврилов), всички с госпожите си. Това, разбира се, не пречеше на пайтонджииите да се карат и псуват тъй, както те обикновено си се карат и псуват. Ние чакахме около 10 минути. Най-нетърпе-

*Така е в оригинала.

ливите господа слязоха от пайтоните и влязоха в двореца пешак. Когато влязохме в салона, той беше вече „битком набит“* с хора, главно с офицери. Паша и Катя заминаха напред и се спряха почти на средата на *дамската линия*. Скоро при тях се доближиха Еленка (жената на братовчед ми Никола Станимиров) ротмистърът и Марийчето, г-жа Янакиева (капитанка родом от Елена). Без 20 минути в 12 часа музиката засвири марш. Царят, Царицата, Престолонаследникът и Кн. Кирил, придружени от доста многобройна свита, влязоха в малкия салон, дето бяха се събрали сегашните и някои от бившите министри с госпожите си и софийският митрополит Партений. Царят и Царицата и двамата Князе се здрависаха почти с всички събрани. Преминаха в големия салон. Царят сам избираше с коя от госпожите да се здрависа, понеже добре познаваше многозинството от събраните. Прег Царицата вървеше попълковник Савов²⁶ и ѝ именуваеше госпожите, с които тя се здрависваше. Жена ми бе в числото на поименуваните. Когато Царят се доближи до мястото, дето стоях аз, той се възря между господата, които стояха прег мене, подаде ми ръка и засмян, какъвто си беше през всичкото време, ми каза следните думи: „Желаех лично да Ви поздравя с именния Ви ден и съжалявам, че нямах възможност да изпълня това си желание. *Аз много държа за в подобни случаи.* Бащинските грижи, които Вие полагате за моите деца, ме крайно трогват. Аз съм честит баща, защото Вие поехте ръководенето образованието на синовете ми.“ Поблагодарих му със следните думи: „Най-сърдечно Ви благодаря, Ваше Величество, за оказаното ми високо внимание. Ще се трудя с всички сили за постигане отлични резултати от занятията с Князете.“ „Как са те по успех?“ – запита Князът. „Отлични, Ваше Величество.“ „По поведение, държание и послушаност?“ „Примерни са, Ваше Величество.“ Чини ми се, че не съм виждал лице, което да изразява по-голямо доволство, от лицето на Царя в минутата, когато ме попита и му отговорих. Стисна ми ръката като на близък и отмина. Князете бяха няколко разкрача далече от мене, когато Царят

*Претъпкан (рус.).

отмина. Аз го погледнах. Княз Борис завъртя глава, като че ли ме питаше нещо. Засмян, отвърнах му с поклон. В това време Царицата мина край мене и отмина, говорейки със Савов. Майор Куртоклиев се опита да ѝ обърне внимание към мене, ала не сполучи да се доближи навреме до нея. Князете дойдоха право при мене и ме здрависаха.

След като обиколиха целия салон, Царят, Царицата и Князете се върнаха на средата на салона. Царят произнесе реч, с която поздравя събралите се с Новата година. Отговори му председателят на Министерския съвет г-н Малинов²⁷. Гръмко „ура“ последва и двете речи.

През времето, когато Царят обикаляше гостите, служителите разнасяха шампанско и сандвичи. Бай Ганю и тук остана верен на себе си. Не една чаша биде разляна, защото върху ѝ се устремяваха по няколко ръце и нито една не искаше да отстъпи. Часът около 1 [един] след полунощ тръгнахме да си излизаме. Разпоредено беше да дефилираме пред техни Величества, които стояха в малкия салон. Когато се доближи жена ми, Царят я поздравя с думите: „Честита Ви Нова година, госпожа Станимирова.“ След нея вървеше Катя. Докато тя правеше реверанс, Чапрашиков²⁸ прошепна на Царя, че тя е дъщеря ми. Царят и нея здрависа. Аз бях изостанал по-назад, защото пред мене тръгнаха две дами. Царят очевидно бе ме забележил, защото в тази минута хвърли поглед върху ми. Аз бях здрависан и от Царя, и от Царицата, и от Князете много сърдечно. Да не ме е страх, че боговете ще ми завидят, бих казал: Снощи аз бях честит. Ето най-великата ми награда за всички трудове, които досега съм получил за възпитанието и образованието на младежите, в това число и на царските деца.

От двораца отидохме във Военния клуб, дето весело прекарахме часа до 4 1/2 сутринта.

3.I.1909 г.

Събота. [...] След урока дойде в салона г-н Д. Илков. Заговорихме за преподаването на география. Забележих, че би било свършено уместно освен атласа Князете да имат на раз-

положение още и глобус, и стенни карти. Казах, че би било добре да се купи най-големият от съществуващите учебни глобуси. „Страх ме е, каза г-н Илков, че не ще дагат пари.“ Говорих после с майор Куртоклиева. „Не ще има толкова пари (350—400) марки за пособия.“ И таз хубава! Определихме за география 3 години за Кн. Бориса и 4 години за Кн. Кирила, а да няма да им се гоставят Всички пособия! В краен случай ще донеса в двореца големия гимназиален глобус...

Говорих с майор Коурт[оклиев] за резултата от медицинския преглед. Д-р Б. Иванов бил толкова слаб, че една инфлуенция можела да го свали на легло. Слаб физически бил тоже и г-н Пер. Чилев. Изобщо по устния доклад на г-р Грецера никои от преподавателите не представлява засега никаква опасност за Князете. Комисията, която ни прегледа, решила да ни преглежда всеки 4 месеца.

След обяд г-р П. БонеВ, учител-лекар при поверената ми гимназия, член на комисията, ми даде да прочета протокола на комисията. Аз съм здрав, белите ми дробове са здрави, макар че в лявото крило се забелязва едно малко катарално състояние. Запитах доктора какво трябва да правя за излекуването му. „То е, каза той, толкова незначително, че аз настоях хич да се не обявява в протокола, ала другите не се съгласиха. Решително от никакво лечение няма нужда. Не се безпокойте.“ Г-н Д. Илков бил най-здравият от всички ни. В протокола е казано, че по заповед на Царя дворцовата канцелария назначава комисия в състав: председател лейбмедика г-р Грецера и членове инспекторът-лекар Вел. Георгиев и учителят-лекар П. БонеВ, на която се възлага да прегледа преподавателите на Техни Царски Височества Княгините Евдокия и Надежда. Какво значи това? Дали Царят има намерение да ни остави да учим и Княгините? Сега само г-н Евстатиев преподава на Княгините, и то рисуване едновременно с Князете. Ще видим.

4.I.1909 г.

Неделя. Получих тук приложеното писмо* от майор Кур-

*Такова писмо не беше намерено.

токлиев, с което той ме уведомява, че утре 5.І. [януари], понеже е рожденият ден на Княгиня Евдокия, Князете ще празнуват, и ме моли да съобщя горното на г-гата Чилев и Попов. Съобщих на казаните господа, че утре ще се празнува.

8.І.1909 г.

Четвъртък [...]. Останах на урок при Кн. Борис. Учихме склонението на качествените прилагателни. Склонихме прилагателното „добрий“. Накарах Княза да пише, да склони прилагателното „синий“. Склони го без погрешка. Накарах го да склони прилагателното „крепкий“ и „светлий“. И тях склони без погрешка (не ги писа). С това свършихме склонението на качествените прилагателни. Повторихме стихотворението „Станем мы, друзья, трудиться“. Започнахме да учим наизуст стихотворението „Птичка“ от Туманский²⁹. Князът много добре помнеше първото стихотворение и ми каза, че знае съдържанието на второто, защото бил чел нещо подобно у Вазова. След урока се заговорихме. Князът се позаинтересува да знае кога е писано стихотворението „Птичка“. Чини ми се, че той искаше да си обясни дали Вазов не е писал своето стихотворение под влиянието на това руско стихотворение. Казах му, че Туманский умрял в 1853 година в Белград, дето бил консул. „Значи писал го е много по-рано от г-н Вазова!“ – каза Князът и ме помоли да му дам още сведения за Туманский. Казах му, че той е напечатал само 8 стихотворения и че изучаваното днес е толкова хубаво, щото се среща, както казват, почти във всички руски христоматии. Пушкин високо ценил Туманский и му посветил едно стихотворение. Стана дума за френски език. Разказах му един анекдот за сегашния испански крал, който в детството си се считал за нещастен, защото учителят му го измъчвал, като го карал да учи как се образува женски род на френските прилагателни. Прекрахме десетина минути в госта Весела „балтовия“*.

*От болтатъ – бърбър, Водя лек разговор (рус.).

10.I.1909 г.

Събота. [...].

Бях запитал в учителската стая учителите знае ли някой ге мога намери превода на стихотворението „Птичка“ от Туманский. За да се сетят кое стихотворение ми трябва, издекламирах им самото стихотворение по руски. Облогът беше г-н Ангр. Диамендиев – преподавателят по история. „Аз, каза той, ще Ви донеса христоматията на Вазова и Величкова, в която е напечатано това стихотворение.“ Тази сутрин той ми донесе тази христоматия. Накарах да ми изчукат на машината това стихотворение и във вторник ще го предам на Кн. Бориса.

12.I.1909 г.

Понеделник. Часът от 9 1/4 до 10 1/4 бях на ревизия при г-н Д. Илков, който имаше урок по география с Кн. Бориса. Изпитваше за Дания и нейните владения. Князът доста вярно и точно отговори на всички въпроси, като на някои от тях даде доста обстойни отговори. Той говори бавно, с отделни предложения. Но и това засега е доста в сравнение с първите (преди 2 месеца) отговори само с по една-две думи. Г-н Илков предаде нов урок за Скандинавския полуостров. Спря се върху повърхнината и главно говори за фиордите. Не пропусна да каже 2 думи за разходките на германския император Вилхелм по тези места. От отговорите на Княза и от днешния разказ на г-н Илков правя заключение, че той не толкова гледа да съобщи научни сведения, колкото да заинтересува Княза с *леки разговори* за изучаваните страни. Часът от 10 1/4 до 11 1/4 бях на ревизия при г-н Ив. Попов по Всеобща история (с Кн. Кирил). Изпитва за Юстиниан I. Князът отговаря бавно и твърде накратко. Отговорите му не са напълно задоволителни. Някои отговори дори прочете по тетражката си, която беше пред очите му на чина. Г-н Попов предаде нов урок за ред византийски императори, като особено се спря на ония, които са имали по-близки сношения с Първата българска държава (Константин Погонат, Юстиниан Римля-

нин, Константин Копроним, Никифор Фока, Йоан Цимисхи, Василий Българоубиец и пр.). Нареди много имена, Вследствие на което урокът бе много сух. Опитва се да придобие по-голяма живост на урока си, като прочете един къс разказ от Веберовата „История“ за Константина Копронима (обясни дори и произхода на прякора), ала и това не помогна, защото избраният разказ бе за кощунствата на Константина. След урока го посъветвах да се постарее идущия път да извлече поука от мрачните дела на Византийските императори. Да посочи, че техните безобразия са доказателство, че империята не е била в нормално състояние, че тя още в онова време е била вече на пътя към пропадането си, че подобни безразсъдни дела сега вече са невъзможни. Предложих му даже да се постарее, дано му бъде възможно, да вплете и Германия – сегашният Император*, от когото напоследък поискаха сметка дори за думите му. Обеща ми се да стори всичко, за да може Князът да извлече от тези сведения полезна поука. Разбира се, не може, а че и не бива от един урок да се вади заключение, ала не мога да не отбележа, че от урока не останах доволен. Г-н Попов днес не приличаше на себе си.

От 8. I. т. г. последобедните занятия стават по следната програма: [...]**

14. I. 1909 г.

Сряда. Имах урок само с Кн. Кирил. В определеното време никой не се яви в салона на Княз Бориса, дето ние разговаряхме с г-н Трифонов. Часът в 5 дойде и майор Куртоклиев, който ни каза, че царете са с Царя в двореца „Врана“ и че ще позакъснеят. Разположихме се на разговор. Часът в 6 1/2 дежурният доложи, че Царят и Князете са тръгнали от „Врана“. След 12–13 минути в салона се яви поручик Богданов (в

*Вилхелм II (1859–1941), Император (1888–1918).

**Следва публикуваната по-напред програма, с незначителни размествания на преподавателите и въвеждане на уроци по френски език с преподавател Граф Шевремон.

палто и шапка в ръка, дойде бегом, право от автомобила) и от името на Царя поиска извинение. Царят станал причина да закъснеят Князете, като взел със себе си шофьора и късно се завърнал в двореца „Врана“. Дадох на Князете преписани на пишуща машина стихотворенията „Перелётная птичка“ и „Птичка“. [...].

18.I.1909 г.

Неделя. Днес по обяд като се връщаме дома, настигна ме на улицата един дворцов стражар, който ми даде тук приложеното писмо от майор Куртоклиев*. Докато го прочета, стражарът изчезна. С това писмо майорът ме кани да отида при него в двореца днес часа в 5 след обяд. По телефона от V участък съобщих в двореца да явят г-н Куртоклиеву, че ще отида в двореца тъкмо в 5 часа. На определеното време се срещнахме в училищния салон на Кн. Бориса. Преди всичко говорихме за възнаграждението, което ще се плаща на г-да преподавателите. Царят определил да се плати на всички по 10 лева на урок, като при това добавил, че ако би да се случи да отидат Князете някъде или да закъснеят някога, така че да не се гържи урок, на преподавателя ще се плати. Казах, че намирам това възнаграждение за достатъчно. Ще се плаща два или три пъти в годината, а не всеки месец. Яви ме, че на 20 т. м., в който ден се празнува рожденият ден на Кн. Бориса, в двореца ще има обяд за 60 души, на който по заповед на Царя ще бъдат поканени и всичките г-да преподаватели. Моли ме да поговоря с г-дата, а особено на г-дата Трифонова и Попова, като бъдат поканени, да се явят. Нищо че нямат фракове, могат да се явят и в рединготи. Определихме реда на старшинството на преподавателите тъй: Вас. Василев, Юрг. Трифонов, Дим. Илков, Пер. Чилев, Г. Евстатиев и г-р Бор. Иванов.

*Такова писмо не се намери.

19.I.1909 г.

Понеделник. Получих тук приложеното поканително (на френски) за закуска, която ще се даде в двораца утре, 20.I.1909 г., по случай рождения ден на Кн. Бориса.

20.I.1909 г.

Вторник. След молебена в черквата „Св. Крал“ преподавателите Чилев и Трифонов дойдоха в дирекцията, от дето часа в 12 1/2 отидохме с шейни в двораца. Поканените (около 60 души с Царя, Царицата и децата) бяха се почти събрали. Запях се до 2-га преподавателите, които бяха образували една група и разговаряха. След няколко минути мина край мен министърът на Народ[ното] просвещение – Н. Мушанов, ала не благоволи нито даже да ни погледне. След като се здрависа с 2-га министрите, г-н Муш[анов] застана с лице към нашата група. Всички, като един човек и като че по команда, му обърнахме гръб. Разговаряхме с всички поканени, някои от които, напр. министрите Ляпчев (Андрея)³⁰ и генерал Николаев³¹, по 2 пъти се доближиха до нас и разговаряха на дълго и широко, дори и за политика. Във време на закуска произнесоха речи: 1. М-р Takeв³² (чете, ала не чете добре написаната си реч), 2. Ген. Николаев, който съвсем се забърка, като не можеше да прочете на едно листче каква дума е написана – Величество или Височество и 3. Славейков³³ – председател на Нар[одното] събрание. Отговори само Кн. Борис, към когото се обръщаха всички оратори. Нека отбележа, че спокойствието на Княза зачуди всички, а майсторското произнасяне на речта произведе фурор. Князът има добра ораторска дарба, [...] сигурно ще бъде добър оратор.

След обяда, през време на пиенето кафе, Царят дойде при мене да му представя учителите и преподавателите на Князете. С всеки той размени по няколко думи. Дядо Василчо го сплаши, като му каза, че Кн. Кирил е „слаб в умственото смятане“*. За мене не подлежи на съмнение, че Царят не разбира термина „умствено смятане“. Г-н Трифонов, запитан за ак-

*В смисъл, че не умее да смята науч.

цента на Князете, каза, че само Кн. Кирил има небългарски акцент. А на въпроса „де и в що се забелязва този акцент“, отговори: „Кн. Кирил говори в нос, което вероятно се дължи на влиянието на френския език.“ „Не, отговори Царят, това е нашият фамилен отличителен белег.“ Заобиколен от всички учители, Царят ме запита: „Вие, г-н г[иректо]-ре, нали продължавате своите ревизии?“ „Да, отговорих аз, всяка неделя употребявам поне един час на ревизия.“ После това той ни поблагодари за усърдието в работата и като се поклони на всички ни, отмина при генералите. Наближаваше време да си отидем. Някой от г-да учителите повдигна въпрос да отидем Вкупом при г-н Мушанов да му се представим. Възрази се, че той не заслужава такава чест. Някой каза, че този дръвник, като не счете за нужно нито с кимване на глава да поздрави при влизането си, сега може пак да не приеме поздрава ни. Реши се да го игнорираме. Князете дойдоха да ни здрависат. Всеки от нас поздрави Кн. Бориса с празника му. Часът в 4 аз бях вече у дома.

21.I.1909 г.

Сряда. Тая заран направих три ревизии на дядо Василчо, от които две при Кн. Кирила и една при Кн. Бориса. [...]*

След Втория урок дядо Василчо разправи на г-н Куртоклиева за постъпката на Мушанова. Опитах се да обясня постъпката на Мушанова с туй, че с нас бе г-н Трифонов, член на неотдавна заседавалия извънреден конгрес на класните учители, ала майорът забележи, че това не може да извини г-н Мушанов, който преди всичко е трябвало да бъде вежлив. В този момент в салона се завърна Кн. Борис и запита за какво се говори. Дядо Василчо и нему разправи постъпката на г-н Мушанов. „Да, каза Князът, г-н Мушанов е известен като много погъл и надменен човек!“ Този отзив ме много зачуди.

След третия урок, като останахме тримата: аз, дядо Василчо и г-н Куртоклив, заговорих за „умственото сметание“.

*Следват детайли от уроците по математика и констатация на С. Станимиров за неумело преподаване на В. Василев.

Дядо Василчо потвърди, че и нему се видяло, че Царят не разбрал този термин. Обяснихме го на г-н Куртоклиев и го помолихме при сгоден случай да обясни на Царя какво е искал да му каже дядо Василчо.

Една характерна подробност. След първия урок Всички се събрахме в салона на Кн. Кирила. Стана дума за поправянето на границата, искано от Турция като компенсация за нашата независимост³⁴. Княз Борис застана пред картата и след като посочи кои места иска Турция, добави: „Не това ще ѝ дадем ние, а ще се опитаме да направим поправка на границата, като я прекроим ето как.“ След тези думи той посочи на картата кои именно земи трябва да присъединим към царството. Границата по неговото посочване трябва да върви по права линия, като отнеме най-малко един-два километра земя от турците. После това, като вдигна очи към Сърбия, каза: „А пък тази земя тука трябва да се раздели на две, от които ей тази да остане наша. На запад ние трябва да стигнем до Адриатическо море и да се спуснем на юг, като минем малко по на запад от Охридското езеро.“

Днес след обяд имах урок с Кн. Кирила. Скланяхме „гитя“, повторихме стихотворенията, които Князът знаеше много добре, четохме стихотворението „Я пришъл к тебе с приветом“ и го преведохме. Четохме и превеждахме статията „Лиса и козёл“. На Втория урок бях на ревизия при Кн. Кирила. Г-н Трифонов преподава за *колоритност* на стила. Четох откъси от една реч на Царя, произнесена в Панагюрище. Писаха и четоха няколко страници от Алековия „Бай Ганю“ („Бай Ганю у Иречека“). Изборът на днешните четива показва, че г-н Тр[ифонов] усърдно работи да запознае Княза с *нашето*. Това е добро. Обясненията на г-н Трифонов и на Кн. Кирил бяха повече от добри. Тъй като Князете се върнаха от „Врана“ след като часът беше вече минал 5, то дома аз си дойдох ед-вам чак в 8.

Тук прибавям програмата, менюто и списъка на гостите, присъствували на закуската на 20.I [януари] т. г.*

*Такива документи не се намериха в НА БАН.

Хвърли ми се в очи следното. След първия урок Кн. Борис гоиде в салона на Кн. Кирила, дето гоиде и г-н Куртоклиев. Скоро обаче г-н Куртоклиев излезе, а ние всички 5 души продължаваме да разговаряме повече за дреболии. Опитвахме се дори да си приказваме и смешки. Княз Борис вземаше живо участие. Като забележих, че часът вече минава 6 1/2, а г-н Куртоклиев все го няма, реших се да напомня, че е вече време за работа. Първо, де бих могъл да предположа, че думите ми така ще повлияят върху Кн. Бориса, бих продължил разговора и до среднощ! Милото дете! Той нажалено ме погледна, че аз го от сърце съжалих. „Та Вие значи ме пдгите“ – каза той. „Не, Княже, казах му аз. Имате още един час работа, а после в 7 1/2 трябва вече да бъдете горе.“ Сбогувахме се и се разделихме. Чини ми се, че това дете жагува за компания. Да! Би трябвало да му се дагат другари.

22.I.1909 г.

Четвъртък. Тая сутрин имах урок с Кн. Бориса. [...].

Днес след обяд се получи тук приложената покана, която гласи: „По заповед на Негово Величество Царя маршалът на Двореца има честта да покани Господина, Госпожата и Госпожица Ст. Станимирови да присъствуват на танцувална Вечеринка, която ще се даде в двореца на 24.I.1909 г. в 10 часа. Обикновените граждански лица – фрак, малки декорации. За Военните – генералска с еполети. За дамите – деколте.“

Пропуснал съм да отбележа, че от 15.I. т. г. г-н Чилев преподава на Кн. Бориса и гръцки с един урок в седмицата.

24.I.1909 г.

Събота. Кн. Кирил бе нещо неразположен, та не гоиде на урок. Останах на ревизия по география при Кн. Бориса. С Кн. Бориса скланяхме числителни, правихме разбор и преведохме стихотворението „Я пришёл к тебе с приветом“. Четохме, преведяхме и правихме разбор на статията „Лиса и козёл“.

25.I.1909 г.

Неделя. Снощи бяхме на вечеринка в двореца. Имаше около 40 души гости. Царят и Царицата танцуваха хоро и кадрил. В кадрила генерал Николаев като имаше Царицата за гадма, беше Визави* на Царя, който танцуваше с г-жа Паприкова (генерал Ст. Паприков³⁵ е министър на Външните работи). Чини ми се, че генералът не може да стъпи стъпка, без да направи грешка. На 20 не узе да четем написаната му на машина реч, а сега не може да изиграе нито една фигура, без да сбърка. Царят, ръководен от генерала Маркова**, танцува доста сносно. Произведе особено добро впечатление поведението на Царя и Царицата: те се държаха свободно, искаме да река без всякакви претенции. По едно време се разположиха на едно от канапетата и във весел разговор с околните гледаха танците. Князете не присъстваха.

26.I.1909 г.

Понеделник. Часът е 10 вечерта. Ей сега напреду малко един дворецов стражар ми донесе тук приложеното собственооръчно писмо от Царя. Това писмо бе турено във втори плик, върху който някой от писарите бе написал адрес: „Лично г-ну Станимирову, директор, Председател на „Славянска беседа“. Царевото собственооръчно писмо гласеше: „Директор Станимир Станимиров. Председател на „Славянска беседа“ (Върху плика). Понеделник Вечер. Драгий ми Станимиров. Току-що научаваме приятната вест: Вашият избор за председател на „Славянска беседа“. От името на всички патриоти и „слависти“ Ви поздравяваме най-сърдечно. Ваш Фердинанд.“

Както адресът върху плика, тъй и цялото писмо, което е писано върху картон с инициалите на Царя, са писани с молив. Утре ще изпратя следния отговор: [...]

*Насреща, един срещу друг.

**Ген. Петър Марков – от Военната свита на Царя.

***Следва благодарствено писмо до Царя от 27.I.1909 г. - Вж. НА БАН, ф. 10 к, оп. 1, а. е. 9, л. 68.

27.I.1909 г.

Вторник. Имах урок с Кн. Кирила. Склонихме само думата „князь“. Писахме изречения и правихме разбор. Четохме, преведохме и правихме разбор. Повторихме стихотворението „Я пришёл к тебе с приветом“. От урока останах много доволен, макар че Князът все още слабо чете. Часът в 6 бе свикано на заседание настоятелството на „Славянска беседа“. Поканих и г-н Ст. Костов³⁶ досегашния председател. Приех от него ръководството на това културно дружество и му казах няколко благодарствени думи за досегашната му дейност. Заседанието се свърши едвам чак около 8 часа вечерта. Тутакси после заседанието отидох в двореца и предадох писмото за Царя. Предадох го чрез майор Станимиров, когото срещнах във вестибюла, че си отива. Дома заварих г-н учителя Г. Евстатиев, който бе дошъл да ме подкани да пиша писмо до Царя. Работата била тъй: Като не се получило в двореца часа до 7 1/2 вечерта никакво писмо от мене за отговор на Царевото писмо, секретарят Ст. Чапрашиков се изплашил, че аз няма да отговоря и с това ще се скомпрометирам пред Царя, та поради това писал г-ну Евстатиеву да гоиде у дома и да им внуши да отговоря на Царя. Аз не исках да говоря никому за Царевото писмо, ала това ме накара да прочета на г-н Евстатиева и Царевото писмо, и моя отговор. Дано Господ даде ум г-ну Евстатиеву да не разправя. Аз не обичам тези работи. Ала г-н Евстатиев си е бърборко!

28.I.1909 г.

Сряда. На урок с Кн. Кирила само четохме, преведохме и правихме разбор. В бъдеще всяка сряда ще вършим все същото. Днес четохме първите 4 статии от христоматията за I и II кл[ас] на Л. Поливанов.

29.I.1909 г.

Четвъртък. Тая заран температурата показваше 25,5° (под нулата). Страшно е студено и сега в 2 ч. след обяд. Никак не ми се искаше да излизам, толкова повече, че имаше и

мъгла, а пък аз от 2–3 гена усещам че съм малко понастинал и за да се предпазя от хрема, всеки ден по 5–6 пъти мириша оеколон. Ала нямаше какво да се прави, трябваше да отида на урок при Кн. Бориса и отидох. Из пътя пазех носа си от простуда, като го закривах с кърпичката си, ала ми премръзнаха ръцете. С Кн. Бориса довършихме склонението на числителните. Писахме предложения. Четохме „Знахарь“, правихме разбор и преведохме. От урока останах напълно доволен. В салона бе 16° топло. Княз Борис ми се призна, че христоматията на Поливанов по му се харесва. „Статиите, казва, по ме интересуват. Аз обичам да разказвам прочетените народни сказки“. Тъй като целта на изучаването на руски език е да се усвои този език, то, разбира се, е безразлично по коя христоматия ще се водим. Прочее, ще продължим по христоматията на Поливанова (за I и I кл.).

Снощи, понеже ме наболяваше глава, писах съвсем малко. Сега ще отбележа следното: В заседанието на настоятелството на „Славянска беседа“ се повдигна въпросът за данъците, които „Слав. беседа“ има да плаща за зданията си и за дохода върху наема на салона. Избрахме комисия от мен, Ст. Л. Костов, Г. Христов, на когото възложихме да отиде при министъра на финансите и при председателя на Нар[одно] събрание и прошетарната комисия да ходатайствува да се разгледа прошенито на „Бес[едата]“ за опрощаване на данъците поне за миналите години, ала не и за текущата и идущата и особено пък данъците върху наемите.

Съобразих, че без съдействието от „двореца“ нищо нямаше да свършим, и затова вчерта часа по 12 през деня отидох при г-н Добровича³⁷ да го помоля да каже две думи на м-ра Салабашева³⁸. Г-н Добрович, който, както ми каза, знае писмото на Царя до мен, не само изрази готовност да говори г-ну м-ру на финансите, но още ми каза, че ще доложи разговора ми на Царя, а че от Негово име ще говори на Салабашева. Вечерта часа по 6 1/2 (снощи) се събрахме в М-вото на нар[одно] просвещение всички трима членове на депутацията и отидохме в Нар[одно] събрание да търсим г-н Салабаше-

ва. Казаха ни, че той не е идвал в Събранието. Намерихме г-н Арабаджиева, председател на прошетарната комисия, и му явихме по каква работа ходим. Каза ни, че ще намери прошението и понеже сега няма време за разглеждането му (Събранието трябва да се затвори на 31 т. м.), то прошетарната комисия ще разгледа прошението и ще реши да удовлетвори молбата на „Сл[авянска] беседа“, която е един вид читалище и следователно трябва да бъде освободена от данъци. „Пратете, каза ми той, утре едно писмо до г-н председателя на Нар[одното] събрание, с което поискайте удостоверение за решението на комисията. С това удостоверение в ръка ще поискате от м-ра на финансите да спре събирането на данъците.“ По всичко личеше, че г-н Арабаджиев е предизвестен за идването ни и за решението, което трябва да се вземе по повод на прошението на „Сл[авянска] беседа“ за данъците.

30.I.1909 г.

Петък. Бях на ревизия по химия при Кн. Кирила. Материалът е усвоен правилно. Князът чете много свободно всички химически формули и главно сам ги съставя напълно съзнателно, защото добре помни от коя валенция е всеки от изучените елементи. [...].

Тъкмо в това време дойде при нас и Кн. Борис... Князът взе под ръка поручик Богданов и го изведе навън заедно с Кн. Кирила. След 2–3 минути те се върнаха и г-н Богданов се обърна към мене с тези думи: „Четохме във вестника, че сте избран за председател на „Слав[янска] беседа“. Позволете да Ви поздравим.“ Княз Борис ми подаде ръка, като каза: „Поздравявам Ви и Ви желая добър успех.“ Княз Кирил ми каза само: „Поздравявам Ви.“ Разказах им откога съществува „Сл[авянска] беседа“, каква е целта, какво е извършила досега и в какво положение се намира сега (разбира се, в общи думи). Часът от 9 1/2 до 11 1/2 бях на ревизия по физика при Кн. Бориса. Дядо Василчо пак не беше се приготвил. Мъчи се над решението на една задача по хидростатика и Кн. Борис гостя неговусмислено ми го сочеше с глава. Чуген човек! На следущия път

ще сегя тъй, че м[айор] Куртоклиев, протекторът на г[ядо] Василчо, да бъде не зад мене, а редом с мене и ще го заговоря още във време на урока за некадърността на дяда Василча.

След обяд бях на ревизия:

1. По Всеобща история при Кн. Кирила. Княз Кирил повтори миналия урок по история доста сносно. Новият урок по история (за източните славяни) бе преподаден тъкмо тъй, както бях препоръчал на г-н Попов: раздели го на 4 части, след като разказа всяка част, накара Княза да повтори разказаното му. Князът повтори много добре.

2. По ст[аро]български език пак при Кн. Кирила. Г-н Трифонов е много добър учител. За четива по ст[аро]български език е избрал от Манасиевата летопис онези пасажи, които се отнасят до българската история. По този начин той смята едновременно с изучаването на ст[аро]бълг[арски] език Кн. Кирил да прочете и колкото е възможно повече поеми от старите български летописи, в които се говори и за българските работи. А защото тези пасажи ги няма нийде събрани, той взел една тетрадка и решил в нея да ги препише ясно, четливо, а че както и днес, по тази тетрадка да ги чете Князът. Тази мисъл заслужава пълно одобрение.

След първия урок всички се събрахме в салона на Кн. Кирила и тук прекарахме почивката в сериозни разговори (за Киев и бога Перун. На урока по Вс[еобща] история се говори за кръщението на Св. Владимира и на руския народ) и в шегу. Граф Шевремон тури край на беседата ни, като дойде и повика Кн. Бориса за урока по френски.

31.I.1909 г.

Събота. С Кн. Кирила захванахме прилагателните имена [...].

След обяд бях на ревизия при Кн. Бориса, и то първо при г-н Попова (по история), второ при г-н Трифонова (по български език). Отговорите на Кн. Бориса за католи[ческата] реакция бяха напълно задоволителни. Сега вече той не чака въпроса и не дава късички отговори, а излага урока си сво-

бодно със свързана реч. Г-н Попов му зададе само 3 или 4 въпроса. Нека отбележа, че Князът говори много добре. Предполагам, че ще бъде майстор да излага мислите си. Новият урок за Испания в XV–XVI столетия (Фердинанд Католик, Карл I Испански (V Германски) и Филип II) бе разказан от г-н Попова майсторски, като бе разделен на 4 части. Кн. Борис повтори всяка част почти дума по дума, според както му бе разказана. Много на място щеше да бъде, предвид на ученика, на когото се разказва този урок, да се повторят, макар и на късо (след разговора за Филипа II) за значението на държавния глава. Филип II представлява *благодарна* тема в това отношение. Ще поговоря на г-н Попова да стори това при изпитването на Княза идещия урок. Г-н Трифонов говори за „тип“ в литературните произведения. И при този урок отговорите на Княза бяха напълно задоволителни, а че и г-н Трифонов се бе приготвил. Четоха се две четива по христоматията, от които второто от „Под игото“, т. е пак наше. Добре е!

3.II.1909 г.

Вторник. [...].

Днес се навършват две години от деня на смъртта на Кн. Клементина³⁹ – майката на Негово Величество, та в дворовия параклис имало панихида, на която присъствуваха и Князете. Това станало причина за прекратяването на първия урок 25 [минути] по-рано. То бе причина за късното захващане на втория урок.

Като председател на „Славянска беседа“ днес се явих при г-н м-ра на финансите Салабашева, за да го моля да се съгласи да се опростят на „Слав[янска] беседа“ данъците за миналите години, а тъй също и да се освободи „Слав[янска] беседа“ от данъци. Обеща ми да не се противи, когато ще се разглежда положението на „Беседата“ от Нар[одното] събрание, и тутакси направи разпореждане да се предпише на финансовите власти да не събират засега от „Беседата“ никакви данъци (докато се произнесе Нар[одното] събрание).

Запита ме как отиват занятията на Князете. Казах му,

че всички 2-га учители сме във възторг от тях, от успеха им, поведението им и послушанието им. Загържа ме на приказка повече от половин час. С особено удоволствие слуша разказа ми за Князете. Явно бе, че никога нищо не е чувал за тях и че е извънредно доволен, че му се пада случай да чуе нещо за тях. Казах му, че му говоря като на министър и че по принцип (аз и учителите) избягваме да говорим каквото и да било за връзките с двора. Призна ми, че досега имал случай само 3 пъти да види Князете в салона и да размени по няколко думи с тях и че всички, както и той, които имали случай да говорят с тях, са очаровани от ума и такта им. Когато му говорех за успеха им по рисуване, каза ми, че майка⁴⁰ им била добра рисувачка и че му била подарила една своя картина. [...].

7.II.1909 г.

Събота. На 4 [четвърти] този месец се помина Великият Княз Владимир Александрович, синът на Царя Освободител, главнокомандуващ на част от руската армия в Освободителната война. Днес часа в 9 1/2 сутринта в дворецовия параклис се отслужи панихида за успокоение душата на о'бозепочиналия Велик Княз. Ето защо днес първият урок с Князете се продължи само до 9 часа. Трябваше да ги освободим порано, за да се приготвят и да се дооблекат. Та и двамата дойдоха на урока в офицерска униформа. [...].

10.II.1909 г.

Вторник. Тая заран часът от 8 1/4 до 9 1/4 бях на ревизия при Кн. Кирила по химия. Имаше урок за окисите. Отговорите и сега бяха много добри. Новият урок (продължение) бе преподаван съгласно с дадените на 2-н Иванова наставления и бе добре усвоен от Княза. През време на урока хвърли ми се в очи нов един полилей за осветление с електричество, закачен по средата на тавана. Чудих се как досега не съм го забележил. Още повече се чудех и на небрежното поставяне на електрическите проводни. След урока работата се обясни. Княз Кирил отиде за черната дъска, прищрака контакта и елек-

трическите лампички светнаха. Видя ми се доста чудно, че стеснителният Княз Кирил почва да сполучва. Възпитателят му (г-н поручик Богданов) не само че не му прави бележка, а се отнася дори покровителствено към играта му. По едно време Князът дойде при мене и почна да ми обяснява, че вчерта те намерили полилея и решили с Кн. Бориса да го поставят в този салон. Намерили проводи, намерили всички потребни инструменти, намерили и стълба и се заловили за работа, която ако и с риск да се ударят, благополучно свършили. „Нали, запита ме Князът, сега в този салон ще бъде по-светло?“ „Да, отговорих аз, и че той изглежда и по-красив. Особено го краси и изкусното инсталиране на проводите, които толкова майсторски са замаскирани.“ „Да, да! – весело, засмян отговори Князът. Не бе възможно да се направи нищо повече, защото таванът е от гипс. Да не беше така, ние щяхме да приковем проводите към тавана, а нямаше да ги оставим така да грозят.“ Князът отиде да види дали Кн. Борис е вече свършил урока си и че да го доведе да си поиграе и той. В това време аз развъртях ключа на едната крушка и тя угасна. Преди да успея да направя същото и с втория ключ, Кн. Кирил се върна с известието, че в салона на Кн. Бориса още гърми (а + б). Г-н Богданов му обърна вниманието на изгасналите крушки. „Нещо се е повредило. Нищо, ще го направим, каза Князът и отиде да прегледа контакта. В това време аз завъртях и втория ключ. Г-н Богданов каза на Княза, че е изгоряла и втората крушка. „Тъй и трябва, каза Князът, защото аз извадих контакта.“ В туй време в салона дойде и Кн. Борис. Двамата князе се заловиха да поправят мнимата повреда. Те съединиха контакта и понеже работеха пред черната дъска, не видяха що става в средата на салона, аз отвъртях ключа на първата крушка и тя пламна. Г-н Богданов съобщи, че едната крушка гори. Аз вдигнах ръка да завъртя ключа, ала в този момент Кн. Борис изскочи на средата и ме хвана в момента на престъплението. Почна се смях, весели разговори, закачки. Г-н Богданов обясни всичко, което бях извършил. Това достави на Князете голямо удоволствие. Часът вече бе-

ше 9 и 35 минути, когато се разделихме, за да захванем Втория урок. Преподавах на Кн. Кирил за прилагателните. От склонението на прилаг[ателното] „долгий“ и „светлий“ останах напълно доволен. Повторихме стихотворенията и четохме „Знахарь“.

11.II.1909г.

Сряда. [...].

Тъй като граф Шевремон е с Царя в Петербург, то днес Кн. Борис няма урок по френски, та майор Куртоклиев ме покани да занимавам Кн. Бориса с руски [...].

13.II.1909 г.

Петък. Мислех да бъда на ревизия на два урока при Кн. Кирила, а именно: по естествена история (г-р Б. Иванов) и латински език (Пер. Чилев), ала бях само на един урок – първия. Часът в 9 1/2 Князът трябваше да отиде на служба в дворцовия параклис (днес е петък от първата неделя на Великия пост. Може би, че Княз Борис го е да се причести, а може би е имало панихида – деветини за Великия Княз Владимира Александровича. Ще попитам при първи случай). Приятно впечатление ми направи хубавият разказ на Кн. Кирила. Зададеният му от миналия път урок той знае много добре и главно разказа с хубава реч. Преподаден му бе нов урок за мъховете. След като учителят свърши разказа си, който бе доста лек и придружен с разглеждане на мъхове, Князът написа кратичък конспект на предаденото му. Работи повече самостоятелно. Повече от 20 минути след написването на конспект Князът и г-н Иванов работиха с микроскопа. В тази работа Князът взема такова живо участие, щото по едно време в бързината си извади кърпичката си от джоба и почна да изтрива едно стъкло. Щом разбра, че го погледнах, скри кърпичката си и мина та взе кожата. И друг път отбележих, че Князът добре познава микроскопа и че му приляга да работи с него.

14.II.1909 г.

Събота. Тази сутрин се срещнах с г-н г-ра Бор. Иванов, който Вчера имаше урок и с Кн. Бориса (от 10 1/4 – 11 1/4 часа), та бе престоял в двора цял час. Когато Князете се завърнали в салона (след службата в параклиса г-рът запитал поручик Богданов каква служба е имало в параклиса. Отговорил му, че католиците днес празнуват рождения ден на Царя). Работата е ето каква: Царят се е родил на 26 февруари н. ст. Когато биде избран за Княз на България, 26 февр. н. ст. отговаряше на 14 февр. ст. ст. и поради това било узаконено рожденият ден на Княза да се празнува в календара на 14 февр. От началото на това столетие към календара по н. ст. се прибавя още един ден, тъй че сега по новия стил са с 13 дена по-напред от православните, които броят по стар стил. 26. II по новия стил сега отговаря на 13. II по новия стил, а пък гласи, че рожденият ден на Царя Фердинанда трябва да се празнува на 14. II ст. ст. Очевидно в двора продължават да си празнуват рождения ден на Царя на 26. II н. ст. (може би, че службата е била в католическия параклис), а в цялото царство този празник се празнува по стария календар на 14 февруарий.

Д-р Б. Иванов ми събщи още и следното: уговорил се с Князете лятос да съберат задружно растенията и задружно да ги изучат и поставят в хербарий, а пък той да напише статия, в която да изложи резултатите от задружната работа. Да им е на добър час! Известно е, че и от Царя има подобна работа (пътуването по Бразилия).

16.II.1909 г.

Понеделник. Бях на ревизия при Кн. Кирила (от 9 1/4 до 10 1/4 часа). Смятах, че ще слушам или алгебра, или геометрия, според както по-рано беше ми говорил дядо Василчо. Оказа се, че той сега още повтаря аритметиката. [...]

През време на урока аз запитах поручик Богданов работил ли е с него, според както бе казано по-рано. Поручикът вдигна вежди и сви устни, което значеше, че не е разбрал.

Разбрах, че не е работил, защото Князът не е искал да работи. След урока поканих Княза да седне на канапето при мене и почнах да му говоря за необходимостта да поработи с поручика, да се поупражнява с него в умствено смятане. Обеща ми, че ще работи. Когато останахме сами, поручикът ми каза, че досега колкото пъти и да го е поканил, все избягвал, намирал си друга работа, не искал. „Сега, каза поручикът, аз съм сигурен, че ще работим. Той безусловно изпълнява всяко Ваше разпореждане.“ (Ще видиме!

Часът от 10 1/4 до 11 1/4 бях на ревизия при Кн. Бориса по естествена история (преп[одавател] г-р Б. Иванов). Отговорите за миналото бяха отлични, както и всички други уроци по естествена история, много добри. Когато Князът захвана да пише конспект на разказаното му, аз повиках г-н майора Куртоклиева и в коридора го запитах какво ще се прави, като не се преподава на Князете нито френски, нито немски. Отговори ми, че и френски, и немски Князете отлично говорят. Не е работата за говорене, отговорих му аз, а за научно изучаване на тези езици. От листовците за занятията им аз дойдох до заключение, че те погрешно пишат дори думата *argent**. А от разговора с Кн. Бориса заключих, че той не е прихващал да учи френска граматика. Наумих му, че Екатерина Велика не могла да пише на френски безпогрешно. Успокои ме, като ме увери, че по френски и немски Князете ще изучават и граматика. „Те са работили и ще работят, каза той, Вън от времето на нашите уроци.“ Аз вземам това за сведение, ала чини ми се, че това не е тъй. Не дай Боже, да останат Князете слаби в познанията си по френска и немска граматика.

18.II.1909 г.

Сряда. Тази заран бях на ревизия:

1. При Кн. Кирила по алгебра. Изучава частния случай от умноженията $(a + b) \cdot (a - b) = ?$ и обратно $(a^2 + b^2) = ?$ Решава задачи. В началото госта се затрудняваше. Произведе ми вне-

*Пари (фр.).

чатление на дете, което се бои силно да каже това, което знае, а че и дядо Василчо се държи тъй, че Князът не може да не се бои. Той (дядо Василчо) няколко пъти му каза: „Туй не е вярно“, „Защо говориш неверни работи?“. А по едно време дори му каза и на „ти“. Обаче след като разбра същността на работата, Князът започваше задачата много смело. Проявяваше увереност в знанията си. Сам дядо Василчо го похвали и един, и два пъти.

2. По латински (при Пер. Чилев). Княз Кирил учи за прилагателните (с 2 окончания). Повторението на миналото показва, че то е основателно усвоено. Преводът на 3–4 изречения от латински и от български още повече потвърди това.[...]*

28.II. 1909 г.

Събота. Тая заран, часа в 9 1/4 бях вече в двореца. Княз Борис, придружен от майор Куртоклиев, ме чакаше в салона. Като го забележих, че е доста отслабнал, дори почернял от болестта си (произведе ми впечатление на италианец от Южна Италия), реших да прекарам урока с леки занятия. Нарочно заговорих за вчерашното представление в театър „Аполо“ (кинематограф с грамофон. Вечерното представление беше безплатно, и то само за поканени), та се завъртя разговор, който трая около 20 минути. Повторихме всички учени досега стихотворения, четохме, превеждахме и правихме разбор на статията „Дикий и ручной осёл“. Часът в 10 и 10 минути бяхме вече пак на разговор. По едно време майор Куртоклиев покани Княза да отиде да се разходи. Щом Князът излезе, майорът ме отведе в салона на Кн. Кирила и там ми разправи следното: През време на пребиваването на Царя в Петербург (предложът на това царско отиване в Петербург била смъртта на Негово Императорско Височество Княз Владимир Александровича) генерал Струков, Александър Петрович⁴¹ му поднесъл разни фотографии, едни от които представляват преглед на Петербург, а други – паметника на Петра Велики, с

*Поради заболяване на князете занятията се възобновяват чак на 28 февруари.

молба да ги предаде на Кн. Бориса. Царят донесъл фотографии, дал ги на Кн. Бориса и му говорил за генерала и неговите заслуги за България и му поръчал да благодари на Алекс[андър] Петр[ович] Струков с писмо, написано по руски. Сега, каза г-н Куртоклиев, аз приготвих на български едно писмо, което ще Ви моля да преведете по руски. Аз предадох по руски изразените в българското писмо мисли тъй: [...]*

4.III.1909 г.

Сряда. Кн. Кирил е много слаб. Говори доста тихо. Хвърли ми се в очи, че бе изхапал или изпокъсал кожата на десния си палец. Друг път аз не бях забелязвал по ръцете му следи от хапане или късане на кожата. Той носи въздълги нокти. Следователно не хапе и не чопли ноктите си. Днес обаче той през време на урока откъсна един от ноктите си на лявата ръка.

Повторихме всички изучени стихотворения. Помнеше ги добре. Повторихме и нещо от граматиката, ала той помнеше твърде малко. Той не може да си припомни какви биват числителните. Запитах го не помни ли това от българската граматика. Премълча. Изобщо се разбира, че подготовката му по граматика, както и по четене, е слаба. Успяхме да скланяме числителните: два, три, четири, сорок и сто. Четохме, превеждахме и правихме разбор на стихотворението „Благовестъ“ и на статията „Дикий и ручной осёл“. След урока дойдоха при нас Кн. Борис и г-н Юрг. Трифонов. Ние вече бяхме прегледали и поправили работата на поручик Богданов, който едновременно с Кн. Кирила учи руски език. Поговорихме и с тях. Посмяхме се (на сцената бе барон Гендович – неговата бележита реч за „отличните наши хлебни растения, като напр. къклицата и др.“). Часът в 6 1/4 аз напуснах салона на Кн. Кирила, който седна да слуша урок по бълг. език.

След вечеря четох дневните вестници, между които и в. „Ден“⁴², бр. 1777. На стр. 2, колона I, е напечатано едно антрефиле под наслов: „Един възпитател на Престолонаслед-

*Следва благодарствено писмо от името на Кн. Борис.

ника“. В това антрефиле се казва, че учителят ИВ. Попов, който преподава Вс[еобща] история на Престолонаследника, „се впуснал в една от лекциите си напоследък да разправя на учениците за руското предложение по турско-българския спор за независимостта и казал, че това предложение не е никаква услуга на Русия към България, че с него Русия гонила задни цели. Той привел за пример помощта на Русия преди няколко години с 4 милиона към държавата ни, за която помощ руският агент запечатал руската хазна.“ По-нататък антрефилето продължава тъй: „Въобще учителят по история ИВ. Попов се мъчел с подобни примери да внуши на учащите се убеждението, че Русия не е направила никакво безкористно добро на България. Фактът, че се намират в нашите гимназии учители, които си позволяват да правят толкова ниско русофобско партизанство и преподават история по такъв превратен начин, е сам по себе си един добър скандал. Но той добива особено значение от обстоятелството, че *същият тоя фанатик проповедник на русофобия в училищата бил, както се учим, преподавател по история на Престолонаследника Княз Борис*. Всякой се сеца какво възпитание и каква подготовка се дава на бъдещия български Цар от подобни възпитатели. Но случайно ли е попаднал ИВ. Попов за преподавател на Престолонаследника?... Засега само поставяме въпроса.“

Щом прочетох горното антрефиле, аз пратих един стражар от V полиц[ейски] участък, който е прилепен към къщата ми, да повика един слуга от гимназията и макар че вече часът бе 9 1/2, чрез явилния се слуга пратих г-ну Попову записка, с която го молах да прочете антрефилето и да ми даде писмени обяснения. В същото време аз го молах, ако обича, да дойде при мене още тази вечер, за да се разговорим. Макар че валеше доста силен дъжд, г-н Попов дойде при мене. На въпроса ми: говорил ли е на учениците за независимостта на царството и за предложението на Русия, г-н Попов отговори категорично „да“. Обясни ми работата така: „Вън от урока учениците го запитали за независимостта. От дума на ду-

ма запитали го за руското предложение, а той им казал, че няма на света държава, която да прави благодеяния на друга държава съвсем безкористно. Напротив, всяка държава, когато прави благодеяния, има предвид преди всичко личните си интереси. Парите, които може би Русия ще плати сега на Турция зарад нас, ще бъдат рано или късно изплатени от нас на Русия. Ако ли решим да не плащаме, ще се повтори онова, което стана по повод изплащането на 4-те милиона. Това, каза г-н Попова, казах, ала никога не съм правил никакво русофобско партизанство, нито пък съм преподавал история по някакъв превратен начин. Какви са моите възгледи, Вие, г-н директоре, имайте случай не един път да ги констатируете, както при ревизията си в клас, тъй и особено при четените от мене беседи пред учениците в горните класове по случай напр. 25-годишнината от смъртта на Неофит Рилски, по случай 30-годишнината от подписването на С[ан] Стефанския договор и други.“ Обърнах му внимание върху обстоятелството, че не бива да се впуска в разискване на злободневни въпроси и че е много сбъркал, дето е говорил пред учениците в такъв тон за отношенията на Русия към България. Г-н Попов признава, че е сбъркал, ала каза той, „сторих грешка. Разбира се, ще претърпя и всички последствия от нея.“ Когато си тръгна, часът беше вече около 12 (полунощ). Дъждът валише още по-силно.

5.III.1909 г.

Четвъртък. [...]

След урока отидохме с г-н Куртоклиева в салона на Кн. Кирила, който не беше се явил на първия урок (слаб е) и тук аз му предадох снощния си разговор с г-н Попов. Тъй като г-н Попов днес след обяд има урок с Кн. Кирила и с Кн. Бориса и следователно ще бъде в двореца, то молих г-н Куртоклиев да се разговори с него и тогава вече да доложим на Царя. Обеща ми. Види се за успокоение г-н Куртоклиев ми каза, че в „Ден“ е известен като орган на безсъвестни, нископробни хора, за които няма нищо свято. Ще видим какви ще бъдат следствията.

6.III.1909 г.

Петък. „Ден“ днес печата ново антрефиле, което се свършва с думите: „Ние искаме да вярваме в искреността на тия обяснения, които [...]“ нашите читатели тъжно впечатление от онзи деншното съобщение“ (Гл[едай] В. „Ден“ от 7 [март], бр. 1779, стр. 1, колона V – обясненията на учителя ИВ. Попов). Трябва да си Велчо Т. Велчев⁴³, за да направиш тази подлост, както редакторът на В. „Ден“ В. Т. Велчев направи, без да събере точни сведения, без да провери, той повярвал на урод, на роднината си – гърбатия ученик Христович (VII Б клас) и нападна така безсрамно един образец учител. А пък сега печата обясненията му с ред замъглявания. Тази заран г-н Попов ми събщи, че снощи се разговарял с г-н Куртоклиева, който му казал, че в двореца добре знаят хората около „Ден“, за да могат да повярват или обърнат внимание на брътвежа им.

7.III.1909 г.

Събота. Още на 24.I. т. г. бях писал в книжовния магазин на В. В. Думанова в Москва да ми изпрати 2 екземпляра руска христоматия от Л. Поливанов (по един за двамата Князе) и два екземпляра от стихотворенията на Н[егово] Им[ператорско] Величество Великия Княз Кон[стантин] Константиновича. Едвам снощи ги получих и тази сутрин ги предадох на Князете. Единият от екземплярите от стихотворенията е лично за мене. Тая заран след урока аз обясних на Кн. Бориса съдържанието на сборника със стихотворения на В[еликия] Княз. [...].

9.III.1909 г.

Понеделник. Бях на ревизия при Кн. Борис на урок по алгебра (за пръв път) и география. Князът сега учи за уравнения с две неизвестни от първа степен. Решава зададените му задачи доста сполучливо, ала бавно и не напълно уверен в себе си. Г-н Василев предполагаше да му преподаде за уравнения с 3

*Не се чете.

неизвестни от първа степен, ала не успя, защото Князът работи бавно и едвам успя да реши собствено* 2 задачи, втората от които решава по три различни начина.

След урока говорихме (аз и дядо Василчо) на г-н Куртоклиева за завършването на учебната година. Помолихме го да поговори с Царя и да ни яви кога именно ще се свърши учебната година, дали на 1 юни или на 15 май, за да успее всеки с време да вземе мерки за рекапитулиране.

На урока по география г-н Илков говори за климата, флората и фауната на Австро-Унгария. Отговорите на Княза за реките и езерата, както и изобщо за пътищата на съобщенията в тази държава, бяха напълно задоволителни.

10.III.1909 г.

Вторник. Вчера след обяд по алгебра при Кн. Бориса дядо Василчо заяви, че желае и той да послуша как Князете отговарят по руски. Тъй като той заяви това в присъствието на г-н м[айор] Куртоклиев, то аз намерих, че ако не се съглася, може би ще даде повод да се мисли, че се боя да присъства на урока човек, който познава руския княз (дядо Василчо е руски възпитаник), и затова го поканих да дойде на урока ми с Кн. Кирила. Той прие поканата ми и днес присъства на урока ми с Кн. Кирила. [...].

Дядо Василчо с учудване следеше работата на Княза, толкова повече, че Князът не направи нито една погрешка. Днес даже етимологическия разбор Князът направи напълно сполучливо, като само за една дума каза, че била прилагателно. След урока дойде при нас г-н м[айор] Куртоклиев. Дядо Василчо започна да описва видяното и чуто. Той с възторг говори за успеха на княза. На излизане казах на г-н м[айор] Куртоклиев, че във в. „Време“⁴⁴, който е официален вестник, в бр. 410 от 10.III т. г. на първа страница е напечатана една статия под надслов: „Печални явления из областта на възпитанието“, в която между другото се говори и за г-н ИВ. Попов. Той е представен като човек негоден за учител и се пог-

*В смисъл самостоятелно.

каня Министерството на народното просвещение да го уволни. Вестникът е излязъл снощи. Аз не бях чел статията. Съдържанието ѝ ми предадоха господата учителите тази сутрин преди първия урок и аз реших да обърна вниманието на г-н м[айор] Куртоклиева и върху нея. Общото мнение на г-да учителите бе, че авторът на тази гадна статия е Владимир Дякович. Оказа се, че г-н Куртоклиев не бе чел тази статия. Реших да му кажа две думи за Вл. Дякович и за отношенията му към г-н Ив. С. Попов. Оказа се, че майорът чувал за Дяковича. Дядо Василчо усърдно потвърждаваше думите ми. Вл. Дякович (до откриването на II Соф. гър. мъжка гимназия 1.IX.1903 г.) бе учител в I С.Д.М. гимназия. Тук той бе организиран крѝжок против директора К. Кутинчев⁴⁵, мястото на когото искаше да заеме. Случи се тъй, че назначиха мене на мястото на Кутинчева. Дякович захвана война и против мене, която завърши с туй, че аз бях пратен за директор на Соф[ийска] дев[ическа] гимназия, а Кутинчев пак зае старото си място. След 10 месеца аз пак се върнах на мястото си, а Дякович стана директор на новооткритата II Соф. Държ. М. гимназия. Тук Дякович се отличи още повече. Всяка година и даже и през учебната годинаменяваше учителите си. Най-после, възмутени от арогантността му и от кражбите му, учителите порицаха делата му на бял свят, с други думи, решиха да поискат уволнението му.

Между тези учители видно място заемаше учителят Ив. С. Попов. Министерът на Нар[одното] прос[вещение] Ив. Д. Шишманов, който имаше особена слабост към Дяковича, взе страната на Дякович и бунтуващите [се] учители още през учебната година бяха прокудени от гимназията. Ив. С. Попов гоиде в I С.Д.М. гимназия. Войната с Дяковича се продължи. Тя мина в дневните вестници. Дякович бе обвинен в кражба на черги, лампи, тел, в продаване на гимназията на свои книги чрез подставени лица и други. Войната се свърши с туй, че Дякович бе уволнен. Сега Вл. Дякович е секретар на клуба на властващата партия (демократите) и важна птица в редакцията на двата официоза („Пряпорец“⁴⁶ и „Време“). Възполз-

ван от това си положение, Дякович сега иска да мъсти на г-н ИВ. С. Попов и другарите му. Чини ми се, че ако и да е толкова виден член в партията, не ще сполучи да направи нищо. Ето тази година тази опозорена личност се е заловила да гони по вестниците г-н ИВ. С. Попов.

11.III.1909 г.

Сряда. Миналата неделя, чини ми се, че бе в неделя, като се разхождахме с г-р Бор. Иванов, заговорихме за занятията на Князете. Г-н Иванов ми съобщи, че вече свършва ботаниката с Кн. Бориса и в понеделник захваща зоология. Казах му, че не трябва да бърза, а трябва да рекапитулира всичко изучено и чак тогава да захване зоологията. Решихме тъй: в понеделник (9.III.) ще рекапитулира една част, а в сряда останалото. Аз ще присъствувам на рекапитулацията в сряда. Днес аз действително бях на ревизия и слушах целия час как Княз Борис отговаряше на всички загадени му въпроси. Той даде бляскаво доказателство, че всичко е усвоил в най-голям възможен за ученик размер. След часа аз поздравих Княза с бляскаво издържания изпит. „Какъв изпит?“ – запита той. Обясних му, че това, което вършиха в час по естествена история, е цял изпит и че аз нарочно не го предупредих, че ще има изпит, за да не се тревожи. Благопожелах му подобен успех и във всяко друго предприятие, а засега в училището. Съобщих му, че днес той е захванал по латински език материала от V клас. Изпит по латински не направихме, защото всичко учено в IV клас ще се повтаря на всяка стъпка при изучаването на материала по латински език от V клас.

След обяд имах урок с Кн. Кирила. Повторихме стихотворенията „Сенокос“ и „Благовестъ“ и четохме, преведохме и правихме разбор на статията „Добрий медведъ“.

Преди началото на урока г-н майор Куртоклиев ме взе от салона на Кн. Бориса и ме поведе в салона на Кн. Кирила, дето почна да ми разказва за доклада, направен днес на Царя за писаното против учителя ИВ. Попов. Тъй като наскоро дойде Кн. Кирил, то се условихме, че ще продължим беседата след уроци-

ме. Разказа ми следното: „Днес след обяд доложил на Царя, че в. „Ден“ и „Време“ са напечатали антрефилета – статии против учителя Ив. Попов. Предал му съдържанието им. Предал му всичко, което аз му бях казал за Попова и частно за отношението му към Вл. Дякович – несъмнения автор на гадната статия във в. „Време“. Царят му казал, че чел всичко, ама че не отпада никакво значение на писаното. „Аз, казал той, се радвам, че синът ми има за учител човек, който преди всичко ще го научи да бъде българин, да обича и се грижи преди всичко за отечеството си България, а после това да бъде русофил. Мисълта, изложена от г-н Попова за безкористността на държавите, е здрава мисъл и аз желая това дълбоко да се вкорени в ума на сина ми. Успокойте г-на Попова от мое име.“

Нека отбележа и следните разговори, станали днес в присъствието на Князете. Тази заран преди изпита дядо Василчо почна да разказва един анекдот от ученическия си живот. Разказа как един път подказал на един свой другар на урок по естествена история и директорът г-р Берон ги турил на колена. От своя страна аз разказах следния анекдот: Един път в Киевската семинария бил вдигнат да отговаря сегашният Велешки митрополит Авксентий, който тогава беше дякон. По едно време учителят му задал такъв въпрос: „Как се казвал изгореният мъж?“ Архимандрит Доситей, тогава дякон, му подказал: „Джордано Бруно“. Отец Авксентий не дочул и отговорил: „Хаджи Юрган от Беброво“. Вдигна се смях. Княз Борис постоянно повтаряше: „Нов светия – Хаджи Юрган от Беброво.“

След първия урок подир обяд Кн. Борис дойде при мене в салона на Кн. Кирила. Заговорихме за новия закон за просвещението и за [...] гимназии, според новия закон. Обясних, че сега се узаконява онуй, което и досега съществува, но което не беше добре уредено от Шишмановия закон⁴⁷. Княз Борис ме поправи: „Трябва да кажете от „цар“ Шишмановия закон“. Аз се поправих и продължих да разправам как е уредена сега гимназията по отношение на старите езици. Посочих, че се-

*Не се чете.

за имаме в VII клас само *един* ученик, който изучава френски език вместо гръцки и че държавата плаща на учителите да занимават този ученик 4 часа в седмицата. „Да, каза Кн. Борис, това е добре за ученика, ала е лошо за кесията на българския данъкоплатец. „Цар Шишман“ бе скъп на триците, а евтин на брашното.“ В думите на Княза личеше дълбоко убеждение в правотата на изказаните мисли.

12.III.1909 г.

Четвъртък. [...].

По новия стил днес е 25 март. Католиците празнуват Благовещение. Князете дойдоха на урок облечени в черни къси го талията дрешки и дълги сиви панталони. Разбрах, че има празник, и заговорих. „Да, каза Кн. Борис, днес в 10 часа има служба. Кики* празнува Благовещение.“ Нека тука отбележа, че в двора се празнуват и православните, и католическите празници, и цялото семейство редовно посещава службата и в православния, и в католическия дворцов параклис.

14.III.1909 г.

Събота. Не съм доволен от Княз Кириловия етимологичен разбор. Почнахме местоименията. Склонихме само *я* и *ты*. Княз Борис спряга сам (след кратки упътвания) глагола *пони-мать*.

15.III.1909 г.

Неделя. Учителят от поверената ми гимназия Александър Христов⁴⁸, който е мой ученик и учител при мене през всичкото време на учителствуването си, е назначен за доцент при Университета. Снощи ние – учителите при I С. Д. М. гимназия бяхме го поканили на чаша бира, за да се простим с него при изпращането му в Университета. В туй именно време един стражар донесе у дома писмо, което гласи: „Palais de Sophia**“. 14.III.1909 г. Господин Станимиров, ако утре сте

*Княз Кирил.

**Дворецът в София.

свободни, ще Ви моля да дойдете за няколко минути в двореца 11 часа преди обяд. С искрен поздрав, майор Куртоклиев.“

Тази сутрин часа в 10 всички учители от столичните мъжки и девически гимназии и прогимназии бяхме събрани в гимнастическия салон на I С. Д. М. гимназия, за да изберем измежду си двама души за членове на Дисциплинарния съвет при М[инистерството] на Нар[одното] просвещение. Г-н министърът на Нар[одното] просвещение бе ми възложил да открия събранието. След откриването на събранието аз едногласно бях избран за негов постоянен председател. Трябваше да остана в гимназията до свършването на избора. Часът 11 1/2 всичко бе вече свършено и аз отидох в двореца, дето в класната стая на Кн. Бориса намерих г-н Куртоклиева.

Разговорът ни бе къс. Г-н Куртоклиев ми съобщи, че: 1. Докладвал на Царя за времето, до когато ще се продължават занятията с Князете и 2. искал позволение да плати на преподавателите преди Великден. По първия въпрос Царят казал така: да се вземат мерки за рекапитулиране преподаденото най-късно до 20.V. [май] т. г. В случай че Князете и после тази дата останат в София, преподаването ще се продължи. По втория въпрос Царят заповядал да се пресметне по колко бе имал всеки преподавател от началото на занятията, като се смята и първата неделя, когато се произведоха изпитите и като се изключат само дните, в които е имало официални празници, и да се плати на всички по 10 лева за урок, освен на г-н Евстатиева – преподавателя ни по рисуване, комуто да се плати по 15 лева на урок, понеже едновременно обучава и Князете, и Княгините. След десетина-петнайсет минути разговор напуснах двореца.

17.III.1909 г.

Вторник. На урока с Кн. Кирила скланяхме местоимението *он*. Четохме и разказвахме съдържанието (по български) на статията „Дуб и орлёнок“. Князът трудно запомня формата на местоименията. Ако и да повтаряхме местоименията *я* и *ты*, при разбора той едвам може да каже нещо напъл-

но сполучливо. Пак ще повторя: етимологията на бълг. език не е преподавана на Княза.

След урока 2-н майор Куртоклиев ме задържа в салона на Кн. Кирила, дето ми съобщи, че вече е платил на всички учители. Съобщи ми също, че аз до Нова година съм преподавал на Князете 46 урока, а от Нова година до 1 март съм преподавал 36 урока и освен това съм имал 2 извънредни урока или всичко съм преподавал 84 урока, които по 10 лева правят 840 лева. За благовременно той бе приготвил тази сума и ми я връчи. Защо да го крия – аз останах недоволен. Не ми е за парите. Аз много пъти казвах, че когато ми платят, ще намалят ревността, с която се предадох на образованието на царските деца. Недоволен съм, че 2-н майор Куртоклиев се е задоволил да брои един по един и моите уроци и че не помена нито дума за ръководенето на преподаването. Не ми трябва да ми се плаща за това – нека не изпускат изпредвид труда ми.

18.III.1909 г.

Сряда. Днес Кн. Кирил само един път несполучливо отговори на въпроса каква част на речта е тази дума. Думата [...] * каза, че е прилагателно. Превода ѝ знаеше. Повторихме всички научени досега стихотворения. Четохме, превеждахме и правихме разбор на статията „Дуб и орлёнок“...

20.III.1909 г.

Петък. По моя инициатива (в качеството ми на председател на „Славянска беседа“) днес в цялото царство са четени на учениците беседи за Ник[олай] Вас[илевич] Гоголя⁴⁹ по случай стогодишнината от рождението му. В поверената ми гимназия тъй също бяха назначени беседи за учениците, и то тъкмо в 10 часа, в който час Кн. Кирил има урок по химия. Днес трябваше да се изпита Князът по неорганична химия и аз трябваше да присъствувам на изпита. Не исках да закъснея, а пък учениците бавно се събираха в салоните. Най-после часът в 10 и 10 [мин.] четенето на беседите се захвана. Аз

*Не се чете.

отидох в двореца и успях навреме да се явя в класния салон на Княза. Изпитът бе напълно задоволителен. В продължение на повече от 40 [мин.] Князът отговаряше по зададените му въпроси, които обхващаха решително всичката премината материя по неорганична химия според програмата за класическата гимназия. Поздравих Княза с успешно издържане на изпита и му пожелах с подобен успех да завърши не само всеки изучаван предмет, а и всяко предприето добро дело.

След обяд часът от 4 1/2 бях на ревизия пак при Кн. Курил. Г-н Попов говори за средновековната образованост. Материята е доста отвличена, ала Князът доста неща схвана. След урока разисквахме въпроса: как схоластиците са могли да дойдат до въпроса за броя на дяволите (ангелите), които могат да се съберат на върха на една игла. След 10 [мин.] Весела беседа дойде г-н Юрг. Трифонов и захвана урока по с[аро]български език. Четоха, превеждаха и правиха разбор на надписа на Иван Асен II в черквата „Свети четиригесет мъченици“ в Търново. И тук се забелязва същото, както и в руски език. Превод доста и даже напълно сполучлив. Повторение наизуст на цели фрази по славянски, разбор – малко сполучлив.

21.III.1909 г.

Събота. [...].

След обяд часа от 5–7 бях на ревизия при Кн. Бориса по история и български език. Г-н Ив. Попов говори за Людовик XIV (характеристика). Оказа се, че Князът знае доста неща из историята на Людовик XIV и при разказа допълни казаното от учителя – подробности (смъртта на Людовика). Г-н Юрг. Трифонов говори за частите на ораторската реч. След обяснението и четенето на откъслец от речта на Антония Князът написа Встъпление към речта за възпитателното влияние на казармата за селяните.

23.III.1909 г.

Понеделник. Бях на ревизия при Кн. Бориса по латински. Кн. Борис бе донесъл две книги, едната от които от Библиотеката на Марафичи на гръцки език за „Св. София“ (Цариградската), а другата от Schlumberger [G]* на фр[енски] език. По предложението на Княза г-н Чилев му разказа някои и други страници, като най-вече се спря върху илюстрациите на „Св. София“. В книгата на Schlumberger'a Князът настоя да се прочете надписът върху един кръст. Едвам се свърши това и се започна урокът, ето че параванът пред врата, която води във вътрешния коридор, се раздвижи. Г-н Куртоклиев скочи. След няколко секунди в салона влезе Негово Величество. След като ни здрависа, поиска позволение да накара Княза да прочете и преведе нещо. Това бе извършено и той запита Княза показал ли ни е двете книги и прочел ли е надписа на кръста. Князът му отговори, че ни е показал книгите и че надписът на кръста е прочетен. Царят поиска да знае какво гласи надписът и започна с помощта на г-н Чилев сам да чете надписа. Разбрах, че той основателно познава старогръцкия език. След прочитането на надписа Царят ни разказа, че той чете по гръцки литургията на „Св. Йоана Златоуста“ и черковните книги. „Всичката прелест на гръцкия език аз, каза той, разбрах след като се запознах с покойния самоковски митрополит Доситей⁵⁰. Той основателно познаваше гръцкия език. В България няма вече човек, който да разбира гръцки тъй основателно, както го разбираше покойният.“ Царят поиска да чуе как Князът чете по гръцки. Той остана зачуден, че Князът чете тъй, както гърците никога не са чели. Оказа се, че Царят познава рейхлиновото четене, но не и еразмовото⁵¹. Обясних му, че когато разисквахме въпроса за преподаването на гръцки език, се спряхме пред въпроса за четенето. Но по-неже в изработената от Шишманов програма изрично е казано да се „придържат в най-старото (еразмово) гръцко произношение“, то ние намислихме, че желанието на Ваше Величество е и на Княза да се преподава тъй, както се преподава

*Френски Византолог.

В гимназията. Впрочем, продължих аз, работата може лесно да се поправи. Князът е взел едвам само няколко урока и много лесно ще привикне на рейхлиновото четене. „Аз бях мелама*, каза Царят, да се прилага четенето. Нека се чете тъй, както четат и сегашните гърци.“ После това взе читанката и прочете гръмко няколко реда от латински. Личеше си, че Царят чете с удоволствие и разбира прочетеното, част от което преведе. После това се обърна към нас с думите: „Не смея да Ви отнемам повече време“, взе си сбогом и излезе.

Изработената от Шишманов програма винаги е на масата. Аз я взех, намерих отдела за гръцки език и зададох на Кн. Бориса да прочете горецитувания пасаж. Г-н Чилев разказа, че няколко време преди да стане министър, г-н Шишманов взел няколко урока от него по гръцки според еразмовото произношение. „Види се, каза Кн. Борис, че г-н Шишманов не е обяснил на татко, че еразмовото произношение е по-друго от сегашното. Татко ми, като е обърнал внимание само на думите „най-старото гръцко произношение“, помислил е, че тук се разбира тъкмо такова произношение, каквото и той е учил.“ Урокът се продължи. Князът отлично преведе на латински и на български изречения, в които се срещат неправилни глаголи от второ спрежение.

24.III.1909 г.

Вторник (Страстната неделя). [...].

След урока Кн. Борис дойде при нас заедно с Василчо. Г-н Куртоклиев е болен. Говорихме между другото и за изгорелия снощи автомобил. Дядо Василчо твърди, че притежателката на този автомобил, жена на известния шпионин Вайсман, нарочно го изгорила, след като го застраховала. Кн. Борис ни обясни при кои условия автомобилът е могъл да се запали, което значи, че снощи по този въпрос е говорено в негово присъствие и са били доста обстойни обяснения от сведущи лица. Когато седнах да си запиша урока, Кн. Борис излезе. Отидох в салона му да си взема сбогом и да му благопожелая

*Милаим – нежен, кротък.

Весело прекарване на празниците. Едвам що влязох в салона, ето че дойдоха Княгините Евдокия и Надежда, придружени от една стара жена. Сега за пръв път срещам Княгините. При все това те се доближиха до мен и една след друга ми подадоха ръка, като ме здрависаха с думите: „Добър ден, г-н Станимиров!“ Това ме приятно изненада. Аз не съм представян на тези мили деца. Види се, че Князете са им говорили за мене. Евдокия произвежда много добро впечатление. Тя е доста едра, пълничка и с едно възчервено лице, наподобява по цвят на Кн. Бориса. Има един светъл проникателен поглед. Тя е сериозна, по-сериозна, отколкото би трябвало да бъде според годините си. Личи, че е съсредоточена в себе си. Минава ми през ума, че би била по-друга, по-жизнерадостна, ако да бе жива майка ѝ. Надежда напомня Кирила. Чини ми се, че тя е много весела и безгрижна. Такова впечатление ми произведе и когато тичаше след велосипеда на Кн. Кирила. Старата жена се доближи до мене. Аз ѝ се представих. Подаде ми ръка и заговори на френски: „Може би, каза тя, ние дойдохме много рано?“ „Не, отговорих ѝ аз на български. Тъкмо е време.“ Разменихме още 2–3 думи и за напуснах салона.

28.III.1909 г.

Събота. Получих от г-н майор Куртоклиев приложеното тук писмо, с което той ме моли да съставя една телеграма до руския Император от страна на Княз Бориса. [...]*

29.III.1909 г.

Великден. Тая заран пратих на Князете Бориса и Кирила по една открита карта с поздрав (написан от мене) „Христос Воскресе!“ [...].

2.IV.1909 г.

Четвъртък. Тази сутрин случайно се настигнахме при Входа в двора с дядо Василчо. Похвали ми се, че Негово Ве-

*Следва поздравителна телеграма от името на Кн. Борис и Кн. Кирил до руския Император по случай Великден.

личество го поздравил с „Христос Воскресе“ и му подарил едно малко яйчице от червено самоцветно камъче, приготвено за окачване на синджир. Поздравих го. Спряхме се в салона на Кн. Бориса и почнахме да говорим за преподаването на дискриптивна геометрия и физика. Заяви ми, че ако се реши да преподава дискриптивна, той няма да се заеме да я преподава в VII клас. За физика ми заяви, че ще изостави част от тазгодишния материал за през идущата учебна година, а сега ще почне да повтаря изучения вече материал. Той признава, че Кн. Борис не е разбрал първите уроци по физика, защото тогава, когато му го предавал, Князът няма хабер от материала. При това досега той само един път е правил опити. Поради болести Царят не позволявал да се вземат Князете във физическия кабинет на Военното училище, а в двора няма физ[ически] кабинет.

Тъкмо когато се разговаряхме за физика и чакахме Князете да дойдат, на вратата почука някой. Поканих го да влезе. Влезе един лакей, който ми поднесе един плик. Дядо Василчо го сграби от ръцете ми. „Надписано е с молив, така както бе надписано и моето. От Царя е. Изпраща ти подарък.“ Аз забележих, че пликът е от най-обикновените канцеларски пликове и съобрах, че това е писмо, с което ми се известява, че Князете, които вече бяха доста закъснели (часът беше вече 9), няма да дойдат на урок. Дядо Василчо разпечата плика и прочете следното: „Господин Станимиров. Понеже снощи си дойдохме в 9 часа и веднага отидохме в театъра, гдето бяхме до 12 часа, то Князете ще почиват до втория час, т. е. ще имат преди обяд само рисуване. Тъй щото Вие и г-н Василев сте свободни. С искрен поздрав майор Куртоклиев. 2.IV.1909 г. Дв[ореца]. София.“ Поговорихме с дядо Василчо още няколко минути, станавме, та си излязохме от двора.

3.IV.1909 г.

Петък. Вчера, четвъртък, след обяд г-н Пер. Чилев имаше с Кн. Бориса урок по гръцки. [...].

6.IV.1909 г.

Понеделник. Преди няколко дена гядо Василчо ми заяви, че не се решава да захване с Кн. Бориса отдела „Топлина“ и че през всичкото време до края на тази учебна година ще повтаря изучения досега материал по физика. Той признава, че Кн. Борис надали е разбрал първите уроци, които му преподава в такова време, когато още Князът нямал понятие нито от алгебра, нито от геометрия. Казах му, че и по моите наблюдения през време на ревизия наистина Кн. Борис не разбира физика, защото няма достатъчна подготовка по математика. „Чух, каза ми той, от г-н м[айор] Куртоклиев, че сте желали да се свика едно заседание, в което да се разиска въпросът за изработване доклад до Царя за резултатите от преподаванията през тази учебна година. Аз ще доложя в заседанието и ще искам разрешение да оставя „Топлината“ за идущата година.“ Аз действително бях говорил на Курт[оклиев] за свикване на заседание, ала това заседание не стана тогава, когато аз го исках, през Страстната неделя, понеже по едно време Курт[оклиев] бе болен, а когато оздравя, Князете заминаха за Пловдив.

В събота след урока при Кн. Бориса г-н Курт[оклиев] ме запита бих ли могъл да присъствавам на заседание в понеделник часа от 4–5. (Той знае, че всеки понеделник часа от 6 до 8 имам заседание в „Славянска беседа“.) Той изказа съжаление, че поради болестта му заседанието не стана преди Страстната неделя, и настоятелно ме замоли да се съглася заседанието да стане в понеделник. Явно личеше, че той силно желае заседанието да стане час по-скоро. Не се съмнявам, че това го прави от угода към гядо Василча. Съгласих се да стане заседанието в понеделник. Тая заран получих от г-н Курт[оклиев] следното писмо: „Господин Станимиров. Моля Ви, съобщете на г-дата Трифонова, Чилева и Евстатијева за събранието ни в 4 часа днес след обяд. На другите аз съм съобщил. С искрен поздрав, майор Куртоклиев. 6.IV.1909 г. София.“ Разпоредих се да се съобщи на тримата господа и в определеното време отворих заседанието, на

което се бяха явили Всички преподаватели и г-н майор Курт[оклиев]. Съобщих, че ще разискваме следните три въпроса:

1. Доклад до Царя за учебната 1908–1909 г.,

2. Начало на идещата учебна година и

3. Реферати, които ще трябва да се изработят от Князете през учебната 1909–1910 година.

По първия въпрос говориха Всички. Те подкрепиха изказаната от мене мисъл, че всеки трябва да даде писмен доклад, в който да посочи отгде е захванал работата си, каква подготовка е имал всеки от Князете по предмета му, какво е преподадено и какво ще трябва да се преподава през идната учебна година. Предложих всеки да даде кратки сведения за всекиго от Князете в горните рамки. Дядо Василчо се възползва от случая и изложи желанието си. Никой не му възрази. Впечатлението бе, че Всички са съгласни да постъпи дядо Василчо тъй, както предлага. Аз няма да излагам подробно казаното от всекиго, защото то ще бъде изложено от всекиго и писмено, та аз въпрочем ще приложа автографите към записките си. Ще отбележа само следното: г-н Юрг. Трифонов изтъкна, че и двамата Князе са били извънредно слаби по етимология, но че той нямал възможност да се спира на етимологията. Аз потвърдих думите му и добавих, че с Кн. Кирила тази година едвам ли ще привършим местоименията, а пък идещата година ще трябва да захванем пак от азбуката.

По втория въпрос се изказа желание да се захванат занятията от 1 септември. Ако обаче това по каквито и да било съображения се окаже за невъзможно, то те да се захванат най-късно на 15 септ[ември].

По третия въпрос се реши: всеки от г-да преподавателите да приготви по 1–2 теми за реферати. В началото на учебната година ще се съберем на заседание, в което ще приемем поне по 4 теми за всекиго от Князете. Понеже Князете нямат съученици, то те да четат или говорят рефератите си в присъствието на преподавателите. В края на заседанието г-н м[айор] Курт[оклиев] съобщи, че от днес след обяд

занятията ще се захващат часа в 5, а сутрин – часа в 8. Заседанието се вдигна часа в 5.

На излизане от двора г-н Д. Илков ме замоли да го изслушам насаме. [...]*

Г-н Ив. Попов ми съобщи, че по заповед на м-ра на Народното просвещение въпросът за говоренето в класа за признаването на царството и за безкористието на Русия (писал беше в. „Ден“) е внесен в Дисциплинарния съвет. Министерството иска г-н Попов да бъде наказан с отнемане 1/4 от заплатата му. Говорил за това на г-н м[айор] Куртоклиева.

7.IV.1909 г.

Вторник. Преди урока с Кн. Кирила говорих с Курт[оклиев] за Илков или по-добре за желанието на Илкова да бъде декориран на 20.IV. т. г., понеже на тази дата навършва двадесетгодишна непрекъсната служба. „Много добре, много добре. Това е лесна работа. Можете да считате работата свършена.“ Видя ми се малко странно, че така лесно се решават подобни въпроси, ала кой го знае, може би и наистина те така лесно се решават. Ще видим!

Тъкмо ще привършваме разговора си с г-н Курт[оклиев], ето че в коридора дойдоха Князете, които се връщаха от салоните за урок. Княз Кирил се доближи до мене, подаде ми ръка и ми каза: „Благодаря за хубавата карта.“ „Също и аз“, каза Кн. Борис. В това време влезе и поручик Богданов, който ми каза тези думи: „Представете си какво се е случило. Готвеха се при първата среща да Ви поблагодарят, а пък ей сега казаха, че забравили.“ Поблагодарих им за вниманието. Казах им, че мислех да ги поздравя чрез разписване в поздравителните книги, но понеже не ги намерих рядом с книгата за Царя и Царицата, позволих си да ги поздравя чрез картички. На урока с Кн. Кирила скланяхме местоимението „колко“. Четохме „У страха глаза велики“, стихотворението „Вурдалак“. От урока останах доволен.

*Следва молба на Д. Илков за ходатайство, за да получи орден по случай 20-годишния му учителски стаж.

Дали Князете наистина бяха забравили да ми поблагодарят за картичките или умишлено направиха това? Не ми се иска да вярвам, че тези толкова мили деца умишлено направиха това. Още по не ми се вярва, че ако бяха направили това умишлено, поручикът ще си позволи в тяхно присъствие да каже горните думи. Това би било един чудовищен начин за развала на тези деца. Във всеки случай аз добре сторих, че в четвъртък не отидох на ревизия по гръцки или по-добре, че изобщо не ускорих първата си среща с тях. Пред себе си аз спечелих.

Говорих по горните работи с жена си. Тя като че ли вече е разочарована. Не вижда нищо, което би могло да я накара да гледа на работата ми с Князете като на нещо особено или такова, за което човек да милее. Не само, че Царят досега не се интересува, а че да поиска обстойни сведения за хода на образованието на децата си, но и плаща на учителя като на надничар: по 10 лева за *държан* урок и като особена милост, за всеки пропуснат по вина на Князете. „Добре, каза тя, че никой от вас не се разболя. Сигурно не могат да му платят за недържаните уроци. Дядо Василчо добре е сторил, че [...] гоиде на урок и заради Князете*.

Комахай**, че е права. Не биваше ли Царят и Князете да поздравят всички ни с „Хр[истос] Воскресе!“ Царицата досега с никого от нас не е разменила нито по една дума. Никой от нас не бе ѝ представен на приема и на обяда. По нейно желание аз лани през м. юни ѝ бях представен (в с. Панчарево). Сега не пожела да ме види. Дали званието ми учител на децата ѝ (домашен учител) не е причина за това? [...].

9.IV.1909 г.

Четвъртък. Кн. Борис днес учи за глаголите от среден, възвратен, временен и общ*** залог. Повтори стихотворенията „Сенокос“ и „Благовест“ и почна да заучава наизуст стих[отворение] „Вурдалак“. След урока гоиде в салона на Кн.

*Изречението не е ясно.

**Комай (тур.) – май, почти.

***Така е в оригинала.

Бориса и дядо Василчо, с когото още по-рано се бяхме сговорили да занимаем майора Курт[оклиев] не бива ли да се отиде във Военното училище за опити по физика. Майорът заяви, че по-рано от 2 недели не може. „Кадет-юнкерите, каза той, сега са се завърнали от домовете си (на 29.III беше Великден) и твърде е възможно някой да е донесъл някоя болест. Нека се изминат още макар 2 недели да се види, че никой не е донесъл никаква болест, и тогава ще поговорим.“ Дядо Василчо го запитва не може ли да се донесат уреди от гимназията. И на това не се съгласи. По този начин дядо Василчо и при рекапитулацията като че ли не ще може да направи опити.

След обяд г-н Чилев ми прочете в гимназията едно писмо от пор[учик] Богданова, който го уведомява, че Князете днес след обяд няма да имат занятия, защото ще бъдат заети с друго. Аз смятах да отида на ревизия да послушам как Кн. Борис чете по гръцки по рейхлиновото четене. С какво ли ще бъдат заети Князете? Нека тука отбележа, че завчера, на 7 т. м., Царят получил от руския Император телеграма, с която го поздравявал по случай превършването преговорите с Турция по въпроса за независимостта и го поздравявал с Царската му титла. Днес или може би вчера същото са сторили и румънският крал Карол, и сръбският Крал Петър.

15.IV.1909 г.

Сряда. Тъкмо в 5 часа Князете Борис и Кирил дойдоха в класния салон на Кн. Бориса. Придружаваше ги само поручик Д. Богданов. След поздравленията заговорихме за свалянето на султан Абдул Хамид и възкачването на престола на Мухамед (Мехмед) V⁵². Кн. Борис забележи, че според получените сведения новият султан си избрал за резиденция красивия палат на брега на Босфора – „Долма Бахче“. Казах му, че аз влизах в този дворец, чини ми се през 1896 г., когато баща му – Царят, след като посети султан Абдул Хамид, ходи и в Петербург, придружаван между другото и от Рачо Петров⁵³. Князът ми отговори следното: „Баща ми ми е разказвал за това пътуване. По предложение на султана той пътувал от Ца-

ригра до Огеса с един турски параход. Когато били вече в морето, доложили на баща ми, че турските моряци на парахода размивали сапун на пяна и с нея мажели машините. Това го правили, за да откраднат парите за масло. Ала това не било още нищо. Скандалът станал преди влизането в Огеса. Свършили се възглицата. Параходът спрял и не можал да влезе в пристанището. Дълго се бавили, а народът и всички официални лица стояли на брега и чакали, без да могат да разберат защо параходът не влиза в пристанището. Ето каква управия имало през време на управлението на Абдул Хамид.

Занятията захванаха тъкмо в 5 1/4 часа. С Кн. Кирила четохме и разказвахме по руски „Рассказы из греческой мифологии о Геракле“ (1, 2, 3 и 4 разкази). Разбор не правихме. От работата останах доста доволен.

16.IV.1909 г.

Четвъртък. Повторихме с Кн. Бориса ученото за глаголите и преминахме към неизменяемите части на речта. Учихме за наречие. Вчера Кн. Кирил чете „Рассказы из греческой мифологии о Геракле“. Предполагам, че е разказал на Кн. Бориса някои от тези разкази. Намерих, че много уместно ще бъде, ако с Кн. Бориса прочетем нещо друго. Приготвил бях да четем и четохме Пушкиновата „Сказка о рыбаке и рыбке“.

18.IV.1909 г.

Събота. С Кн. Кирила учихме показателните местоимения и четохме петия разказ от разказите за Херакля. С Кн. Бориса учихме предлозите и четохме „Спящая царева“ от Ш. Перо. След уроците попитах г-н м[айор] Курт[оклиев] доложил ли е на царя за Илков и ще бъде ли награден г-н Илков. „Да, каза той, Илков непременно ще бъде награден.“ В същото време ми съобщи, че по желанието на Царя занятията след обяд ще трябва, ако е възможно, да се захващат в 2 часа. Обещах му да сторя всичко възможно, за да се захващат уроците в 2 часа след обяд. Останах на ревизия по география при Кн. Кирила. Г-н Илков преподава цял час. Говори за климата на България

и за минералните извори в България. Тъкмо на половината урок г-н Курт[оклиев] извика г-н Илков из класната стая. След десетина минути г-н Илков се завърна и продължи урока. Стори ми се, че е доста разтревожен. Току-що се свърши урокът (десетина минути по-рано от определеното време, понеже днес е 1 май по новия стил и католиците празнуват в чест на Св. ап[остол] Филип), та е именният ден на Кн. Филипа – брат на Царя. По този случай в дворецовия католически параклис имаше молебен, на който присъствуваха и Князете. [...]*

20.IV.1909 г.

Понеделник. Часа в 11 1/2 дойде при мене г-н Ив. Попов и ми каза, че тази сутрин Кн. Борис от името на Царя дал на г-н Илко орден по случай 20-годишнината на учителствуването му. Тъй като г-н Попов не може да каже какъв орден е бил даден на г-н Илков, то аз повиках на телефона г-н Куртоклиева и го попитах. Каза ми тъй: „Понеже г-н Илков има V ст[епен] за „Гр[аждански] заслуги“, даде му се V ст. „Св. Александър“. Да му е честит! В същото време г-н Куртоклиев ме запита наредил ли съм работата тъй, че днес занятията да се захванат в 2 часа след обяд. Явих му, че всичко е уредено. След обяд в 2 часа отидох в двореца, от една страна, да бъда там при захващането на преподаването по новия ред, от друга, да направя ревизия по латински. И г-н Чилев, и г-н г-р Б. Иванов, които имаха уроци, дойдоха навреме. От отговора на Кн. Борис останах напълно доволен. Той чете и преведе цяла статия за Медей и Язона и направи много добър анализ на всички правилни и неправилни глаголи от I, II и III спрежение. Преводът също беше много задоволителен. Работата с Кн. Кирила стои малко по-иначе. Сега той учи показателните местоимения. Ала както и на уроците по руски, затруднява се да отличи съществителното от прилагателното и още повече се затруднява да каже кое местоимение какво е. За Кн. Бориса казах на г-н Чилева, че няма нужда да повтаря, по-

*Съкратеният текст е свързан с награждаването на Д. Илков с орден.

неже и днешният урок беше повторение на Всичко минало. Ако да не ме е страх от претрупване паметта, аз даже бих настоявал чак до последния урок да се взема Все нов материал. Ще видим какво ще реша. За Кн. Кирила обаче казах, че не бива да отива по-нататък от числителните. Даже ако е възможно, да се прекрати предаването на нов материал, щом като се прекратят местоименията.

21.IV.1909 г.

Вторник. [...].

Днес след обяд часа в 5 отидох в дома на отеца йеродякон Игнатия Рилски⁵⁶, редактор на в. „Съветник“, за да се разговоря с него по повод на някои изрази в статиите му под наслов: „Потребни ли са реформи в управлението на българската църква“, печатани в последния брой на вестника му. Тъй напр. чини ми се, че в предишния брой той казваше, че уж сега духовен възпитател на Н. Ц. В. Престолонаследника бил светско лице и подразбира мене. В последния пък брой 447 от 14.IV. т. г. той пише: „Още ако се е имало предвид засилването влиянието на духовенството ни върху народа чрез миропомазването на Н. Ц. В. Престолонаследника, без друго мислим ние за негов законоучител и ръководител трябва да се остави духовно лице, па било то и митрополит. Вместо това обаче оттеглиха от него митрополита Василия⁵⁷, който по общия отзив е бил най-подходящият, с някакъв [...]“.

Исках да го уверя, че аз не преподавам Закон Божи на Кн. Бориса и че според класа, в който е, той няма да изучава Закон Божи нито тази година (в V клас), нито идущата година (в VI клас), а ще трябва да изучава черковна история чак през уч[ебната] 1910–1911 година, когато ще бъде в VII клас. Заяви ми, че лицата, които отблизо знаят как стои работата, му казали, че сега аз преподавам Закон Божи на Кн. Бориса, защото митрополит Василий е вече отстранен от двора. Видях се принуден да му кажа онова, което майор Куртоклиев ми каза при съставяне на програмата, а именно, че за Закон Божи ние

*Не се чете.

няма да се грижим. Чини ми се, че успях да го убедя, че е излъган. С каква цел се пускат тези слухове? Чини ми се, че на този въпрос трябва да се даде следният отговор: хората, за да покажат, че знаят нещо по известен въпрос, за който е заговорено в тяхно присъствие, съчиняват и говорят каквото им дойде наум. Дядо Игнатий ми каза, че повярвал на казаното му за отстраняването на митроп[олит] Василия от длъжността законоучител на Кн. Бориса затуй, защото знаел, че още при назначаването на митроп[олит] Василия на тази длъжност синодалните старци се скарали помежду си – всеки искал да заеме тази длъжност, та да бъде по-близо до Престолонаследника и до Царя. Обаче митрополит Григорий⁵⁸ надделял и „поставил за законоучител на Престолонаследника незаконородения син на покойния търновски митрополит Илариона (от една гъркиня в Цариград, жена на прост българин) – митр[ополит] Василия (Доростоло-Червенски), който на млади години бил уланин* на покойния митр[ополит] Григория!“ Слушах и се чудих! Говори ми един йеродякон за един митрополит. Впрочем, нека добавя, че не един път досега ми се е случвало да слушам разкази на подобни теми. Чувал съм да казват, че в турско време калугерите гържали при себе си ученици, които им били улани, и че почти всички дякони на гръцките владици били улани на владиците си и после и сами ставали владици, препоръчани от „светите си старци“. Не е чудно, че нашите владици са вървели по стъпките на своите предшественици и съвременници гръцките владици.

Дядо Игнатий ме моли да ходатайствувам пред Царя да му даде 7–800 лева да отиде в Македония да даде на свещениците наставления да работят за съединението на Македония с България. Сиромашът! Той мислеше, че аз всеки ден се виждам и беседвам с Царя! Казах му, че аз с Царя не се виждам и следователно нямам възможност да му говоря каквото и да било, толкова повече за подобни въпроси. [...]

*Момче.

24.IV.1909 г.

Петък. Бях на ревизия при Кн. Бориса по физика (преподавател Вас. Василев). Според както заяви и в последното заседание на преподавателите, дядо Василчо повтаря. Каква разлика между повторението по химия и естествена история, от една страна, и повторението по физика, от друга. По първите два предмета Князът свободно отговаря решително на всеки въпрос; по физика Князът не даде отговор нито на един въпрос. Всичко говори дядо Василчо, а Кн. Борис слуша. След урока аз обърнах внимание на дядо Василчо върху това обстоятелство, като казах: „Чудя се, че в началото на учебната година захванахте да преподавате физика, когато Кн. Борис още не бе довършил аритметика. Днес повторението е от първите уроци по физика (събиране на силите). За разбирането му са нужни отношения и пропорции, а от тези работи в началото на уч[ебната] година Князът нямаше понятие.“ „Нищо, отговори той, сега ще повторим всичко и той всичко ще разбере и усвои.“

Княз Кирил няма уроци. Каза се, че бил в „Ситняково“. Дколко това е вярно – кой знае? Аз поне не мога да повярвам това, защото поручик Богданов е тука. Заварих го в стаята на Кн. Бориса и говорих с него. Майор Куртоклиев е също тука. Ей сега преди малко получих следното писмо: „Господин Станимиров. Моля, елате утре за втория час за Княз Бориса. С искрен поздрав, майор Куртоклиев. София, ДВ[ореца]. 24.IV.1909 г.“ Първият урок аз имам с Кн. Кирила. Това писмо значи, че и утре Кн. Кирил няма да има занятия. Дали не е нещо болен? Ще повторя: казват, че бил в „Ситняково“ на лов. И днес, и вчера след обяд времето бе лошо, валя дъжд, духа силен вятър и е доста студено. Какъв лов, от къде пък още в „Ситняково“, по върховете на Рила може [ли] да се ловува сега?

25.IV.1909 г.

Събота. Часът в 5 и 50 (мин.) тази заран аз влязох в класния салон на Кн. Бориса. Настигна ме г-н Илков. Първата му работа след здрависването бе да ми благодари за препоръка-

та, вследствие на която той получи орден „Св. Александър“ V степен. Останах при него на ревизия по география. Отговорите на Кн. Бориса по география на Германия бяха напълно задоволителни. Г-н Илков продължи разказа си за индустрията на Германия и за немската наука. Той превъзнесе всичко немско до небето, ала и Влезна в едно малко противоречие, като един път каза, че в 1905 г. германската търговия (износ) станала равна на английската (износ), а по-после каза, че „при все това Англия и сега още изнася повече, отколкото изнася Германия“. Във всеки случай съобщени бяха доста интересни факти. От 9–10 часа преподавах на Кн. Бориса руски [...].

След ревизията и след свършването на първия урок г-н Илков произнесе на Кн. Бориса една благодарствена реч за честта, която Князът му направил, като му поднесъл орден лично. В речта си г-н Илков привлече и Въстанието в 1876 г., и подвизите на Фазла паша. През време на Въстанието турците щели да заколят г-н Илков. Това последното даде повод за разговор за събитията от 1876 година, в който Кн. Борис взе участие. Личеше, че му доставя удоволствие да се държи като *голям между големите*. Справедливо г-н Г. Евстатиев снощи, като бе при мене, ми каза, че днешният Кн. Борис никак не прилича на Кн. Бориса от края на 1908 година. Сега той се държи доста свободно. Онова, на което трябва да се обърне особено внимание, че той е много вежлив и почтителен. Не се забелязва никакво високомерие. Дали така ще бъде дълго време? Дай Боже!

27.IV.1909 г.

Понеделник. Бях на ревизия по история при Кн. Кирила (преп[одавател] Ив. Попов). Рекапитулираха за Великото преселение на народите и образуването на френската държава. Князът отговаряше с къси отговори, ала все пак се виждаше, че помни по-голямата част от преподаденото му. Особено задоволителен бе отговорът му на въпроса „Характеристика на германите и франките“. След урока аз го запитвах помни ли дали някога някой френски крал е употребявал в работата сол-

датска брадва. Припомни си разказа за Хлодвиза и даже намери картинката, напечатана в съчинението на Гизо. Похвали ми се, че ловът в Бистрица бил много сполучлив. Било студено и даже мразовито, тъй че [...] * по дърбовете измръзнали. Ако съди човек по лицето на Княза, трябва да вярва, че той наистина е ходил на лов и че не е бил болен. Князът е много румен. [...].

3.V.1909 г.

Неделя. Тази заран частът 7 1/2 получих от Царя следната телеграма: „Царска Бистрица. 2.V.1909 г. 11 ч. 30 м. Председател на „Славянска беседа“ – Станимиров в София. Зарадвам от съчувствените поздравления от Ваша страна и от страна на „Славянска беседа“, които ми поднасяте на този ден на Престолонаследника, изказвам Ви моята искрена благодарност. Царят.“ Тази телеграма е отговор на следната телеграма, която аз като председател на „Слав[янска] беседа“ изпратих вчерта на Негово Величество: [...] **

4.V.1909 г.

Понеделник. Мислех след обяд да бъда на ревизия по латински език при Кн. Бориса и при Кн. Кирила, ала бях на ревизия по естествена история и латински език все при Кн. Кирила. Причината е много проста: Кн. Борис тази сутрин нямаше уроци, а после обедните нямаше да има, защото бил уморен. Нека въпреки отбележа, че през време на втория урок (по лат[ински] ез[ик] г-н м[айор] Куртоклиев дойде в класния салон на Кн. Кирила и събщи на г-н Чилев, че от 4–5 часа ще има урок с Кн. Бориса. Значи Князът решил да отпочине и ще се яви на урок. Похвално! Аз не останах на ревизия, защото тази заран доста работих в гимназията. Направих и в гимназията една ревизия и сега подир двете ревизии се чувствавах много уморен. При това предполагах, че в 6 часа ще се събере на заседание и настоятелството на „Слав[янска] беседа“, та

*Не се чете.

**Следват поздравителни телеграми на Станимиров до Царя и до Княз Борис и отговор от Престолонаследника.

искаха да си почина преди заседанието.

По естествена история Кн. Борис* продължава да учи ботаника. Г-н г-р Б. Иванов му даде едно снопче „овчарска торбичка“ и му поръча внимателно да изучи с лупа цветята. Князът направи това и въз основа на видяното определи характерните особености на „кръстоцветните“, към които принадлежи и овчарската торбичка. Г-н Иванов само съобщи кои други растения принадлежат към „кръстоцветни“. За тази работа на Княза аз бих му поставил 6. По латински език Князът чете и преведе един къс разказ за нападението на Александра В[елики] върху Дария и пленяването на Дариевото семейство. Чудно! Падежите Князът почти не познава, ала превежда почти безпогрешно. В междучасието Князът ми разказа за градината си в „Евксиноград“, която сам обработвал: „Репичките не стават едри. Земята е лоша. Лани бяха съвсем дребни.“

5.V.1909 г.

Вторник. Часът от 8–9 бях на ревизия при Кн. Кирила по химия (при г-р Б. Иванов). Д-рът рекапитулира всичко досега изучено по органическа химия. Формулите Князът е заучил твърдо и свободно получава всяка нова формула, казва името на полученото съединение, свойствата му и пр. Изобщо впечатлението ми е: по химия князът *като класик* знае госта и преподаването му знае основателно. На урока по руски език учихме за местоимението „сам“ и четохме статията „Женитба Геракла“.

След урока г-н м[айор] Куртоклиев ми съобщи, че утре, 6.V [май], е именният ден на Цар Николая, и ме моли да напиша поздравителна телеграма от името на двамата Князе. [...]**.

След обяд бях на ревизия и при Кн. Борис, и при Кн. Кирила по български език (препод[авател] Юрг. Трифонов). Княз Борис учи за идилия. Чете една идилия от Демокрита, една от

*Вероятно се отнася за княз Кирил.

**Следва поздравителна телеграма, която се отнася до рождения ден, а не именния ден на руския Император.

Петка Тодорова („Сенокос“) и една от Веселина (от „Дядо Славчовата унука“)*. Чете, разбира се, госта слабичко, ала съдържанието предаде госта добре. Самият г-н Трифонов даде обяснение на дефиницията за углия. Кн. Кирил писа под диктовка съчинение за Софрония** с вметнати думи и страдателни причастия. Освен граматическия разбор, който бе едвам задоволителен, всички други отговори на Княза бяха напълно задоволителни. Не е виновен Князът. Още по-малко виновен е г-н Трифонов. Виновни са досегашните преподаватели, които не са знаели що вършат.

През време на ревизията забележих на безименния пръст на лявата Кн. Борисова ръка пръстен – един хубав златен пръстен с две светлосиви (котешки очи) камъчета. След урока му честитих пръстена. Явно бе, че му стана много драго. Засмян, стисна ми ръката и ми поблагодари. Предполагам, че му е подарен по-завчера 2.V. [май] т. г. по случай именния му ден. Ако не забравя ще го попитам и кой му го е подарил.

6.V.1909 г.

Сряда. Бях на ревизия при Кн. Бориса сутринта от 9–11 часа. От 9–11 слушах геометрия (препод[авател] Вас. Василев). Пита Княза за квадрата от хипотенузата на страната срещу острия ъгъл и на страната срещу тъпия ъгъл. Отговорите бяха едвам задоволителни. [...]. Какво ли ще напише в доклада си, който ще ми даде в края на учебната година? Истина е, че Князете по математика бяха по-зле подготвени, отколкото по български език, ала дядо Василчо нямаше и защо да бърза. А че и метода му на преподаване и изпитване (сам разказва и кога обяснява новия урок, и кога пита за ученията вече) е стара. Г-н майор Куртоклиев надали с такова благоговение стои пред иконата, с каквото стои пред него. А пък той (майорът) е посредник между мен и Царя.

От чутото по естествена история (от 10–11 часа) ос-

*Станимиров цитира приблизително произведението на Т. Влайков. Вж. Влайков, Т., Дядовата Славчова унука.

**Софроний Врачански.

манах напълно доволен. Г-н г-р Б. Иванов изпитва за миналото* и получи добри отговори и разказа за корали. Князът нарисува в тетрадката си почти всички показани му фигури и внимателно разгледа всички отлични препарати, донесени за днешния урок от естественоисторическия кабинет на Негово Величество. [...].

12.V.1909 г.

Вторник. Доиде при мене г-н м[айор] Куртоклиев, който ми съобщи, че по заповед на Царя г-н Добрович говорил на Мушанова (м-ра на Нар[одното] просвещение) да назначи г-да Дим. Илков и г-р Бор. Иванов за учители в I М[ъжка] гимназия. Аз настоявах за това и напоследък говорих един или два пъти г-ну Куртоклиеву, като му казах, че това е в интереса на учебните занятия на Князете. Като бъдат при мене всички учители, аз ще мога винаги и за всичко да се разговарям с тях както сега правя с онези, които са при мене. За да го подтикна да побърза, давах му да чете и окръжното № 5835, с което Мушанов иска до 20.V. [май] т. г. да му се доставят сведения за г-да учителите, а че до 29.V т. г. да разпредели учителите по гимназии. Г-н Куртоклиев ми разправи и следното: Царят поръчал да отиде при Мушанов г-н Добрович между другото и по следните съображения. Г-н Добрович нищо не знае за занятията на Князете, та следователно не ще може да даде на Мушанова сведения по този въпрос. Той само ще предаде желанието на Царя за учителите. А пък желанието на Царя било да не се меси никой в занятията на Князете. „Министрите на просвещението, каза Царят, са случайни гости в това министерство. Ако им се предостави да се бъркат в този въпрос, занятията на Князете ще пострадат. Днес един ще иска едно, утре друг ще иска друго.“ Както е известно, г-н Курт[оклиев] присъствува винаги в клас и следователно запитан, не би могъл да откаже да съобщи на Мушанов макар и що-годе. [...].

*Така е в оригинала.

14.V.1909 г.

Четвъртък. От няколко дни в София е много горещо. Тази сутрин обаче е доста облачно. Това даде повод да поговорим с Кн. Бориса за сушата. „Предсказват, каза той, че след 150–200 години Европа ще заприлича на Сахара. И наистина гъжговете все повече и повече намаляват и водата в някои места и у нас се дръпва, даже изчезва. Пример е фабриката при Негован, дето преди няколко години е имало вода в кладенец, дълбок 3–4 метра, а сега я няма на сегашното място и на 15 метра. В Европа от 30 години правят наблюдения и вече са дошли до заключение, че количеството на дъжда все намалява. Има основание да се предполага, че намаляването на дъжда все ще се увеличава, докато Европа започне да се лишава от растенията си. (В този смисъл бе напечатано нещо и в сп. „Природа“). А пък у нас, продължи Князът, намалението количеството на дъжда върви все по-бързо, защото горите немилостно се насичат. Не мога да се начудя на селяните: дойде някоя партия на власт, лъже ги, че ще им позволи свободно да секат горите, и те вярват. Гласуват за кандидатурите на тази партия. След изборите на селяните не само се забранява свободно да секат горите, ами те (селяните) биват заставяни и да платят за изсичането. Това не отчайва селяните. Втора партия им обещае същото, те пак вярват. Ала и тази партия постъпва по същия начин. След време идва на власт първата партия. Пак лъже селяните и те пак вярват, като си мислят, че сега ще си съдържат думата. Повтаря се първата история. Чини ми се, заключи Князът, че един път да ме излъже някой, аз вече никога няма да мога да му повярвам.“ [...].

15.V.1909 г.

Петък. Бях на ревизия при Кн. Бориса по старобългарски. Чете доста добре. Превежда задоволително, макар че не добре различава частите на речта. Падежите и спреженията и особено причастията го доста затрудняват. Добре разясни кой език е старобългарски, кой е среднобългарски и кой

е новобългарски. При превода на въведението към „Шестогнева“ от Й[оан] Екзарх⁵⁹ запита отде старите българи са получавали мед? Известно ли е дали в онова време в България се добива мед? Разбира се, че на последния въпрос не му се даде задоволителен отговор. „Може би, каза г-н Трифонов, и мед, както и сребро и злато, българите са получавали от или чрез Византия и другите съседни държави.“

16.V.1909 г.

Събота. На урока г-н м[айор] Куртоклиев дойде с ботуши. Това ми даде основание да мисля, че се е имало предвид Князете да отидат някъде на разходка, ала нещо е побъркало. Казах това на Кн. Бориса, който ми отговори, че „лисица им минала път“. Захванахме работа. Тъкмо когато да свършим урока с Кн. Кирила, г-н Курт[оклиев] влезе в салона и съобщи, че получил заповед по телефона тутакси да замине с Князете за „Врана“. Успяхме да направим упражнение по книгата на А. Преображенски „Книга упражнений“ и да прочетем част от „Спящая царевна“. С Кн. Бориса не държах урок.

19.V.1909 г.

Вторник. Преди урока Кн. Кирил ми показва хербария си. Точно когато разглеждах хербария, в салона дойде Кн. Борис, първите думи на когото след здрависването, разбира се, бяха: „Вчера Ви видях в черква.“ Работата беше тъй: По обичая си аз вчера отидох в черква да присъствам на молебен по случай тозименството на Царя. Изправих се там, дето обикновено се изправям, т. е. в южния предел на средата между колоната и Царския трон. Когато Цар Борис* се качи на Царския трон, обърна се в тая страна и ме забележи, след малко се обърна и втори път. Сетих се, че ме дири с очи, и го погледнах. Засмян, поздравил ме с кимане на глава. Разбира се, и аз му отговорих. Това накара всички околни да вторачат очи в мене.

Оплака ми се от неразпоредителността на черковните управници, на които не дошло на ума навреме да отворят

*По това време е Княз.

прозорците. „Когато дойдохме, в черквата вече нямаше въздух. Добре, че като валя дъжд, времето се позахлади, а то иначе можехме да се задушим в черквата.“ Продължихме разглеждането на хербария. Едно растение се оказа никак неопределено. Д-р Иванов заяви, че не може днес да го определи. „Аз зная името му“ – казах аз. И двамата Князе останаха зачужени и ме запитаха дали българското име зная. „Не, казах аз. Зная латинското име.“ „Кажете го, кажете го, докторът и досега не го е определил!“ Добре, казах аз, слушайте! По латински то се казва „Nescio Valgaris“. Княз Борис изведнъж схвана значението на думите ми и почна да се смее с глас. Кн. Кирил и докторът почнаха да протестират. „Не, не е Valgaris, каза Кн. Кирил. То е много рядко „растение“. Кн. Борис му обясни, че nescio значи „не зная“. Това накара и Княз Кирила да почне да се смее. Прекарахме няколко минути във весели зачакки и се разотидохме, за да се заловим за работа. Княз Кирил писа и прави разбор за повторение на изученото, а после чете (II, III и IV глави) сказката „Спящая царевна“, разказва по руски и превежда. От урока останах доволен. [...]*

21.V.1909 г.

Четвъртък. [...].

Урокът се прекрати няколко минути по-рано, защото днес е Св. Клотилда – именният ден на Царевата сестра и годишнина от смъртта на Царевата майка, та в католическата църква в двореца имаше служба.

Часът около 12 дойде при мене в дирекцията г-н Ив. Попов и ми заяви, че детето му е болно от морбили. Докторът П. Бонев – учител-лекар, потвърди това и добави, че сега още болното не е заразително. Аз препоръчах на Попова да ми подаде прошение за отпуски и му забраних да идва в двореца. След обяд аз бях в двореца при Князете и държах с тях по един урок. С Кн. Кирила четохме, превеждахме и разказвахме по руски „Снегурочка“, а с Кн. Бориса – „Рассказы о Петре

*Съкратеният текст съдържа поздравителна телеграма на Станислав до Царя по случай именния му ден.

Великом“. Изразът „гедушка русското флота“ даде повод Князът да заговори за Цушима и общо за Руско-японската война⁶⁰. Той добре знае и Алексеева, и безобразията, и стугената баня на Кн. Кирила Владимировича преподобни. Онова, което ми произведе впечатление, бяха следните му думи: колко е опасно за един държавен глава да има подлец за съветник. После това Князът възхвали руския Император и свали всичката вина за постигнатото Русия нещастие върху крадливостта на военните чиновници и Царски приближени. Падна се, та му казах, че сега на 26, 27 и 28 юни русите ще празнуват 200-годишнината от Полтавската победа⁶¹. Помоли ме да му разкажа нещо за тази победа. „Разбирам, каза той, след като изслуша разказа ми, русите искат да повдигнат духа на армията и народа, който се намира и сега още под впечатленията на Цушима и Мукден. Бога ми, избрано е много добро средство.“ Захванахме урок. Г-н Куртоклиев все още не бе дошъл в класния салон.

23.V.1909 г.

Събота. С Кн. Кирила четохме разказа за Петра Велики, а с Кн. Бориса довършихме четеното на „Война медведь и мужука“. След първия урок се простих с Кн. Кирила, като му пожелах весело прекарване на ваканцията, а след втория урок същото сторих и с Кн. Бориса. Г-н майор Куртоклиев ме задържа да си поговорим. Щом останахме двамата, поднесе ми да разпиша една разписка за 540 лева, припадащото ми се възнаграждение за месеците март, април и май. Помоли ме да предам на г-н Попова петстотин лева като аз взех и разписах една разписка за тази сума. (Тази сума аз тутакси изпратих на г-н Ив. Попов по слугата Кръсте. Г-н Попов ме уведоми за получаването на парите чрез разписване върху плика.) После това той ми съобщи, че г-н Чапрашиков е говорил на Мушанов да *назначи* г-н Илков при мене (в I мъжка гимназия) (Г-н Илков сега е учител във Военното на Н. В. училище) и да измести г-р Бор. Иванов при мене. „Ние, продължи г-н Курт[оклиев], ще се видим. Има да поговорим за началото на

занятията и за програмата през идещата година.“

Така се свърши първата под мое ръководство учебна година на бъдещия български Цар и на брат му. Какво извършихме? Това ще се види от доклада до Царя, който аз утре започвам въз основа на сведенията, дадени ми от учителите, и въз основа на личните ми наблюдения. Аз съм доволен от резултатите.

ВТОРА ЧАСТ

„АЗ ПОСТАВИХ УЧЕБНИТЕ ЗАНЯТИЯ НА КНЯЗЕТЕ НА ТАЗИ ПОЧВА, НА КОЯТО ИСКАХ“

Втора учебна година
(1909–1910)

29.VIII.1909 г.

Събота. На 4.VI.1909 г. докладът ми до Царя за реда на учебните занятия с техни Царски Величества през учебната 1908–1909 година беше готов, обаче и до днес не го предадох на Царя, който от тогава и до днес е все в странство. Препис от доклада прилагам при настойника. Техни ЦВ Князете Борис и Кирил тъй също бяха в странство до 24 т. м., в който ден вечерта те пристигнаха в София. Преди обаче да заминат в странство, Кн. Кирил прекара няколко време в Чамкория („Царска Бистрица“).

На 4.VI.1909 г. аз получих от г-н майора Н. Куртоклиев една открита карта, която гласи: „3.VI.1909 г. Изпращам много здраве от хубавата Бистрица. Майор Куртоклиев.“ На 5.VI. му отговорих с открита карта тъй: „Високоуважаеми г-н Н. Куртоклиев, сърдечно Ви благодаря за поздравя от хубавата „Царска Бистрица“. Ако е позволено, поздравете от мене НЦВ Княз Кирил, любезния мой ученик. Искрено му желая весело да прекара ваканцията си. До скоро виждане. Уважаемият Ви Станимиров.“

На 9.VI.1909 получих отворена карта, върху която е написано следното: „8.VI.1909 г. Кирил Преславски.“ На 11.VI с. г. отговорих така: „Ваше Царско Височество, Милостивий Княже! Получих картичката Ви. Искрено, от душа и все сърце Ви благодаря за високото внимание. Здравейте! Дълбокоуважаемият Ви Станимиров.“ В плика, надписан до г-н Куртоклиева, поставих втора картичка, върху която написах: „Високоува-

жаеми г-не Куртоклиев! Не в служба, а в дружба, дайте картичката на НЦВ Кн. Кирил. Благодаря Ви. Ваш Станимиров.“

На 19.VII.1909 г. получих от г-н м[айор] Н. Куртоклиев отворена карта със следното съдържание: „16.VII.1909 г. Байройт. Искрено много здраве. Сега съм в Байройт да слушам двете оперни представления на Вагнера. Уважаемият Ви Куртоклиев.“ В същия ден му отговорих със следното писмо: „Високоуважаеми г-н Куртоклиев! Искрено Ви благодаря за добрата памет. От все сърдце Ви желая честито да прекарате времето си. Засвидетелствавайте, моля Ви, на ТЦВ моите отлични почитания. Преганият Ви и уважаемият Ви Станимиров.“

На 2.VIII.1909 г. получих от поручика Д. Богданова отворена карта със следното съдържание: „Приемете най-сърдечни поздравии от Szent Antala, двореца на старите Кохари, в който живеем. Истинска ваканция. 29.VII.1909 г.“ На 3 с. м. отговорих със следното писмо: „Искрено Ви благодаря за сърдечните поздравии от двореца на старите Кохари. Желая Ви весело прекарване на ваканцията. Предайте, моля Ви, моите сърдечни поздравии на ТЦВ От душа и все сърдце им желая здраве и весел живот през ваканцията и че от 1.IX. с нови сили да се залавяме за работа.“

На 7 август получих в един плик две отворени карти, адресирани до мене собственоръчно от ТЦВ На първата от тях е написано само: „С. Антала. 4.VIII.1909. Кирил Преславски.“

На 8 август аз заминах за Варна. От там на 11 с. м. изпратих на ТЦВ следния отговор: „За НЦВ К. Преславски и НЦВ Б. Търновски. Szent Antal (Koburg – palata), Hongrie. ВЦВ! Честит бях да получа скромния Ви и мил поздрав. Сърдечно Ви благодаря. Желая Ви весело, безгрижно да доизкарате ваканцията. Осмелявам се да Ви поднеса най-искрените си поздравии. На Ваши ЦВ предан и усърден служител Станимиров.“ На Кн. Кирил писах: „ВЦВ! Сърдечно Ви благодаря за добрия спомен за мен. С нетърпение очаквам минутата, когато пак ще Ви видя все така здрави и весели, каквито винаги сте. Позволете ми,

обични ми Княже, да Ви поднеса искрените си поздрави. Преганият Ви Станимиров.“

На 24.VIII.1909 г. Вечерта ТЦВ се завърнаха в София. На 25. с. м. привечер видях, че над двореца се развява знамето на Престолонаследника и помислих да отида да се разпиша, ала съобразих, че и да има книга, ще има само за Н Величество и мисля, за Кн. Бориса. Реших по-добре да пратя визитна карта. Това сторих на 26 сутринта. На картата написах: „Добре дошли ВЦВ“ Турих визитната карта в отделен запечатан плик и ги изпратих до г-н Богданов, комуто може пратих визитна карта, върху която написах: „Добре дошли, г-н Богданов. Ако получиш това, предайте тука приложените писма на ТЦВ Това са визитни карти, върху които написах: „Добре дошли ВЦВ“ Г-н Богданов казал на слугата, че ще предаде пратеното по принадлежност.

Днес, часът в 10 пр. обед, дойде в дирекцията г-н Евстатиев и ми каза, че получил бил от г-н Куртоклиева [бележка, в] която му казал, че желае да ме види. Отидох в двореца. Във вестибулата ми предадоха едно писмо от г-н Куртоклиев и ми казаха, че той ме чака. Писмото гласи: „Г-н Станимиров! Ако сте свободен, моля, елате за няколко минути в двореца между 10 1/2–12 днес преди обед да поговориме малко за някои работи. С искрени поздрави, майор Куртоклиев. 29.VIII.1909 г. София.“

Въведоха ме в класния салон на Кн. Кирил, дето тутакси се яви и г-н Куртоклиев. Започнахме разговор за разходката. Повече от 1/2 час слушах разказа му за виденото и чутоето през ваканцията. Съобщи ми, че вероятно занятията с Князете ще се захванат в първите числа на м. септемврий и че ако Князете отидат в „Евксиноград“, ще отидат с тях и двама души преподаватели. Ако Князете останат в „Евксиноград“ повече от две недели, то преподавателите ще се сменят, като отидат в „Евксиноград“ други двама. Заявих му, че директорската ми дейтелност не може да ми попречи да отида в „Евксиноград“. Относително разпределението на предметите му заявих, че вероятно аз ще взема психология с

Кн. Бориса, а с Кн. Кирила, който е доста слаб по етимология, дъва урока повече по руски език специално за стилистически разбор. Заплата ми бе персонална. Останах преподавател, като му казах, че Мушанов не само че не събра на едно всички преподаватели на царските синове, ами и направи тъкмо обратното, а именно: г-на Евстатиева от гимназията прати в прогимназия. На вакантното място по естествена история вместо да назначи г-ра Бориса Иванова, който досега беше в III Соф. Държ. М. гимназия, назначи г-н Г. Паунчев, а г-ра Б. Иванов прати в една от прогимназиите. Обясних му, че в началото на м. юлий в Министерството на нар[одното] просвещение всички твърдяха, че в Първата Соф. Д. М. гимназия няма да оставят или назначат други учители освен редовни. С това и аз досега си обяснявах преподаването на г-н Евстатиева, който е временно новоназначен, а не редовен учител, от гимназията в прогимназията. Аз с нищо не можах да си обясня защо г-на Б. Иванов пратила в прогимназията. Гонят го, защото е преподавател на Князете? Но това е нещо невероятно. А пък г-рът е редовен учител и следователно има право по закона да бъде учител в гимназията. Сега обаче аз вече с нищо не мога да си обясня преподаването на г-на Евстатиева, когото преди няколко гена назначих в поверената ми гимназия. Г-н Светозар Георгиев, който е временно новоназначен учител, за преподавател по немски език. „Значи, запита ме г-н Куртоклиев, за преподавател на немски език може да се назначи временно новоназначен учител, а за преподаване на технически предмети – рисуване, досегашният преподавател, временно новоназначеният учител г-н Евстатиев, не може да си остане на мястото?“ „Вижда се, отговорих аз, така е.“ Поговорихме за възможните последици лично за Мушанов от подобно държане. Запитах за справедливото искане на Царя по един въпрос от такава капитална важност за държавата, по въпроса за образованието на Престолонаследника, и завършихме разговора си с българската поговорка „Волът хвърля пръст с рога и мисли, че замеря Бога, а пък тя пада все върху гърба му“, казах аз. Г-н Куртоклиев ме изпрати чак до вестибулата.

Тази Вечер изпратих г-ну Куртоклиеву следното писмо:
„29.VIII.1909 г. УВАЖАЕМИ Г-Н КУРТОКЛИЕВ! Ако някога през тези дни Ви останат 5–10 минути свободно време, явете ми по телефона да дойда да се разговорим по един въпрос. С високопочитание Ваш Станимиров.“

30.VIII.1909 г.

Тази заран, часът към 11, бях в „Борсовата градина“. Сремна ме г-н Куртоклиев и вървейки, ми каза, че е получил писмото ми и че днес ще се разговорим. „И аз, каза той, имам да Ви съобщя нещо ново.“

Часът в 3 след обема дойде при мен дома ми един стражар от V полиц[ейски] участък и ми събщи, че г-н Куртоклиев ме кани (по телефона) да отида при него в двореца. При влизането ми в двореца един от лакеите тръгна напред и ме покани да го следвам в стаята (?) на г-н Куртоклиев. Помислих, че още по коридора ще срещнем г-н Куртоклиев и ще се върнем или нему не ще бъде по угодата отиването ми във вътрешните отделения, или изобщо, че може от някого да се стигне до вътрешността на двореца, и затова казах на лакея да ме отведе пак в класната стая на Кн. Кирила и да отиде да покани г-н Куртоклиев да дойде при мене. Така и стана. Твърде е възможно, че тази работа бе подготвена от г-н Куртоклиев, за да се срещна уж случайно с Князете. Ала мене не ми се вярва толкова в хитруванията. Аз желая да се срещна и разговарям с Техни Царски Височества, но не по такъв начин. Г-н Куртоклиев дойде в салона радостен, засмян до уши. „Да Ви зарадваме, каза той, след като се здрависахме. Работата се свърши. Още снощи аз разправих на г-н Добровича как стои въпросът с г-да преподавателите на ТЦВ. Той не се съгласи, че ако това нещо се дължи на Господаря, то ще предизвика цяла буря. Заради това още снощи пратихме г-н Чапрашикова, който е говорил и с Малинова, и с Ляпчева (Управляващ Министерството на народ[ното] просвещение Вместо Мушанова, който е в странство). Тая заран вече се издаде заповед за прибирането на всички преподаватели

на ТЦВ във Висшата гимназия.“ Слава Богу!

Съобщих му, че съм приготвил доклад до Н. Величество за учебните занятия на ТЦВ през учебната 1908–1909 година и го помолих да доложи за това на Царя. Казах му, че аз бих могъл сам да прочета доклада си на Царя, за да имам възможност да му дам обяснения там, дето той ги поиска. Но ако по каквито и да било причини Царят няма възможност да отдели потребното за тази работа време, аз ще му изпратя доклада си, щом като той разпорежи да му го изпратя. Обеща ми да докладва на Царя при първия сгоден случай.

3.IX.1909 г.

Четвъртък. Пратих на Негово Величество следното писмо: „До Негово Величество, Фердинанд I, Цар на българите. София. Ваше Величество! Осмелявам се най-почтително да Ви помоля да ми направите висока чест – да приемете за Вашата библиотека един екземпляр от докторската дисертация на сина ми Стефан⁶²“.

Съм, Господарю, на Ваше Величество верен поданик и най-преден служител. С[танимиров].“

Книгата е разкошно подвързана.

11.IX.1909 г.

Петък. По телефона г-н м[айор] Куртоклиев ме покани да отида при него в двореца. Часът в 10 бях в класния салон на Кн. Кирил, дето тутакси дойде и г-н майорът. Преди всичко му обърнах вниманието върху постъпката си на 30 м. август. Казах му: „Чувал съм да казват, че даже служители в двореца имат определени места, вън от които те не смеят да ходят. Всеки си действа в района си. Като се боях да не би да срещна Н. Величество (който тогава беше в София), аз не се реших да последвам лакея и вероятно се минах от удоволствието да видя ТЦ Височества. Сега съм тук да им предам моите поздраву.“ Обеща ми да изпрати молбата ми и повече нищо. Поканил ме да се посъветва с мене по следния въпрос: В двореца имало (и сега е там) едно дете албанче на име Лека

Мариани, което е на възраст около 15–16 години. То било много интелигентно. Свършило четвърто отделение в Албания. Работата му е да играе с Князете. Сега Н. Величество желае да му даде дори наше средно образование и ми възложи да направя потребното. „Ние, каза г-н Куртоклиев, утре или всрругиден заминаваме за „Евксиноград“. Ако стане нужда за нещо, обръщай се към г-н Анков, управител на двореца.“

15.IX.1909 г.

Вторник. Поръчах по телефона да приемат в гимназията Лека. Часът в 10 той бе в дирекцията. Напето, *интелигентно* дете, ала не говори добре, или по-добре, говори много зле по български. От разговора с него научих, че Князете говорят доста по албански. С него често пъти говорят по френски. Понеже Лека ми потвърди, че в Дебър свършил четвърто отделение, реших да му нареда програмата за занятията с материала от I клас. За преподаватели поканих г-да учителите: *Ив. Стефанов* (бълг[арски] език, Закон Божий, краснописане и история), *Ал. Златанов* (френски език), г-р *Борис Иванов* (естествена история) и *Г. Раев* (география, аритметика и рисуване). Г-н Ив. Стефанов изработи и неделно разписание с 16 урока в неделята.

16.IX.1909 г.

Сряда. По телефона говорих с г-н Анков в „Евксиноград“. Казах му, че занятията вече са започнали и че съм поканил четирима други учители. „Поканих, казах му аз, но се полага само един учител, ала никой не се наема да вземе всички уроци.“ „Добре, отговори той. В четвъртък аз ще бъда в София и там ще се разговорим. Занятията нека да продължат.“

18.IX.1909 г.

Петък. Получих от Тайния кабинет на Негово Величество Царя следното писмо с днешна дата № 806. „Уважаемый Господин Станимиров. Чест ми е да Ви явя, че докторската дисертация на сина Ви Стефана, която изпратихте с писмо-

то си от 3-то, се получи и поднесе на Височайше име. Негово Величество Царят благоволи да ме натовари да Ви предам Неговата благодарност за тая Ви пратка. С отлична почит (подпис). С. Добрович.“

19.IX.1909 г.

Събота. Днес след обед се видях с г-н Анков в канцеларията му. Казах му, че по преценка на г-да учителите Лека е много слабо подготвен, че ще трябва броят на неделните уроци да се увеличи с още 4 в неделята и че ще трябва в месеца по около 400 лева. „Това значи, възрази той, че за 10 месеца ще трябва около 4000 лева... Кой знае дали Господарят ще се реши да жертвува такава сума. Впрочем нека занятията продължават. Аз ще му доложа и после ще видим какво ще правим.“

22.IX.1909 г.

Вторник. Тая заран изпратих на Царя следната телеграма: „Търново. Негово Величество Фердинанд I, Цар на българите. В деня, в който толкова тържествено в цялото Царство България се празнува годишнината от извършването на най-великото събитие в новейшата ни история – провъзгласяването на независимостта на отечеството ни, почиттелно поднасям пред Ваше Величество сърдечните приветствия на „Славянска беседа“ и моите и нашите искрени благопожелания за чест и слава на Ваше Величество, горещо обичания Цар на българите. Председател Станимиров.“

24.IX.1909 г.

Четвъртък. Късно снощи получих от Царя следния отговор от Търново: „Г-н Станимиров. Председател на „Славянска беседа“. Трогнат от прочувствените Ви привети, благодаря сърдечно Вам и на „Славянска беседа“ за благите пожелания. Царят.“

Днес изпратих горните две телеграми почти във всички столични вестници. Сторих това ето защо: На 14 т. м. пора-

ди някаква повреда в електрическия провод в „Беседата“, в малкия салон стана пожар. Подозирам, че деловодителят Цв. Хинков, оръдие на Ст. Костов, не е чужд на този пожар. Възмутен (това е вече втори пожар за 6 месеца), аз си подадох оставката със следното писмо до настоятелството: „София, 14.IX.1909 г. По здравословни причини виждам се принуден да се откажа от тая почетна длъжност председател на настоятелството на „Славянска беседа“. С почит Ст. Станимиров.“ В същия ден аз казах на няколко души, че не съм вече председател. А че наистина съм болен, та не желая да бъда вече председател. Уморен съм. През изтеклата учебна година работих извънредно много. На 15.IX т. г. при мене дойдоха 2-га подпредседателите Я. Захейн и Т. Василев – секретарят, Н. Балабанов и настоятелно ме молеха да не напускам длъжността си, защото това щяло много зле да се отрази върху „Беседата“. Не можах да противостоя на увещанията и им съобщих, че оттеглям оставката си. За да съобщя на заинтересувалите се, че съм още председател, дадох горните телеграми да се напечатат. А че и без това поне отговорът на Царя заслужава и трябва да се напечатат. Ще го напечатат ли? Ще видим.

Днес след обед идва при мене 2-н Анков – управителят (?) на двореца. Казах му, че свиках на заседание 2-га преподавателите на Лека, за да видим какво и как трябва да се работи с него – констатирахме, че той не знае задоволително нищо. Едвам събира, но не умее да вади; не умее да говори, нито да чете по български, не умее даже и азбуката. Общото мнение е, че трябва с него да се работи като с ученик от отделенията. Да се припомни всичкият материал от 4-те отделения и после вече да се мисли за материала от класовете. „Тогава, каза ми 2-н Анков, ще го пратим в някоя от градините да работи.“ По всичко се вижда, че 2-н Анков е прост човечец. Казах му, че не бива така да се постъпва. Едно дете, взето в двореца, не бива да остане неграмотно. „Хем тъй зер, каза 2-н Анков, колко години е вече в двореца, трябва да се понаучи. Така и ще доложат на Негово Величество.“

26.IX.1909 г.

Събота. В снощния си брой (1974 от 26.IX. т. г.) В. „Ден“ започна да ме напада за телеграмата ми до Царя. Аз не се съмнявам, че антрефилето „Недостоеен урок“ е написано от Ст. Костов, когото осъдих (в лицето на Ст. Власаков⁶³, редактор на В. „Реч“) за нанесената ми още през м. февруарий т. г. обидга. Костов е прав само в едно, а именно: в нападките си против мене за думите „прости селяни“. Тези думи аз не трябваше да ги употребявам и сам се учудвам, че съм ги употребил. Тъкмо през тези дни имах пък и домашна неприятност, която през нощта ме бе довела до изстъпление. Колкото за думите: „Горещо обичам“, и при мен са на мястото си.

27.IX.1909 г.

Неделя. В снощния си брой (764 от 27.IX. т. г.) В. „Реч“ препечатва антрефилето „Недостоеен урок“, като му прибавил накрая следните думи: „Вестникът „Ден“ знае ли, че нашият редактор г-н С. Власаков бе осъден на един месец затвор, защото във В. „Реч“ г-н Станимиров бе наречен *„рафиниран блюдолизец“*“? На тази и подобни лоши закачки на вестника „Реч“ аз няма да обърна никакво внимание. Предполагам, че озлобен, какъвто е от присъдата, В. „Реч“ ще ме нападне много пъти. Нека се утешава по такъв начин.

Нека отбележа и следното: не подлежи на съмнение, че Ст. Костов, а не редакцията на В. „Реч“, е поускал препечатването на това антрефиле, разбира се, с цел да му бъде дадена по-широка гласност.

10.X.1909 г.

Събота. Днес преди обед идва при мене г-н Анков и ми съобщава, че се приема мнението ми – да се преподава на Лека материала от отделенията. За да се учи да говори по български, ще се настани на квартира в някое семейство. Това е нужно и за да се предпази дворецът от заразата, която Лека би могъл да пренесе от гимназията, дето ще идва да взема уроци. Ще му дияр учител за стотина лева в месеца.

Часът къде 4 след обед получих следната телеграма, изпратена ми от „Евксиноград“: „Приета от двореца – София. Бърза. Станимиров, директор I-ва Соф[ийска] Класна гимназия. По заповед на Негово Величество, моля, разпоредете се да тръгнат понеделник Вечерта в 10 часа за „Евксиноград“ преподавателите Василев и Чилев. Да вземат със себе си необходимите горни и долни дрехи за две недели. Нека вземат повече дрехи, отколкото по-малко, както и тоалетни работи. За багажа им, както и за места в трена, от двореца ще направят нужните разпореждания. С поздрав, майор Куртоклиев.“

Пратих да повикат г-га Василева и Чилева. Не намерили [в] дома нито единият, нито другият. Госпожата на г-на Василева молеше писмено да съобща защо ми е г-н Василев, понеже той може довечера да се върне много късно, та не ще му бъде възможно да се срещне с мене. Разбрах, че това е женско любопитство. Колкото и да ми е противна тази госпожа, удовлетворих любопитството ѝ: пратих препис от телеграмата със забележка да ми се яви г-н Василев за тръгването за „Евксиноград“. Привечер, часът къде 8, дойде у дома и Чилев. Прочетох му телеграмата и му дадох наставления. Трябва ли да отбележа, че се зарадва извънредно?

11.X.1909 г.

Неделя. Поканих г-н Ив. Попов, образец учител в училището „Денкоглу“ за учител на Лека Мариани. Ще му преподава материала от I–IV отделение със 17 урока в седмицата (в понеделник, вторник, четвъртък и петък по 1 урок от 3–5 часа след обед; в сряда и събота по 3 урока от 2–5 часа след обяд; в неделя 3 урока от 9–12 часа). Занятията ще се захванат утре.

Срещнах и Василев и му казах да се приготви и утре ще замине за „Евксиноград“ заедно с г-н Перо Чилев.

12.X.1909 г.

Понеделник. Рано тази сутрин г-н Василев идва при мене в дирекцията и ми прочете едно писмо, което нощес получил

от Куртоклиев. Писмото по съдържание е тъждествено с телеграмата до мене. Дава се само по-подробно сведение за багажа, който г-н Василев трябва да вземе. Между другото съветва се г-н Василев да вземе тетрадките си. Защо ли това не е съобщено и на г-н Чилев? Известна ми е слабостта на Куртоклиев към Василева, ала тази слабост е във вреда на учителското развитие. Куртоклиев, потвърждавайки един слаг*, много назаде останал преподавател. Чувствувам безсилието си да поправа това зло и се *сърдя на себе си*. А че и Царят е виновен: възложи ми ръководенето на образованието на децата си и ето вече скоро се навършва цяла година, а повече той не се интересува нито един път да прочете обзорните сведения за знанията им. Дори и докладът ми лежи в шкафа ми.

След обяд се захванах за занятията на Лека. Това дете няма никаква подготовка. Трудно усвоява дори и материала от първо отделение.

Тази вечер Василев и Чилев заминаха за „Евксиноград“.

Днес от обед изпратих на Куртоклиев в „Евксиноград“ следната телеграма: „Довечера, часът в 10, преподавателите Василев и Чилев тръгват за Варна. С поздрав Станимиров.“

15.X.1909 г.

Четвъртък. Получих следното отворено писмо: „Г-н Станимиров. I-ва Соф[ийска] Класна гимназия, София. Господата пристигнаха благополучно и почнаха занятията. Преди обед имат 3 часа, а следобед – 2 часа заедно с френски. Искрено и сърдечно много здраве. Майор Куртоклиев. 14.X.1909 г. „Евксиноград“.“ Това значи или още не е условен учителят по немски, или условията още не е пристигнал. И в единия, и в другия случай аз съжалявам Князете. Мигар няма да се вземат мерки да изучат и немски език? Лани майорът ме уверяваше, че те тъй основателно знаят френски, че няма нужда от повече учене на този език.

Тъй баба знай, тъй баба бай!

*Така е в оригинала [може би става дума за слаг].

19.X.1909 г.

Понеделник. Днес пратих следното писмо: „За г-н майора Ник. Куртоклиев в „Евксиноград“. Уважаеми г-н Н. Куртоклиев. Ако се падне случай, донесете на Негово Величество за доклада ми. Нарочно много здраве на Техни Царски Величества. Поздравя за г-на Василева, г-на Чилева и г-на Богданова. Със сърдечни поздравя Ваш Станимиров.“

24.X.1909 г.

Събота. Тази заран часът в 8,30 Царят с цялото си семейство се завърна от „Евксиноград“ в София. Часът около 10 г-н П. Чилев бе вече при мене. Много се хвали от добрия прием, който им бил направен в „Евксиноград“. Правили разходки заедно, между другото – до манастира „Св. Троица“ (Аладжа). (На 19 т. м. писа ми една карта). Един път Царицата говорила с него за занятията на Кн. Бориса с гръцки език и изказала желание да му се преподава не старогръцки, а новогръцки. За занятията ми каза, че още не били редовни. На 19–20 т. м. пропуснали, а и други пъти пропускали уроци. Той преподавал на Кн. Борис и латински, и гръцки, а с Кн. Кирил повтарял само изученото по латински.

Сега преди малко получих от майор Куртоклиева следното писмо: „Господин Станимиров, ще бъдете ли тъй любезен да известите на господата да се съберем утре в 6 часа после обeda, а Вий, ако е възможно, елате в 5,30 часа, за да поговорим отделно. На господата Василева и Илкова аз съобщих да се явят на определеното време. С искрен поздрав, майор Куртоклиев. 24.X.1909 г. ДВ[ореца] София.“

25.X.1909 г.

Неделя. Тази заран получих от г-н Куртоклиев следното писмо: „Господин Станимиров, моля, като дойдете днес след обед в 5 1/2 часа, донесете една нова програма за гимназията. С искрени поздравя. Майор Куртоклиев. 25.X.1909 г. София.“

В определеното време аз бях в салона на Кн. Бориса. Майорът ме посрещна в коридора. След кратък разговор за жи-

Вота в „Евксиноград“ майорът запита за новата програма. Показах му изработения негавно от М-Вото на Н[ародно] Пр[освещение] проект (програма на майката гимназия) и му обясних, че той е изработен за осмоласна гимназия и следователно не може да ни послужи за нищо.

Добавих му, че сега се работи по този проект само в I [първи] гимназиален клас, че той може би още ще бъде преработен и най-после, и програма на материала има само за I [първи] клас. Съгласи се, че ще трябва да работим независимо от този проект. Тъкмо в това време дойде в салона г-н Евстатиев. Куртоклиев го посрещна доста негеликатно, даже доста грубо. „Дошли сте, каза му той, много рано. Сега е 6 без 20 минути. Почакайте в салона на Кн. Кирила.“ Г-н Евстатиев отиде в салона на Кн. Кирила, а Куртоклиев отиде да каже на слугинята да покани всички господа преподаватели да почакат в салона на Кн. Кирила. Като се завърна, Куртоклиева ми заяви следното: „Както Ви казах и по-рано, Негово Величество иска Князете да имат всеки ден по един урок френски и немски. Всеки ден, начиная от Нова година по нов стил, Князете ще имат по 6 урока на ден (от 8–12 преди обед и от 5–7 след обед). Ето защо ще трябва да изменим изработената програма тъй, че всички уроци в седмицата да са 36, като се отдели 6 за френски и 6 за немски.“

В програмата на Кн. Кирила (в V клас) са предвидени 22 урока, а за Кн. Борис (в VI клас) – 26 урока. Намалихме от 2 на 1 уроците по хигиена (така е и в гимназията). Лани предвидихме два урока по желанието (?) на Царя. Сега предполагам, че той си няма като хабер за всичко това, а Куртоклиева така си говори. Намалихме и уроците по всеобща история от 3 на 2, защото няма кои други уроци да се намалят и защото по мнението на г-н Куртоклиев всеобща история (най-новата) може да се мине с 2 урока в негелята. При това г-н Куртоклиев добави и следното: „Исторически сведения ще се дават на князете и от преподавателите по френски и немски езици. Това е мнението на Царя.“

Вярвам, че мнението на Царя не е да се намали броят на

уроците по всеобща история, а може би като материал за разговор на френски и немски да послужат и исторически разкази, ала защото Царят не се интересува досега да се разговори с мене, аз отказах да приемам като негово желание, чини ми се, всяка фантазия на майора. Преподаването на физика се отнема от дядо Василчо (слава богу!) и се дава на преподавателя по физика във Военното на Н. Величество училище г-н Н. Василев. Майорът каза, че дядо Василчо сам искал да го освободят от физика, защото, ако я задържи, щял да има много уроци, а пък поради напреднала възраст това щяло да го затрудни твърде много. Лъжа! При нареждането на програмата дядо Василчо нахално иска уроци и уроци, работа и работа... Хигиена се дава доктору Грецеру. Ако той види, че не ще може да я преподава, ще се покани г-р П. Бонев. Занятията ще се захванат в сряда на 28 октомври 1909 г.

При изработването на това разпределение дядо Василчо, като разбра, че физика не му се дава, почна грубо да настоява да му се дават още два урока по математика с Кн. Кирила. „Той нищо не знае по математика, той не знае нито таблицата на умножението. Аз не мога с 3 урока да работя.“ Куртоклиев някак с умилкване почна да му говори, че ще види ще има ли възможност. Аз му заявих, че тая програма се работи по негово желание и по негово искане и се поставиха за Кн. Кирила 3 урока. „Не го знаех, че е толкова слаб.“ Г-н Трифонов му забеляза, че Кн. Кирил е слаб и по български език и че ако ще се увеличава броят на преподаваните в програмата уроци, то би предпочел той да се увеличи по-скоро по български език. Нищо обаче не подействува. Дядо Василчо настоя да му се дават 2 урока повече с Кн. Кирил. Срам ме беше да гледам това *жадно* за пари същество. То се разтрепери. Майорът му каза, че ще му се предвидят уроци след обед. Така и стана. Трифонов заяви, че желае да преподава психология. Дава му се. Часът около 7 1/2 всичко беше готово. Немски език ще се преподава от Нова година по нов стил. Тогава и ще направим разпределение.

27.X.1909 г.

Вторник. Тази вечер настоятелството на „Славянска беседа“ има заседание. Не отидох, защото исках да поработя върху урока на Кн. Бориса, който според програмата трябва да имам утре часът от 8 – 9. Дома заварих на масата следното писмо: „Господин Станимиров, моля, съобщете на господарата преподаватели г-р Иванов и Евстатиев утре да не дохождат, понеже Князете не ще имат преди обед занятия. С искрен поздрав. Майор Куртоклиев. 27.X.1909 г. Двореца София.“ Вестниците съобщават, че Царят, придружен от брат си Филип, отишъл на лов в Кричим. Тъй като Князете са ловци, то възможно е, че и те са отишли с тях. Вероятно утре ще се завърнат, понеже от писмото личи, че се предполага утре следобед да има занятия. Дълга, много дълга стана ваканцията.

30.X.1909 г.

Петък. Първи урок с Кн. Кирил. Отидох в двореца часът в 5, понеже исках да се срещна с г-н Анков. Като влязох в учителската стая, останах зачуден от видяното: работник поставяше щори. Служинята ми каза, че това ставало по мое искане. Наистина аз май бях заявил да се поставят щори, защото е опасно да не би някога, когато се преобличат учителите, да мине по коридора Царят или Царицата. Слава богу, че барем сега се поставят щори. Г-н Трифонов сега ще бъде особено доволен. Господата всеки път се качваха по креслата, за да държат тежките вълнени пердета да закрият с тях прозорците. А че те тогава се и закриваха, когато ги закрепеше г-н Трифонов. Другите господа не се безпокояхме и се преобличахме и при незакрити прозорци. Г-н Анков идва. Говорихме, главно за Лека Мариани. Съобщих му, че прекратих занятията по материала за I клас и че поканих образования учител Иван Попов да му преподава материала за I, II, III и IV отделения. Казах му, че на учителя ще се плаща 150 лева в месец, а на мене 50 лева в месец.

Тъкмо в 6 часа отидох в салона на Кн. Бориса, дето гово-

рих с майор Куртоклиев 4–5 минути. Доиде преподавателят по френски език Шауфелбергер. Запознахме се и малко говорихме. Доидоха Князете с Богданов. Княз Борис е пораснал и потъмнял. Княз Кирил не се е особено променил: той и сега е червендалест. Разменихме по няколко думи. Княз Борис предложи да се започнат занятията. Хвърли ми се на очи, че сега той говори много в нос. На урока с Кн. Кирил повторихме по граматика всичко от азбуката до словореда. Четохме разказа за Ломоносова. Първом четох аз, после чете Князът. Накарах го [да] преведе една част от първия разказ, който бяхме прочели. Чете особено добре. Превежда добре. Съдържанието схваща много добре.

2.XI.1909 г.

Понеделник. Първи урок с Княз Бориса. Двамата Князе доидоха в салона на Кн. Бориса тъкмо в 10 ч. и 10 мин. След здрависването Кн. Борис подкани Кн. Кирил тутакси да си отиде. Нека отбележа, че подобно нещо той, чини ми се, направи и в петък, само че тогава каза (стори ми се) на Куртоклиева, че е време да се започне урокът. Преди самото начало на урока помолих Кн. Борис да намери христоматията си. Случи се, че е в салона на Кн. Кирил. Затова и сам отиде да я донесе. Преди да почна да му преподавам, първо му поблагодарих за изпратената ми карта, а после това му пожелах успех в занятията. Повторих му в общи черти всичко учено лани. Личи, че доста неща е забравил. След като му дадох понятие за синтаксис, продиктувах му ред прости предложения. Не мога да река, че не съм доволен от написаното. Преводът беше безусловен задоволителен. Четохме и статията „Битва Святослава с Греколий“. И от четенето, и от превода останах доволен. Разбор не правихме: имаха тъкмо в 11 часа някаква служба, та Князът, който очевидно не желаше да продължи занятието, току поглеждаше на часовника. Като забелязах неспокойствието на Княза, запитах г-н Куртоклиев трябва ли да прекратим занятията си с 2–3 минути по-рано. „Има служба“ – каза г-н Куртоклиев.

Забелязах две неща: 1. Князът говори не с гласа си. Като че ли гърлото му не е здраво. Обаче не кашля. Завчера г-н Попов ми казваше, че като го чуел да говори, запитвал го дали няма хрема. 2. Пръстите му, и особено пък палецът му на лявата ръка, са доста оглозгани. Той и сега във време на урока ту късаше кожата на пръстите си, ту я гризеше, ала и плахо ме поглеждаше. Ако продължава, пак ще му направя бележка. Тъкмо когато се преобличах (бях спуснал пердетата и запалих електричеството), отвори се входната врата и някой застана на вратата. Както седях на стола, възвих си главата, за да видя кой е там. В този момент някой произнесе думите: „Кой има там?“ Тъй като аз бях без жилетка и само с един крачол, попресегнах, та притворих втората врата. Питайният отмина. Това беше сам Царят. Предполагам, че като е минал край прозореца и е забелязал, че в стаята гори електричество, дойде да види кой е в стаята. На излизане г-н Куртоклиев ми подаде тука приложената програма. Тя е същата, която изработихме на заседанието на 25.X. т. г. Преподавателят по френски език се казва Шауфелбергер, а по физика – Н. Василев.

3.XI.1909 г.

Вторник. Втори урок с Кн. Кирил. С Кн. Кирила повторихме склонението на думи от I склонение (мъжки–среден род, твърдо–меко окончание по ланската тетрадка). Писахме за диктовка първите 4 реда от разказа „Бягство Ломоносова“. Направихме малко разбор. Преди урока извиках г-н Трифонов от салона на Кн. Бориса в салона на Кн. Кирила, да видя ще дойде ли Кн. Борис да ме здрависа. Дойде – разменихме по няколко думи.

4.XI.1909 г.

Сряда. Трети урок с Кн. Бориса – двамата Князе дойдоха тъкмо в 8 часа в класния салон на Кн. Борис, дето аз чаках. Те бяха облечени с дълги панталони, което значи, че тая заран ще има или служба, или някое празненство. Дойде ми на ума,

че Кн. Кирил е роден на 17.XI. н. ст. и че днес е 17.XI. н. ст. Запитах г-н Куртоклиев приема ли Князът днес поздравления и го поздравих. След малко Кн. Борис, като се обръща към Кн. Кирил, каза: „Куки! Време е вече за работа!“ Кн. Кирил, г-р Б. Иванов и поручик Богданов (който се готви за изпит за някоя академия) напуснаха салона, а ние с Кн. Борис седнахме на работа. Повторихме миналия урок. От отговорите останах доволен. Предадох му нов урок: Сказуемо. Както и миналия път, Князът написа ред предложения, намери в тях сказуемото (в някои случаи с моя помощ) и определихме кои части на речта се употребяват за сказуемо и как сказуемото се съгласява с подлога. Четохме статията „Мысли Ольги“. Князът разказа прочетеното по руски. От всичко останах много доволен. През време на урока, като забелязах, че се уморява, на 2–3 пъти го карах да се пораздвижи. С удоволствие се протягаше и пак захващаше работа.

След свършването на урока похвалих Княза, че вече разказва по руски. Засмян, Князът каза: „А Куртоклиев знае само телеграми да съставя, „Дорогому моему Княжному отцу“. Куртоклиев изтръпна. Той се уплаши да не би аз да кажа, че всички тези телеграми са съставлявани от мене. Побързах да му дойда на помощ, като казах, че когато той изучаваше във Военното училище руски език, чини ми се, че аз там преподавах. „Чудя се, добавих аз, че той и толкова е научил, като изучава руски език с 2–3 часа в седмицата – при 80 души в клас.“ „При това, добави г-н Куртоклиев, тогава поради недоразуменията с Русия на руски език не се обръщаше внимание.“ Дали наистина той крие от Кн. Борис, че аз съставлявах всички телеграми? От някои думи на Княза през време на ланшните уроци, аз помня, бях направил заключението, че Князът знае, че аз съм писал телеграмите от писмата.

5.XI.1909 г.

Четвъртък. Тъй като в деня на раждането на Кн. Кирил 17.XI.1895 г. по н. ст. по католически (?) броим само 12 дена повече от православието, то тогава (през миналия XIX в.) 17.XI.

н. ст. се падаше на 5.XI ст. ст. Отбелязано е следователно, че Кн. Кирил е роден на 17.XI. (5.XI.). Ето защо в двореца вчерта семейно се празнуваше рожденият ден на Кн. Кирил.

Днес, 5.XI., Князете нямаха занятия, празнуваха, защото днес по православния календар е рожденият ден на Кн. Кирил. Часът в 11 и половина аз и учителите: Чилев, Евстатиев, Борис Иванов, Ив. С. Попов и Юрган Трифонов, ходихме в двореца заедно да се разпишем в листа за поздравяване на Княз Кирил. На площадката при руското посолство срещнахме Царя с Кн. Кирил в автомобил. Отидоха на разходка. Поздравихме ги, разбира се. След малко, когато вече бяхме на улица „Бенковска“, профуча и втори автомобил, лично каран от Кн. Борис.

6.XI.1909 г.

Петък. Трети урок с Кн. Кирил. Преди урока се срещнахме в учителската стая с г-н Чилев и се заговорихме за сегашната „Злоба на деня“ в гимназията за зрелостното свидетелство на Крум Спирков. Поговорихме повечко и когато аз излязох в коридора, Кн. Кирил вече разправяше на г-н Куртокчиев, че ме няма и в неговия класен салон. Извиних се, че съм закъснял, и отидохме на работа. Повторихме склонението на имената от мъжки род. Трудно различава падежите. Правихме разбор, или по-добре, гирихме съществителните имена в изреченията. Писа диктовка – първите четири реда от втората част на третия разказ за Ломоносов. Работи доста сносно. Четохме, предавахме съдържанието по руски (по въпроси) на третия разказ за Ломоносов. Останах доволен (от четенето на разказа, разбира се). През деня г-н Чилев ми се похвали, че са му платили 300 (триста) лева за работата му в „Евксиноград“.

9.XI.1909 г.

Понеделник. Четвърти урок с Кн. Борис. Преди мене има урок г-до Василчо. Продължи го твърде много и почти до 10 1/2. Направиха му забелжка. Извинява се, че нямал възможност да прекъсне. В 10 ч. и 10 мин. т. г. само след 5 мин. почивка

Кн. Борис дойде на работа. Г-н Куртоклиев излезе. След като повторихме миналия урок и написахме предложенията за този урок, дадох на Княза 2 мин. почивка. „Пустото му „златно“ правило“ – каза той, – измъчи ме, „ха, още една *задача*“. Мисля си, свърши се. Не. Отново чувам: „ха, още една *задача*“. После Ви казва, че не могъл да прекрати. Като не може, не може.“ От урока останах много доволен.

10.XI.1909 г.

Вторник. Четвърти урок с Кн. Кирил. Днес е рожденият ден на Кн. Клементина. Князете са в смокинги. Значи ще има панихида. Повторихме за особеностите на I склонение. Четохме и правихме разбор. От разбора не съм напълно доволен. Писахме диктовка: първите четири реда от четвъртия разказ за Ломоносов. Четохме и Князът предаде съдържанието на 4–5 разказа за Ломоносов.

Едвам привършихме и дойде г-н Куртоклиев да вземе Княза да го отведе на панихида. Богданов и днес отсъства.

11.XI.1909 г.

Сряда. Пети урок с Кн. Борис. Повторихме миналия урок и учихме за *допълнението*. От разбора по продуктуваните предложения останах доволен. Четохме разказа „Святослав“ и „Спасение Ольги“. Князът успя накратко да ми преведе от руски четеното миналия път. След разбора Князът ме запитва: „Какъв е този изпит, който г-н Евстатиев е издържал?“ Обясних му постановлението на Закона по отношение на държавния изпит. „Е, добре, защо г-н Евстатиев не е държал изпит досега, нали той е учител не една година, а повече и от десет години?“ Законът дава срок до 1.I.1911 година“, отговорих аз. „Защо тези художници се гонят и мразят?“, запитва Князът. Наврег, казах аз, художници и артисти се делят на партии и често пъти се гонят. Нашите художници не можаха да не заболяват от същата болест. По моите сведения причината на препирните и ежбите е ИВ. Мърквичка⁶⁴. „Нима Мърквичка е способен да води борба? Той е баба.“ Всичко това Князът про-

изнесе с глас, който много наподобяваше оригиналния глас на г-н Мърквичка. „Аз, добави Князът, чувах, че Мърквичка *принадлежи* към митовистите.“ „Названието митовисти, казах аз, сега за първи път чувам. Аз зная, че когато трябваше да се пише за защитата на Мърквичка или на цялата му партия, пи-са г-н Митов⁶⁵. Ала той е оръдие в ръцете на Мърквичка, който е неграмотен.“ Явно е, че е имало лица, които са посветили Княза в кавгата на художниците, като при това са се постарали всички да защитят Мърквичка, а да изложат Митов. Мърквичка значи и тука си остава подлец. Той туря Митова на тона на устата, а самият се крие в миша дупка.

Напразно среща с г-н Евстатиев и му поръчах да гоиде в дирекцията, щом като свърши уроците си с Князете (в 11 часа). Г-н Евстатиев се отзова на поканата ми. Без да му говоря за разговора си с Княза, запитах го за изпита му. „Писмената ми работа е оценена с 5 по съдържание и 4 по български език. Устният език (практиката) ще държа в събота“, каза той. Това значи, че г-н Евстатиев не е още държал изпита си. Кои ли е излъгал Княза, че г-н Евстатиев вече е свършил изпита си? Дали не самият г-н Евстатиев?

13.XI.1909 г.

Петък. Пети урок и на Кн. Кирил. Преди урока пак се заговорихме с г-н Чилев в учителската стая, та майор Куртоклиев гоиде да ме повика да отида на урока. Говорихме за зрелостното свидетелство на Спирков. Казах, че на този ученик не издаваме свидетелство за зрелост, защото всички от комисията твърдяха, че той не е държал зрелостния изпит по всеобща история. Министърът Н. Мушанов под влиянието на брата на ученика (адвоката Спирков)⁶⁶ и началника (З. Димитров) заповяда да се издаде зрелостно свидетелство. Захвана се е борба, от която Мушанов като че ли ще иска да се възползува, та да си отмъсти на мене за пренебрежението, с което Царят се отнася с него като М-р на народното просвещение при решението на въпроса за образованието на Престолонаследника. Ще видим какъв край ще има и тази работа.

На урока повторихме особеностите на I склонение. Писахме няколко изречения от четените и анализирани. Четохме третия разказ за Ломоносов. Правописът бе отличен. Князът доста лесно намери и анализира няколко съществителни имена в изречението.

16.XI1909 г.

Понеделник. Шести урок с Кн. Борис. Викан бях за свидетел по учителското дело, което поверената ми гимназия има с бившия учител Димитър (Ицо) Т. Попов. На 9 часа сутринта трябваше да бъда в съдилището. Предполагайки, че не ще успея да се върна в двореца навреме, писах на г-н Куртоклиев следното писмо: „Както Ви говорих, днес не ще дойда на урока. Замолех г-н Василев да ме замести. Аз пък ще го заместя или в четвъртък от 10–11 ч., или идния понеделник от 9–10 ч. С искрени поздравии, Ваш Станимиров.“ Случи се, че докато се разследва делото, понеже Д. Попов не е дошъл навреме, делото се отложи. Часът в 9 1/2 аз бях вече свободен и отидох в двореца. Когато се приближих, часът на дворецовия часовник бе 9 и 20 (назаде). Отидох в класната стая на Кн. Борис да направя ревизия на дяго Василчо. При влизането ми направи ми силно впечатление Князът: той изглеждаше много уморен, не внимаваше и с труд отговори дори и на въпроса на какво се равнява квадратът от страната срещу правия ъгъл. Дяго Василчо като че ли не забелязваше това, а усърдно продължаваше да му доказва на какво се равнява страната на вписания (правилен) многоъгълник с 2 *n* страни. Често пъти той раздразнено повтаряше: „Вие това го знаете, как така не можете сега да се сетите?“, и продължаваше. Часът мина 10, а дяго Василчо все още продължава. Най-после часът в 10 и 10 мин. аз станах от мястото си и дяго Василчо прекрати. Князът дойде да ме здрависа и тутакси излезе вън. Г-н Куртоклиев ми обясни: Снощи Царят приел депутацията, която му поднесла отговора на тронното слово. Имало обед, на който присъствавали и Князете. Разговаряли след обeda и продължили близо до 1 ч. тази сутрин, тъй че Князете първи

урок нямали, а на втория били се явили няколко минути преди идването ми. (Дали часовниците не са нарочно направени назад.) Впечатлението ми е, че Князът нищо не разбира от думите на дяда Василча. Реших, че няма да работя много с Княза. Като се завърна за урока, разказах му, че г-н Евстатиев издържа блестящо изпита си и нарочно добавих: „Да видим какво сега ще измисли г-н Мушанов, за да не го върне в гимназията.“ „Нима – запита князът – г-н Евстатиев не преподава в голямата гимназия?“ „Не, казах аз, от 1.IX. т. г. г-н Мушанов го прати в прогимназията, защото не бил издържал изпита си, а пък в същото време назначи другия в гимназията, който също не е издържал изпита си (Св. Георгиев).“ Започнахме работа. Довършихме статията „Спасение Ольги“ – „Испитания Святослава“. Разказахме по руски прочетеното. От работата останах доволен. Всичко свърши за около 35 мин.

17.XI.1909 г.

Вторник. Шести урок с Кн. Кирил. Решил бях още вчера да захвана ревизията си на занятията на Князете. Тази заран отидох в двореца часа в 8 1/2 по моя часовник, или в 8 1/4 по дворцовия (във вестибюла). Влязох в класния салон на Кн. Кирила. Г-н Чилев имаше латински език. Кн. Кирил превеждаше от български на латински. Голяма част от думите, оказали се, че са вече учени, Князът не помнеше или си ги спомняше с голям труд. За отговорите му изобщо бих му поставил бележка 3. В антракта бяхме в класния салон на Кн. Бориса. Дойде та ни повика г-н Куртоклиев. Г-н Трифонов ме предизвика да разкажа намесата на м-р Мушанов във въпроса за издаване зрелостно свидетелство на ученика Спирков, Крум. Тъкмо когато привърших, в салона гойде Кн. Борис и пожела да му разкажа каква е работата. Като я изслуша, той кротко отсече: „Министрите не бива да се месят в подобни греболуи.“ От 9–10 часа бях на ревизия пак при Кн. Кирила. Г-н Трифонов говори за периода и отливистата реч и превръщането на периода в отливиста реч* и обратно. Князът работи доста

*Така е в оригинала.

добре, макар че несклоняемите части на речта трябваше да му се изброят 3–4 пъти на пръсти и чак тогава да ги запомни. Мнението на г-н Трифонов е, че с материала в отделенията и първите три класа Князът е съвсем слабо подготвен: „Виновни са били учителите.“ „Надеждата ми, продължи той, е на Вас. Дано барем сега, като учи руска етимология, да усвои частите на речта.“ В антракта пак бяхме в салона Кн. Борис, дълго говорихме за уроците по психология. По едно време аз се оттеглих настрана с г-н Куртоклиев и го запитах не би ли било възможно да се дават уроците по хигиена на г-на г-р Борис Иванов. Каза ми, че Царят не може да се довери на лекар, защото се бои да не би лекарят да донесе в двореца някоя болест. Царят при това не отдава особено значение на хигиената като учебен предмет за Князете. Тя ще бъде преподавана съвсем накратко в няколко урока. Сега часовете се дават ту на едного, ту на другото от преподавателите, за да ги използват за своите предмети. От 10–11 часа имах урок с Кн. Кирил. Като отивахме в салона на Кн. Кирил, срещнахме Царицата, която с китка в ръка влизаше в коридора през вратите, които са тъкмо срещу салона на Кн. Кирил. Княз Кирил, който вече беше при вратата на салона си, се повърна, като чу, че аз произнесох думите: „Добър ден, Ваше Величество“, и се доближи до нея. Тя се наведе и му подложи дясната си буза за целувка. Целуна и тя него. После се обърна към мене, подаде ми ръка, която аз целунах, и отмина към изходната врата. Ние с Княза отидохме в салона. След минута в съседния салон се чу тихият глас на Царицата, която нещо говореше с някого. Значи тя не излезе от коридора, а се повърна назад. Повторихме с Князете второто склонение. Четохме, превеждахме и правихме разбора на предложенията. Четохме – разказвахме по руски разказа „Первое столкновение России с Наполеона“. От урока останах почти напълно доволен.

18.XI.1909 г.

Сряда. Седми урок с Кн. Борис. Тъкмо в 8 часа дойдоха в салона на Кн. Борис двамата Князе, придружени от г-н Кур-

токлиева. След минута г-р Б. Иванов и Кн. Кирил отидоха на работа. *Стори ми се*, че Кн. Борис даде знак на г-н Куртоклиев, който с думите: „И аз ще отида с Кн. Кирил“ (г-н Богданов го няма ето вече десетина гена), излезе. Кн. Борис, като приготви тетрадката си, обърна се към мене с този въпрос: „Сигеров ли се назоваваше ученикът, на когото м-р Мушанов иска да му издадете свидетелство?“ „Не, отговорих аз. Той се казва Спирков.“ „Значи Куртоклиев е прав. Знаете, аз сега си мисля, че м-р Мушанов иска да Ви отмъсти. Татко ми казваше, че той не е поздравил никого от вас, моите учители, лани на рождения ми ден, защото Вие сте били при тях. Той Ви мрази, защото татко Ви назначи да ръководите моето образование, а не него. Ала той не разбира от тази работа. Той е политикан, а не учен човек.“ „Във всеки случай, казах аз, правото не е на неговата страна, та аз не се безпокоя. Ние, учителите, сме длъжни като възпитатели и ръководители на младежта да бъдем образец за подражание във всяко отношение. Свят дълг днес е да бъдем честни и справедливи и еднакво да прилагаме законите и правилата спрямо всекиго. Досега за онази единица, получена на изпита за зрелост по предмет, по който се държи само устен изпит, карахме учениците да държат поправителен изпит. Правилникът не е изменен и ние не можем да дадем зрелостно свидетелство на някой, който получи единица по предмета, по който се държи само устен изпит за зрелост. Спирков получи единица не за туй, че не знае, а за туй, че не държа изпита, не продума нито дума. Разбира се, че никакви тълкувания на правилника не могат ни застави да издадем свидетелство на Спиркова.“ „Аз, възрази Князът, споделям възгледите Ви. Вашите хора имат нужда от добри примери. Аз хваля г-ната Пешева⁶⁷ и Данева⁶⁸ за речите им по договора с Турция – не одобрявам г-н Тодорова⁶⁹. Не му приляга да се държи тъй в парламента.“

Преминахме към работа. Князът много добре ми предаде ученото миналия път за допълнението. Продиктувах му примери за определение. Писа доста задоволително. След като с моя помощ направи разбор на първите 2–3 примера, останали-

те обясни почти самостоятелно. Не остана време за четене.

След обяд бях на ревизия. Г-н Чилев преподаваше на Кн. Борис по гръцки език за гимназията. Припомних на Княза, че старите българи са броили числата тъй, както и гръците. Спомни си и *почти* всички числа до хиляда написа сам. Заучи и числата по гръцки. Чете по христоматията и превежда. Чете бавно. Не знаеше някои думи. С помощта на г-н Чилев преведе госта сполучливо. От 6–7 часа вечерта бях на ревизия при Кн. Кирил пак по гръцки език. Преподаде му се за ударението. Урокът, ако и наглед госта лек, умори Княза, който често наглеждаше на часовника. Много материя му се преподаде. Дори му се съобщиха 10 думи, които не вземат ударения. Обърнах вниманието на г-н Чилев върху разбора на архиударението. Писа се всичко на черната дъска.

Преди обѣда идѣа при мене в дирекцията г-н Евстатиев, който тази сутрин на излизане от двора заплаши да говори на г-н Куртоклиев, ала тъй, че да чуе и Кн. Борис, че зрелостно свидетелство на Спирков не може да се издаде преди м-р Мушанов да поднесе указ за допълване правилника със забележка, че имат право да получат зрелостно свидетелство онези абитуриенти, които не *държат* изпит по един от онези предмети, по които се *държи* само устен изпит. Да изтъкна, че м-р Мушанов се опитва да се постави по-горе и от Царя, като си позволява да изменява с частно предписание Височайше утвърдения правилник. Г-н Евстатиев ми събщи, че успешно изпълнил възложената му мисия.

21.XI.1909 г.

Събота. Направих ревизия на г-н учителя Н. Василев (физикът). Каква голяма разлика между него и дядо Василчо. Дядо Василчо, който не се готвеше, а и може би защото и сам малко разбира физика, повече се караше и дърпаше. Г-н Василев кротко и спокойно беседва и предразполага към беседа. Кн. Кирил даваше пълни и точни отговори на всички зададени му въпроси, които отчасти се основаваха върху по-рано миналото, отчасти – на сега преподаденото. Княз Борис този следобед

пишеше и изчисляваше формули. Личи, че г-н Василев основателно знае предмета си, готви се към всеки урок, говори ясно и внушава вяра към себе си. С обносните си пък бе различен към себе си. Нека се надявам, че г-н Н. Василев госта ще помогне на Князете да разберат някои работи по математика.

25.XI.1909 г.

Сряда. Девети урок с Кн. Борис. Преди началото на урока Князът ме запитва: „Какво ново из „Спирковиагата“?“ Казах му, че М-Вото Вчера не е направило никакви постъпки. „Г-н Мушанов, Възрази той, *не судит по закону*. (Между прокутуваните му миналия път изречения беше и изречението „Отсудим по закону“.) За него си мислех, че е демократ *par excellence**, а пък той ето как негемократически прилага законите. Той иска да Ви тероризира, за да изпълните един негов каприз.“

Повторихме миналия урок и написахме ред изречения (обстоятелства за причини и обръщения). Преведохме ги и направихме разбор. Трябваше да пристъпим към повторение на стихотворенията. Дадох според обичая си две минути почивка, като поканих Княза, сядайки на чина си, да направи няколко упражнения. Запита ме: „Г-н Шишманов сега учи ли?“ Не разбрах въпроса му. „Не се изразих правилно“, добави той и запита: „Г-н Шишманов чете ли лекции?“ „Да, само че сега по собствено негово мнение той не е професор, а хоноруван лектор.“ „Да, да, зная. Направил си човекът сметка, че като получава пенсия и възнаграждения за лекциите, ще получава повече, отколкото ако е професор. Предпочита парите пред професорската титла. Вие срещали ли сте го?“ „Само един път, и то на улицата.“ „Срам го е да се вестява: тъй позорно падна от министерството...“ „За какво говорихте?“ „На първо място ме запита за вашата заплата и за програмата, по която се водим. Интересуваше се да знае дали се ръководим по съставената от него за нас програма.“ „Вие какво му казахте?“ „В общи думи и съвсем накратко му казах, че занятията Ви вървят отлично и че съставената от него програма

*Истински (фр.).

е изпипана.“ „Неговото министерствуване е добър урок за всички. Той се силно влияеше от отговорни фактори. Особено много му влияеше г-жата му – Лидия, приятелката на най-великия анархист в Европа.“ Аз не запитах Княза: кой е този анархист. Предполагам, че г-н Шишманов трябва да се е хвалил, че се познава с Елизе Реклю⁷⁰. Князът тутакси запита: „Как отиват занятията на Лека?“ Казах му в няколко думи. Хвърли ми се в очи комбинирането на въпросите: първият за Шишманов, а после това за Лека.

Повторихме две от учениите лани стихотворения. Продължихме, четохме и разказвахме по руски статията, „Крещения Владимира и киевчани“. От работата на Княза останах много доволен.

28.XI.1909 г.

Събота. Бях на ревизия по история (преподавател ИВ. С. Попов). Княз Кирил отговаря за великия разкол в католическата черква. Както и през миналата учебна година той дава кратки отговори на зададените му въпроси; ала в тези изискани отговори има повече съдържание. Като се вземе предвид, че и той никога не прочита зададения му урок, трябва да се дойде до заключение, че Князът има доста добра памет. По-добър и по-обстоен бе разказът му за Ивана Хуса*. Г-н Попов преподаде първи урок от новата история. Той говори за изнамирането на барута и компаса. Князът повтори разказаното му. Г-н Попов щеше да говори и за книгопечатането, но аз го спрях, след като каза няколко думи, понеже той е болен – силно се е простудил и кашля. Княз Борис доста обстойно разказа за първата династия на Полша, за въстанието на американските колонии и основаването на Североамериканската република. Г-н Попов направи кратък преглед на Просвещението в навечерието на Френската революция, ала и тука не навреме свърши. Кашляше. Князът особено внимателно слуша за новите идеи: „Неприкосновеността на личното и частното имущество, свободата на съвестта, сло-

*Става дума за Ян Хус.

Вото и печата, за народния суверенитет и отношението му към царската власт.“ Той повтори разказаното му. Стори ми се, че по всички тези въпроси нещо все му е говорено.

30.XI.1909 г.

Понеделник. Ревизия по география и при двамата Князе. Княз Борис даде много добър отговор за напояването на Италия. Княз Кирил дава само късички отговори на зададените му въпроси за духовенството, Просвещението, пътищата, фабриките и населението в България от старо време до днес. Във всеки случай и той даде доказателства, че е запомнил същината на преподаването му. След уроците говорих на майор Куртоклиев, че е необходимо да се нареди работата тъй, че Князете да прочитат уроците си по два-три пъти. Това ще даде възможност на господа преподавателите да изискват обстойно и *самостойно* изложение, което пак така ще съдействува за развитието у Князете на способност да излагат мисълта си. „Няма такава възможност“, бе краткият му отговор. Стана дума за назначаването на Илков и Евстатиев в I гимназия. Не разбрах с каква цел г-н Куртоклиев повдигна този въпрос, ала разбрах, че и досега не е доложил на Царя, че Мушанов не е изпълнил Царското желание – да се съберат в I гимназия всички преподаватели на Князете. Говорих с г-н Илков защо не е захванал с Кн. Кирила общата география, а продължава отечествената. „Искам, каза, да довърша захванатото лани. Следната година ще захвана общата география. Днес за пръв път се срещнах с г-н Илков и размених няколко думи.

7.XII.1909 г.

Понеделник. Дванадесети урок с Кн. Бориса. Вчера вестниците съобщиха, че Кн. Борис за пръв път направил самостоятелна визита, като отишъл без Царя (който сега не е в България) на визита в руското *консулство* по случай коронясването на Цар Николай. Ето защо при влизането му в класния салон аз го поздравих с тези думи: „Сърдечно Ви поздра-

Вявам, Княже, по случай първата Ви официална визита, направена вчера в руската легация. От душа Ви желая такива бляскави успехи на дипломатическото поприще, каквито Ви-наги досега е имал Августейшият Ви баща – Царят на България.“ „Благодаря Ви, г-н Станимиров, за хубавите благопожелания“, беше краткият отговор на Княза. Пред началото на занятията Князът запита за „Спирковиадата“. Казах му, че по този въпрос няма нищо ново.

Учихме за *залетая* в средата на предложението. Продиктувах му и нарочно приготвеното предложение: „*Дорогой* золотой крест, был видем издали.“ Ефектът бе неочакван: „А какво Куртоклиев „Дорогой мой крестний отец“ направи в събота Вечер!“ – каза Князът. Г-н Куртоклиев заложил и разиграл стола, разбрах като ме ограбил.“ Престорих се на глух и продължих урока. Тазвечерните вестници известиха, че Кн. Борис пратил телеграма на руския Император (Вж.: „Преса“, бр. 835, 8.XII.1909 г.).*

9.XII.1909 г.

Сряда. Тринадесети урок с Кн. Борис. Още завчера в неделник казах на г-н Попов, че днес часът от 8–9 сутринта ще отиде на урока по Всеобща история вместо мене, та да си държи пропуснатия урок миналия четвъртък. Г-н Попов отишъл тази заран и имал урок с Кн. Бориса. На тръгване г-н Куртоклиев го поканил да отиде и днес след обед, та да държи пропуснатите в събота уроци.

11.XII.1909 г.

Петък. Днес на обед от двореца съобщили у дома по телефона на V [пети] полицейски участък, че днес след обед Князете няма да имат уроци. Днес е 24.XII. н. ст., т. е. Бъдни Вечер у католиците. А че днес след обед няма да има уроци, това ми го събщи г-н Ив. Попов в гимназията, комуто още снощи г-н майор Куртоклиев казал. Г-н Попов трябваше (по моя поръка) да отиде тази вечер да преподаде на Кн. Кирил

* Бележка на Станимиров.

урока, който аз преподах (вместо г-н Попов) на Кн. Кирил миналия четвъртък. Не зная какъв е бил разговорът на г-н Попов с г-н Куртоклиев, ала предполагам, че г-н Попов е съобщил на г-н Куртоклиев, че днес ще отиде вместо мене и при този случай г-н Куртоклиев му е казал, че днес след обед Князете ще празнуват.

12.XII.1909 г.

Събота. Днес е католишката Колега. Часът в 2 и половина след обед аз, г-н Евстатиев, д-р Иванов, Попов, Трифонов и Чилев ходихме в двореца, дето се разписахме в книгата за поздравленията на Царя. Пусках един бял лист, на който се разписахме, за да поздравим Кн. Кирила.

14.XII.1909 г.

Понеделник. Четиринадесети урок с Кн. Борис. Пред урока в класния салон на Кн. Борис дойде само Кн. Борис. Преди още аз да попитам де е Кн. Кирил, Кн. Борис каза на г-н Куртоклиев: „Кика е там. Отиди при него!“ Щом като г-н Куртоклиев излезе, Князът ме запита: „Е, какво ново по „Спирковиадата“? Каква визита Ви е правил началникът?“ Разбрах, че е чел писаното във в. „Ден“ по повод на опитването на г-н началника на Отделението за средно образование да свика на заседание комисията за изпитите за зрелост през м. юлий т. г. и да я уговори да даде зрелостно свидетелство на Крум Спирков.

Разказах му работата както беше: През миналата неделя (в понеделник на 7.XII) началникът по телефона заповядал на секретаря ми да се свикат на заседание членовете на комисията за зрелостните изпити през м. юлий. В определеното време – 3 часа след обед, отидох в дирекцията, дето заварих г-н началника. Здрависахме се. Той обаче не ми каза защо е дошъл. Когато дойде в учителската стая и отвори заседанието, аз станах и с една много остра реч му поисках обяснение защо е дошъл. Изобличавайки го, че си позволява да председателствува една комисия, на която председател съм аз, и му заявих, че не му позволявам да председателствува, преди да има предпу-

сание за освобождаването ми от председателството. Тогава г-н началникът заяви, че никаква комисия не заседава, че секретарят неточно е вписал в поканата думите му, че той бил дошъл да се разговори по някои въпроси с някои от членовете на бившата комисия в присъствието на всички. При тази декларация аз заявих, че на разговора с началника ще присъствуваме всички. От многото празни приказки на началника всички дойдохме до заключение, че той иска да ни докаже, че със Спирков сме постъпили неправилно и че трябва да издадем на този ученик зрелостно свидетелство. Тогава аз взех думата и от името на всички заявих, че докато съществува същата наредба за зрелостните изпити, няма как да издадем зрелостно свидетелство на Спирков. Всички учители поддържаха думите ми. Началникът почна да тълкува правилника. Доказахме му, че не разбира правилника. Говореше, който успее да нагвика всички. Най-вече викаше началникът. Разотидохме се, без да можем да си дадем сметка за вършеното. *Разговорът* приличаше на караница на пазара. „Какво ще прави сега Мушанов? Той, сиромашът, в това време бе в Русе. Искане му се да може да каже: Не съм аз, бе, братле. Аз бях в Русе, а пък началникът направил тази глупост.“ „Казват, отговорих аз, че въз основа на думите ми Мушанов цял да измени наредбата за зрелостните изпити.“ „Добре, ала закон ще може ли да прокара?“ „Ще прокара нов правилник чрез указ.“ „Ще ли му го подпишат?“ „Е, ако види, че и правилникът няма да може да проходи, казах аз, ще издаде циркуляр.“

Изведнъж Князът промени разговора: „Значи, запита ме той, на 6 декември Вие не бяхте в руската легация?“ „Не се поздравих с г-н Семеновски-Курило⁷¹“, казах аз. Започнахме урока. Продължихме учението за запетаята в средата на простото предложение. Князът безпогрешно постави запетая и възклицателен знак навред, дето трябваше, в продуктуваните му предложения...

15.XII.1909 г.

Вторник. Четиринадесети урок с Кн. Кирил. Часът тък-

мо в 10 Кн. Борис се завърна в класната си стая, дето ние бяхме с г-н Трифонов. След като ме поздравя, каза ми: „Днес е не зная какъв католички празник. Куки е в черква. Щом като се свърши службата, той ще дойде на урок.“

За да не ги безпокоя, щом като г-н Трифонов покани Княза да захванат урока си, аз отидох в класния салон на Кн. Кирил. Часът около 10 и 20 мин. Кн. Кирил дойде в класния салон. Поздравих го с празниците и с учудване забелязах, че той иде на урок, ако и да е болен. Той има доста силна хрема. Не само носът му се е зачервил, но и очите му са зачервени и насълзени. Запитах го откога е болен.“ „Става вече три гена как ме е хванала хрема“ – отговори той. „Цери ли Ви доктор Грецер?“ „Дава ми някакви прахове (аспирин, чини ми се).“ Захванахме урока. Повторих му склонението на качествените прилагателни (твърдо и меко окончание). Четохме, преведохме и правихме разбор на приложенията към параграф 25. Писахме от примерите в параграф 26. Започнахме да четем статията „На Орловом лицу“, ала прочетохме само няколко реда: часът бе 11 и аз прекратих урока.

През време на урока Кн. Кирил поднесе дясната си ръка към устата си и почна да гризе кожата на палеца си. Щом обаче ме погледна, спусна ръката си. Почна да дърпа кожичката с нокът. Полекичка хванах ръката му и прегледах пръстите му. Останах смаян! Палецът на дясната му ръка от вътрешната и от външната страна буквално е огран. Заговорих му полекичка: „Княже! Я вижте какво сте направили палеца си. Не Ви ли е страх, че тази рана ще гангрения.“ „Винаги когато захвана да си хапя или късам кожата, каза той, идва ми наум за Вас и искам, за да Ви угодя, да не повреждам кожата си, ала не мога да се сдържа.“

Княз Борис ме послуша. Или по-добре той вече може да бъде господар на себе си. Княз Кирил е отрасло дете без майка. Ноктите му са пораснали и почернели, няма кой да го приглежда! Клетото сираче! Днес е бил в дворцовата католическа черква, дето са били почти всички придворни. Няма ли да се намери някой да влезе в положението на болното дете?

18.XII.1909 г.

Петък. Петнайсети урок с Кн. Кирил. Поръчал бях на г-н Попов да се приготви да отиде вместо мене да занимава Кн. Кирил по история – нали аз държах вместо него един урок по руски. Вчера г-н Попов казал това на г-н Куртоклиев, който му казал, че днес след обед Кн. Кирил ще празнува: утре е католическата Нова година. Вчера Кн. Кирил бил на урок и все още малко нещо кашлял и имал хрема.

19.XII.1909 г.

Събота. Днес е католическата Нова година. Часът в 11 преди обяд аз, Евстатиев, Иванов, Попов, Трифонов и Чилев ходихме да поздравим Кн. Кирил. Във вестибюла на двореца имаше поставени регистри за поздравления на Царя и Царицата. След като се разписах в тези регистри, понесох лист, на който написах тези думи: „Честита Нова година, Ваше Царско Височество“, и се подписах. Останалите господа също се разписаха.

21.XII.1909 г.

Понеделник. Шестнайсети урок с Кн. Борис. В учителската стая ме завари гядо Василчо: „Бързай, каза ми той, да свариш в салона г-н Куртоклиев.“

Не разбрах думите му, но забелязах, че гядо Василчо е много весел: бих казал като дете, кога получи шарено яйце. В класния салон не заварих никого. Тъкмо когато разглеждах новокупените гипсове, дойде в салона подполковник (?) Стоянов⁷². Аз заговорих в началото, разбира се, за времето. По едно време той ме запита де е Кн. Борис. „Сега, казах му аз, той почива след втория урок. Ще дойде след 2–3 минути, вероятно с майор Куртоклиев.“ (Нему бе казано да се не явява. Нима е тука?) Зачуди ме този въпрос. Преди да отговоря нещо (а че и не знаех какво да говоря), в салона влязоха Князете с г-н Шауфенбергер. Дойде и г-н Илков. Поздравих г-н Шауфенбергер с Новата година и чух, че г-н Илков пита Кн. Борис в кои дни пред празниците ще има занятия. „Не зная“, бе краткият

отговор на Княза. Казах на г-н Илков, че аз ще събера сведения и ще му явя. В това време Кн. Борис каза на Кн. Кирил да отиде на работа. Останахме в класния салон тримата: Кн. Борис, аз и Стоянов. Стоянов взе поза на часовей зад гърба на Кн. Борис. Повторихме миналия урок. Писахме предложения за правилата на знаковете, които отделят едно предложение от друго. Князът работи особено добре и след писането отлично сам обясни правилата. По едно време Стоянов се доближи до чина. Князът осмя стойката му и ми сви с очи, като се и изсмя. Накарах го да прочете първите две статии за Ломоносова. Аз прочетох останалите. Князът предаде съвсем точно съдържанието на прочетеното. Часът бе 11 и урокът се прекрати. Князът и Стоянов взеха сбогом. Аз останах да запиша урока си. Тъкмо когато записвах, в класния салон дойде г-н Куртоклиев, засмян, весел. Подаде ми един пакет с думите: „Тук е Възнаграждението Ви за до края на м. декември. Всичко са 390 лева. Нали толкова Ви се пагат?“ „Не съм смятал и няма да смятам. Аз Ви вярвам.“ Сега чак разбрах защо дядо Василчо бе толкова весел: той е получил Възнаграждението си.

23.XII.1909 г.

Сряда. Кн. Борис не държа урока си по руски език. Бях обещал на г-р Б. Иванов да му отида на ревизия, ала нещо не ми бе особено добре тази сутрин. Привикнах да ставам всяка сутрин часът между 5 и 1/2 и 6, тази сутрин спях почти до 8.

Тази вчерашна визитка съобщаваше, че в дворцовия параклис днес била отслужена панихидата за руския Велик Княз Михаил Николаевич. На панихидата присъствуваха и Князете. Пропуснал съм да отбележа, че вчера бях на ревизия и при Кн. Борис (психология – Трифонов), и при Кн. Кирил (бълг. език – Трифонов). Княз Борис отговаря за окото и ухото. Напредя му бяха гимназиалните модели око и ухо. Той ги разглови и обстойно обясни всяка част. Обаче обясненията на новия урок не са напълно задоволителни. Личи, че г-н Трифонов не е философ („Специфична енергия“ и „локализация на схващанията“). Кн. Кирил доста се затрудняваше при отговорите си.

25.XII.1909 г.

Петък. Вчера подир обед Князете не са имали уроци. Днес, часът в 11 1/2 преди обед, господа учителите: Евстатиев, г-р Б. Иванов, Д. Илков, Ив. С. Попов, Юрг. Трифонов и Перо Чилев, дойдоха в дирекцията ми, отдето заедно отидохме в двореца да поздравим Кн. Борис. Разписахме се.

26.XII.1909 г.

Събота. Получих новото неделно разписание на уроците с Князете. То влиза в сила от понеделник, 28.XII. т. г. Това ново разписание се прави, за да се даде място на уроците на Възпитателя на Князете барон Еглофщайн. Въпреки твърдението ми, че двамата князе не могат нито даже немски език да слушат заедно, защото Кн. Борис е много повече развит, уроците на барона и по конвергенция*, и по немска литература са поставени заедно. Според това разписание Князете ще имат 34 урока в седмицата. Всяка сутрин ще имат по 4 урока, часът от 8–12 (освен в петък и събота, когато ще имат по 3 урока, от 8–11 ч.). Всеки ден подир обед (часът от 5–7) ще имат по 2 урока. Моите уроци са в понеделник, часът от 10–12, и в четвъртък същото време.

27.XII.1909 г.

Неделя. Днес празнувам именния си ден. Часът в 11 1/2 преди обед дойде у дома началникът на тайния кабинет на негово Величество, г-н Стр. Добрович, поздравил ме с именния ми ден от името на Царя и ми връчи една златна игла за вратовръзка с вензела на Царя (буква Ф с корона), обсипана със сапфири и [...]** червени камъчета. Като ми връчваше иглата, г-н Добрович каза: „Царят заповяда да му донесат богатата колекция игли, избра последната и каза: „Най-хубавата игла е за г-н директора на моите деца.“ Той ми възложи да Ви я връча и да Ви изкажа заедно с неговите благопожелания и пълната вяра, която Той има във Вас, и доволството

*Съвпадение, сходство (лат.).

**Не се чете.

му от неуморимата Ви грижа за образованието на Техни Царски Височества – неговите деца.“ Помолих г-н Добрович да предаде на Царя моите сърдечни благодарности за високото внимание към мене. Г-н Добрович престоя у дома около 20 мин., като се интересуваше главно от хода на занятията на Князете. Обърнах му вниманието върху грамадния скок в умственото развитие на Кн. Борис, който наистина ме учудва. Неговите отговори на повечето предмети по нищо не стоят по-голу от отговорите на отличните ученици. Паметта му е грамадна. „И Негово Величество, каза г-н Добрович, много помни. Колко пъти ми е забелязвал: „Ако не бях помнил заради Вас, щяхме да пропуснем едн-кое си.“ Запита ме дали съм получил телеграма от Техни Царски Величества Князете Борис и Кирил и се зачуди, че още не съм я получил: „Тя бе, каза той, предадена на станцията часът в 10.“ Сега преди малко (часът е 9 и 25 мин) получих телеграмата на Князете.

Тя гласи: „Нашите сърдечни поздравления за именния Ви ген. Борис Търновски. Кирил Преславски.“ Заедно с тази телеграма ми донесоха и друга, която гласи: „Всичко най-хубаво Ви благопожелавам за именния Ви ген. Майор Куртоклиев.“ Първата телеграма е предадена на станцията часът в 10 и 30, а втората в 10 и 35 мин.

Часът в 2 след обед изпратих на Негово Величество следното писмо: „До Негово Величество, Фердинанд I, Цар на България.

Ваше Величество! Вземам смелостта да изкажа на Ваше Величество най-искрената си и сърдечна благодарност за високата чест, която ми направихте, като благоволихте да ме поздравите по случай именния ми ген и да ме ошастливите с толкова скъпоценен дар. Честит съм, че имам щастието да уверя Ваше Величество в безграничната си преданост към Особата Ви. Съм, господарю, на Ваше Величество верен поданик.

Ст. Станимиров. София, 17.XII.1909 г.“

29.XII.1909 г.

Вторник. Отидох в двораца, за да направя ревизия по физика и при двамата Князе. Преди влизането в салона на Кн. Борис срещнах г-н Куртоклиев и се заговорих с него. Вторият урок още не бе се свършил и аз предпочетох да разговарям с г-н Куртоклиев в коридора. Между другото го запитах да не би да ми е платил и за онези два урока, които аз държах вместо г-н Ив. Попов. Казах му, че като видях че г-н Ив. Попов е болен и пак идва на работа – в двораца и в гимназията, аз му заповядах да остане в къщи цяла неделя, като му казах, че ще нареда да не пострада нито работата му, нито интересите му и че аз щях да взема неговите уроци, а после като оздравя, го пратих една сряда да държи урок с Кн. Борис вместо мене, а в петък с Кн. Кирил (този последният урок не е държан. Князете празнуваха). „Попитах Ви, отговори ми той, за тези уроци. На г-н Попов дадох и други уроци, тъй че той получи заплатата и за два урока повече.“ Замолех го да си спадне 20 лева от възнаграждението, които ще ми даде за следващите месеци. Обеща ми.

В салона на Кн. Борис се запознах с барон Еглофщейн. Той е човек не по-млад от 40 години, но доста добре запазен. В думите и маниерите му чини ми се, прозира едно съзнание на *недоволство* от положението, в което е изпаднал. Във всеки случай бе доста либерал. Като узна от г-н Куртоклиев, че [аз] съм бил директорът, направи ми комплимент: „Вие, каза той, сте тъй добре запазен, че изглеждате по-млад от г-н Куртоклиев, главата на когото вече е съвсем бяла.“ – „Едно щастие бе за мене, казах аз, че винаги имах такива отлични ученици, като г-н майора, които никога не ми създаваха особени главоболия. Аз с това обяснявам запазеността си.“ В това време в салона влязоха Князете. Баронът напусна салона. С Кн. Кирил и г-н Н. Василев отидохме в класния салон на Кн. Кирил. Рекапитулирах за движението и взеха нов урок за събиране, изваждане – разлика на стоте. Князът даваше много задоволителни отговори. Той помнеше на колко е равно Д* и сам написа две формули, макар че посоченият урок по физика

*Така е в оригинала.

е бил преди Колега. Кн. Борис повтори за парната машина. Г-н Николов му говори за разни газови мотори, а после и за *влажността*. Колкото леко и добре да говори г-н учителят, Князът като че ли не схваща някои работи. Ето какво значи лоша основа по един предмет. Що му трябваше лани на дяда Василча да се залавя с физика...

30.XII.1909 г.

Сряда. Рано тази сутрин отидох в двореца, за да направя ревизия на дяда Василча. В учителската стая заварих г-н д-ра Б. Иванов, който ми каза, че Царят подарил на дядо Василчо златна табакера. В класния салон на Кн. Борис и сам дядо Василчо ми се похвали с табакерата си, която наистина е много хубава. На урока Кн. Борис логаритмува. Работата вървеше доста мудро. Князът се затрудняваше и в простите изчисления (умножение – деление), и то в малко повече, отколкото в логаритмуването. По едно време, когато Князът изчисляваше на черната дъска, дядо Василчо се обърна към мене, сви рамене и разпери ръце, т. е. какво да прави, видиш колко е слаб. Князът свърши задачата. Дядо Василчо почна да чисти черната дъска и каза: сега ще решим още една задача. Князът, който още преди време бе ми казал, че не търпи тази тъй често повтаряна от дядо Василчо фраза, се доближи до масата с усмивка на лицето, като бършеше носа си, кимна ми с глава по направление към дядо Василчо, което значеше пак тази глупава фраза. След урока говорих на дяда Василча, че е добре още отсега да захване да готви Княза за писмения изпит за зрелост, като захване да го готви поне един път в двете недели да решава задачи писмено, и то самостоятелно. Поправките да се направят после. Иначе, казах аз, той на изпита ще се уплаши преди всичко от туй, че ще трябва да работи тъй, както никога не е работил: на хартия да изложи решението на една задача. Обеща ми. Кн. Кирил решава уравнение от първа степен с много неизвестни. Работата бе сравнително задоволителна. Хвърли ми се в очи, че дядо Василчо бе доста груб с Кн. Кирил.

31.XII.1909 г.

Четвъртък. Осемнадесети урок с Кн. Бориса. Тъкмо щобях се приближил и тръгнах да изляза от учителската стая, насреща ми се изпречи г-н Куртоклиев и ме покани да отида в кабинета на г-н Добрович. Там, каза той, приготвяват телеграма за руския Император от името на Царя, ала не вярвам да е граматически правилно преписана. Ще имате добрината да я прегледате. В кабинета на г-н Добрович заварих: генералите Ботев и Марков, полковник Драганов, подполковник Стоянов, секретаря Чапрашиков и г-н Добрович. Прегледах приготвената и написана с латиница телеграма, поправих граматическите и стилистически грешки. Самата телеграма ще изпратим в „Държ[авен] Вестник“, дето тя сигурно ще бъде напечатана.

На урока с Кн. Борис учихме за приставките и определителните предложения. Показах на Княза портретите на всички писатели, за които досега сме учили (освен на С. Аксаков и Козлов). От работата на Княза останах напълно доволен. През време на урока Князът ме запитва за „Спирковиадата“. Казах му, че напоследък Мушанов издаде окръжно, с което госта много изменява и правилника за зрелостните изпити, и тълкуването на правилника. Ясно е, че той желае да ни застави сега по силата на това окръжно да издадем на Спирков зрелостно свидетелство. Обясних му, че според новото окръжно „лош“ и „слаб“ са все едно и също нещо. Но, казах аз, в това окръжно има един пасаж, въз основа на който *вероятно* комисията ще накара Спирков, вместо изпит само по всеобща история, да държи изпит по всички предмети. Този пасаж гласи, че ученик, който без уважителни причини не държи изпит макар по един предмет, длъжен е да държи изпит по всички предмети. Комисията твърди, че Спирков, без да има уважителни причини, не е държал изпита по всеобща история. Добавих при това и следното: Мушанов, като видя, че е опасно да се бори с цялата комисия, не един път досега се опитва да остави учителската комисия, а да се разправя лично с мене. Тъй например той ми изпрати *препис* от въпросното окръжно два дни преди да ми изпрати оригиналното окръжно. Пре-

писът ми се изпрати много бързо при частно предписание, с което ми се заповядва да взема окръжното за ръководство и сведение, т. е. незабавно да извърша това, което трябва (което се иска от Министерството) да извърша. Тъй като в много бързото предписание не се казва явно, изрично какво трябва да извърша, то аз с рапорт запитах Мушанова какво иска да извърша. Князът забележи: „Мушанов няма да посмее да заповяда да се занимаете с въпроса за Спирков. А това значи, че сега вече Вие напагате, а Мушанов трябва да се защитава.“ Частът от 11–12 имах XVIII урок с Кн. Кирил. Повторихме за числителните: едно, две, три, четири, сорок и сто. Писахме от параграф 28. Довършихме четенето на статията „Святотатства французов“. От работата на Княза останал доволен.

1.1.1910 г.

Петък. Снощи часът в 9 отидох в „Славянска беседа“ на бал. Тука часът тъкмо в 12 в качеството си на председател на това културно дружество поздравих събралите се гости с Новата година. Тутакси подир това покачих два оргена и отидох в двореца на приема. Заварих, че дипломатическият корпус захвана да поздравява Царя. Заех място почти в края на събралите се поканени. Обърнах внимание на това, че когато м-р Мушанов се приближи до Царя да го поздравя, Царят му подаде ръка, но не само че не му каза нито дума, ами изви глава настрана. Нещо след половин час се доближих и аз до Царя. Министрите и всички вече бяха поздравили Царя, освен дипломатическия корпус, в това време пак бяха въведени в салона и стояха на ред срещу Царя тъй, че министрите бяха тъкмо срещу Царя. Царят ми хвана ръката, стисна я здраво и ми каза тези думи: „Поздравявам Ви с Нова година. Нека тя бъде за Вас още по-честита от всички досега. Аз с внимание съм следил вашата дейност, която напълно одобрявам и която много ме радва. Нека Всевишният (в този момент Царят, както знам, е много набожен, обърна лице си нагоре) закриля всички.“ Царят произнесе думата *всички* дос-

та натъртено, „които имат щастието да са под ръководството на Вашата педагогическа *благодат*...“ В този дух Царят ми говори няколко минути и завърши с думите: „Още един път Ви желая щастие и благополучие.“ Царицата весела и доволна ми подаде ръка, като каза: „Честита Ви Нова година, г-н Станимиров.“ Князете бяха весели и заедно ми честитиха Новата година. Аз на всички, разбира се, изказах благопожеланията си. Излиза тъй, че аз бях поканен в двореца, за да ми честитят Новата година!

Щом се приближих до гостите, мнозина ме поздравиха. Някои не се сдържаха да ми не забележат, че Царят дълго разговарял с мене. Часът в 1 и половина през нощта припах да отида в „Славянска беседа“ да взема Катя, която без майка си не може да гоиде в двореца. Във вестибюла една от служителките ми подаде един пакет, в който намерих фотографически картички на Князете. Княз Борис е написал: „Щастлива и благополучна 1910 година! Борис Търновски“, а Кн. Кирил – „Честита нова 1910 година! Кирил Преславски“.

2.I.1910 г.

Събота. Бях на ревизия. Часът от 8–9 слушах геометрия при Кн. Бориса. Дядо Василчо заяви, че вече е свършена планиметрията и че сега ще решават задачи. „Щяхме, прибави той, да работим в тетрадката, но защото Вие сте тука, то за да Ви бъде по-лесно да следите работата на Княза, ще работим на черната дъска. След урока аз обясних на Княза, че след миналата ревизия (по алгебра) аз посъветвах дядо Василчо да работи в тетрадка, за да привикне, и че на изпита за зрелост да не бъде изненадан. Дядо Василчо потвърди, че това така трябва да бъде.

4.I.1910 г.

Понеделник. Князете гоидоха много късно на урока. Били на панихида, понеже днес бил рожденият ден на покойната им майка. Останалото до 12 ч. Време – 80 минути разпределихме на 3 часа: 35 мин. за урока на Кн. Бориса, 10 мин. почив-

ка и 35 мин. за урока на Кн. Кирила. Г-н Чапрашиков ме покани в канцеларията си да поправя телеграмите, разменени между Царя и руския Император. Сега телеграмите вече бяха преписани с кирилица, ала имаха много грешки. Поправих ги. Те ще бъдат напечатани в днешния „Държавен Вестник“.

9.I.1910 г.

Събота. Бях на ревизия по Всеобща история и при двамата Князе. Кн. Кирил слуша урок за предшествениците на Реформацията и за Мартина Лутера. Князът беше много разсеян, невнимателен. На два пъти и аз го приканих да внимава. Той обаче все продължаваше да си играе с различни предмети, които се намират на чина му. Урокът бе разделен на две части. Пусках да отговори на разказаната му първа част. Князът не отговори почти нищо. Втората част пак слуша невнимателно и пак не повтори нищо. Учителят му приповтори в общи думи и втората част, както му приповтори и първата. Невнимателен бил и през време на урока по български език при г-н Трифонова. Като заговорих с г-н Трифонов на излизане от двореца, г-н Трифонов ми каза: „Запитах го защо е толкова неспокоен, а той ми отговори: нещо не ми е добре.“ Княз Борис повтори урока за диктатурата на Некера. Нов урок му се зададе за „Свикването на държавните чиновници“ и за „Националното събрание“. И тука урокът бе разделен на две части. Князът обстойно повтори и първата, и втората част.

10.I.1910 г.

Неделя. Часът е 9 1/2. Току-що идва стражар да ми съобщи, че утре Князете няма да имат уроци. Ще пристигне сръбският Престолонаследник – Кн. Александър.

11.I.1910 г.

Понеделник. Днес Князете нямаха уроци. Часът в 4 1/2 следобед пристигна в София сръбският Престолонаследник – Кн. Александър Карагеоргиевич (роген на 4.II.1888)⁷³. Преди малко (сега часът е 11 през нощта) получих покана да при-

съсствавам на танцувалната Вечеринка, която ще се даде в двореца на 12.1.1910 г. в 10 часа. Поканени са и жена ми, и дъщеря ми. Предполагам, че съм поканен като преподавател и ръководител на преподавателите на Кн. Бориса.

13.1.1910 г.

Сряда. Снощи часът тъкмо в 10 отидох с Катя в двореца. Вече бяха се събрали почти всички (около 200–250 души) поканени. Часът около в 10 1/2 влязоха в големия салон: Нейно Величество Царицата под ръка с Кн. Александра, Царят и свитата. Музиката, разбира се, свиреше тържествен някакъв марш или нещо такова. Царят, Царицата и Кн. Александър играха хоро. През време на танците Царицата представи на Кн. Александра много госпожи и госпожици. Направи ми впечатление Кн. Александър с държанието си: свити рамене напред и малко наклонен напред, той с възгрозното си доста сухо лице, което при това е украсено на носа с пенсне, произвежда впечатление на възгласав момък. Към края на вечеринката говорих доста с г-жа К. Каравелова⁷⁴, която по покана на Царицата доста време спря при Кн. Александра. Тя ми каза: сестра му ми се струва, че е по-умна от него, макар че и тя през време на разговора ми с нея (в Белград преди време) не ми произведе впечатление на много умна. През време на разговора ми с г-жа Каравелова Царят, минавайки наблизо, се доближи и се ръкува с мене. След танците имаше закуска на крака. Часът после 2 Царят, Царицата и Кн. Александър напуснаха салона, след като пред тях дефилираха (с букети от живи цветя в ръка) всички участващи. Гледката беше величествена, особено когато дефилираха младите се наредиха срещу Царския трон и с поклон поздравиха Величествата и Княза. Княз Александър сега за пръв път, откакто е наследник, присъства на Царска вечеринка. Вярвам, че видяното му е произвело силно впечатление. Всичко беше богато и главното, всички бяха весели. Аз друг път не съм забелязвал такава живост на вечеринката. Княз Борис не присъства на вечеринката. Днес Князете не са имали занятия.

14.I.1910 г.

Четвъртък. Отидох в двореца към 10 ч. На урока с Кн. Кирила повторихме склонението на числителните. От работата останах много доволен. Преди урока с Кн. Бориса разговарях с г-н майора Куртоклиева. Бе ме замолил да намеря учител по български език за едного от секретарите, граф [...]*. Говорил бях за г-н учителя Н. Атанасов, който се обеща да вземе уроците (по два в неделята, ако му платят по 6–7 лв. за час, а не по 5 лв., както му предлагам аз). Г-н Куртоклиев ми каза, че графът се запознал с г-н д-ра Данева и се условил с него. Сега вече графът вземал уроци от Данева. Стана ми доста неприятно. Ако искаше да е коректен, трябваше да побърза да ми яви това, а не да чака аз да го запrikaзвам... Хора! Всякакви хора! [...]**

15.I.1910 г.

Петък. Бях на ревизия по география. Княз Борис говори за о. Крит. Загаден му бе урок за Румъния. Когато му преподавал за Австро-Унгария, г-н Илков не му говорил за Буковина. Сега я помена. Князът тутакси поиска обяснения. На Кн. Кирила се преподаде първи урок за Европа: название, граници и *откриване*. Сведенията бяха доста интересни, само че урокът трябваше да бъде разделен поне на две части и всяка част повторена.

18.I.1910 г.

Понеделник. Днес е рожденият ден на Кн. Бориса и датата на смъртта на Августейшата му майка, Княгиня Мария-Луиза. Постановено е: рожденият ден на Княза да се празнува на 20.I., а на 18.I. да се прави панихида за покойната Княгиня. Тази заран попитах по телефона ще ли има занятия с Князете. Отговори ми се, че учителите работят. Часът в 9 3/4 отидох в двореца, където бях поканен на панихидата.

*Не се чете.

**Пропуснат е текст, който отново се отнася за случая с ученика Крум Спирков.

Часът след 10 1/2 дойде в салона на Кн. Бориса г-н майор Куртоклиев и ми съобщи, че вторият урок бил свършил 1/4 часа по-рано, за да отидат Князете на панихида в дворецовия параклис и че по същата причина трети урок няма да има, а ще има четвърти урок. Часът в 11 без 1/4 Князете дойдоха, придружени от г-н Шауфенбергер. Изказах им своите съболезнования. Кн. Кирил и аз отидохме на работа. Четохме статиите: „Освобождение Германия“ и „Падение Наполеона“. Князът четеше сам. Накарах го да преведе някои части и да разкаже с общи думи съдържанието на прочетеното. От работата останах много доволен.

19.I.1910 г.

Вторник. Днес получих приложената тука покана за закуска* в двореца, който ще се състои утре – 20.I.1910 г., в 12 1/2 часа по случай празнуването на рождения ден на Кн. Бориса. Отговорих с писмо.

20.I.1910 г.

Сряда. След закуска Царят разговаря с мене доста дълго. В началото той ме поздравя с днешния празник. Отговорих му с поздрав от страна на учителите и учениците на гимназията. Почна да ми говори за Князете, като ме уверяваше, че те дотолкова ме почитат, че дори когато и той е при тях на разходка във „Врана“, те бързат да се върнат навреме, да не би аз да отида на ревизия, та като закъсняват, да ги чакам. Всяка вечер те му разказвали как са прекарвали деня и с особен възторг разказвали за моите постъпки и думи. „Те Ви обичат, каза Царят, много, твърде много Ви обичат, почитат и уважават.“ Онова, което най-много го интересува, то беше дали те са достатъчно българи, мислят и чувствуват като българи. „По моите наблюдения (казах аз) те по нищо не се отличават от най-добрите български деца. Говорят български прекрасно. Даже Кн. Кирил сега вече изгуби акцента си. Интересуват се от всичко българско, обичат България, която винаги

*Закуска (рус.) .

наричат свое отечество. От страна на учителите, там гето и доколкото е възможно, се върши всичко, което може да им вдъхне любов към отечеството. Между другото припомних му, че напр. по старобългарски винаги са четени образци от стари български паметници, а не от Евангелието и дамаскините, че по български език са четени много и доста много оригинални български съчинения, между които и речите му (на Царя).“ Интересуваше се да знае и как Князете се отнасят към учителите и доволни ли са учителите от тях. Казах му онова, което е самата истина: „Князете са винаги възпитани, почтителни, послушни и изпълнителни. Личи, че баща им упражнява над тях строг надзор и че грижливо е ръководил възпитанието им.“ При тези условия учителите са извънредно доволни и гледат на знанията с Князете като на една извънредно приятна, привлекателна работа. – „Едно щастие е за учителя да работи с такива деца.“

Запита ме как се водят занятията и доколко Князете усвояват преподаваното им. Казах му, че редът е такъв: рекапитулация на зададеното миналия път, разказ на нов урок и ако остане време, кратко повторение на току-що разказаното. От разказите на Князете в началото на уроците, през време на които съм бил на ревизия, аз винаги с удоволствие съм констатирал, че преподаваното е усвоено във възможно най-голям размер, следователно, твърдя, че образованието на Князете върви напълно успешно. „Мое то горещо желание, г-н Станимиров, каза Царят, е: моите синове да се възпитава т в духа на народа, да опознаят добре българския народ и да се сближат с него. Моят род, който от векове е фактор в историята, и то един от много важните фактори, винаги е работил в това направление: демократизиране на всичко и всички в държавата. Идеите на Великата френска революция трябва да възтържествуват навред по света.“

Пак запита за обема на усвоеното от онова, което е преподадено на Князете. „Какво е направено през миналата учебна година, колко Князете са усвоили от всеки предмет, това, Ваше Величество, ясно се вижда от един доклад, който аз

отдавна приготвих, но който и досега не съм Ви предал, защото не улучих досега случай да изпрося разрешението Ви да Ви го представя. Аз го изработих така: помолих 2-га преподавателите да ми даде всеки доклад за извършеното, за резултатите от извършеното и за желанията си за в бъдеще. Сверх тези доклади със забележките, които аз държах за ре-визиите си, и композирах от тях доклада си.“

Изпратих му го, щом като се върнах (часът в 5 след обяд). В мое присъствие Царят прие и говори с дяда Василча, който изтъкна на първо място въпроса, по който аз бях казал 2–3 думи на Царя, а именно, че учебната ни година е кратка. „Това, каза Царят, говорих и с директора. Сега Князете работят по 6 часа на ден. При все това, че може да се провеждат занятия до края на м. май и да се захванат в края на септември, ала вече в „Евксиноград“.“

Две думи за дяда Василча. Преди да ме приеме Царят, Князете идваха да говорят с всекиго от гостите. Дядо Василчо се прикрепил към тях и не ги оставяше да говорят. Възмутен, майор Куртоклиев идва при мене и ме помоли да го прибера. Предположих, че може би Царят ще дойде при нас, събрани наедно всички учители. Поручик Тъпчилещов каза на дяда Василча да дойде при мене. Казах му, че го викат, защото Царят щял да дойде при нас. Постарах се с разговор да го задържа, след малко той пак отиде при Князете. Втори път го повиках там по желание на майор Куртоклиев.

През време на заплата говориха: Царят (за руския Император и кръстник на Кн. Бориса), Курило, Малинов, Славейков, генерал Николаев. Часът 7 1/2 получих два билета за концертта, който тази вечер се дава в „Славянска беседа“. Пратени ми са от двореца. Ще отидем с Катя.

21.I.1910 г.

Четвъртък. На урока с Кн. Кирил повторихме личните местоимения и възвратните. Четохме и учихме „Два Велика-на“. Писахме и правихме разбор. От работата съм доволен. С Кн. Бориса учихме „Ангел“. Подарих му две откритки, които

горе-долу илюстрират съдържанието на това стихотворение. Интересува се да знае мнението ми за вчерашните речи. Похвалих неговата, която наистина беше добра и добре произнесена. На първо място поставих Царската. Малиновата е добра по съдържание, но е зле произнесена: като че ли му се спили не си е доспал. Князът потвърди последното ми мнение и добави: „Славейков не умее да говори.“ За генерал Николаева не стана дума. Четохме: „Боярский дом XVI века“, „Украинские селения XVII века“ и „Средновековные поселения в Западной Европы“. Тази последната статия преведохме.

Казах на Княза, че в понеделник ще имаме класна работа, ще ми напише превода на тази статия. „Та аз, каза той, ще я преведа за в понеделник и ще Ви дам превода.“ Дадох му и лексиката и му пожелах успех. Казах му, че в гимназията не се изучава синтаксисът на руския език и че ние го изучаваме, за да можем да повторим много работи и от българската граматика. „Тъкмо навреме с това аз Ви много благодаря за тези уроци, които ми са от голяма полза. Иначе неща, които по-рано никак не разбирах, сега ми са ясни. Особено препинателните знаци.“

24.I.1910 г.

Неделя. Днес стана тържественото осветяване Величественото здание на III [Трета] соф. държ. м. гимназия, която в началото (до 1.I.1907 г.) бе клон на поверената ми I [Първа] С. Д. М гимназия. На молебена присъствува и Негово Царско Величество Кн. Бориса. Директорът Мл. Панчев произнесе много хубава реч. Той я чете. Особено впечатление направи онзи пасаж, в който говори за училищните помещения в турско време и ги сравни с осветяваното здание. М-р Мушанов произнесе реч и между другото каза: „Този храм е плод на българския народ.“ След речите Князът отиде в съседната на аулата стая и поиска да му се представят: министри, бивши министри на народното просвещение и строители на зданието (Ив. Шишманов и Н. Апостолов⁷⁵), учителското тяло на III гимназия и някои от присъстващите по покана граждани. Едвам се свърши този прием, м-р Мушанов *дотърча*

при мене в аулата и ме покани да отида при Кн. Бориса. В този миг в аулата влезна г-н Чапрашиков (секретар в канцеларията на двора) и помоли да отидем при Кн. Бориса всички г-да директори на гимназии и прогимназии. Князът, засмян, ме посрещна при входа, здрависахме се. Аз отминах, за да дам път на другите г-да директори.

25.I.1910 г.

Понеделник. Часът в 8 и 1/2 отидох в двора да направя ревизия по алгебра при Кн. Бориса. Дядо Василчо накара Княза да работи в тетрадката си. Зададе му „логаритмично“ уравнение да го логаритмува. Князът работи доста добре. След изработването на задачата дядо Василчо каза на Княза: „Искам да дойдете до там, щото аз да не Ви прогумам нито дума, докато Вие решите задачата.“

3.II. 1910 г.

Сряда. Ревизия по гръцки език и при Кн. Бориса, и при Кн. Кирила. Княз Борис отговаря за времената на правилните глаголи от действителен и страдателен залог. Отговорите му, писани на черната дъска, бяха напълно задоволителни. Г-н Чулев му преподаде за глаголите от I и II склонение, чете Кн. Борис доста задоволително, обаче превежда слабо: няма запас от думи. След урока разгледахме една икона-снимка от Бояна. Снимката е направена от А. Митов. Рамката е скъпоценна и златошита. Обясних на Княза надписа на рамката: „Аз съм алфа и омега.“ Князът по гръцка граматика е слаб, както е слаб и по руска, и по българска граматика.

4.II.1910 г.

Четвъртък. Днес е годишнината от смъртта на Негово Императорско Височество Великият Княз Владимир Александрович. Разпоредено бе да се отслужи панихидата в дворцовия параклис. Вижда се, че разпоредбата бе направена късно, защото едвам час в 9 1/2 по телефона говорих на г-н Ник. Ив. Николаев, регент по хора, който пее и в черквата „Св. Крал“,

и в двора, да събере няколко души певци и да отиде в двора към 11 ч. Заварих Князете облечени в обикновените си дрехи. Пред урока г-н майор Куртоклиев ми каза, че от 11–12 часа уроци няма да има. Като отидохме в класния салон, Кн. Кирил ми каза, че трябва да свършим 20 мин. по-рано, за да може да успеем да се преоблекат. Работихме малко.

11.II.1910 г.

Четвъртък. При влизането ми в учителската стая един лакей ме покани да отида при г-н Добровича. Преоблякох се и отидох в кабинета му. Заварих го, че чете във в. „Вечерна поща“ за сражението по българо-турската граница, станало вчера. Разменихме няколко думи, когато той се обърна към мене така: „Снощи Негово Царско Височество Кн. Борис настоятелно искал да телеграфирам на Негово Величество, че м-р Мушанов в грубостта си спрямо Вас минал границите на приличието. Едвам го успокоих, като му казах, че още днес ще поговоря с Вас и после това ще решим какво да правим. Разкажете ми, моля Ви, цялата история.“

Признавам се, стана ми криво. И наистина, защо това мило дете да се безпокои. Нали сега му е време да живее съвсем безгрижно? Аз не исках в случая никаква подкрепа от никого. Когато репортерите идваха да искат сведения, аз им отказвах, като между другото казах: аз не искам вестниците да вземат участие, защото ще се намали величието на победата, която учителите ще удържат в борбата си за права кауза. Разправих на г-н Добровича цялата история подробно и напълно обективно. Говорих му близо 1/2 час. През време на разговора един лакей донесе на г-н Добровича, че Кн. Борис иска да говори с него. Добрович отиде в срещания салон и се завърна след 5–6 минути. Изпрати ме с думите: „Бъдете спокойни! Вярвам, че нищо лошо няма да Ви се случи.“

С Кн. Кирила повторихме за правописанието на местонаименованията. Писахме, превеждахме и правихме разбор. Четохме статията: „Перепелка“. Част прочетох аз, понеже бе ни останало малко време, ала Князът прегаде по руски съдържанието.

Разбира се, че „руският език“ на Княза е само по име руски.

Пред началото на урока благодарих на Кн. Бориса за грижите му за мене. Мило, обично дете! Как сърдечно ми стисна ръката! „Бъдете спокойни, г-н Станимиров, каза той, Вярвам, че нищо лошо вече няма да Ви се случи.“ Той почти буквално повтори думите на г-н Добровича. Не знае още Князът, че у нас са възможни много поверителни работи. Чини ми се, че Мушанов сега именно ще се озвери. Ще видим. Писах-ме, превеждахме и правихме разбор.

16.II.1910 г.

Вторник. Ревизия по физика и при двамата Князе. Княз Кирил, след като рекапитулира миналото, слуша нов урок за Паскалевия закон. Участието, което взе и разказа на новия урок, доказва, че миналото досега е усвоено доста добре.

Княз Борис слуша урока за фотометрията. Участието му в новия урок бе сравнително слабо. Дядо Василчо много лошо стори на това мило дете: лани му преподава физика и успя да всели в него отвращение към тази наука. Още по-виноват е г-н Куртоклиев, който въпреки моето мнение препоръча този човек за учител на Княза и че и сега го гледа като писано яйце.

20.II.1910 г.

Събота. Бях на ревизия при г-н Юрг. Трифонов. С Кн. Бориса той има урок по всеобща литература. Князът повтори накратко за римските писатели, драматурзи (комедия, драма и трагедия) и сатирици. Направи паралел между тези римски писатели и гръцките, за да посочи предимствата на едните пред другите, и посочи, че римските писатели сатирици са самостоятелни, а всички други само подражават на гръцките. Приведе редица доказателства от „Енеида“. Нов урок му бе зададен за римските историци, като накратко му се припомни преподаването му по-рано за Херодот, Тукидид и Ксенофонт. Чете откъслечи от Тацит (Гонението на християните от Нерон и смъртта на Сенека). Князът сега чете и по български несравнимо по-добре от лани. Може даже да

се каже, че четете много добре, макар че един-два пъти [грешно] препинавателните знакове. Той сам забеляза един път това и се поправи, а друг път му обърна внимание г-н Трифонов.

Княз Кирил има урок по старобългарски. Чудно дете! И тука не разпознава нито частите на речта, нито формите им, ала превежда много добре, даже отлично. Четете една част от синодика на Цар Борила и всичко преведе без всяко затруднение. Не може да усвои формата, по която да различава частите на речта и толкоз! Ето лошите последствия от лошото преподаване още в отделенията. Аз употребих толкова старание, тази година до края на м. януари повторих съществителните, прилагателните и местоименията, писахме, правихме разбор, ала и това не помогна. Да не би това да е някакъв недостатък, който се среща не само у това мило, разумно дете? Да не би това да е един вид *далтонизъм*?

През време на урока в понеделник забелязах, че от лявата страна на горната дъска на чина е дълбано. Запитах Княза що е това? „Ще поставя електрически звънец“, отговори той и преди още да доизкаже фразата, вдигна горната част на чина и извади от шкафа една металическа плоча за електрически звънец. Като я постави на дълбаното, забелязах, че с острие е отбелязано да се издълбае един продълговат, правоъгълен четириъгълник, в който да се въведе металическата плоча. Тъй като и тогава още показалецът на лявата му ръка бе вързан (порязал се през миналата неделя), казах му: „Пазете само да не изпуснете ножа в ръката си!“ „Аз, отговори той, работя с длето.“ В четвъртък пред урока Князът ми показа куп сечива, приготвени за дълбане на чина. „Не можах, каза, досега да работя, защото в съседната стая се посели фрау Йоханна..., та е неудобно да чукам и да я смущавам. Утре е празник и аз ще намеря време, когато тя няма да бъде в стаята си, и ще довърша.“

Тази вечер пред началото на I урок Кн. Кирил не дойде в салона на Кн. Бориса. Подпоручик Кулюмджиев покани г-на Попова на работа с Кн. Кирил, а аз останах на ревизия при Кн. Бориса. Пред втория урок Кн. Кирил дойде в класния салон на

Кн. Бориса и тримата тръгнахме да отидем в неговия салон. При самия изход Кн. Кирил се обърна към мене засмян, хвана ме за ръка и радостно каза: „Свърших го. Много добра работа.“ В първата минута аз не се сетих за какво именно ми говори Князът и затова го запитах: „Кога го свърши?“ „Вчера, отговори той, цял ден дълбах с длетото и го довърших.“ Сетих се, че говори за електрическия звънец. В салона аз позвъних със звънца, който действително бе поставен. Забелязах, че Князът е много неспокоен. Очите му бяха вперени все във вратата. Най-после той натисна пълката. Стори ми се, че дори и зъбите си стискаше. След минута на вратата се почука. Подпоручикът отиде да види кой е: лакеят пита защо се звъни. Казах, че няма нужда, нека си отиде. Лицето на Княза светна: звънецът работи. После урокът Князът ме запозна обстойно с направата на новия електрически звънец.

22.II.1910 г.

Понеделник. Пред самия урок Князът ме запита за „Спирковиадата“. „Засега, казах аз, всичко е тихо.“ „Да не би това да е тишина пред буря?“ „Твърде е възможно. Носят се слухове, че г-н Мушанов вече окончателно е решил да ме отстрани от длъжността ми или да ме даде по съд. Даже се говори, че той щял да избърза да напечата измененията на Закона за народното просвещение, та да го приложи върху ми.“ „А че този закон не е поднесен за утвърждение“, каза Князът. „Да, но г-н Такев сигурно ще го утвърди, защото този закон вече е приет от Народното събрание.“ Князът се засмя и каза: „Котаракът го няма дома, мишките танцуват.“

25.II.1910 г.

Четвъртък. С Кн. Кирила повторихме по 2–3 пъти всички времена. Четохме първата половина на статията „Акула“, като имяхме напред с изображението на акула (в един атлас). Това твърде много помогна за разбирането на прочетеното. С Кн. Бориса урок не държах, понеже Князът е болен, простудил се е. Вчера дори лежал в постелята си. Молих Кн.

Кирила да го поздравя от мене и да му изкаже сърдечните ми благопожелания за час по-скорошно оздравяване.

27.II.1910 г.

Събота. Със заповед № 574 от 23.II. т. г. аз съм отстранен от длъжността директор на I С. Д. М. гимназия и съм предаден на дисциплинарен съд за неизпълнение на длъжността си като директор и като министерски пратеник на зрелостните изпити, защото комисията за зрелостните изпити не се подчинила на грубата и беззаконна заповед на м-ра Мушанов да издаде зрелостно свидетелство на Крум Спирков. Нека сега тука отбележа, че аз никога не съм се поддавал, нито пък съм искал някаква защита и покровителство от когото и да било, а главно от двореца. Аз и в този въпрос работих тъй, както разбиха законите и както ми диктува съвестта. Тази заран, часът около 10, на улицата ме настигна учителят Н. Василев и ми каза, че Кн. Борис и във Вторник бил болен, а че и днес е болен, та и днес няма да има уроци.

1.III.1910 г.

Понеделник. Към 10 часа бях в двореца. Във вестибюла ми казаха, че Князете нямат уроци, но че е поръчано, когато дойда, да отида в класния салон на Кн. Бориса, дето ще дойде и г-н майор Куртоклиев. Като влязох в коридора, видях Царицата и ѝ се поклоних. Тя бързо се доближи до мене, подаде ми ръка и ми каза, че днес Техни Царски Височества няма да имат уроци, защото са болни. „Слава богу, продължи Царицата, те днес са много по-добре. Княз Борис вече ставал от леглото си. Но докторът не позволява и днес да работи.“ Изказах моите съболезнования и в същото време и благопожелания за час по-скорошно пълно оздравяване на Княза. Царицата тръгна да излиза през същата врата, през която аз бях влязъл. Аз се поклоних и отминах. Забелязах, че преди лакеят да успее да ѝ отвори, тя сама хвана ключалката и си отвори. Пред входа в салона ме настигна г-н Куртоклиев. „Имам, каза той, една молба“ и ми разказа следното: Руският Император пратил чрез

Царя един фотографски портрет с подписа си за Кн. Бориса. Сега Кн. Борис ще поблагодари за този подарък с писмо. Разбрах, че ще трябва да напиша писмото на руски или макар само да преведа на руски приготвеното писмо. Показа се, че трябва само да преведа приготвеното писмо. [...]*

На излизане исках да се видя с г-н Добровича, ала слугата, който отиде да му доложи, като се завърна, ми каза, че г-н Добрович бил вече си отишъл за обед. Истина е, че часът вече беше 12, ала, но защо не ми се вярва, че г-н Добрович бе си вече отишъл. По-скоро искам да ми се да вярвам, че той се отказва да ме приеме. Исках да го видя ето защо. Вчера в Народното събрание било направено запитване на м-ра на народното просвещение за моето отстраняване. Един от народните представители казал: „Аз отделям от гърлото си, за да издържам в I гимназия двама синове, а пък тя ето какъв вертеп била!“ (Ам. Краев) А пък когато свършил министърът речта си, цялата камара му ръкопляскала. Това значи, че Мушанов е представил и мене, и г-да учителите като някакви чудовища, като идиоти или нещо подобно. Мисля, че моя дължност е да доложя на Царя и да поискам да ми яви, счита ли, че и после това аз мога да остана преподавател и ръководител на образованието на Престолонаследника и на Кн. Кирила? Далече от мене е мисълта да изисквам Царят да се застъпи за мене. А че ако той иска да стори нещо, той добре е уведомен за станалото, та няма нужда аз да му обръщам вниманието върху него. Аз обаче се боя да не би някога някой да нападне Царя защо ме държи при Князете. Аз не искам да стана причина за огорчения, за неприятности на Царя. Искам да му дам повод да ме отстрани, без да мисли, че ще ме оскърби. Не сполучих. Ще се опитам пак.

2.III.1910 г.

Вторник. Днес изпратих на г-на Добровича писмо по въпроса за оставането ми при Князете.

*Пропуснат е текстът на благодарственото писмо до руския Император.

4.III.1910 г.

Четвъртък. Снощи, часът в 8, дойде при мене г-н Г. Евстатиев, преподавател по рисуване, и ми каза, че във време на урока по рисуване Кн. Борис почнал да му говори за мене и между другото му казал: „Татко направи разпореждане до внука на Мушанова да не безпокои г-на Станимирова.“ Какво ще излезе и от това, ще видим. Днес и двамата Князе бяха на работа, ала и двамата не са здрави. Особено не ми се харесва Кн. Бориса. Чудно ми е, че докторът му е позволил да дойде на урока. С Кн. Кирила спрягахме. Пред урока Кн. Борис ме запита за „Спирковиадата“. Казах му, че очаквам да ме съдят и че съдът трябва да се свърши най-късно до 12 т. м. Учихме за условните предложения. Писахме и правихме разбор. За да не се умори от много работа, накарах го да прочете само няколко реда, а останалото четох аз. Съдържанието на прочетеното бе добре схванато и определено. Г-н Куртоклиев ми каза, че писмото до руския Император било изпратено.

6.III.1910 г.

Събота. През м[есец] февруарий бях казал на г-н майор Куртоклиев да покани на заседание всички г-да преподаватели, за да видим кой от тях е захванал работата си, какво е свършил и какво още остава да се довърши и как мисли да води работата си по-нататък. Под разни предлози, ту защото Попов или Илков били болни, ту защото Князете били болни, заседанието не се свика. Завчера, в четвъртък, аз настоях да се свика на 5.III. т. г. заседание. Г-на В. Василев, каза г-н Куртоклиев, иска позволение да бъде свободен утре подир обед, защото имал някаква работа на чифлика си в с. Панчарево. Той ще отсъствува от София и в събота, и в неделя. Разбрах, че именно дядо Василчо пречи на свикването на заседанието и основателно. Той се бои от доклада на г-на Н. Василева, преподавател по физика. Настоях да се каже на дядо Василчо да отложи отиването си в с. Панчарево за тази сутрин.

Вчера получих от г-н Куртоклиева следната записка: „Двореца – София. 5.III.1910 г. Господин Станимиров, днес подир

обед ще се съберем в 5 1/2 часа. Аз съм съобщил на всички господа. С искрени поздравя, майор Куртоклиев.“ В определеното време аз отидох в класния салон на Кн. Бориса, дето заварих 2-га преподавателите освен господата Грецера, Шауфелбергера⁷⁶ и барон Еглофщайн и дядо Василчо. Чакахме часът до 6. Майорът по едно време заяви, че тази заран дядо Василчо бил малко неразположен и вероятно по тази причина няма да дойде. Пристъпихме към работа. Съобщих на господата, че по изричното желание на Царя, изказано ми на приема на 20.1. т. г., в него ден аз изпратих на Царя доклада за учебната 1908–1909 г. Замолих ги да си държат бележки и в края на тази учебна година, след прекратяването на занятията с Техни Царски Височества, да ми дадат докладите си, въз основа на които аз да съобщя доклада до Царя.

Започна се докладването. Първи докладва г-н *Юрган Трифонов*. Занятията с Кн. Бориса по български език отиват добре. Преподаванията се захванали не от историята на литературата, както би трябвало да бъде, а от историята на граматата, т. е. с материала, който изостанал от лани. Г-н Трифонов се надява, че до края на тази учебна година ще довърши предвидения за VI клас на гимназията материал по български език, ала няма да може да прочете *нищо едно цяло съчинение*: „Това, каза той, в клас не може да стане, а в друго време Князът не чете.“ С Кн. Кирила работата стои недобре: той много се затруднява при разпознаването частите на речта, падежните и глаголни форми. Това обаче не му пречи да превежда съвсем правилно от старобългарски на български.

Г-н *Ив. Попов* е напълно доволен от хода на работата по Всеобща история и при двамата Князе.

Г-н *Илко* изяви желание да захване с Кн. Бориса още сега изучаването материала от VII клас, като изостави материала за Азия, Африка, Америка и Австралия. (Той вчера имал последния урок за Европа.) Казах му, че това той не бива да прави. Поръчах му да работи с материала за VI клас, а пък идната година ще успее да преподаде материала за VII клас. Той е доволен и от занятията с Кн. Кирила.

Г-н *Н. Василев* долага, че Кн. Борис прекрасно схваща преподаването му по физика, ала голямата му слабост по математика му пречи да решава задачи или да усвои чисто научната страна на който и да било въпрос. От лани бил останал цял отгел „топлина“. От тазгодишния материал ще остане „електричество“. С Кн. Кирила работата като че ли върви по-добре, ала и тук математиката куца. Останах зачуден от това. Съобщих, че в началото на тази учебна година дядо Василчо взе при Кн. Бориса 2 урока повече, единият от които за довършване на недовършения лански материал, а другия за аритметика (като се захвана с таблицата за умножение). Г-н Куртоклиев заяви, че дядо Василчо всеки понеделник подир обед работи с Кн. Кирила „практически“. Изказа се съжаление, че дядо Василчо не е тука, за да даде обяснение, та да се види какво да се прави.

Г-н *Г. Евстатиев* съобщава, че и сега вече Князете по рисуване работят по-добре от седмокласните ученици.

Г-н *Чилев* хвали Кн. Бориса за отличните му успехи по латински и заявява, че до края на тази учебна година ще се приеме всички онзи материал, който в гимназията се минава в IV, V и VI класове. По гръцки е малко назад, но занятията и по този предмет отиват напълно задоволителни. Кн. Кирил е добър по латински. По гръцки е доста назад. И по двата езика не познава граматическите форми. Това и тука не му пречи да превежда добре.

Г-н д-р *Б. Иванов* заявява, че Кн. Кирил е отличен по естествена история.

Аз доложих за занятията по руски език.

Г-н *Трифонов* допълни доклада си със съобщение за занятията по психология, които били напълно задоволителни. Майорът доложи, че Шауфенбергер и Еглофщайн заедно са работили с Князете по френски и немски езици, литература и съвременна история. Направих извод от всичко казано. Занятията с Кн. Бориса по всички учебни предмети, освен по математика и отчасти по физика, са задоволителни.

14.III.1910 г.

Неделя. Днес е католическата Пасха. Тая заран свиках 2-га преподавателите в гимназията и им предложих да поздравим телеграфически Кн. Кирила. Пратихме следната телеграма: „Пловдив – Двореца. Негово Царско Височество Княз Кирил Преславски. Христос Воскресе, Княже! Сърдечно Ви поздравяваме със светлите празници и Ви желаем весело и с добро здраве да ги прекарате. (Трифонов писа телеграмата.) Станимиров, Трифонов, Чилев, Евстатиев, Иванов, Попов.“

Сега преди малко получих от Пловдив – двореца, следния отговор: „Благодаря от сърце Вам и на всички господа за любезното внимание да ме поздравите за светите Христови празници. Кирил Преславски.“ Утре ще я пратя да я прочетат всички подписали я.

23.III.1910 г.

Вторник. Днес преди обед получих от 2-н майора Куртоклиева тука приложеното писмо, което гласи: „Г-н Станимиров, снощи пристигнахме и днес, с божията воля, почнахме занятията. Всички са здрави и добре. С искрени поздраву и довиждане. Майор Куртоклиев. 23.III.1910 г. Двореца – София.“ За да се разбере защо 2-н Куртоклиев е добавил думите „и довиждане“, трябва да помена, че с указ № 30 от 13.III. т. г. аз съм уволнен от длъжността директор на I С. М. гимназия и предложен за II кл. учител в I С. Д. Д. Г. Аз заявих, че не приемам новата длъжност (не считам себе си виновен и затова не признавам наложеното ми наказание) и затова с указ № 33 съм уволнен и от длъжността учител. Г-н Куртоклиев съвсем вярно е съобразил, че без тези думи в телеграмата му, които значат: уволнението Ви не влияе върху положението Ви при Техни Царски Височества, аз не бих се явил на работа в двореца, макар че и без тях писмото би имало горе-долу същия смисъл.

25.III.1910 г.

Четвъртък. Макар и празник, днес Князете имаха заня-

тия. Часът в 8 аз бях в двора. От 8–9 ч. направих ревизия на г-да Василча при Кн. Кирила. Занимава го с алгебра. Сега в началото на урока заяви, че ще работят по квадратните уравнения от общ вид. По всичко личеше, че г-до Василчо не се е готвил. Кн. Кирил работи много бавно и личи, че доста слабо е усвоил материала. А че и г-до Василчо не го оставя спокойно да работи, постоянно му подсказва. След урока г-до Василчо намери случай да ми се похвали, че той настоял пред г-н Куртоклиев да се вземе разрешение от Царя да работим и днес. Часът 9–10 бях пак при Кн. Кирила на урок по латински. По латински Кн. Кирил си е такъв, какъвто си е и по руски: частите на речта не разпознава, надежите, времената и наклоненията не налучква, а при все това добре превежда.

След обед ме повика (по телефона) в двора г-н Куртоклиев. Каза ми, че в събота м-ра Мушанов ще бъде на доклад, та Царят желае да се запознае с въпроса за уволнението ми. Разказах му „Спирковиадата“. Помоли ме да му напиша онова, което му разказах. Тази вечер му написах тука приложените 25 страници.

26.III.1910 г.

Петък. Бях на ревизия по география. Кн. Борис захвана Азия. Разказът на г-н Илков за Мала Азия бе грижливо приготвен. Не рекапитулира, и пак можа и това да направи. На Кн. Кирила говори за Египет. Урокът бе доста дълъг. След обед г-н Куртоклиев пак ме извика в двора. Започнал да преписва даденото му изложение, защото видял, че Царят не ще може да чете ръкописа ми, та ме повика да му диктувам. Диктувах му часа до 6. Преписа всичко.

27.III.1910 г.

Събота. След обед бях на ревизия по история (преподавател г-н Иван Попов). Кн. Кирил напълно задоволително повтори миналия урок (Хенрих VIII в Англия). Новият урок (Елисавета и Мария Стюарт. Яков I) бе добре приготвен и сполучливо разказан. Князът повтори по-голямата част от преда-

геното му. В началото на разказването на новия урок Князът бе доста неспокоен и невнимателен. Играеше си с моливите по чина. Погледнах го на два пъти и едва тогава се успокои. Княз Борис много добре говори за свалянето на директорията. Нямах случай да говоря с г-н Куртоклиев, та да видя какво е станало с изложението на „Спирковиадата“. Видях го само за една минута след първия урок. Вестниците съобщават, че днес бил на доклад при Царя само ген. Николаев (военният м-р), а за Мушанова (м-р на Народното просвещение) нищо не казват. Вероятно не е бил на доклад, макар че г-н Куртоклиев и в четвъртък, и вчера ми каза, че днес Мушанов ще бъде на доклад.

29.III.1910 г.

Понеделник. Снощи в двореца имало бал в чест на сър Вехтера (пропагандатор за сключване на общеевропейска уния като първа стъпка към реализиране на Всесветския мир). На бала присъствували и Князете Борис и Кирил. Останали до късно, та тази сутрин дошли на работа в 9 часа. От 10–11 часа Кн. Борис вместо руски има тригонометрия с дядо Василчо. Останах на ревизия. Реши една задача. Работата би могла да се опише като напълно задоволителна. От 11–12 имах урок по руски. Прегледах превода (написан в тетрадката от Княза). Поставах му „отлично“. С Кн. Кирила урок нямах.

31.III.1910 г.

Сряда. На ревизията по естествена история при Кн. Кирила (преподавател г-р Б. Иванов) констатирах, че в III клас на Князете анатомия не е предавано. Никога досега Кн. Кирил не е показвал толкова слаби познания по естествена история, която той и обича, и разбира, както днес. Той не знаеше състава на черепа на главата, костите по ръката. Г-н Иванов смяташе тези работи за известни, та така беше наглед урока си за скелета, но бе принуден да захване отначало, да говори на ученик, който никога не е чувал за скелета. Благодарение на отличното си преподаване докторът постигна целта си да запознае Княза със скелета. От 9–10 ч. Кн.

Кирил имаше математика (преподавател В. Василев). Преди урока запитах г-на Василева защо не беше на заседанието. „Работа имах, та не успях...“ Казах му, че не бива да бърза с материала и че възможно е времето за учението на Кн. Кирила да се продължи с 5–6 месеца повече и го запитах как вървят занятията по аритметика всеки понеделник. Смънка. Това значи, че не се е занимавал с аритметика. [...].

[По време на урока] Дядо Василчо се държи много грубо. По едно време аз щях да напусна класа, толкова ми домиле за Княза. Дядо Василчо го хокаше, че не знае твърде прости неща. Даде му някои упътвания и Князът започна да работи доста, ако не и напълно сполучливо. След урока дядо Василчо почна да ме уверява, че есенес в „Евксиноград“ повторили много работи и Князът добре бил усвоил таблицата за умножението, а пък сега я забравил. Казах му: „Прави ми впечатление, че Князът никога не е знаел добре таблицата за умножение, нито пък е обучаван наизуст да смята. Затова най-малко един от уроците в неделята трябва да се посветят на подобни занятия. Трябва да се работи систематически като с ученик от отделенията.“ Обеща да работи тъй, ама не вярвам. Под покровителството на г-н Курт[оклиев] дядо Василчо остави Князете сакати по математика.

1.IV.1910 г.

Четвъртък. Преди урока Княз Борис ме запита за нещо ново по „Спирковиадата“. Казах му така: „По-ново от уволнението ми нищо няма. Свидетелство още не е издадено, ама аз няма да бъда учуден, ако такова се издаде. Сплашени от моето уволнение, учителите, възможно е, ще издадат свидетелство, за да избегнат от наказания.“ „Ама нали Мушанов не може да ги уволни?“ „Да, но може да ги премести другаде, а това също тъй е едно тежко наказание.“ [...].

3.IV.1910 г.

Събота. Ревизия по български език и при двамата Князе. Кн. Борис доста задоволително повтори предаденото му от

миналия урок за Данте и неговата „Божествена комедия“. Г-н Трифонов му бе донесъл българския превод (направен от К[онстантин] Величков), ала днес не стана нужда да погледнат в него. Цялото съчинение не е прочетено. Четоха се съвсем малки откъси. Съдържанието е преведено в общи черти. Новият урок бе: 1. За Петрарка. Чете се един сонет по христоматията (преведен от К. Величков) и се дадоха доста биографически сведения. Целта бе да се изтъкне връзката на произведенията на Петрарка с творчеството му. Князът доста добре рекапитулира предаденото му. 2. За Бокачо. Чете се една новела (български, несклопан превод, не зная от кого). По-нататък се работи както и с Петрарка. (Новелата бе за Цар Саладин и един богат еврей.) Понеже Князете дойдоха от „Врана“ в 5 1/2 часа, то урокът се продължи до 6 ч. 20 (мин.). Урокът с Кн. Кирил бе за [...]*. И миналия урок, и сега преподаденото князът повтори задоволително. Едно ми се хвърля в очи. Доволно се говореше що е [...]*, Князът добре разбра и повтори. Но щом като му се обясниха видовете на [...]* (определение и характеристики), той вече не можеше да каже кое е характеристика и кое е определение. Дефиницията на характеристика казваше, че е дефиниция на [...]* и обратно.

5.IV.1910 г.

Понеделник. Преди началото на урока Кн. Борис ме запита за новините по „Спирковията“. Казах му, че до този час, доколкото аз зная, Министерството не е направило никакви нови разпореждания. „Значи, зрел[остно] свидетелство още не е издадено?“ – запита Князът. „Вероятно ще гледат да му го издадат за Великден (18.IV. т. г.)“. „А, разбирам. Великденски подарък от Мушанов.“

Писахме, превеждахме и правихме разбор на предложения, в които има: обръщение, вметнати думи и вметнати изречения, за да определим какъв знак трябва да се постави. Четохме, превеждахме и разказвахме съдържанието на басните: „Воронёнок“, „Ворона“, „Сова и голуб“, „Цветы“ и „Две

*Не се чете.

собаки“. При предаване съдържанието на „Воронёнок“ Князът Вметна следните думи: „Тъкмо като нашия Мушанов.“ От работата останах напълно доволен.

С Кн. Кирил спрягахме глаголи от Второ спрежение и неправилни глаголи. Писахме предложения и правихме разбор. Четохме главата 5–13 от „Записки индийского пленника“. Прегахме по руски (отговори на зададени въпроси) съдържанието на прочетеното. Преведохме някои пасажи. Чини ми се, че съм пропуснал да отбележа, че на 31.III. т. г. Г. Курт[оклиев] ми даде 480 лева – възнаграждението ми за уроците през месеците януари, февруари и март.

6.IV.1910 г.

Вторник. Бях на ревизия по физика. От отговорите на Кн. Кирила останах доволен.

8.IV.1910 г.

Четвъртък. На урока с Кн. Кирила учихме за наречие. Писахме отделни предложения и правихме разбор. Мъчно върви тази работа. Князът не може да каже дума наречие. Припомних му, че неотдавна той учи и с г-н Трифонова за причастие. Учи да, ама види се, че и с него нищо не е разбрал. Тези работи очевидно не се учат в V клас. Четохме и предавахме (по руски) съдържанието на главите 14–21 от „Записки индийского пленника“. Тук работата върви гладко. Князът лесно запомня прочетеното и още по-лесно предава съдържанието му.

Пред началото на урока разказвах на Кн. Бориса края на „Спирковиадата“. В понеделник, 5.IV. т. г., дошъл в гимназията Христо Атанасов, началникът на отделението за прогимназиите. Учителите от комисията били свикани на заседание, което траяло от 5–8 1/2 часа след обяд. Присъствували 21 учители и директорът Г. П. Василев и Хр. Атанасов. В края на заседанието било турено на гласуване предложението: Спирков няма право да получи зр[елостно] свидетелство. Вдигнали ръка 11 учители. Учителят г-р Н. Петков заявил, че той ще се въздържа от гласуване. Хр. Атанасов зая-

Вил: „За противното мнение значи са 9 души учители, директорът и аз – министерският пратеник, т. е. пак 11 души. Според правилника противното мнение, т. е. мнението, че трябва да се издаде зр. свидетелство на Спиркова, се смята за прието с болшинство.“ Гласувалите първото мнение поискали да се гласува и второто мнение, понеже се предполага, че ще има и други учители, които както г-н Петков ще се въздържат от гласуване. Обаче Хр. Атанасов не обърнал внимание на това заявление и закрил заседанието. „Това значи, че Мушанов с насилие изтръгва зр. свидетелство за протектето си?“ – запита Князът. „И аз така мисля.“ „Какво преподава г-н Петков?“ „Психология, логика и етика“ – отговорих аз. „Значи философ като г-н Трифонов и като него с характер. Той ми казваше, че за него било Все едно, както и да се реши. Ами с кои са гласували г-да Чилев, Попов и г-р Иванов?“ „С първите, княже.“ [...].

Към края на урока Князът бе доста неспокоен – на два пъти погледна часовника си. (И през тази година и двамата Князе носят часовниците си привързани към лявата ръка като гривна, направена от хубаво изработена кожа.) След урока ми стана ясно защо Князът, който винаги е спокоен и внимателен, сега беше неспокоен. Тъкмо при паметника на Царя Освободител ме застигна царският автомобил. Шофьорът бе Кн. Борис. Царят е в двореца „Врана“. Князете отиват при него.

12.IV.1910 г.

Понеделник. С Кн. Бориса писахме слети предложения, за да научим де се пише (в подобни предложения) точка и запетая. Четохме статията „Гражданин Минин“. Съобщих му кратки сведения за Мих[аил] Ник[олаевич] Загоскина, авторът на първия руски исторически роман „Юрий Милославский“, от който е взета тази статия. Прочетохме и „Блены“ (Пушкина). Пред началото на четвъртия урок бях свидетел на следната неприлична сцена. Бях в класния салон на Кн. Бориса, дето преди всеки урок идва и Кн. Кирил и отдето с учителя си отива в своя класен салон. Навреме влиза

Кн. Борис, заморен от игри. В коридора се чу шум – някой се бореха. След 2–3 секунди влезе в стаята г-н Шауфелбергер, очевидно немилостиво блъснат от някого. Тутакси след него влезе и Кн. Кирил, засмян до уши. Разбрах, че той и сега (защото няколко пъти вече съм свидетел на подобни безобразия) се отнася грубо спрямо този човек – негов възпитател. Аз не познавам г-н Шауфелбергер, т. е. не го зная отблизо. Ала и глупак да е, на Князете не подобава да постъпят тъй с него. Казвам на Князете, защото изпреди забелязах, че и Кн. Борис не се отнесе почтително към него. [...].

13.IV.1910 г.

Вторник. Ревизия по психология при Кн. Бориса. Г-н Трифонов говори за: страх, гняв, радост и срам. Урокът се свърши 10 мин. по-рано, защото Князете трябваше да отидат във Военното на Негово Величество училище да правят опити по физика.

14.IV.1901 г.

Сряда. Часът в 8 тази вечер получих следното писмо: „Господин Станимиров, утре решихме да учим преди обяд, защото църквата е подир обяд. Затова моля Ви, елате към обикновеното време. С искрен поздрав, майор Куртоклиев. 14.IV.1910 г. Дв[ореца] София.“

15.IV.1910 г.

Велики четвъртък. Часът в 9 бях вече в двореца. Искях да присъствавам на латински при Кн. Кирила. Направих и сега същите наблюдения, които бях направил и досега: Князът добре превежда всяко предложение, но не може да каже коя дума е съществително и коя е глагол. Формите (падеж, време, наклонение), падежите и дори числата съвсем не го интересуват. Той не може уверено да каже, че известна дума е в единствено или в множествено число, обаче винаги ще преведе правилно. [...]

18.IV.1910 г.

Великден. Вчера майор Куртоклиев ми каза, че и в петък след обяд и вчера цял ден Князете имали занятия. Каза ми също, че днес или утре ще заминат за „Царска Бистрица“, дето ще дойде и Царят (той вчера отишъл в Рилския манастир). Ще вземат със себе си и арнаутчето Лека Мариани. Ще се завърнат може би в сряда.

Тази сутрин часа в 9 изпратих следната телеграма [...]*

Заедно с други гости днес подир обяд идва у дома и г-н г-р Мороз, бивш професор. Между другото той ми каза, че още през м. декември миналата 1909 г. един от висшите чиновници при М-Вото на Нар. просвещение (името не ми каза) му казал, че за да бъде махнат от длъжността ръководител на образованието на Кн. Бориса, ще бъде махнат от директорството на I Соф. Държ. м. гимназия. М-рът на Нар[одното] просвещение Н. Мушанов не можел да търпи друг да бъде ръководител на образованието на Престолонаследника, когато той – Мушанов от Дряново, е министър на Нар. просвета. Той ме считал за свой враг, за човек, който му е нанесъл непростимо оскърбление. На въпроса защо не ми е казал това досега, докторът отговори, че на два пъти ме дирил, но не ме намерил. При това, добави той, аз не знаех дали имам право да Ви кажа един секрет, съобщен ми като секрет.

Аз не се съмнявам, че във въпроса за уволнението ми от длъжността директор на I С. Д. М. гимназия „Спирковиада“ беше нещо второстепенно. Нали още преди време и сам Кн. Борис ми говори, че Мушанов ме мрази, защото не на него (Мушанов), а на мене Царят възложи ръководенето на образованието на Князете. Свет! Мушанов значи наистина не схваща, че той нищо не разбира от образование и възпитание. С какъв багаж той седи в министерското кресло, ще се види от следното: Когато Муш[анов] стана министър, аз като привърженик на покойния Каравелов, свиках столичните директори и ги убедих да отидем Вкупом да му се представим.

*Съкратен е текстът на поздравителни телеграми, разменени между С. Станимиров, Кн. Борис и Куртоклиев.

Предупредих и го молих да ни приеме след 2–3 дена. Това, последното, сторих, за да му дам време да си приготви реч за приемането ни и да си направи теми за разговор. Когато му се представих, той наистина ни каза реч, в която изтъкна, че по негово дълбоко убеждение жената не бива и не може да получи също такова образование, каквото получава мъжът, защото *мъжкото* образование поврежда жената и *психически*, и *физиологически*. „Това, каза г-н Муш[анов], го четох в една ей толкова дебела (с двете си ръце, поставени една на друга, той посочи дебелина около 4–5 сантиметра) френска книга. Това е било и [...] * мое дълбоко убеждение.“

Всичко това не попречи на г-н Мушанов да създаде само след няколко месеца Закон за народното просвещение, в който изрично е казано: 1. Средните училища са мъжки и девически (чл. 109) и в гимназиите се изучават следните предмети: български език и пр. В девическите гимназии се изучава още и предметът домашна икономия, наука за възпитанието и ръкоделие (чл. 116). А това значи, че сега вече по мнението на Мушанов жените не само че могат без ущърб за себе си да получат същото образование, каквото получават и мъжете, но че те, все без ущърб за психическите и физиологическите си функции, могат да изучават нещо повече от мъжете. Изработената от Муш[анов] програма за средните училища е една и съща и за мъжките, и за девическите гимназии.

26.IV.1910 г.

Понеделник. Преди урока се видях с Кн. Кирила, който *случайно(?)* дойде в класния салон на Кн. Бориса. Не е доволен от ходенето в „Царска Бистрица“, защото времето било лошо: дъжд, мъгла, студ. За лов и дума не могло да става. В определеното време, тъкмо в 10 ч., Кн. Борис дойде на урок. Четохме „Добрий ден, Степана Михайловича“. Казах му, че днес не искам да го уморявам с писане. В кратки думи му съобщих биографията на Аксакова. Предложих му да чете само дотогава, докогато се умори. Чете почти 3/4 час. Сам го замо-

*Не се чете.

лих да даде пак аз да му почета, защото трябва вече да се е уморил. „Да, каза, уморих се.“ „А че защо по-рано сами не ми казахте да почна аз да чета, нали Ви молих за това?“ „Иска ми се сам да чета. Доставка ми удоволствие. Пък и защо Вас да затруднявам?“ [...].

29.IV.1910 г.

Четвъртък. Ревизия на дядо Василчо по геометрия и при двамата Князе. Княз Кирил доста задоволително отговаря на въпроса как се определя страната на правилния описан триъгълник. [...].

1.V.1910 г.

Събота. Ревизия на Ник. Василев по физика и при двамата Князе. С Кн. Кирила има втори урок за топлината. Сега му предаде за разширението на телата от топлината и решава задачи по формулата $l(t) = l_0(1 + \alpha \cdot t)$. Кн. Кирил работи сравнително добре. Поканих г-н Никола Василев да прекрати преподаването [на] нов материал, а да рекапитулира изученото досега. [...].

2.V.1910 г.

Неделя. Поканил бях всички преподаватели (освен дяда Василча, когото мислех да поканя вчера, когато бях на ревизия. Не го поканих, понеже той, за да може да отиде в с. Панчарево да работи в събота и неделя, разменил уроците си с г-н Илков, та сега вместо събота, има уроци в понеделник. Вчера, разбира се, го нямаше в двора) да дойдат в Първа мъжка гимназия, да се споразумеем за изпращане [на] поздравителни телеграми на Царя и Княз Бориса по случай деня на тозименството на Кн. Бориса. Явиха се г-да Г. Евстатиев, г-р Б. Иванов, Ив. Попов и Пер. Чилев. Г-н Юрг. Трифонов предпочете да отиде във Военното училище да гледа парада, или по-добре постарал се да избяга, защото ако дойдеше, трябваше да плати. Нали е по-добре да си запази няколко стотинки. Чудно, ала факт. Той не купува други вестници освен „Дневник“,

към който е привикнал още от онова време, когато само „Дневник“ се продаваше по 5 ст. броя. Г-да Илков и Н. Василев ме упълномощиха да ги подпиша. Изпратихме следните две телеграми: [...] * Преди урока Кн. Борис ми разправи за срещата си с турския престолонаследник Юсуф Изегин, който минал през София на път за Лондон, дето отивал да присъства на погребението на английския Крал Едуард VII⁷⁷. „Говори френски, само че много [е] скъп на думи. Види ми се, че като е живял повече от 30 години затворнически живот, разучил се, отвикнал и да говори“ – бяха заключителните думи на Кн. Бориса за Юсуф Изегин. Говорихме за турския закон за престолонаследителството. Кн. Борис го осъжда. Частта бие половина (10 1/2). Княз Борис се извини, че по случай празника си не могъл да приготи превода. Предложих му да го изработи сега, та да не четем. „Не, каза той, аз ще го приготвя във времето на урока. Част вече съм приготвил на черно. Сега ще четем.“ Дочетохме „Мцири“. Повторихме съдържанието му (в общи черти). Запомнил го добре.

С Кн. Кирил четохме останалите пасажки от „Из семейной хроники“. Някои пасажки преведохме. Чете доста добре. Преведе, разбира се, отлично. Направихме разбор. И от него останах доволен.

4.V.1910 г.

Вторник. Вчера във времето на урока Кн. Борис ми заяви следното: „Вие не ме карате да дирам в речника непознатите думи, а ми ги обяснявате. Работата върви бърже. Г-н Чилев и по гръцки, и по латински ме кара да дирам всяка непозната, та дори и всяка забравена дума. Работата ни върви ползвателно. Чини ми се, че по-добре е, ако дирам в речника само някои думи, а пък всички останали да ми казва. Когато думата е нова, аз пак ще я записвам.“ „Трябва, казах аз, да привикнете бързо да манипулирате с речника, а за това е потребно постоянно упражнение.“ „А че аз добре работя с всеки речник.“ Продължихме работата си.

*Следва текстът на изпратените поздравителни телеграми до Царя и до Кн. Борис и техните отговори.

Реших тази сутрин да отида на ревизия при г-н Чилева и уж по повод на ревизията да му препоръчам да престане да кара Княза да дири в речника много думи. Случи се, че тъкмо днес захванаха да превеждат Тит Ливия. Като във всеки пръв урок на нечетен автор срещнаха се много непознати думи, а и някои ако и познати, но сега с по-друго значение. Князът бе заставен да дири всяка дума. Значението на 4–5 записи. Всичко извърши с голямо търпение и покорност. Преводът и разборът бяха много сполучливи. След урока поговорих с г-н Чилева насаме. Поръчах му да не го кара да дири толкова думи, защото наистина се губи много време без всякаква нужда. Обеща ми, че ще кара Княза само тогава сам да дири някоя дума, когато се срещне такава, която има няколко значения, та да привикне сам да вземе най-подходящото.

От 10–11 ч. бях пак при Кн. Бориса на ревизия по психология. Говори се за интелектуални и естетически чувства. Князът взе доста участие особено във въпроса за чувствата, които възбуждат смех. Произведе ми впечатление отговорът му на въпроса, защо майката усеща по-голяма привързаност към децата си. [...].

7.V.1910 г.

Петък. Часът в 9 с[утринта] бях в двора. Отидох в класния салон на Кн. Кирила, дето заварих г-н Юрг. Трифонов на урок. Кн. Кирил ме посрещна на средата на салона и засмян ми каза: „Ние се върнахме от „Царска Бистрица“ тази сутрин и едвам сега захващаме работа.“ Останах да слушам преподаването на г-н Тр[ифонов]. Зададе му тема: Значението на планините. Продуктува му и [...] * от Вазова. Беседвах за значението на планините, частно за човека: в планината, далеч от шума и интригите, човек си почива. Почива си и тялото, почива си и духът. Князът почна писмено да излага изказаните мисли. С помощта на г-н Трифорова написа малко повече от страница.

От 10–11 ч. бях пак на ревизия у г-н Трифонов, сега вече

*Не се чете.

при Кн. Бориса. Князът много добре предаде съдържанието на Шекспировия „Юлий Цезар“ и обстойно обясни защо тази пиеса се нарича „Юлий Цезар“, а не „Брут“. Прави впечатление, като че ли Князът е чел по-голяма част от пиесата. Пред него бе българският превод на тази пиеса. Нов урок 2-н Трифонов заведе за „Хамлета“, от която пиеса четоха от христоматията, и то не всичко. Аз съм против такова изучаване на литературата. След урока запитах 2-н Трифонов защо „Хамлет“ не е прочетен предварително и получих отговор, какъвто и очаквах: нали всичко се работи в клас. Това ме накара с още по-голямо усърдие да се заложа за четенето на руски автори. Прочетохме „Мцыри“ от Лермонтов. Ще гледам до края на тази учебна година да прочетем още „Демон“ и „Герой нашего времени“. Прочетохме и редица лирични стихотворения от Лермонтова. Имам предвид да прочетем и още няколко Лермонтови стихотворения. Ако успеем да сторим това, ще знам, че поне по руски Князът е прочел цели съчинения и се е запознал по-отблизо с един автор. [...].

10.V.1910 г.

Понеделник. От 8–10 часа сутринта бях на ревизия по география при 2-н Илкова [...].

След втория урок дойдох в класния салон на Кн. Бориса, дето заварих дяда Василча, че разправяше нещо на Княза. Трябваше да ми каже за какво приказват, та и аз да взема участие в разговора. С учудване чух следното: „Оплаквам се на НЦ Височество от 2-н Байкушев (началник на М-вото на земеделието), който и досега не разпореда да се залеси ако не всичкият баир около банята в с. Панчарево, то поне голът и баирът около моето място. Хем ми обеща, хем нищо не стори. Сега моля Княза, като дойде Байкушев в двореца, да му се скара.“ Престорих се, че не ме интересува този въпрос и заговорих с Княза за пътуването му от Цариброд до София на машината на трена. Завърза се разговор, в който дядо Василчо взе живо участие, за да заглади неприятното впечатление от просията си.

На урока от 10–11 ч. почнахме да четем „Демон“. Дадох някои сведения за темата [...].

Нека отбележа и следното: Вчера ме намери на разходка г-н г-р Б. Иванов и ми каза, че говорили в гимназията да ме замолят във всеки царски празник аз да изпращам телеграми според случая или до Царя, или до съответния Княз и Царя, без да се трудя да събирам всички наедно, за да съставяме телеграмите. Казах, че приемам да върша това от името на Княжеските преподаватели и че ще поговоря с дядо Василчо и с Н. Василев, Д. Илков и Г. Евстатиев. Тази заран говорих с г-н Илков, който е напълно съгласен. Увери ме, че и г-н Н. Василев ще бъде съгласен и се ангажира да му говори. Заговорих и с дядо Василчо. „А че, каже, защо да се харчат пари за телеграми. Не е ли по-добре да се разписваме в книгата. При това има и друго, почна да хитрува дядо Василчо. Някога аз ще поискам сам да поздравя Царя. Ама да се не рече, че аз се делея от вас, съгласен съм да ме впишете в телеграмата на 11 май.“ Разбрах, че дядо Василчо, освен дето му се свидят парите, още се и бои да не би аз много да изпъкна налице.

Пропуснах да отбележа и следното. Когато Кн. Б[орис] тръгна да излиза от салона, той го спря и запита: „Утре ще учим ли?“ Князът го изгледа зачуден и каза: „Не зная. Утре е 11 май.“ „Та затова и аз питам, прибави дядо Василчо. Аз питах и майора, а той ми каза, че нямамо още телеграма от Царя.“ Князът напусна салона. Дядо Василчо продължава да говори за утрешния ден. „Не вярвам, казах аз, да се учи утре. Ами че Кн. К[ирил] празнува именния си ден. При това и народен, и ученически празник е.“ „Жалко!... Ще отида във Военния клуб да пия кафе – разчитам на уроци подир обяг.“

11.V.1910 г.

Вторник [...]*.

*Следва текстът на двете телеграми, изпратени от името на учителите до Царя и Кн. Кирил.

13.V.1910 г.

Четвъртък. Преди урока Кн. Кирил ми поблагодари за телеграмата. Похвали ми се, че завчера прекарал много весело. На урока четохме и превеждахме „Весна в Руси“ от Карамзина. [...].

След обяд получих следната телеграма, изпратена от Виена: „Господин Станимиров. Искрено благодаря Вам и преподавателите за любезните Ви привети по случай празника [на] моя обичан син. Царят.“ Ще я пратя на 2-га преподавателите да я прочетат.

15.V.1910 г.

Събота. Бях на ревизия при г-н Попов. Кн. Кирил повтори в общи черти историята на Русия от Рюрика до избирането на първия цар от рода на Романови. Произведе ми впечатление разказа на Княза – той бе напълно задоволителен. Г-н Попов зададе въпроса за първите „ханове“ на турците и завърза разказа си с първите сведения за Баязига, Мурада и Мохамеда II.

Кн. Борис говори за „Сто дни“. Нов урок му бе предаден за „Свещения съюз“.

Вчера дадох на г-н Чилева Царската телеграма. Той я чел и на г-н г-р Б. Иванов. Днес я четоха г-га Юрг. Трифонов и Ив. Попов.

17.V.1910 г.

Понеделник. По католическия календар днес е Св. Фердинанд. Ето защо в 9 часа тази сутрин Князете отишли на молебен в католическия параклис в двореца. В 10 без четвърт аз отидох в двореца и доста се зачудих, когато при влизането в коридора видях отворени вратите и на двата класни салона. В салона на Кн. Бориса разговаряха дядо Василчо и г-н Д. Илков. От тях разбрах каква е работата. Реши се тъй: Вторият урок е вече изгубен. Дядо Василчо ще си отиде и ще гоиде след обяд точно часа от 3 1/2 до 4 1/2 ще държи урока си с Кн. Бориса. Г-н Илков ще държи сега урока си с Кн. Кири-

ла, като ще замести г-на Шауфенбергера. Аз ще си държа уроците в определеното време. Съобщих на господарата Царевата телеграма. Дядо Василчо не му стана добре, толкова повече, че г-н Илков каза: „Досега Вие сте дали доста пари за телеграми. Трябва да Ви се понаплатим.“ „Ще пратя, казах аз, телеграма и утре, та после това ще разхвърлим похарченото на *шапка*.“ Дядо Василчо се намръщи и наскоро излезе, без да каже нито дума.

На урок Кн. Борис дойде часа в 9 и 50 мин. Ние разговаряхме с м[айор] Куртоклиева. Заинтересован от това, което чу, Князът запита за какво се разговаряме. Казах му, че говорим за бъдещия „Славянски събор“ в София⁷⁸. „Как стои въпросът за идването на поляците?“ – запита той. „Няма надежда, че ще дойдат“ – отговорих аз. „А какво свърши помителната комисия в Петербург?“ „Тая сега вече като че ли не работи. Граф Борбински се отказал от нея. Полякът Стахевич му бе отправил едно доста остро писмо, което аз четох в руския вестник „Реч“. Това още повече е обтегнало отношенията между поляците и русите, толкова повече, че и исканията на поляците са прекомерни.“ „А че те не искат, каза Князът, нищо повече от онова, което и ние искаме за нашите българи в Македония. Само че Русия не е Турция. Онова, което може да се иска и получи от Турция, невъзможно е да се получи от Русия.“ Разговорът премина на въпроса за квартири и храна на гостите. Произведе ми впечатление осведомеността на Княза по въпроса за „Славянския събор“. Г-н Курт[оклиев] даде доказателства, че не се е интересуval от този въпрос. Заговорихме за театъра. Князът бил на представлението снощи. Негодува, че Мушанов и на тази трупа се опитал да не позволи да дава представления в Народния театър и че разстроил българските трупи, като уволнил част от актьорите и актрисите. „Много груб и неразбран човек е този Мушанов“ – завърши Князът.

По даген от Княза знак г-н Курт[оклиев] напусна салона. Князът ми показва преписаната част от загадения превод и ме моли да отложи преглеждането за в четвъртък, за когато

ще препише всичко, което е превел. Започнахме да четем „Герой нашего времени“ от Лермонтова. [...].

Когато си тръгнахме, подпоручик Куюмджиев ми разказа, че Кн. Борис много се безпокоял дали вече не ще се разсърдя, като и за днес не е приготвил превода. „Какво, казал, да правя, като нямам нито една минута свободно време.“ В четвъртък няма да четем, ще превеждаме в клас. Бедното дете!

18.V.1910 г.

Вторник. Днес е официалният ден на тозименството на Негово Величество. Тази сутрин часът в 9 1/2 изпратих следната телеграма: [...]*.

20.V.1910 г.

Четвъртък. Часът в 9 излязох из дома с цел да се разхожая и към 10 часа да отида в двореца. Заваля дъжд, та аз вместо на разходка отидох в двореца. Влязох в класния салон на Кн. Кирил, дето бе на урок г-н Пер. Чилев. Щом ме видя, Князът скоочи от мястото си и дойде да ме здрависа. Разменихме няколко думи за дъжда, който ежедневно вали, та заплашва отличната реколта. Продължи се урокът по латински. Превеждаха от български на латински. Не върви. Князът не може да каже нито един падеж, нито едно време или наклонение. С помощта на г-н Чилева зле-добре преведе. Друго е, когато превежда от латински: превежда добре, като че ли познава и падежи, и времена, и наклонения, и части на речта. Забележително явление. [...].

Пред началото на урока Кн. Борис се извини, че и днес преводът не е готов, но че утре, часът от 11–12 непременно ще го препише. Четохме „Герой нашего времени“. Князът чете около 40 минути. Видях, че доста се измори, та го замолих да ми позволи да чета пак аз. „Тъкмо исках да Ви помоля да ми почетете. Уморих се. Разбира се, че не сте доволен от четенето и затова ме оставяте все сам да чета... Това съчинение е голя-

*Следва текстът на телеграмата.

мо.“ „Ще го прочетем полека-лека. Не забравяйте, че ще дойде време, когато ще трябва да изслушвате доклади, състоящи се от цели томове. Привиквайте да се не плашите от големи съчинения.“ „Прав сте.“ Четохме до стр. 21. Князът предаде по-лесно съдържанието на прочетеното. [...].

22.V.1910 г.

Събота. Княз Борис дойде в класния си салон много радостен. Той носеше със себе си христоматията, речника и тетрадката. Разбрах, че преводът е готов. Здрависахме се и почнахме преглеждане на превода. Наистина преводът е изработен отлично. На много места оригиналът е преведен само по смисъл. Но това по моему придава на превода още по-голяма цена. Изработено е доста: Всичко, което е на стр. 300 и 9 реда от стр. 301. Написах му: „Отлично. Ст. Станимиров. 22.V.1910 г.“ Колко се зарадва, как светна лицето му...

26.V.1910 г.

Сряда. От 8–10 ч. бях на ревизия при Кн. Кирила. По ест[ествена] ист[ория], както винаги по този предмет, Князът даде напълно задоволителни отговори на всички въпроси. Рекапитулира се в общи черти всичко досега учено за бозайниците. По алгебра (привеждане на упражненията в общ вид и решаване) отговорите бяха едвам удовлетворителни.

31.V.1910 г.

Понеделник. Последни уроци. Случайно отидох в двора на часът в 9. Залових се да си приготвям дрехите, за да си ги изпратя дома. Подпоручик Куюмджиев дойде да ми каже, че ако обичам, мога да взема урока си с Кн. Кирил часът от 9–10, понеже г-н Илков отсъства. В салона на Кн. Бориса заварих г-да Василча и г-н Куртоклиева. Дядо Василчо настояваше, че в програмата са предвидени малко уроци по математика и особено за Кн. Кирила. Очевидно дядо Василчо предполага, че е забравено, че в програмата се поставиха толкова уроци по математика, колкото поиска той, след като изпитва Князе-

те и видя кой от тях колко знае. Г-н Куртоклиев му каза, че броят на уроците няма да се увеличи, толкова повече, че според решението на преподавателите не бива да се бърза със занятията на Кн. Кирила – те могат да се продължат и повече от две години, напр. 2 1/2 години. Князете в това време бяха на панихида) днес била годишнината от смъртта на дядо им). Преди урока, който се захвана в 9 1/2 часа, Кн. Кирил ми разказа какво впечатление му произвел турският престолонаследник Юсуф Изедин, който бе гост на Царя на 29 и 30 т. м. „Видя се, каза той в заключение, че като бил затворен повече от 30 години, отучил се и да говори. Френски разбирал, но не можел да намери думи да отговори на френски. От Войската останал очарован.“ Четохме само статията „Осенний ветер“. Аз я прочетох два пъти и Князът я прочете два пъти. Втория [път] Князът чете много добре.

Преди урока Кн. Борис ми разказа за парада. Между другото ми каза, че през последните три дни всеки ден правели репетиции на „Врана“, и то по 1–2 часа. Постоянно яздиги кончетата си (пони), ала пък и отлично се държали на тях през всичкото време на парада и по пътя за двореца. Четохме „Тамань“. Говорих на Княза за необходимостта да чете през ваканцията и настоявам да прочете поне по едно от съчиненията на Всеки от писателите, за които е учил уроци по история на литературата. „Знаете ли, запитах го аз, какво е казал Фенелон за добрите книги?“ „Те са най-искрените приятели – отговори той.“ Обеща ми, че ще изпълни поръчката ми. Непременно ще прочете и останалите две части („Княжна Мери“ и „Фаталист“) от романа „Герой нашего времени“. Благопожелах му всичко най-добро и се разделихме много сърдечно.

Пропуснах да отбележа, че от 9 1/2 до 10 часа дядо Василчо има урок според програмата с Кн. Бориса. Като свърших урока си с Кн. Кирила, дойдох в класния салон на Кн. Бориса, дето заварих дядо Василчо, който натъртено казваше на Кн. Бориса: „Ала разберете, аз трябва да довърша. И затова ще настоявам пред майора да ми даде след обяд един урок и

при Вас.“ Князът нищо не отговори. След обяд майор Куртоклиев ме повика да ми даде парите за уроците през месеците април и май. Даде ми триста и четиридесет (340) лева. Отидох часа в 4. Говорих на майора за необходимостта да намери време през ваканцията и да занимава Князете да прочетат поне онези книги, които лани бе препоръчал г-н Трифонов. Говорихме дълго. „Ама, каза той, те не са студенти, та да имат нужда от четене.“ Останах зачуден.Трябваше да му говоря за ползата от четенето, за необходимостта да се чете. Странно ми е, като си припомня това. Този човек е всичко във въпроса за образованието на Царските синове!... Късно по вечеря г-н Трифонов ме срещна и ми каза, че като му давал пари, г-н Куртоклиев го моли да даде списъка на книгите, които би трябвало Князете да прочетат през ваканцията. Внуших му да отбележи, че френските произведения трябва да се прочетат по френски, а немските – по немски, както говорех и на г-н Куртоклиев. Обеща ми.

Лани един път г-н Курт[оклиев] ми каза, че имало да ми дава пари и за друго (за директорстването). Не ми даде нищо. Тази година и дума не стана за възнаграждение за директорстването.

От резултатите на преподаването изобщо аз съм доволен.

ТРЕТА ЧАСТ

ДОКЛАД
до
НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО
ФЕРДИНАНД I, ЦАР НА БЪЛГАРИТЕ,
за
учебните занятия на
ТЕХНИ ЦАРСКИ ВИСОЧЕСТВА
ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА
КНЯЗ БОРИС ТЪРНОВСКИ
И КНЯЗ КИРИЛ ПРЕСЛАВСКИ
през учебната
1909–1910 година

ВАШЕ ВЕЛИЧЕСТВО,

Вземам смелостта и тази година да представя на *Височайшето Ваше* внимание сведения за учебните занятия на *Августейшите* на *Ваше Величество* Синове – Техни Царски Височества Престононаследника Княза Бориса Търновски и Княза Кирила Преславски през изтеклата учебна 1909–1910 година.

I. *Преподаватели*. – През изтеклата учебна година освен господа учителите: 1. Васил Василев (математика), 2. Георги Евстатиев (рисуване), 3. Д-р Борис Иванов (естествена история), 4. Димитър Илков (география), 5. Иван Попов (всеобща история), 6. Юрган Трифонов (български език и психология) и 7. Перикли Чилев (латински език и гръцки език), които преподаваха уроци на Техни Царски Височества и през учебната 1908–1909 година, за преподаватели на Техни Царски Височества *Ваше Величество* благоволихте да назначите още следните Господа: 8. Никола Василев (физика), 9. Д-р Хуго Грецер (антропология и хигиена), 10. Констан Шауфелбергер

(френски език и френска литература) и 11. Барон Херман фон Еглофщайн (немски език и немска литература). Първите 8 души от гореизброените господа преподаватели работиха под непосредствения мой надзор и ръководство. Сам аз преподавах руски език.

II. *Програма.* – Преподаванията на учебните предмети ставаха по програмата, изработена от съвета на преподавателите в началото на учебната 1908–1909 година, след което в заседанието на преподавателите, станало на 25.X.1909 година, в нея се направиха следните изменения и допълнения: 1. Въз основа на доклада на господина Васил Василев прие се математика да се преподава на Негово Царско Височество Княза Кирила с 5 урока в седмицата, а не с 3 урока в седмицата; 2. предвид на това, че вече бяха определени преподаватели за френски и немски, допълни се програмата и с часове по тези езици, като се предвидиха за френски език по 6 урока, а за немски език по 4 урока в седмицата. А за да може да се намери време за тези уроци, броят на уроците по Всеобща история и хигиена на Негово Царско Височество Княза Бориса се съкрати с по 1 урок в седмицата.

Ето и самата изменена и допълнена

ПРОГРАМА

по която Техни Царски Височества изучаваха учебните предмети през учебната 1909–1910 год.

учебни предмети	НЦВ Кн. Кирил V клас. клас	НЦВ Кн. Борис VI клас. клас
1. Бълг. със старобълг. език	3	3
2. Руски език	2	2
3. Латински език	2	3
4. Гръцки език	2	2
5. Всеобща история	2	2
6. География	2	2
7. Математика	5	4
8. Физика	2	2
9. Естествена история	2	1

10. Психология	-	1
11. Рисуване	2	2
12. Френски език	6	6
13. Немски език	4	4
		34 34

III. *Седмичното разписание на уроците.* В заседанието си на 25.X.1909 година, като взехме предвид, че преподавателят на немски език и немска литература ще започне преподаванията си едвам чак в края на месец декември 1909 година, решихме да изработим временно седмично разписание, в което да не са предвидени часове за немски език и немска литература. Занятията да траят до обед 3 часа (от 8–11), а след обед 2 часа (от 5–7). Всеки урок да трае 50 минути. Между всеки 2 урока да има 10 минути почивка. Изработи се следното седмично разписание на уроците: [...]*

Заниманията по това разписание се захванаха на 28.X.1909 година и се продължиха 2 месеца, т. е. до 28.XII.1909 година, от който ден и до края на учебната година (31.V.1910) Техни Царски Височества се занимаваха до обед 4 часа (от 8–12), освен в петък и събота, в които дни до обед Те имаха само по 3 урока (от 8–11 часа), а след обед 2 часа (от 5–7 часа до 30.IV. и от 2–4 часа от 1.V.1910 година до 31 с. м.) по следното ново неделно разписание. [...]**

IV. *Преподаваният учебен материал.*

A. *По български език.* Както Сте благоволиха да видите от доклада ми за учебната 1908–1909 година, в V клас на Негово Царско Височество Княз Борис не е преподавана *теорията на драматическата поезия*. Ето защо в началото на изтеклата 1909–1910 учебна година господин Трифонов захвана преподаванията си по български език с *теорията на драматическата поезия*. Този отдел се преподава „Вкратце, понеже в историята на литературата той се допълня

*Съкратена е седмичната програма.

**Съкратена е седмичната програма.

и усвоява по-добре“. От 6.XI.1909 г. се почна преподаването на историята на литературата с кратък увод, в който се посочи с кои произведения се занимава този предмет, кои са факторите на литературното развитие и как се е появило и развило писмото у хората. За литературата на източните народи се даде само най-обща характеристика, колкото да се разбере, в сравнение с тях, старогръцката литература и да се види изворът на много от произведенията, които са влияли на западноевропейската литература през първите времена на тяхното развитие. Гръцката и римската литература се минаха в такъв обем, в какъвто се минават в гимназиите. Средновековната литература се мина в обем, достатъчен да се разбере мястото на старобългарската книжнина в реда на другата и зараждането на новоевропейската поезия. Литературата на Ренесанса се мина в такъв обем, в какъвто се минава и в гимназията. Френският класицизъм не стана нужда да се изучава, понеже Негово Царско Височество е запознат с него от уроците по френски език. Направи се само сравнение на Шекспировата драма с френската.

С това се и завърши курсът за тая учебна година. Литературата на XVIII и XIX век не може да се премине по следните причини: 1. Защото учебната година се захвана късно; 2. Защото, както се каза, имаше да се довършва материал от V клас; 3. Защото Техни Царски Височества отсъствуваха през месец март 2 седмици от града; 4. Защото самият материал, предвиден от програмата за VI клас, е твърде голям, и 5. Защото потребните късове от изучаваните произведения (за цели по-обемисти съчинения и дума не може да става) се четяха изключително във време на преподаването, а не повечето въвн от него, както става в гимназиите. По тази причина и писмените упражнения не можаха да бъдат твърде много.

„Негово Царско Височество Княз Кирил, след кратко повторение на изученото по стилистика миналата учебна година, изучи периодите, които не може да мине тогава, защото трябваше да почне и граматиката почти от самото начало.

В свързка с периодите се повториха сложните изречения изобщо, както и други сведения из граматиката, и от половината на януарий се почна теорията на словесността. От последната Негово Царско Височество изучи само теорията на прозата, а теорията на поезията остава да се мине идущата учебна година.“

„Негово Царско Височество Княз Кирил е чел образци и правил писмени упражнения само в клас. Поради малкото число часове не бе възможно да се отдели както миналата година по 1 час седмично само за диктовка и други писмени работи. Ето защо за да се изработи навик в бързо и правилно писане, Негово Царско Височество ще трябва да пише по малко и вън от уроците, особено през ваканцията.“

„За подготовка към по-бързо и успешно изучаване на литературата идущата учебна година аз – казва господин Трифонов – препоръчах на Техни Царски Височества по 10-на произведения, за да могат да прочетат ако не всичките, то поне част от тях през ваканцията.“

Б. *По старобългарски език.* „Негово Царско Височество Княз Кирил успя да свърши най-важното от морфологията и фонетиката и някои необходими сведения от синтаксиса до първата половина на м. март, след което седмичният час по този предмет бе употребен за изучаване теорията на словесността. Тая замяна трябваше да се извърши, понеже боледуването на Негово Царско Височество от инфлуенца и двунеделното му отсъствие от града през месец март скъсиха значително учебната година.“

В. *По психология.* На Негово Царско Височество Княза Бориса психология се преподаде в такъв размер, в какъвто този учебен предмет се изучава и в гимназиите. „Особено внимание се обърна върху отделите, които имат практическо значение за изучаване човешките характери.“

Г. *По руски език.* Негово Царско Височество Княз Борис премина целия синтаксис. Почти на всеки урок Той писа диктовка и прави синтактичен и стилистичен разбор. На всеки урок Той чете по руски и или превеждаше по български, или

предаваше по руски със свои думи съдържанието на прочетеното. Преподаването ставаше по руски език. Четохме по „Русская Хрестоматия. Составил Лев Помеванов. Часть II“. Освен статиите, напечатани в тази хрестоматия, четохме още: 1. Част от разказа „На одной скамье с Императором Вильгельмом“ (напечатан в списание „Исторический Вестник“, книга I за 1910 година) от Скверцев-Полилолов. Захванахме от глава XV и четохме до края, освен първата част от глава XX; 2. Лермонтовите: поеми „Мцыри“ и „Демон“, част от романа „Герой нашего времени“ и няколко стихотворения. Независимо от това Негово Царско Височество: 1. Заучи наизуст няколко стихотворения и 2. Самостоятелно вън от класа изработи в тетрадката си два превода от руски на български.

Негово Царско Височество Княз Кирил в началото на учебната година повтори ученото по етимология през миналата учебна година, а после това до края на учебната година изучава останалата част (от глагола) от етимологията. Почти на всеки урок и Той писа диктовка и прави стилистичен разбор. На всеки урок Той чете по руски и или превеждаше прочетеното на български, или предаваше по руски и със свои думи съдържанието му. Преподаването ставаше на руски език. Четохме по „Русская Хрестоматия для первых двух классов“. Негово Царско Височество заучи наизуст няколко стихотворения.

Д. *По всеобща история*. Както имах честта да доложя на Ваше Величество с първия си доклад, през учебната 1908–1909 година на негово Царско Височество Княза Бориса по всеобща история не бе преподадена материята за времето след Людовика XIV. Този материал се преподаде в началото на отчетната учебна година, след което се започна преподаването на материала по най-новата история. Тъй като Негово Царско Височество изучава всеобща история с 2 урока в седмицата и тъй като учебната година бе доста къса, то преподавателят господин Ив. Попов не успя да преподаде част от материала; а именно: от събитията след 1815 година в Европа до днес. Този учебен материал ще бъде взет в началото на настъпващата нова учебна 1910–1911 година,

през която Негово Царско Височество ще успее да вземе този материал ведно с цялата отечествена история.

Негово Царско Височество Княз Кирил също имаше да ми-не част от миналогодишния материал (за времето след Фили-па Красиви и борбата му с папа Бонифация VIII). Този материал Той взе в началото на учебната 1909–1910 година, а от мате-риала по нова история взе до „Абсолютизма“. – „При занятия-та си тази година съм предавал материала, казва господин ИВ. Попов, в по-ограничен размер, защото времето ми бе недос-татъчно. Само това, което е било възможно в свързка с на-шата история, съм предавал по-обширно (историята на Ру-сия, на Турция). Преподавайки материала от нова история на Негово Царско Височество Княза Кирила, аз гледах да правя и кратък преговор на миналогодишния материал, който е бил в свързка с новия. Това правех, едно, с цел да се припомни мина-лото, а, второ, с цел да може Негово Царско Височество Кня-зът да си състави по-цялостни картини за историята на моя или оня народ. – При уроците, казва пак господин ИВ. Попов, съм постъпил така: най-напред разпитвах Техни Царски Висо-чества върху взетия по-преди урок; след това преподавах но-вия на части или изцяло, според учебната единица, и на края Техни Царски Височества да повтарят (с всички под-робности – Негово Царско Височество Княза Кирила, а в глав-ни черти – Негово Царско Височество Княза Бориса) новопре-дадения урок. При работата си съм си служил винаги с учебен исторически атлас. – Последните три урока от годината упот-ребих в преговор. При Негово Царско Височество Княза Бори-са преговорът стана пълен. При Негово Царско Височество Княза Кирила не можах да се минат уроците, що най-нагир-бяха взети.“

Е. *По математика*. – Както Негово Царско Височество Княз Борис, така и Негово Царско Височество Княз Кирил са преминали предвидения за изучаване материал. – „Истина е, каз-ва преподавателят на математика, господин В. Василев, че на някои отдели не се спирах да повторя материала, както напр. по алгебра при решаване на квадратни уравнения с повече неиз-

Вестни, при решаване на неравенства и неопределени уравнения; по геометрия за относително положение на правата, на равнините, на крива и равнина в пространството; за равенство и подобие на ръбести тела, но моя пропуск ни най-малко не побърка да се усвои добре сичкият останал и по-главен материал, предвиден в V и VI класове на нашата мъжка гимназия.“

Ж. По физика. – С Негово Царско Височество Престолонаследника минато е туй, що се предвижда в програмата, без половината от отдела „статическо електричество“ и без целия отдел „динамическо електричество“. Причините, да не се мине всичко, са: 1. Тази година променихме отдела „топлина“, останал от миналата учебна година; 2. Почнахме занятията по физика на 28 октомврий. За да не се претрупа и преумори Негово Царско Височество Князът, не взех извънредни часове. Намирам, че часовете Му негелно и без това са твърде много. – За идущата учебна година трябва да се отделят непременно три (3) часа по физика, защото освен че остава още много материал, но трябва да се има предвид, че ще имаме работа с материя, която иска математическа обработка, колкото елементарна и да е; а при такива случаи Негово Царско Височество върви мудро. Ще трябва при това да му се дават макар и най-елементарни понятия от астрономия – толкоз важни при изработване на един правилен мироглед. Материалът, който остава да преминем, е от такъв характер, че колкото и бегло да се минават отделите, не ще можем да не се спираме на твърде много неща, които Негово Царско Височество е виждал, без поне отчасти да ги обясним и свържем.“

„С Негово Царско Височество Княз Кирила, като се вземе предвид кога сме почнали, може да се каже, че сме вървели нормално. Взехме туй, що се предвижда в програмата, без две глави: мерене на топлината и изменение на агрегатното състояние на материята. – По същите причини и с него не бързахме, нито пък взех извънредни часове. И той мудро работи там, гето има [...] аритметика. Лоша основа е положена в отделенията и началото на класовете.“

През учебната година няколко пъти бяха правени опити

на Техни Царски Височества във физическия кабинет при Военното на *Ваше Величество* училище.

3. *По латински език.* – Негово Царско Височество Княз Борис е изучил Всичкия учебен материал, предвиден в програмата на гимназиите в Царство България за изучаване в VI класически клас, а Негово Царско Височество Княз Кирил – материала, предвиден за изучаване в V класически клас.

И. *По гръцки език.* – „След като бегло преминахме с Негово Царско Височество Княза Бориса изоставените части от миналата учебна година (половината от материала, предвиден за изучаване в V клас) и неправилната част по етимологията, можахме да преведем три параграфа от I книга от Анабазиса на Ксенофонта и някои части от VIII книга, отнасящи се до живота на старите тракийци.“

„С Негово Царско Височество Княза Кирила зимахме фонетиката, склоненията, прилагателните имена (със степените) и някои необходими знания за глагола, за да може да се манипулира с превеждането от гръцки на български. Остават немислими местоименията, числителните имена и правилните глаголи. Причината, за гдето минахме малко материал, е малочислеността на часовете. Преводът от читанката ставаше по избор.

К. *По география.* – „През учебната 1909–1910 година преминах, казва преподавателят по география господин Д. Илков, с Негово Царско Височество Княз Борис Търновски останалата от предидущата учебна година материя за Европа (трите южни полуострова и целия азиатски континент, с изключение на Китай и Япония. – С Негово Царско Височество Княза Кирила Преславски привърших останалата от предидущата учебна година материя за България и минах по-нататък в Черна гора, Сърбия, Великобритания, Франция, Белгия, Люксембург, Холандия, Дания, Швеция и Норвегия.“ Техни Царски Височества имаха на разположение картите Justus Perthes, 16 оро-хидрографически училищни стенни карти (Sydow-Habenicht Methodischer Wand-Atlas).

Л. *По естествена история.* – През отчетната учебна го-

дина Негово Царско Височество Княз Кирил изучава зоология. „Почнах, казва преподавателят господин г-р Б. Иванов, с най-нишите форми, за да изтъкна по-добре и по-ясно постепенно-то развитие и усъвършенствуване на организмите. Ето на кратце и отделните групи, които преминах: първаци, мешест-ти, червеи, излокожи, мекотели, членестоноги, амфиоксус, ри-би, земноводни, Влечуги, птици и млекопитающи. – При зауча-ването на всяка група постъпих така: най-напред охарактери-зирах групата с някой по-познат представител, а след туй из-броявах по-важните, било в научно и практическо значение, представители. Най-голямо внимание обърнах на биологията. – За нагледното ми преподаване си служих по възможност с живи екземпляри, после с микроскопични препарати и карти-ни, а най-много ми помогнаха прекрасно приготвените препа-рати от музея на *Негово Величество*. – Материала преминах напълно според изискванията на програмата. За общ преговор няма време.“

М. *По рисуване*. Техни Царски Височества са работили като ученици от VII клас на реална гимназия в Царство Бълга-рия.

V. *Резултатите от преподаването*. – За резултатите от преподаването господа учителите дават следните сведе-ния: а) *По български* (със старобългарски) език и *психология* (преподавател Юрг. Трифонов): „Изпитването на Техни Цар-ски Височества е имало всякога характер не на формален из-пит, а на беседване, като се е гледало недоразбираното да бъ-де доразяснено и повторено и тутакси след преподаването, и в следния урок, па и в някой от по-подирните уроци. Самото обстоятелство, че се минува по-нататък, винаги е бивало за Тях знак, че отговорите Им са считани за достатъчни.“ – б) *По руски език*: Останах изненадан от отличния самостояте-лен превод, направен от Негово Царско Височество Княза Бо-риса. Този превод дава да се разбере, че целта, която се гони с изучаването на руски език – свободно ползуване от руската литература, – ще бъде напълно достигната. Материалът по граматика (синтаксис), който се преподава преди всичко с цел

да се повтори и синтаксисът на български език, бе усвоен отлично – Негово Царско Височество Княз Кирил чете и превежда, според класа, в който е, отлично. Обаче Той се затруднява в разпознаването частите на речта и формите на думите. – в) *По всеобща история*: „Смея да кажа, долага преподавателят господин Ив. Попов, че от занятията си с Техни Царски Височества напълно съм доволен.“ – г) *По математика*: „Като допълнение на конспекта ми за прекарания материал по математика през 1909–1910 година с Техни Царски Височества Князете приятно ми е, казва преподавателят господин Вас. Василев, да констатирам радостта си заради отличния успех, който показаха Августейшите ми ученици както през годината, така и на края, когато рекапитулирах преподаването през цялата учебна година. – Като имах предвид обширния материал – почти гвезгодишен курс от V и VI класове, – който трябваше да се преподаде през тази учебна година; като вземам във внимание късото време, с което разполагах за преподаване и изпитване, не мога да се не учудвам от постигнатите резултати, особено с Негово Царско Височество Княза Бориса, който на тая юношеска възраст можа и успя да усвои и смели сичко, което му се преподаде. – Отличния успех, който показва Негово Царско Височество Княз Борис и през тая учебна година, дължи на Самаго Него, защото винаги е бил чрезвичайно внимателен, усърден и любознателен, като не е оставял да се прекара въпрос, без да го ясно разбере и усвои.“

„С Негово Царско Височество Княз Кирила преподаването върве нормално, без засилване; успехът, който констатирах към края на учебната година, също е отличен.“ – д) *По физика*: „Техни Царски Височества, долага преподавателят господин Н. Василев, работят с голям интерес, на което и се дължи, при дадените условия, хубавият успех. В много отношения мога да ги нарека идеални ученици.“ – е) *По латински език*: „Целият материал е отлично усвоен от Негово Царско Височество Княза Бориса, а авторите превъзходно са разбрани граматически, лексикално и реално. – Негово Царско Ви-

сочество Княз Кирил усвои достатъчно целия материал от V класически клас, за да може през идущата учебна година да продължи успешно своите занятия в VI класически клас.“ – ж) *По гръцки език*: Негово Царско Височество Княз Борис отлично усвои реалната част от преведения материал, но лексикалната част, както и граматичната, поради малобройните занятия отстъпват някак пред успеха по латински език. – Негово Царско Височество Княз Кирил доста добре усвои миналия материал.“ – з) *По география*: „И тази учебна година, както и миналата, Августейшите Принцове: Борис Търновски и Кирил Преславски – показаха отличен успех по география. Те слушаха уроците с голям интерес и увлечение и ме учудваха винаги със своята здрава памет. Техните учтиви маниери ме трогваха всеки час, когато им преподавах, а примерното им внимание ме възхищаваше. Трябва да Ви изповядам, че Те и като ученици държат Царствено положение в България, което трябва особено да изтъкнете пред *Негово Величество Царя*.“ – и) *По естествена история*: „От направените частични преговори върху по-голямата част от материала можах да констатирам, казва преподавателят господин г-р Б. Иванов, че Негово Царско Височество Княз Кирил Преславски Владее доста добре материала по преподавания от мене предмет и може следователно, да следва по-горен (VI) клас.“ – к) *По рисуване*: успехът на Техни Царски Височества е отличен.

Свещен дълг ми е относително успеха на Техни Царски Височества да добавя лично от себе си и следното: при ревизиите, които направих през изтеклата учебна 1909–1910 година, както във време на преподаване, тъй и във време на рекапитулациите и изпитите, констатирах, че Техни Царски Височества се занимават усърдно и винаги даваха бляскави доказателства, както че са усвоили във възможно най-голям размер току-що преподаденото им, тъй и че са основателно запомнили преподаденото им по-рано.

Отношенията на Техни Царски Височества към нас – преподавателите – и през учебната 1909–1910 година бяха все

тъй отлични, каквито те бяха и през първата учебна година (1908–1909) и за които имах високата чест да доложам на *Ваше Величество* в първия си доклад. Както сте благоволили да Ви дам от по-гореизложените отзиви на господата преподавателите, някои от тях с възторг говорят за отношенията на Техни Царски Височества към тях. Устно пред мене всички Господа преподаватели са говорили същото. – Това държане на Техни Царски Височества спрямо нас – преподавателите – бе от голяма важност. Решени да употребим всички усилия, за да бъдем във възможно най-голям размер полезни на Техни Царски Височества, ние черпихме енергия в образцовото държане на Августейшите си ученици и по този начин много трудната работа, която ни предстоеше да изработим, ние работихме с удоволствие.

VI. *Ревизия на преподаванията.* – През течение на учебната 1909–1910 година аз направих 66 ревизии на господата преподавателите. Целта на ревизиите ми и през тази година бе да следя: за избора на учебния материал, за начина на преподаването му и, главно, за усвояването на преподавания материал от Техни Царски Височества. Почти винаги след ревизия аз конфе́рирах с ревизи́рания преподавател и по този начин всестранно се обмисляше всичко, което се отнася до образованието на Техни Царски Височества. – Длъжност ми е да констатирам, че при ревизиите аз и тази година винаги намирах, че господата учителите извънредно старателно са приготвили новите за преподаване уроци. Конфе́риранията след уроците дадоха възможност да се поддържа оная еднаквост в методата на преподаванията и онова единство в духа и направлението на преподаванията и избора на учебния материал, които тъй сполучливо бяха установени още от първите месеци на първата учебна (1908–1909) година.

VII. *Сведения за господата преподавателите.* – Новоназначеният преподавател по физика – господина Никола Василев, е роден на 8.VII.1874 година в град Пловдив. Първоначално и средно образование получил в Пловдив, а висше в София. През учебната 1895–1896 година е бил основен учител в гр. Пловдив, а

от 17.VIII.1901 година и до днес е учител във Военното на Ваше Величество училище.

Смея да се надявам, че въз основа на гореизложените сведения *Ваше Величество* ще благоволи да си съставите ясно и точно понятие за вървежа на образованието на Августейшите Ваши Синове през учебната 1909–1910 година.

Съм, Господарю, на Ваше Величество
верен поданик и усърден служител
(подпис)

Ст. София, 7. X. 1910 година

ЧЕТВЪРТА ЧАСТ

„ВИЕ НАЙ-ВЕЧЕ ОТ ВСИЧКИ НАПРАВИХТЕ ЗА УМЕСТНОТО РАЗВИТИЕ И ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО НА СИНОВЕТЕ МИ“

Трета учебна година
1910–1911

1.XI.1910 г.

Понеделник. [...]*

Днес имах първите уроци по руски с Т. Ц. В. Часът в 10 бях в двора. Първа работа – заговорих с г-н Курт[оклиева] за черк[овна] история. Разговорът ни стана в класния салон на Кн. Борис. „Защо, запитах го аз, не дадох черк. история на г-ну Трифонов или г-ну Попову? Бива ли първият български православен Цар да не бъде запознат обстойно с историята на Българската черква. В сегашно време М-Вото на Народната просвета е изработило програма за гимназията без черковна история (предвидени са части от нея в програмата за все[обща] гражд[анска] история, ала Св. Синод е протестирал и кой знае как ще свърши този въпрос. Какво ще каже Св. Синод, като се научи, че на престолонаследника не се предвижда черк. история? Мислете, че отговорността Ви е голяма. Аз изпълнявам един дълг, като настоявам да се предвидят часове за черк. история. Не изпускайте из [предвид], че неизучаването на черк. история, която фигурира в сегашната програма, може да стане причина за [не] допускането на Княза и до матура.“ „Князът, възрази той, има 36 урока в седмица [и] няма свободни часове.“ „Това не е аргумент. Ще съкратите броя на уроците по френски. По този начин ще се намери време. Френски князът ще учи и след свършването на гимназия, а черк. история няма кога да учи.“ – „Митр[ополит] Василий му е преподавал.“ – „Вчера Вие казахте, че вероятно м[итрополит]

*Станимиров разказва за заболяването си.

Вас[илий] ще продължи занятията си, а не че му е преподавал. Откога ние захванахме да преподаваме на Князете, [а] м. Вас[илий] не е работил с Бориса. Кога му е преподавал черк. история? Мигар когато Князът е бил в I или II клас? Не мога да повярвам такова нещо.“* Очаквах, че Курт[оклиев] ще каже и другия си вчера казан аргумент, а именно: черк. история не е нужна. Ала или не си го призна, или не посмя да го повтори. Не каза нищо. Аз продължих: „Дългът Ви е час по-скоро да впишете черк. история в неделното разписание или да се срещнете с митр. Васила и да се споразумеете с него. Отговорността Ви е много голяма.“ – „Ние сме спойката на колегията (и себе си врежда между учителите) и нашите решения са вътрешни, а не на министр[ите] Мушанов, Моллов** или митр. Василия.“ – „Не сте прав. Заг колегията не можете да се криете. Тя нищо не е решила, а само [...]*** за сведение онова, което Вие ѝ съобщавате. Вие не поставихте въпроса на разискване. При това митр[ополит] Василий Все се смята за възпитател, за духовен възпитател на Кн. Бориса.“ – „Нищо не може да се направи вече.“ – „Не е късно. Мислете за отговорността.“

Тъкмо в това време в стаята влязоха и двамата Князе. Здрависахме се. Благопожелах им добър успех през новата учебна година и отидох с Кн. Кирил на урок.

Княз Кирил основателно забравил ученото. Той чете лошо. Преведе обаче прекрасно. Понеже нямаме тетрадки, не писахме. Подпор[учик] Кулумджиев отиде да иска от майора тетрадка, ала я донесе доста късно, та аз не исках да прекъсвам захванатото. Четохме и превеждахме [...].

Преди урока с Кн. Б[орис] г-н Курт[оклиев], види се, посветен на дуренето на тетрадки за Кн. Кирила, ми каза, че един път в един случаен разговор Н. Величество му казал: „По руски не трябва да се пише. Доста[тъчно] е да се говори, колкото е възможно повече.“ Аз не вярвам Нег. Величество да

*Бел. в полето: „Може би г-н Курт[оклиев] не прави разлика между Всеобща и черковна история. Това е много вероятно.“

**От септ. 1910 министър на просветата става Владимир Моллов.

***Не се чете.

е казал такава глупост и за това отговорих тъй: „За да се постигне онази цел, която се гони с изучаването на рус. ез., без писмо не може. Пишат и гимназистите. Ще пишем и ние. Превежда се по руски. Князете отговарят по руски. Прочетеното разказват по руски, следов[ателно] говори се доста много по руски. Вие често пъти сте били в салона във време на уроци и знаете, че това е тъй.“ – „Да, тъй е, ала аз рекох да ви кажа какво каза Н. Величество.“ Това, помислих си аз, значи, че ние вече сме във война. Аз нямам намерение да воювам, нито пък имам нужда от приятелско възнаграждение за уроците (за директорстването нищо не ми е дадено). Ако този дурак още един път си позволи и най-малкото нещо, ще напусна. Дали не ще е добре да доложя на Царя въпроса за черк. история? Ще помисля. Тъкмо когато говорихме [с] г-н. Курт[оклиев], Князете дойдоха, та разприте ни се [прекъснаха].

На Кн. Бориса съобщих биографични сведения за Ив. С. Тургениев. Четохме [...].*

Някои части преведохме. В началото четехме Князът, а когато се умори, четох аз.

4.XI.1910 г.

Четвъртък. Князете дойдоха на урок в 8 1/4. С Кн. Бориса повторихме вчерашния урок. Дадох му допълнителни биографични сведения за Тургениева. Продължихме четенето на [...]**.

С Кн. Кирил започнахме да учим наизуст Пушкиновото стихотворение „Появление весны“. Превеждахме „Утро в Пятигорск“. Четохме и превеждахме статията. Четохме по „Русская Христоматия, составил Лев Помеванов, часть II, дял III–IV классов“.

Когато четохме „Вечер“, Князът се обърна да види часовника. Запитах го дали се е уморил. – „Не, отговори той, ама ще трябва да свършим 10 минути по-рано, защото ще отидем в черква.“ – „Ако е позволено да попитам, по какъв

*Не се четехе.

**Не се четехе.

повод ще отидете в черква?“ – „Нали, каза ми той, днес е рожденият ми ден.“ След свършването на урока честитих му рождения ден и му пожелах здраве и добър успех през тази учебна година.

Забравил бях да запиша урока си в книгата за Кн. Бориса. Върнах се в класния му салон и пиша, когато дойде 2-н подпоручик Куюмджиев и ми даде един екземпляр от неделното разписание на уроците. „Майорът, каза той, е зает с работа, та не може да дойде.“ – „Хм, тъй зер, казах аз. Няма го цялата сутрин.“ – „Нима Вие не забелязахте това досега?“ – „Право да Ви кажа, че ако не бяхте заговорили, аз щях да си отида без да ми дойде на ума, че не видях майора.“ Стори ми се, че поручикът ме изгледа някак особено. Има си хас неявяването на майора да значи, че той вече избягва да се среща с мене!

5.XI.1910 г.

Петък. Рано тази сутрин получих следната покана: „По Заповед на Негово Величество Царя Маршалът на Двореца има чест да покани господина Станимирова да присъства на обяда, който ще се държи в Двореца на 5 ноември 1910 г. В 12 1/2 часа по пладне. Облекло: редингот.“

Болен съм: и кашлям (малко), носът ми е зле, та трябва често да го чистя, ала реших да отида. Цялата сутрин се разхождах от стая на стая и къде обяд като че ли и кашлицата ми премина, и носът ми се поправи. Точно в 12 1/2 бях в двореца. На стълбите ме причакаха госпожиците Вера Хаканова и В[...] Маринова и двете фройлайни на Царицата. Аз познавах само първата. Сега тя, по желанието на 2-ца Маркова, ме запозна с тази последната. В салона за чакане бяха вече се събрали всички поканени (министри, председателят на Нар. събрание, свитата и генерал Филчев – началник на Генералния щаб). След десетина минути дойдоха Царят, Царицата, Князете и Княгините. През време на обяда министър-председателят [Ал. Малинов] поздрави Кн. Кирил с хрисима реч. („Ваше Величество! В рождения ден на Августейши Ваш син Кн. Кирил имам чест да

Ви поздравя. Ваше Ц. Височество. От името на Министерския съвет и от свое име честит съм да Ви поздравя. Какво да Ви благопожеля: щастие, благополучие, здраве? Искрено и от всички Ви благопожелявам отлични успехи в науката за радост на Вашите родители и за щастие на България. Ура!") Князът отговори: „Г-не М-ре председателю! Искрено Ви благодаря за сърдечните поздравии от Ваше име и от името на Министерския съвет, отправени ми по случай Встъпването ми в шестнадесетте години. Вдигам чашата си за здраве и щастие то на Техни Величества Августейшите мои родители, за моя брат, за моите сестри и за величието на милото ми Отечество – България!“ (Привеждам речите по памет, в генерален смисъл, а не на отделните думи.)*

След обяда Негово Величество почна разговори с г-н Малинов. В това време при мене дойде м-рът на финансите Андрия Ляпчев и почнахме [...]** за живота на германските и френските студенти. Тъкмо в разгара на разговорите, когато се смеяхме, Н. Вел. дойде при мен. Всички се отдалечиха. „Вас пръв, каза Царят, дължа да поздравя по случай на днешния празник. Вие най-вече от всички направихте за уместното развитие и за образованието на синовете ми. Вам те дължат много и много. Кажете ми как сте доволен от сина ми Кн. Кирила. Той много се отличава от брат си, Н. Ц. В. Кн. Бориса. Не зная забележихте ли, че той проявява една твърдост, упоритост, аз съм готов да го нарека инат. Това аз в семейния живот го забелязвам.“ – „В. Вел., казах аз, твърдостта, упоритостта, даже инатът не са недостатъци. Аз предпочитам един младеж, който има смелостта да настоява на своето, докато му представят неопровержими доказателства, че трябва да промени мнението си или да отстъпи, пред оногo, който уж за да угоди на окръжаващите го, готов е винаги да се откаже от мнението си. Пред нас – учителите на Кн. Кирил, упоритост, инат не е проявил. Колкото се отнася до формирането на не-

*В полето Станимиров отбелязва, че той, ген. Марков и много хора поздравяват Кн. Кирил за хубавата реч.

*Не се чете.

говото развитие, ще си позволя [...] * ми рол[я]. С чудно за едно дете спокойствие, при такава една тържествена обстановка, той каза първата си реч бляскаво. Той знаеше добре какво има да говори и говори майсторски. Речта му произведе силно впечатление.“ – „Но Все така той не тъй бързо върви напред, нали!“ – „Нямаме нужда да бързаме, казах аз. Той едвам сега встъпва в 16-тата си година. До завършване на средното му образование имаме на разположение близо още 3 години. Аз ще следя да не го преуморим умствено с учебен материал, който не е по силите му. Особено внимание ще обърна на математика, по който той действително е по-слаб.“ – „Съжалявам, че нямах възможност да поканя на гнешното интимно дине и другите 2-га преподаватели. Вие ще ме извините пред тях!“ – „В. Вел., казах аз, честта, направена на мен като ръководител на образованието на ТЦВ, е чест и на цялата преподавателска колегия изобщо и на всеки от 2-га учителите отделно.“ – „Вие, 2-н Станимиров, с тези свои думи изказвате моята съкровена мисъл.“

Разговорът премина на зрел[остните] изпити на НЦВ Кн. Бориса. Заявих на НВ, че бих желал да ме приеме, за да му изложя как стои тази работа според закона и какво би трябвало да се направи. – „Вие кога сте свободен?“ – „Решително всякога, казах аз. В който ден и час ме повикате, в него ще Ви се представя.“ – „Добре, каза той, ще Ви повикам.“ Разговорът ни трая повече от 20 минути. Царят отиде при м-ра на просветата Вл[адимир] Моллов и с него говори доста дълго. Часът в 4 Царят, Царицата, Князете и Княгините се оттеглиха. На излизане от двореца разписах се в поставения във вестибюла лист, в който се разписаха и всички присъствуващи на обяда. Майор Куртоклиев бе извънредно любезен и внимателен към мене.

6.XI.1910 г.

Събота. Днес се видях на улицата с 2-га учителите: Г. Евстатиев, Н. Василев и Ив. Попов, и им предадох поздрав от Н. Величество. Г-н Попов ми каза, че в четвъртък вечер 2-н

*Не се чете.

Курт[оклиев] го заговорил за преподаването на черк. история и му казал, че ще види да му намери още един урок. Това значи, че разговорът ми по въпроса за черк. история не дава покой на Куртоклиев.

7.XI.1910 г.

Неделя. Преди малко (часът сега е 7 1/2) дворецовият стражар ми донесе да прочета една разписка, която гласи: „Palais de Sophia. 7.XI.1910. Известявам на долуназначените г-да професори, че утре ще имаме занятия. Майор Куртоклиев – Ст. Станимиров, Вас. Василев, Д. Илков, г-р Иванов, Пер. Чилев, Юрг. Трифонов. Тук.“

8.XI.1910 г.

Понеделник. В 8 1/2 часа сутринта бях в двореца. Искях да заваря и Илков, и В. Василева, да им предам поздравя на Царя и да видя какво работи дядо Василчо с Кн. Кирил. Заварих го, че решава задачи за неравенства. След урока го запитвах дали това не е нов материал. „Лани, казах аз, вие за неравенства не предавахте.“ – „Да, отговори той. Това е нов материал. В „Евксиноград“ аз повторих по алгебра всичко. Сега отивам напред.“ „Само ме изплашихте в заседанието, като казахте, че Князът всичко бил забравил, та трябва да захващате от началото.“ – „По геометрия, каза г-н Вас[илев], трябва да захвана от началото.“ – „Констатирах, че днес Князът работи напълно задоволително.“ – „Да бяхте днес в началото, каза дядо Вас., да видите колко [...]“. (Нова дядова Василчова параноя.)

През време на почивката отидох в класната стая на Кн. Бориса. Князът разговаряше с г-н Илков за една разходка, която направил в Борисовата градина. Мислих да се разхождат спокойно, но били познати и сподирени от тълпа. Дядо Василчо веднага се намесва: „Да, това е хубаво, това така и трябва да бъде“ – каза той. Кн. Борис му възрази, че не би трябвало да го задирят. „Аз, каза той, не съм мечка.“ Явно беше, че на Княза е останал лош спомен [за] разходката. Дядо

*Не се чете.

Василчо се силеше да го убеди, че народът не може да го не сподури. Ние с г-на Илкова излязохме и отидохме на урок по география на Кн. Кирил. Г-н Илков употреби и днешния урок да повтори преподаденото в „Евксиноград“, та за туй преподава цял час. Рефератът (за Румъния) бе старателно приготвен. След урока пак се събрахме в кл[асния] салон на Кн. Бориса и аз предадох царския поздрав.

С Кн. Кирил захванахме руския синтаксис. Учихме за поглог. Писахме и правихме разбор. Князът не знаеше всички части на речта. Писа доста правилно. Останах напълно доволен. Почти заучихме наизуст „Появление Весны“. Четохме и превеждахме „Ночь в Пятигорск“ и „Цюрихское озеро“.

С Кн. Борис довършихме. Князът преведе последователно два параграфа. Повтори по руски биографията на Тургениев и съдържанието на четеното. Останах напълно доволен.

Когато записах урока си, дойде в салона г-н Курт[оклиев]. Разбрах, че иска да ми говори насаме. Каза ми, че ще даде г-н Попову още 1 урок, за да може да предаде до Коледа обща черковна история, а после Коледа да започне бълг. гражданска история, с която в [...] * да преподаде черковна бълг. история. Възпротивих се на това. „Г-н Попов, казах аз, ми говори, че ще му дадете още 1 урок. Аз настоявам работата да се види тъй: новият урок да се употреби изключително за черковна история, а двата урока, които и сега има г-н Попов, да се употребяват за началото на бълг. граж[данска] история. Така да се захване още през тази неделя.“

Съобщи ми, че предаването на дескриптивна геометрия ще бъде възложено на г-н Н. Василев. Зачуден, аз запитах: „А не на дядо Василчо?“ – „Иска му се“, каза той, като не се усети, че се шегувам, но ми се чини, че не ще може да укрее, [че] ще трябва в 10–15 урока всичко да се свърши. Това ще направи г-н Василев, който дълго време е преподавал дескриптивна геометрия. „Има и други кандидати, но аз не искам нов човек.“ – „Шегувам се, казах аз, дядо Василчо нищо не разбира от дескриптивна геометрия. Той всичко е забравил.“ – „Много се оплак-

*Не се чете.

Вам Князете: мразят математиката, каза г-н Курт[околиеВ].“ – „Ха! Аз пък мислих, че г-н ЕвстратиеВ не е добре разбрал какво са му говорили Князете. Нему те казали, че нищо тъй не мразят както математика. Дори му загатнали и за грубите обноски на дяго Василчо.“ Г-н Курт[околиеВ] сви рамене и замълча. Заговори ми за зрел[остния] изпит. „Дано, каза той, да може да се уреди работата тъй, че министърът на просветата да прати делегат тук, та ние да си произведем изпит.“

Изобщо г-н Курт[околиеВ] държи себе си някак тъй, като че ли заекваше пред мен. Дали това не е хитруване? Дали не готви някоя изненада? Ще видим!

10.XI.1910 г.

Сряда. Днес преди обяд дома се получи следната записка: „ДВ[ореца] София, 10.XI.1910 г. Известявам Ви, г-н Директоре, че вместо утре (четвъртък) ще имате часове в събота от 9–11 часа пр[еди] обяд. Подпор[учик] КуюмджиеВ.“ Това показва, че м[айор] КуртоколиеВ е *сърдит*. След обяд часа в 5 отидох в двореца с цел да направя ревизия на Чилева и Н. Василева и да направя справка завинаги ли става това разместване или е само за тази неделя. Във вестибюла ми казаха, че днес след обяд Князете няма да имат занятия и ми показаха една записка със следното съдържание: „Съобщавам на долупосочените г-да професори, че днес подир обяд занятия с Т. Ц. В. няма да имат. Майор КуртоколиеВ.“ По-долу написано: Пер. Чилев, Ник. Василев. Това още повече ме убеди, че майорът е *сърдит*.

11.XI.1910 г.

Четвъртък. Бях на ревизия часът от 5–7. Князете пристигнаха от „Врана“ едва в 5 1/2. Майорът бил болен у дома си от инфлуенца. Подпоручик КуюмджиеВ събщи, че тази вечер Князете (с Царя и Царицата) ще бъдат в Нар[одния] театър на представлението, давано от г-ца Парти (от театъра на Сара Бернар в Париж), и затова уроците трябва да свършат в 7 без четвърт. Княз Борис, щом като влезе, засмян заяви, че първият урок ще се свърши в 6 1/4, а вторият в 7 без 10 [мин.],

„защото ще отидем на театро“ (ще се представи „La Robe Rouge“). Драго му беше. Радваше се като дете.

По бълг. език г-н Трифонов преподава на Кн. Бориса за Ибсена. Князът изложи доста добре съдържанието на „Народен враг“ и охарактеризира главното действащо лице (доктора). От тази пиеса Князът миналия път чел откъслещи. Г-н Трифонов му разказва съдържанието на „Бранд“ и „Нора“. След урока запитах Княза как разбира избягването на Нора от дома на мъжа си? „Свърхчовек е. Не може да се помири със съществуващите условия“ – отговори той. „Не е ли това проповед от страна на Ибсена против семейството?“ – запитах го аз. „Чини ми се, че не е. Героите на Ибсена в края на краищата като че ли не знаят към какво се стремят. Такав е и пастор Бранд.“

На урока по гръцки г-н Чилев повтори на Кн. Бориса спрежението на глаголите [...].

13.XI.1910 г.

Събота. Часът в 6 тази заран аз вече бях се напил с кафе, което си приготвих сам. Не дадох да се готви чай, защото щях рано да разбудя почти всички. Часът в 7 1/2 тръгнах да отида в двореца, защото предпологах, че може би часът от 8 до 9 ще имам урок с Кн. Кирила (вместо г-н Василев). Работата е там, че в четвъртък вечер подпор[учик] Куюмджиев говорил по телефона с майор Куртоклиев и го питал какви още промени ще станат в разписанието, та да мога аз да държа уроците си от 9–11 в събота, а майорът, който по причина на болест не бе дошъл в двореца, отговорил, че ако не успее в петък да направи поправката, в събота аз ще имам уроци от 8–9 и от 10–11, както са предвидени в разписанието уроците на дяда Василча. Тъкмо пред пътните врата ме срещна хлебарят с пълна с хляб кошница на главата. „На добро е“, казах си аз и отговорих на поздравя на хлебаря, комуто и сторих път да мине. Още не бях се поместил от мястото си, на вратата се яви дворцовият стражар и ми подаде една записка. Без да я чета, погледнах от кого е. Като видях подписа на майор Кур-

токлиев, запитам стражаря дали майорът е в двореца. „Не е, отговори стражарят, той снощи като че замина с Техни Царски Височества.“ Почнах да чета записката. Видях, че тя е писана на 12 [ноември]. „Извинете, каза стражарят, току-що я донесоха от дома на майора.“ Влязох в кабинета си, прочетох записката и я предадох на стражаря. Записката гласи: „Бързо! Palais de Sophia. 12.XI.1910 г. Утре, събота, няма да има занятия с Техни Ц. Височества Князете. Майор Куртоклиев. До г-да професори Ив. Попов, Ст. Станимиров и Н. Василев.“

14.XI.1910 г.

Неделя. Вчера се научих, че Царят и Князете отишли на лов в Кричим. Нощес сънувах, че царският лов бил много сполучлив и че Царят заповядал да ми пратят бут от сърна, фазани, глухари и зайци. Подир боледуването си аз усещам нервите си доста разстроени. Неспкоен съм. Види се, че това ми състояние ми влияе твърде силно и ме кара дори да сънувам сънища по повод на чутото и видяно нещо през деня. Даже повече. Прави ме насън да предугаждам онова, което има да ми се случва наяве. Днес часът в 5 1/2, когато тъкмо се готвех да излизам на разходка с Паша и Катя (току-що се бяхме върнали с Катя от концерт в „Слав[янска] беседа“) някой подрънка. По обичая си побързах сам да видя кой иде. Като отворих парадните врата, човек в *мушам* ме поздрави с добър вечер и като каза „ей сега“, спусна се бегом по стълбата. Погледнах, на пътя спряла царска кола. След минута човекът в мушамата изтича по стълбата и като ми подаде две връзки, каза: „За Вас подарък.“ Машинално взех от ръката на човека връзките и продумах „благодаря“. Човекът едва ме чу, той вече слизаше по стълбата. Погледнах връзките. Едната се състоеше от два грамадни заяка, а другата от три доста големи птици (два фазана и една дива мисирка). „Сон в руках“, казах аз на жена си, която бе тръгнала да види защо още се бавя при парадните врата и която аз срещнах в стаята.

Часът в 7 дворцовият стражар донесе следната записка: „Записка. 14.XI.1910 г. София. Известявам на долупосочените

г-га професори, че утре преди пладне занятия с Техни Царски Височества няма да има. Моля за прочитането – разписване. Подпор[учик] Куюмджиев. До г-га професорите: В. Василев, Д. Илков, Ст. Станимиров, г-р Б. Иванов и Шауфенбергер.“

Утре, 15 ноември, е празникът на победата над сърбите⁷⁹. Вероятно Техни Царски Височества ще бъдат в черква на молебен.

15.XI.1910 г.

Понеделник. Часът в 10 тази сутрин отидох в двореца да се разпиша в книгата за Царя и с туй да изкажа на Царя благодарността си за Вчерашния подарък. На Князете смятам да благодаря лично при първо виждане. Когато Мирко ми подаваше книгата, наведе се почти до ухото ми, та ме запита: „Ще благодарите за дивеча ли?“ „Да“, отговорих аз. „В такъв случай, каза ми той шепнешком, г-га министрите пишат и на г-на Добровича, та го молят да изкаже благодарността им на Царя.“ Поблагодарих му, след което се разписах. Часът в 12 изпратих следното писмо: [...]*

16.XI.1910 г.

Вторник. Часът от 11–12 бях на ревизия по геология (преп[одавател] г-р Б. Иванов) при Кн. Бориса. Преди урока благодарих първом на Кн. Бориса, който дойде сам в салона, а после и на Кн. Кирила за дивеча. И двамата ми се похвалиха, че пратените ми фазани и зайци били убити от тях. Урокът бе за разрушителните действия на водата и организмите. Когато стана дума за лагуните при [...]**, Князът започна да чертае лагуните. Произведе ми впечатление увереността, с която отговаряше на зададените въпроси.

18.XI.1910 г.

Четвъртък. За пръв път бях на ревизия по рисуване. Кн.

*Писмо на Станимиров до Добрович от 15.XI.1910 г.

**Не се чете.

Кирил рисуваше гипсов модел, главата на Данте, а Кн. Борис – бюст на италиански свещеник, също от гипсов модел. През първия и част от втория урок работата бе изработена и коригирана. Изработеното показва, че и двамата Князе са отлични рисувачи. Рядко някой ученик от VII клас би могъл тъй скоро и тъй добре да извърши тази работа, която извършиха Князете. През втората половина на втория урок Кн. Борис рисува с бои един параход, контурата на който той бе изработил с молив още преди да дойде на урок. Кн. Кирил рисува черното си куче. До края на урока и двете работи бяха почти завършени в най-едриите си части. През време на работата и особено в началото Кн. Борис ме разпитваше за проф. Ганев. Казах му мнението си откровено: проф. Ганев трябвало да се държи *сериозно* в кръга на студентите и на студентките си, та да не дава повод за някакви недоразумения. При това по отзива на мнозина студенти и двамата професори математици проф. Ганев не е за професор по математика. Тези дни той ще се завърне от отпуската си и аз се боя да не би студентите да направят някои неприятности. „Приети ли са оставките на проф. Иванов и Тинтеров? (Те са се произнасяли за способностите на Ганев и като не били повярвани от Академичния съвет, дали оставките си) – запита Князът.“ „Не съм чул, но чини ми се, че не са още приети, отговорих аз.“ „Жално ще бъде, ако заминат двамата за един. Дали не щеше да бъде по-добре, ако Университетът не беше в София? – запита Князът.“ Преди аз да му отговоря, Княз Кирил му заговори нещо по немски и нашата беседа се прекрати.

20.XI.1910 г.

Събота. На 2-н ИВ. Попов не съобщили, че в събота ще има урок часа от 8–9, та той дойде късно. Кн. Борис, както сам ми обясни, дошъл навреме в класния салон и чакал до 8 1/2 ч. „Понеже, каза той, никой не дойде, аз отидох да гледам друга работа.“ С майора наредихме тъй: „Понеже 2-н Н. Василев не може да дойде на урок (във Военното училище има изпит за първата третина от учебната година), то 2-н ИВ. Попов да

занимава Кн. Кирил от 9–10 ч., а с Кн. Борис да има урок от 10–11 часа. На директора на I М[ъжка] гимназия да се съобщи, че г-н Ив. Попов ще бъде задържан на работа в двореца. Майорът ми съобщи, че вече е дал 1 [един] урок за черковна история и че този урок г-н Попов ще го има във Вторник. Г-н Попов ми каза, че ще употреби още, може би 2 недели, т. е. 6–8 урока само за вс[еобща] черковна история и ще свърши, а после ще захване българска гражд[анска] история.

Кн. Борис чете първата половина от „Певцы“ от Тургенева. На няколко пъти спирах четенето, за да предаде Князът съдържанието на четеното. Като се поумори, замоли ме да почета и аз. Прочетох му две странички. Князът преведе на български една страничка. От четенето, предаването съдържанието и от превода съм напълно доволен. [...].

Преди урока с Кн. Кирил Кн. Борис дойде тичешком в класния салон и каза на г-н м. Куртоклиева: „Курто! Баронът иска да замести Куюмджиева при Куки.“ „Не може“ – отговори майорът. „Тогава отиди му кажи. Той ей сега иде.“ Куртоклиев излезе. Запитах Княза болен ли е Куюмджиев. Погледна ме някак особено и отговори: „Чини ми се, че е болен.“ Ще ми бъде много неприятно, ако г-н Куюмджиев отсъства не по болест. Днес след обяд го срещнах на улицата, ама защото бях с жена си и дъщеря си, не го спрях да го запитам каква е работата. Това момче ми произведе много добро впечатление.

22.XI.1910 г.

Понеделник. Рано тази сутрин, часът около 7, когато пиех чай, дойде у дома дворецовият стражар и устно ми съобщи, че Князете няма да имат уроци днес до обяд. От съобщенията на днешните вестници ми става ясно, че те са уморени от вчерашното, понеже са хвърчали с аероплана. Тази сутрин те като че ли пак са били на аерогрома. [...].

24.XI.1910 г.

Сряда. Бях на ревизия при Кн. Бориса часът от 5–7. На първия урок (латински език, преп[одавател] г-н П. Чилев) Кн.

Борис дойде много късно. Часът вече беше 5 1/2. Кн. Кирил дойде навреме. Г-н Чилев както винаги дойде много добре приготвен. Урокът се продължи до 6 1/4 часа.

Вторият урок бе алгебра (преп. В. Василев) [...].

29.XI.1910 г.

Понеделник. Часът в 9 бях в двора. Г-н Куюмджиев ми съобщи, че днес, петък, е болен от инфлуенца Кн. Борис. След минута Кн. Борис дойде в салона, здрависа ме и набързо излезе, като взе със себе си Куюмджиева. Тъкмо пред началото на втория урок г-н Куюмджиев се завърна и съобщи, че вторият урок по математика на Кн. Б[орис] ще бъде география, а не математика. Аз взех урока си с Кн. К[ирил] от 9–10 часа. Писахме изречения, преведохме ги, правихме им разбор. Всичко бе добре. [...].

От 11–12 държах урока си [с Кн. Борис]. Захванахме да четем Тургеневите „Живые мощи“. Аз четох, защото Князът доста кашля. Князът отлично преведе няколко пасажа и преведе по руски съдържанието на прочетеното. Останах много доволен. След урока г-н Куртоклиев, който през всичкото време бе в салона, изказа учудването си от това, което чу. „Князът, каза той, отлично превежда. Много добре схваща съдържанието на прочетеното му и отлично го предава.“ „Ако да имаше дома учител, с който всеки ден да говори по един час, вярвам, че за 2 години Князът чудесно ще говори по руски“ – казах аз. Кая се, че казах тези думи. Това говедо ще помисли, че аз изразявам мнение да ми бъде възложено да уча Княза да говори по руски. „Язык мой – враг мой...“

30.XI.1910 г.

Вторник. Бях на ревизия (часът от 8–10) при г-н Н. Василева по физика. На Кн. Бориса бе преподадено за разни елементи [...] и за термоелектричество. Произведе ми впечатление държанието на Княза: той като че ли съвсем малко разбира от преподаването му. Стана дума за повреждането на някои елементи, употребявани в телефона. „Ако да знаеха чиновници-

*Не се чете.

те, че се събира чист мед, те щяха да крадат елементите за мед.“ „Не, Княже, отговори г-н Вас[илев]. Те знаят, ала никои не би се решил да открадне.“ Вероятно така са подействували върху Княза сведенията за кражбите на министрите. Той като че ли счита всички чиновници способни да крадат. А пък и стипца е. Стана дума за стълб от златни и сребърни листа (варак) за добиване на електричество. „Благодаря за такова електричество, каза Князът, то струва съвсем скъпо.“

На Кн. Кирила бе предадено за музикалните гами. Падна се да се правят прости аритметични изчисления. Князът не може да раздели 56 на 9. Не може да каже колко е 9×6 .

На обяд получих следната записка: „Господин Станимиров, моля, елате днес подир обяд за лекция с Княз Кирил от 5–6 часа. С поздрав, м[айор] Куртоклиев. 30.XI.1910 г. ДВ[ореца] София.“

В 5 часа бях в двора, гето заварих и гяда Василча, дошъл за урок с Кн. Бориса. Поръчах на гяда Василча да повтори с Кн. К[ирил] таблицата за умножението. „Какво да го правя? Забравя, много забравя. Колко пъти я учихме.“ „Пак ще я повторите“, казах аз.

На урока с Кн. К[ирил] писахме, преведохме и правихме разбор на изречения за пряко допълнение. Учихме и заучавахме наизуст стихотворението „Появление Весны“. Преведохме статията „В Саксонской Швейцарии“. Четохме и преведохме статията „Финляндские леса“ и четохме „Весна во Финляндии“. От работата, освен от разбора, останах доволен.

3.XII.1910 г.

Петък. Г-н Вл[адимир] Драндаров, секретарят на Нейно Величество, ме бе замолил да преведа на руски едно писмо, което Царицата приготвила за барона Майселдорфа⁸⁰. Преведох го и съставих отговора и от себе си („щедрый и великодушный подарок“ и пр.). Отидох да го предам г-ну Драндарову, но той още не бе дошъл. Отбих се в класния салон на Кн. Кирила, гето както знаех, имаше урок по геометрия гядо Василчо. Преподаваше за отношението на лицата на правоъгълниците [...].

Частьт в 11 ме повикаха при г-н Дрангарова. В канцеларията бе г-ца В. Хаканова. Прочетох им и двата отговора и им обясних защо написах своя. Заявиха ми, че ще предложат на Царицата предложения от мене.

Г-н подпоручик Куюмджиев ми връчи новата програма, преписана в един-единствен екземпляр специално за мене.

4.XII. 1910 г.

Събота [...].

От 9–10 часа бях на ревизия при Кн. Бориса (преподавател Ив. Попов) по българска история. Г-н Попов вече успял да свърши общата черковна история и сега предаде първия урок по българска гражданска история, във връзка с която ще му предава и б[ългарска] черк[овна] история. Донесъл бе госта каменни оръдия и други (особено красива, даже изящна бе една игла от кремък). Всичко бе все от намереното в България. Остатъци от най-старите жители в нашето отечество. Разгледан бе Балканският полуостров, доколкото е бил сгодно разположен, та лесно да се пренесе в него културата на източните народи. Князът взе живо участие в целия урок. [...].

5.XII.1910 г.

Неделя. Получих следната покана: „По заповед на Н.В. Царя маршалът на двора има честта да покани г-на и г-жа Ст. Станимирови да присъствуват на приема, който ще се даде в Двореца на 6 дек. 1910 г. в 10 ч. Веч[ерта]. Облекло: фрак и декорации.“

7.XII.1910 г.

Вторник. Понеже син ми г-р Стефан Станимиров е болен от последствията на една нецерена инфлуенца, на приема присъствувах аз сам. Даден беше в двореца обяд по случай именния ден на руския Император Николай II. Приемът беше след обяд.

Тъкмо в 10 ч. бях в двореца. Заварих двамата Князе в малкия салон пред Входа в зимната градина. Те разговаряха с генерал, чини ми се, Ст. Тошев⁸¹. Повече не ги видях. Днес след

обед бях в централната метеорологическа станция при директора – Спас Вацов⁸². Прочете ми една лекция за сеизмограмите⁸³, като захвана от употребяваната хартия. Запозна ме и със сеизмографа, за която цел слязохме в мрачната и тъмна изба (в къщата срещу паметника на Василия Левски), в която е настанен сеизмографът. Избрах две сеизмограми, които утре ще покажа на Князете.

8.XII.1910 г.

Сряда. Вместо 2 взех 3 сеизмограми, от които на първата е отбелязано далечно, чини ми се в Калабрия, катастрофално земетресение. Сеизмографите работят и след като отбележат земетресението. На втората е отбелязано нам далечно (Калабрия) земетресение, като на всичкото място махалото бе излезнало от хартията, та сеизмографът бе престанал да работи. На третата е отбелязано земетресението в София на 6.XII. т. г. сутринта. Часът в 10 бях в двореца. Пред двамата Князе (присъствуваха още майор Куртоклиев, Шауфенбергер и Д. Илков) прочетох кратка (20 мин.) лекция, в която изложих съдържанието на сеизмограмите и устройството на сеизмографа. Княз Борис превеждаше думите ми на френски, за да ги разбере Шауфенбергер. Това ми даде да разбера, че той отлично схвана разказаното от мене. И двамата Князе останаха извънредно доволни от това, което чуха и видяха. Останах на ревизия при Кн. Бориса по география. Г-н Илков разказа с какво е забележително устието на Русенския Лом в новата ни история и повтори част от ученото за реките, които се вливат в р. Дунав.

9.XII.1910 г.

Четвъртък. Днес на обед дома се получи следната телеграма: „9.XII.1910 г. Господин Станимиров, моля, ако сте свободен, елате на допълнителна лекция с Кн. Бориса от 5–6 часа после обема днес. С искрени поздрав, майор Куртоклиев.“ В определеното време бях в двореца. В класния салон на Кн. Борис бяхме с г-н Чилев, когато бързо влязоха и двамата

Князе. Подавайки ми ръка, Кн. Борис говореше: „Колко народ се е събрал на площада пред Народното събрание! Като че ли ще да са търговци, защото същите знамена и плакати видях и вчера, или по-добре завчера, когато социалистите правиха своята манифестация.“ И сега, казах аз, манифестация провеждат пак социалистите. Само че сега манифестация правят *тесните*, а завчера правиха *широките*. „Да, добави Чилев, така гласи обявлението, че днес манифестация правят тесните, ала така е само в обявлението. Същите хора и знамена, които демонстрираха във Вторник, демонстрират и сега.“ Понеже тази страна на въпроса ми е непозната, не казах нищо. „Сигурно ще има речи?“ – запита ме Князът. „Не ще съмнение, казах аз. И завчера не мина без речи.“

30.XII.1910 г.

Четвъртък. В определения час днес се срещнахме с П. Радоев в канцеларията на „Славянска беседа“. Дойде и г-н майор Куртоклиев. Извиних се, че съм закъснял да отида при него, и му представих П. Радоев. Размениха по няколко думи. Пенчо не се сдържа. Попита го: не е ли вече време Князете да почнат да учат танци. „Не, отговори г-н Куртоклиев, те са още много малки.“ Пенчо каза сбогом. Г-н Куртоклиев ми заяви, че Пенчо произвеждал добро впечатление и с държанието си, и с говоренето си. „Ще доложа на Царя, добави той, а после ще видим.“ Дадох му печатно листче, в което Пенчо е отбелязал какви танци преподава и какви са таксите му.

1.I.1911 г.

Събота. Късно снощи, когато вече се обличах, за да отида на бала в „Славянска беседа“, дворецовият стражар ми донесе в запечатан плик два фотографически портрета (големината около 40 см на 30 см) на Князете. Княз Борис пише: „Щастлива и благочестива 1911 година. Борис Търновски“, а Кн. Кирил пише: „Честита нова 1911 година. Кирил Преславски“. Вечера аз пратих на Кн. Бориса телеграфически поздрав. Това, мисля, стига. На Княз Кирила ще поблагодаря в понеделник.

3.I.1911 г.

Понеделник. Случайно отидох в двора на часът в 8 3/4 и влязох в класния салон на Кн. Кирила. Тутакси след мене дойде и Кн. Борис. Каза ми, че е свободен, понеже г-н Илков, който знае защо, не дошъл. Отидохме да превеждаме. Преведохме първите няколко реда от „Майская ночь“ (Гогол). Урока си с Кн. Кирила държах от 9–10 часа. Писах предложения с обяснителни думи. Повторихме двете учени стихотворения. Четохме, преведохме и преподадохме съдържанието (по въпроси) на руски на статията „Страсбургский собор“. От всичко, освен от разбора, разбира се, останах напълно доволен. Часът от 10–11 бях на ревизия при г-р Б. Иванов (геология). Преподавах (на Кн. Бориса) урок за злато, сребро, метали. Князът отлично повторил преподаването му. След урока г-н Иванов подари на Княза един мек отпечатък от една своя работа, на която му помогнали и Князете. Даден му и един екземпляр за Царя. Пред началото на IV урок дойде и Кн. Кирил. Г-н Иванов и нему даде един екземпляр. И трите екземпляра бяха в разкошна подвързия. На мен даде тука приложения екземпляр.

5.I.1911 г.

Сряда. Г-н П. Радев дохожда днес след обед в „Славянска беседа“ да ми благодари за препоръката и да ми се похвали, че г-н майор Куртоклиев му явил, че е назначен за преподавател по танци на Т. Ц. Височества. Не зная с каква цел г-н Куртоклиев изтъкнал пред П. Радов моята препоръка, като казал: „Имаме много да благодариме на г-н Станемиров, който не само че добре Ви препоръча, но и настоя да бъдете назначен именно Вие.“ Дните и часовете за преподаване на уроци още не са определени. Вече си поръчал костюма, който ще бъде платен от двора.

10.I.1911 г.

Понеделник. От 9 1/2 до 10 часа бях на ревизия по география (проф. Д. Илков) при Кн. Кирила. Преподавах му за релефа и климата на Италия. Княз Кирил даде доказателства, че дос-

та познава някои кътове от Ломбардия. На урока по руски език Кн. Кирил писа, прави разбор и превежда предложения с обръщения и безлични предложения. Разборът, разбира се, не беше задоволителен. Князът обаче отлично преведе статиите „Лондона и Парижа XVIII Века“ и „Французкият език в Англия и Русия“. На Кн. Бориса разказах биографията на Антон Павлович Чехов.

Преди малко получих следното писмо: „Господин Станимиров, ако сте получили поздравителна карта от Негово Величество за Новата година и ако не сте му благодарили досега, то не би било зле да Му благодарите с няколко думи, понеже лично да Му благодарите ще бъде много късно. С поздрав, майор Куртоклиев. 10.I.1911 г. София.“ Както отбелязах, аз получих поздравления и благодарих с писмо.

11.I.1911 г.

Вторник. Часът в 10 бях в двора. Запитах г-н Куртоклиев за произхода на снощното писмо. Каза ми, че вчера като се заговорил с г-мата Чилев и Трифонов, разбрал, че те и двамата получили поздравления, ала не отговорили на Царя. Г-н Трифонов даже добавил, че понеже на 6.I. т. г. с телеграма отговорил на Царя за телеграфическия му поздрав по случай на Юрдановден, то това стигало и за Нова година. Г-н Куртоклиев му възложил тутакси да отговори писмено и писал подсецащи писма на всички други професори. От 10–11 ч. бях на ревизия по естествена история при Кн. Бориса. По бележките си в тетрадката си Князът отлично повтори миналия урок. Новият урок (оловото) бе преподаден и записан в тетрадката. На урока по физика г-н Никола Василев накара Кн. Бориса да начертае електрическо звънче тъй, както той мисли, че то е направено. Чертежът бе *почти* верен и обясненията (след коригирането на чертежа) *напълно* верни. После това Князът начерта телеграф. Не знаеше само, че една жица във всяка станция се вкарва в земята. След корекцията даде отлични обяснения.

15.I.1911 г.

Събота. Според изработената от М-Вото на външните работи програма днес часът в 10 1/2 преди обед бе предвидено да се изнесат от зданието на руската легация тленните останки на покойния руски пълномощен министър в София Княз Кирило. Като председател на „Славянска беседа“ и лично познат с покойния аз трябваше да присъствувам на церемонията. Ето защо аз със съгласието на НЦВ Кн. Бориса разположих уроците тъй, че от 8–9 ч. работих с Кн. Кирила, а от 9–10 ч. работих с Кн. Бориса. Кн. Кирил писа безлични предложения, превежда ги и прави разбор. Кн. Борис чете Чеховия разказ „Зеркало“. Запита ме за гяга Цанкова и неговата дейност за покатоличването на българския народ⁸⁴. Разказах му обстойно за тази дейност на гяга Цанкова и му казах, че готвя да му поднеса за рождения му ден две мои книги, от които едната „Учебник по история на българската черква“, в която е изложена дейността на гяга Цанкова. „Ще Ви бъда много благодарен за подаръка“, каза Князът, поблагодари ми за дадените му сведения и добави: „Чакам подаръка Ви.“ „Ще го имате Вечерта на 18 януари т. г.“, казах аз.

След обед часът от 5–7 бях на ревизия при г-н Юрг. Трифонов, който с Кн. Бориса има логика (за дедуктивния метод).

17.I.1911 г.

Понеделник. Часът от 9 1/2 до 10 бях на ревизия по география при Кн. Кирила. Г-н Илков продължи за Италия. Наскоро след като влязох, преповтори преподаването и започна да изпитва. Князът отговори на всички въпроси напълно задоволително. На един от зададените му въпроси Князът отговори, че Италия е едничката държава в Европа, в която остават съвсем малко чужди поданици. Запитах го знае ли в коя държава в Европа чуждите поданици са много повече от собствените ѝ поданици и понеже Князът не знаеше, казах му, че такава държава е Монако. Прег урока с Кн. Кирила г-н майор Куртоклиев ми каза да свърша няколко минути порано, понеже в 11 часа ще има молебен по случай рождения ден

на Княгиня Надежда. Ето защо на урока с Кн. Кирила не писахме. Преведохме статията „Благодарност“, четохме и преведохме статията „Справедливост“. С Кн. Бориса нямах урок.

18.I.1911 г.

Вторник. Почти Всички (Вестници) снощи Вечерта напечатаха едно антрефиле, очевидно дадено от двореца, с което се известяваше, че днес в 10 ч. преди обед в тукашната католическа черква ще се отслужи панихидата за покойната Княгиня Мария-Луиза. Покани няма да има. Реших да отида. По пътя за в черквата отбих се в двореца и дадох следното писмо за Кн. Бориса: „Ваше Царско Височество, позволявам си да Ви поднеса днес, рождения ден на Ваше Царско Височество, по един екземпляр от моите два учебника по обща и българска черковна история, с почитителна молба да приемете този мой поклон и при сгоден случай да прочетете нещо и от тях за попълване на знанията си. Ползувам се от случая да засвидетелствувам на Ваше Царско Височество най-дълбоката си към Вас преданост. София, 18.I.1911 г. Станимиров.“ Заедно с писмото дадох и един „Учебник по историята на християнската черква“, и един „Учебник по историята на българската черква“. И двете книги бяха подвързани в кожа. За подвързията платих двест (9) лева. И двете книги бяха *Второ* издание.

19.I.1911 г.

Сряда. Получих следната покана: „По заповед на Негово Величество Царят маршалът на двора има чест да покани господин С. Станимиров да присъствува на вечерята, която ще се даде в двореца на 20 януарий 1911 г. в 8 часа. Облекло: фрак и декорации. Умолявате се да потвърдите.“ Върху плика написах: „Благодаря. Ще присъствувам. София, 19.I.1911 г. Ст. Станимиров.“

21.I.1911 г.

Петък. Днес часът в 10 преди обед бях на ревизия по география при Кн. Бориса. Преподадено бе за флората в Бъл-

гария. Князът направи доста допълнения, той отлично познава флората на България. А с въпроса за горите е основателно запознат.

24.I.1911 г.

Понеделник. Г-н г-р Борис Иванов говори на Кн. Бориса за зеленика. Оказа се, че наистина не сме могли да го осветлим по този въпрос. А че и не е чудно, това не е моя работа, нито пък е работа на г-н Илков. Нека отбележа, че и сам г-н Иванов, като му заговорих, помисли, че е въпрос за чешира. Сега той се бе приготвил и донесе една ботаника, в която показва на Княза зелениката. Княз Борис чете началото на Чеховия разказ „Недоброе дело“ и преведе прочетеното. Захванах да му чета Чеховия разказ „Дача“, от който му прочетох пет страници. Не довърших, защото не остана време. Князът разказа по руски съдържанието и на двата разказа. От работата останах много доволен.

31.I.1911 г.

Понеделник. Вчера, 30.I.1911 г., стана общо събрание на членовете на „Славянска беседа“. Аз бях преизбран за председател. Тази заран и двамата Князе дойдоха малко по-рано на урок. Когато влизаха в класния салон на Кн. Бориса, аз тъкмо говорех с майор Куртоклиев за преизбирането ми за председател. Княз Борис засмян запитва: „За изборите в „Беседата“ ли? Е, как се свършиха?“ Г-н Куртоклиев побърза да каже, че съм преизбран. Княз Борис ми честити с думите: „Поздравявам Ви. Желая Ви още по-големи успехи.“ Княз Кирил ми честити с думите: „Поздравявам Ви.“ И двамата ми стиснаха ръката. На урока с Кн. Кирила превеждахме. Работата бе много сполучлива.

Княз Борис дойде много рано на урок. Разбрах, че ще иска да ми говори. И наистина, без да сяда на чина си, той ме запитва: „Е, Такев II (г-н Георги Евстатиев) Вчера добре изигра ролята си?“ „Да, отговорих аз, усърдно агитира, тъй че само 10 гласа не са за мене.“ „За кого са?“ „За Ст. Л. Костов, В. Златарски (проф.) и Б. Цонев (редактор).“ „Значи, народня-

ците и сега загубиха в „Беседата?“ Ще Ви намразят, Станимиров, ще Ви намразят. Какви са хора: Червеният кръст е в техни ръце, Книжовното дружество – също, Славянското благотворително дружество – също. Искат и „Беседата“. Те имат на разположение и Гешовите монополи, а следователно и хора със себе си. А вие на какво се облягате?“ Вместо отговор аз, смеейки се, почуках челото си. „А, разбирам“, каза Князът. „Костов, казах аз, вчера произнесе толкова калпава реч, че отблъсна от себе си всички народняци.“ Поиска ми да му предам съдържанието на речта на Костов, което аз и сторих. Когато свърших, часът удари 11 1/2.

След обед пак отидох в двореца да гиря г-н Добровича. Понеже майор Червенаков ми каза, че г-н Добрович е в Народното събрание (разисква се законопроектът за изменението на Конституцията), оставих за Негово Величество следното писмо: „Ваше Величество! Вземам смелостта да доложа на Ваше Величество – почетен член на „Славянска беседа“, че вчера, 30.I. т. г., след обед стана общо редовно събрание на членовете на „Славянска беседа“, в което, след изслушването отчета, приемането бюджета за 1911 година и решаването на ред въпроси аз бях преизбран за председател на „Славянска беседа“.“

2.II.1911 г.

Сряда. Получих от Негово Величество следния отговор: „Двореца, София. 1 февруари 1911 г. Драгий ми Ст. Станимиров, със задоволство узнах от писмото Ви за Вашето преизбиране за председател на „Славянска беседа“. Вам е позната симпатията, с която следя развитието на „Беседата“, та като виждам, че да я ръководите през текущата година сте повикан пак вие, чиято преданост към интересите ѝ Ми е добре известна, аз сърадвам, както „Беседата“ със сполучливия ѝ избор, така и Вас с направената Ви чест. Всегда Вам благосклоний Фердинанг“ (подписът е собственоръчен).

7.II.1911 г.

Понеделник. С Кн. Бориса захванахме с четене. Той про-

чете половин страница от разказа „Верочка“ от Чехов. Продължих четенето до стр. 148.

8.II.1911 г.

Вторник. Нощес, часът около 2, изпратих следната телеграма: „София, двореца. Нейно Величество българската Царица Елеонора. Във високотържественния ден на Ваше Величество поднасям Ви сърдечните поздравии мои и на господа професорите на ТЦ Височества. Искрено благопожелаваме на Ваше Величество здраве и благоденствие. Станимиров.“ Изпратих тази телеграма направо от „Славянска беседа“, гето бях на „нощна вечеринка“.

9.II.1911 г.

Сряда. Получих от Царицата следната телеграма отговор: „Г-н С. Станимиров. Сърдечно благодаря Вам и колегите Ви за любезните поздравии по случай празника ми. Елеонора.“

Бях на ревизия по алгебра. Княз Кирил, както винаги, работи бавно. Сега обаче той работи сигурно, даде доказателства, че разбира не само материала по алгебра, а и *таблицата по умножението*. Той дори наум деди и събира правилно. При Все това дядо Василчо му се кара, или по-добре, бе груб с него. Аз гледах и се убеждавах, че сръдната на дядо Василчо е съвсем безпричинна. Запита го кои уравнения се наричат *рационални*. Князът се затрудни да отговори. Очевидно бе смутен от грубостта на дядо Василчо. Предложих да се напише едно рационално уравнение и гледайки го, Князът да отговори на зададения въпрос. Продуктува се уравнението. Князът го прегледа внимателно и отговори на зададения му въпрос.

В класния салон на Кн. Бориса дядо Василчо, сочейки работената от Кн. Бориса на урока по рисуване картина (тя представлява част от класния салон на Кн. Бориса и черната дъска, пред която стои дядо Василчо с тебешира в ръка), каза на г-на Чилева: колко ме обичат Князете. Настояха и аз ща не ща, дойдох да позирам да ме нарисуват, защото искали да ми направят един подарък за спомен. На урока с Кн. Бориса забелязах,

че и Кн. Борис твърдо знае таблицата за умножение и също така умножава и събира *много* свободно. Вероятно занимавали са се и двамата Князе специално с тези работи. Доскоро те не ги знаеха твърдо. И на този урок не се мина без конфуз.

В междучасието г-н Чилев разказваше историята на архивата на Раковски. Кн. Борис ни завари тъкмо в края на разказа. Пуска да му разкажем за какво говорим. Предагог му съдържанието на разказа, който завърших с думите: „Г-н м-р Моллов не убедил Народното събрание да му отпусне 20 000 лева за откупуването на тази архива, а пък в бюджета си не намерил потребната му сума.“ „Заслужава, каза Князът, да му се каже „туква с туква“.“

12.II.1911 г.

Събота. Княз Кирил дойде на урока, пеейки. Дали има някакво значение отсъствието на Царя от София? От урока с него останах много доволен: Князът и писа, и преведе, разбор направи много добре. Прочетохме и преведохме Лермонтовото стихотворение „Ангел“. Дадох кратки сведения за Лермонтова. Изложих съдържанието на стихотворението. Започнахме да разучаваме стихотворението наизуст. От 9–10 часа бях на ревизия по българска история. Князът повтори преподаденото му за Цар Петра. Слуша разказа за русите (Светослава) в България и четеше откъси от историята на Лъв Дякона.

След обед от 5–7 часа бях на ревизия при Кн. Бориса. Г-н Трифонов направи повторение на почти всичко учено по логика и с това завърши преподаването по този учебен предмет. Князът е усвоил не особено много, но все пак доста нещо. Г-н Чилев, след като завърши обясненията си за езика на Херодота, пристъпи към четене на VII книга от историята на Херодота. Князът не четеше особено свободно, но преведе доста задоволително.

15.II.1911 г.

Вторник. Тъкмо бях се заловил с монографията „Духовни училища“, дойде стражарят от V полиц. участък и ми съоб-

щи, че по телефона съобщили да отида в двора, разбрах, че е за урок. От 9–10 имах урок с Кн. Кирила (Вместо г-н Н. Василев, който е болен). Останах много доволен. Заучихме наизуст стихотворението „Ангел“. От 10–11 бях на ревизия по география при Кн. Бориса. Г-н Илков разбрал, че го канят за урока при Кн. Кирила, та за Кн. Бориса не бе приготвил нов урок. Повториха за климата и флората на България. Това не беше урок, а беседа, в която Князът взе живо участие.

21.II.1911 г.

Понеделник. От 9–10 часа бях на ревизия по алгебра при Кн. Бориса. Дядо Василчо и този път се сконфузи: той не може да реши една задача. По едно време, след като дълго се мъчи и не направи нищо, покани Княза да седне и започна да обяснява, че е работено правилно, но че кой знае защо, не излиза нищо. Дядо Василчо едва ли не искаше да каже, че причината на несполуката му са интригите на присъстващите в класния салон (аз и майорът). Князът на 2–3 пъти многозначително ме поизгледа.

28.II.1911 г.

Понеделник. Бях на ревизия по география при Кн. Кирила. Г-н Илков преподава за Сирия и Месопотамия. Кн. Кирил повтори както новия урок, тъй и ученото за Мала Азия. Отговорът му бе напълно задоволителен. Снощи в двора имало вечеря, та тази заран от 8–9 часа Князете не са имали уроци. След излизането на г-н Илков в класния салон на Кн. Кирила дойде г-н майор Куртоклиев и ме помоли да си поговорим. Каза ми, че занятията ще се продължават до края на м. май т. г., но господа професорите не могат да разчитат на всичкото време за занятия. От една страна, и тази година ще празнуваме и двата (католическия и православния) Великден, а че може би Князете да отидат на лов. Възможно е даже Кн. Борис да отиде за късо време и зад граница. Ще трябва зарад туй да се поканят господа на заседание, да се види кому колко още остава да преподава и да им се каже, че трябва

така да се разпоредят с учебния материал, че да могат до края на м. май т. г. да завършат с Кн. Бориса всички материал за VII клас. Казах му, че заседанието може да стане утре, 1.III., Вторник, часът в 6 след обед. Възползувах се от случая да му поговоря за дяда Василча. „Вие, казах аз, и сам виждате, че при последните три ревизии той беше неготов.“ „Малко търпение, отговори той, ще се свърши и това.“

1.III.1911 г.

Вторник. Заседанието, за което ми говори вчера майор Куртоклиев, не се състоя. След панихидата в „Св. Крал“ ходих в двореца да се разпиша. Днес по православния календар е именият ден на Княгиня Евдокия. Поставен бе един лист, на който бяха се разписали около 50–60 души. Аз се разписах почти в края на втората страница.

2.III.1911 г.

Сряда. От 8–11 часа преди обед правих ревизия при г-н Юрдан Трифонов. По *етика* (при Кн. Бориса) г-н Трифонов говори за съвестта. Урокът бе по-скоро беседа, в която Князът взе живо участие. А на урока по български език преподаваше твърде много неща за старата сръбска, чешка и полска литератури. Кн. Кирил слуша урок за памет и припомняне. При повторението каза доста за видовете памет и условията за припомняне. Г-н Куртоклиев ми съобщи, че заседанието ще стане в петък.

4.III.1911 г.

Петък. Днес по обед дворецовият стражарин донесъл у дома покана за заседание. В 5 1/2 часа отворих заседанието, от което отсъствува само Г. Евстатиев. Струва ми се, че той не е бил поканен. Съобщих на господарата, че учебната година ще свърши на 31 май тази година, но че не трябва да изпускаме изпредвид, че цял месец от времето ще прекараме в празници: ще празнуваме и католическия, и православния Великден, и още и други някои дни. Поканих господарата да го-

ложат кой ще успее да мине учебния материал и кой не. Господата г-р Б. Иванов (естествена история), ИлкоВ (география) и В. Василев (математика) заявиха, че те ще успеят всичко да привършат. Г-мата Юрг. Трифонов (етика и бълг. език), ИВ. Попов (бълг. гражданска и черковна история), Никола Василев (физика) и П. Чилев (латински език) заявиха, че те ще успеят да преподават учебния материал, но няма да успеят да го повторят. Г-н Чилев добави, че по гръцки език е малко назад. Говорихме само за Кн. Бориса, понеже с Кн. Кирила ще се работи още две години. Аз резюмирах казаното. Всички потвърдиха, че работата с Кн. Бориса наистина отива отлично. Заседанието се вдигна часа в 6 1/4.

5.III.1911 г.

Събота. Снощи Князете с Царя били в Народния театър на първото представление на операта „Борислав“, та тази сутрин станали късно. Нека да отбележа следното. Пред урока между другото забелязах на Кн. Бориса, че липсва картината „Класният салон на Кн. Бориса“. „Дадох я, каза Князът, на дядо Василча.“ „Добре сте сторили, казах аз, щом като [сте] нарисували на нея и портрета на г-н Василев („на дядо Василчо“, поправи ме Князът). „След като го нарисувах, каза ми, че тази картина би била за него един много добър спомен за честитите от живота му дни. Разбрах, че иска да му я подаря. Вчера след урока му я подарих.“

6.III.1911 г.

Неделя. Нейно Величество Царица Елеонора и Князете Борис и Кирил присъствуваха в салона на „Славянска беседа“ на първото тържествено заседание на Българската академия на науките (така се преименува Българското книжовно дружество в София)⁸⁵.

17.III.1911 г.

Четвъртък. Снощи часът около 7 един стражар дойде да ми съобщи да отида тази заран в двора за уроци с

Принцовете. Така заповядали от двореца по телефона. Часът в 8 тази сутрин бях в двореца, дето имах уроци по руски с Кн. Кирила (8–9) и с Кн. Бориса (9–10). С Кн. Кирила писахме, прежеждахме и правихме разбор на предложенията. Завършихме синтаксиса на простото предложение. От писането и разбора останах доволен. Щом ме видя, Кн. Борис ме запита защо съм така парадно облечен. Защо вори ме за новото министерство. „Татко ми, каза Князът, е много доволен, че така се свърши кризата. Той е особено доволен от такта, благоразумието и патриотизма на г-на г-ра Данева. Когато всичко се бе разклатило, когато вече имаше опасност, че няма да може да се състави коалиционен кабинет, тогава г-р Данев направи всичко възможно и коалиционният кабинет се състави.“⁸⁶ Пита за новите министри: Франгя⁸⁷, Д. Христов⁸⁸ и П. Абрашев⁸⁹. Разбрах, че доста познава и тримата (Д. Христов бил малко нервозен, Абрашев учен, писател). Мнението му е, че те са хора работливи. Той вярва, че тези господа ще изпълнят дълга си. Не може да се начуди как С. С. Бобчев⁹⁰ се е осмелил да се нагърби с Министерството на просветата. Хвали Т. Тодоров*, но мисли [че] той [трябва] повече да съържа езика си. Часът беше вече без 20 мин. десет, когато аз, не помня за кой ли път, прелистих книгата, за да му дам знак, че трябва и да работим. „Още две минути, каза Князът, и ще започнем.“ После продължи: „Много лошо впечатление ми направи Гешов с *имота* си. Не е тактично от негова страна да използва подобни случаи за удовлетворяване на личните си амбиции.“⁹¹

Пропуснах да отбележа и следните отзиви на Кн. Бориса: „Генерал Николаев подал оставка, разбира се, ще подаде, как сега ще служи под началството на ген. Никифорова⁹² (новия военен м-р), когато го вчера го караше да подаде оставка и не предвиди в бюджета суми за заплатата му. Въобразявам си какво ще бъде въщи: г-жа Рада ще си захвърли перуката и ще направи ей така из салона (при тези думи Князът завърта едната си ръка около другата. Искаше да изрази мисълта, че г-жа Рада ще разхвърли и почули всичко, което се намира в

*Теодор Теодоров.

салона). Ами Кольо, *малкият министър на Войната*? Той е добър за ротен командир в Брезник, а пък баща му го причислил към Генералния щаб.“

28.III.1911 г.

Понеделник. С Кн. Бориса четохме Пушкиновата „Полтава“. Прочетохме до средата на Втората песен. Дошлите столични вестници явяват, че нощес (значи през нощта на 27 срещу 28 март т. г.) Князете Борис и Кирил минали през Костенската гара на път за Пловдив!

3.IV.1911 г.

Неделя. Днес Князете празнуват Великден. Тази заран изпратих на Кн. Кирила следната телеграма: „Пловдив. Двореца НЦВ Кн. Кирил Преславски. Христос Воскресе, Княже! Поздравявайки сърдечно Вас и Августейшите Ваши сестри ТЦВ Княгините Евдокия и Надежда със светлия празник на Христовото Възкресение, аз искрено Ви желая със здраве, весело и безгрижно да отпразнувате този празник. Станимиров.“ На Царя и Царицата поздравя не пратих. Смятам, че е по-добре тях да поздравя на нашия Великден. Нали те са владетели на православна държава.

18.IV.1911 г.

Понеделник. Уроци нямаше. Князете са на екскурзия в Цариград и околностите му.

14.V.1911 г.

Събота. И двамата Князе дойдоха много рано. Бяха в класния салон на Кн. Бориса. На урока с Кн. Кирила само четохме. Князът доста е отвикнал от работа. От 9–10 часа бях на ревизия по българска история. Княз Борис доста добре повтори миналия урок. Повторихме съдържанието на четеното от „Полтава“. Князът го помни, като че е четено Вчера. Довършихме Втората част и захванахме третата. Преведохме някои пасажки. Часът от 11 говорихме с Куртоклиева за зрелостния изпит

на Кн. Бориса. Ще се доложи на Царя след завръщането му. И той вижда, че е безсмислено да се иска от Княза изпитът, особено пък да се продължи учението му до декемврий т. г. „Възможно е, каза той, Княз Борис да отиде да следва висше образование в странство, но е възможно да се образова и тука във Висшето училище. Негово Величество още не е взел окончателно решение. Сегашните занятия възможно е да се продължат до 5.VI. т. г., когато възможно е Кн. Борис да замине за Лондон и да присъствува на коронацията на английския Крал.“*

15.V.1911 г.

Неделя. Дворцовият стражар ми донесе да прочета и разпиша една записка, която гласи: „15.V.1911 г. Известявам на г-да професорите, че класните занятия с Техни Царски Височества се преустановяват за неопределено време. Майор Куртоклиев.“

Пропуснал съм да отбележа, че още в началото на разговора ни в събота Кн. Борис ме запитва получил ли съм изпратената ми от него пощенска карта от Цариград. Изказах му своето съжаление, че не съм я получил. „Вярвам, добавих аз, че тя е открадната. Кои не би искал да има автограф на българския престолонаследник?“

25.V.1911 г.

Сряда. Часът около 7 после обeda, когато аз бях на разходка, дворецовият стражар донесъл у дома циркулярна записка, с която майор Куртоклиев съобщавал, че от утре занятията ще се захванат в 8 часа сутринта, а след обед от 2 1/2 ч. Това значи, че Князете са се завърнали.

26.V.1911 г.

Четвъртък. Часът в 9 отидох в двореца да видя Князете. Оказа се, че дядо Василчо бил на Панчарево, та наложи се да гойда [аз] на урок. Майора го нямаше. Разпоредих: г-н Трифонов да остане на урок с Кн. Кирила, с когото от 8–9 рабо-

*Става въпрос за коронацията на Крал Джордж V.

тил г-н Шауфенбергер, а аз останах при Кн. Бориса. Дочетох-ме „Полтава“.

Князът останал много доволен от разходката си. На 1 или 5 юний ще замине за Лондон.

След урока говорих с майора за изпитите на Кн. Бориса. Замолих го да поиска от всеки преподавател сведение за доклада до Царя. Дадох му следните въпроси: останал ли е от миналата година учебен материал; предаден през учебната 1910–1911 година учебен материал; частно за Кн. Кирила колко учебен материал е останал и какъв срок е необходим за довършването му. Частно за НЦВ Кн. Бориса: смятате ли го подготвен да следва във висше училище.

Забележка: сведенията за всекиго от Князете да се напишат на отделни листове.

28.V.1911 г.

Събота. Г-н Куртоклиев ми каза, че говорил с г-н Илков и с дядо Василчо за зрелостния изпит на Кн. Бориса. Те и двамата се изказали за изпита. „Обществото, казал дядо Василчо, с нетърпение чака да чуе какъв изпит е издържал бъдещият български Цар. Всеки ден сума приятели ме питат кога ще се захванат изпитите.“ Майорът вече се убедил, че за задоволяване интереса на обществото Князът трябва да държи изпити.

30.V.1911 г.

Понеделник. Ако и да е голям празник (Св. Дух), имаме занятия. По поговорката: „Мързеливите по вечеря се разработват.“ След първия урок заварих в класния салон на Кн. Бориса Илкова, Н. Василева и Куртоклиева. Илков замоли да поговорим за зрелостното свидетелство на Кн. Бориса. Казах му: моето мнение Ви е известно, кажете Вашето. Изказа пълна готовност още днес да подпише зрелостното свидетелство на Кн. Бориса, защото досега не бил имал други ученик, когото толкова малко да е контролирал и за когото с такава сигурност да би могъл да каже какво и колко знае. „Князът отлично знае преподадения му материал по география.“ Г-н Н. Василев, като

преповтори думите на г-на Илкова, доба̀ви, че е неуместно да се прилагат и спря̀мо Кня̀за Всичките формалности, толкова повече, че действащата наредба за зрелостните изпити дава право да се издават зрелостни свидетелства на отлични ученици, като се освободят от всякакви изпити.

31.V.1911 г.

Вторник. Дядо Василчо взе вчерашните си уроци. Не разбрах защо дядо Василчо толкова настоява да иска повторение по математика. Днес повтаряха и Кня̀зът да̀де напълно задоволителни отговори, макар че повтореното е учено преди месец. От 9–10 часа бях на ревизия при г-ра Б. Иванова. Говори за ледниковия период и за появата на човека. След урока забелязах да не б̀жде толкова категоричен в твърденията си за произхода на човека от маймуната.

1.VI.1911 г.

Сряда. От 8–9 бях на ревизия при Кн. Бориса. Г-н Трифонов повтори част от ученото по етика. Урокът има форма на беседа, в която Кня̀зът взе голямо участие. Днес са последните часове на гимназиалните занятия на Кн. Бориса. На излизане г-н майор Куртоклиев ми да̀де трис̀та и тридесет (330) лева възнаграждение за уроците по руски език през м. а̀прил–май. За директорстването ми не стана нито дума. Какво има, че съм ръководил средното образование на Престолонаследника без всякакво възнаграждение... Има си хас да б̀жда награден с някой орден: „ц̀рвули няма, гайда иска“, или още по-добре „на гол корем пишови“.

Г-н майор Куртоклиев разпратил въпросите ми с писмо от 26.V. Днес ми преда̀де и отговорите. Ще започна да пиша третия (и последен) доклад за Царя.

6.VI.1911 г.

Понеделник. Докладът ми е готов. Пратих на г-на Добровича следното писмо: „София, 6.VI.1911 г. Уважаеми г-н Добрович. На 1.VI.m. г. се прекратиха учебните занятия на Техни Цар-

ски Височества, Августейшите синове на Негово Величество Царя. Аз вече имам на ръка рапортите на всички господа професори за работата им през изтеклата учебна година. Готов е и докладът ми за Негово Величество. Понеже Негово Царско Височество Княз Борис Търновски следваше в седми клас, аз намирам, че е необходимо лично да доложя на Негово Величество за резултатите от занятията на Негово Царско Височество, при който случай да се обсъди и въпросът за зрелостното Му свидетелство.

Моля Ви, уважаеми г-н Добрович, доложите на Негово Величество, че аз най-почтително моля, ако и Негово Величество намери това за потребно, да бъде приет на доклад от Негово Величество, ако е възможно, преди заминаването му за Търново. Ползувам се от случая да Ви засвидетелствувам отличната си почит. Вам предан, Станимиров.“

На 9.VI. т. г. се открива V Велико народно събрание за изменение на Конституцията. Негово Величество ще отиде в Търново, дето ще заседава В.Н. събрание.

8.VI.1911 г.

Сряда. Получих от г-н Добровича следното писмо: „Двореца. София. 8.VI.1911 г. Уважаеми господин Станимиров. В отговор на писмото Ви от 6.VI. чест ми е да Ви явя, че Негово Величество Царят ще Ви приеме на доклад след завръщането Му от Търново. С отлична почит: Стр. Добрович.“

9.VI.1911 г.

Четвъртък. Тази заран пратих доклада си в канцеларията на тайния кабинет на Негово Величество с молба да го препишат с машина. Днес се коронясва английският Крал Георг V*. Княз Борис отиде да присъства на тържеството.

*Джордж V.

ВМЕСТО ПОСЛЕСЛОВ

Учебните занятия на Княз Борис продължават от края на октомври до края на декември (Колега) 1911 г., но с по-лека програма, като учителите с няколко урока изпълняват норматива за броя на часовете, предвидени в Първа мъжка гимназия. Князът преминава и курс по българска църковна история с преподавател С. Станимиров. Паралелно с това се провеждат заседания на преподавателския състав и се обсъждат въпросите къде, кога и дали да се провежда зрелостен изпит. Обществеността живо следи обучението и в пресата се появяват ласкави или критични статии. На 2 януари 1912 г., под председателството на министър Стефан С. Бобчев, в МНП се провежда заседание на преподавателите от Дворцовото училище. Целта е да се вземат решения относно средното образование на Княз Борис и издаването на зрелостно свидетелство.

В протокола на заседанието е написано следното:

„На 19-и октомври 1908 год. преподавателите на *Негово Царско Височество* се събраха на първо заседание, в което, след като се разпределиха учебните часове помежду им, реши се, в течение на пет дни всеки един от преподавателите да провери познанията на Княза. На 24-и същия месец 2-да преподавателите се събраха на второ заседание. От докладите им стана ясно, че по едни предмети *Негово Царско Височество* е завършил всичко, що трябва да се изучи в IV клас, а по други – това, което се минава в III клас.

Реши се: а) *Негово Царско Височество* да се смята за ученик от V класически клас, а материалът по Български език, Латински език и Математика (по които предмети Княз Борис може да се счита за ученик от IV клас) да се разпредели по такъв начин, щото през първите две учебни години да се преподаде всичко, което трябва да се мине по тия предмети в IV, V и VI класически класове, и б) преподаванията да стават по програмата, изработена от бившия министър на Народната Просвета г-н г-р Иван Шишманов – програма, която напълно отговаря на тази за Държавните класически гимназии, като се прибавят Рисуване, Дескриптивна геометрия и Хигиена и като се разшири обемът на Руски, Френски и Немски езици и География. Прие се Руски език и География да се преподават с по два урока, а Френски и Немски езици с по пет урока седмично за всеки клас.

Преподаванията са ставали по следния ред: В началото на всеки учебен час преподавателят е изпитвал Княза по един или повече минали уроци, преподавал е нов урок, било изцяло, било по части, и тутакси се препитвал върху предаденото. По такъв начин често пъти урокът е имал форма на беседа, в която Князът е вземал активно участие.

В течение на учебната година Ръководителят е правил много често ревизии, след които в повечето случаи е конферирал с 2-да преподавателите върху преподадения материал, начина на преподаването, показанията от Княза успех и нуждите на по-нататъшното преподаване. Той с удоволствие констатира как отговорите на Княза винаги са давали да се разбере, че препода-

геният материал е усвоен във възможния най-голям обем и че заниманията са вървели с надлежната заинтересуваност. Успешният вървеж на преподаванията се е дължал между другото и на това, гдето Князът винаги е бил внимателен към преподаването му, вежлив и почитителен към г-да преподавателите си, на които е било драго да работят с него.

Учебната година по някои предмети е захващала към средата на месец октомврий и занятията тогава са ставали обикновено в „Евксиноград“, а по всички [останали] предмети – в началото на месец ноемврий. Преподаванията са завършвали винаги в края на месец май [...].

В края на всяка учебна година г-да преподавателите са давали доклади, в които са констатирали между другото, че успехът по техния предмет е отличен. Въз основа на тия доклади Ръководителят е изработвал доклад до Негово Величество Царя.

След като получи тия сведения, г-н Министърът постави въпроса къде трябва да се произведе изпитът за зрелост и да се издаде зрелостно свидетелство на Негово Царско Височество.

Прочете се чл. 362 от Закона за Народното Просвещение. Констатира се, че Частната на Негово Величество гимназия отговаря на всички искания на закона, защото е основана със знанието на г-на Министъра на Народното Просвещение, който е изработил и програмата ѝ, има пълен курс на средно училище, в нея се прилага програмата на класическите народни гимназии, преподаванията стават на български език и обучението се е водило от учители, одобрени от Министерството на Народното Просвещение, и въз основа на всичко това се изказа единодушно мнение, че изпитът за зрелост трябва да се произведе в самата тая гимназия, в присъствието на Министерски делегат, и свидетелство за зрелост да се издаде от преподавателите на тая гимназия, конституирани в комисия за зрелостен изпит.

Г-н Министърът заяви, че той е съгласен с решението на Съвета и че счита г-да преподавателите конституирани в комисия за произвеждане зрелостния изпит на Негово Царско Височество, под негово председателство, като делегат на Министерството. След това той покани г-да преподавателите да му докладват поотделно за успеха на Негово Царско Височество по преподаваните от тях предмети.

От обстояните изложения на преподавателите се констатира, че по предметите Църковна (обща и българска) история, Български и Старобългарски език, Литература (всеобща и българска), Руски език, Латински и Гръцки езици, Френски и Немски езици, Гражданска история (българска и всеобща), География (обща и отечествена), Математика, Физика и Космография, Естествена история, Химия, Психология, Логика, Етика, Рисуване и Дескриптивна геометрия успехът е отличен. Същевременно се изтъкна, че по Физика, Естествена история, География и Рисуване обемът на преподаването и отлично усвоеното далеч надминава предвиденото в програмите, тъй като Князът по тия предмети се е показал с особени способности и заинтересуваност.

Като изслуша тия доклади, г-н Министърът постави на разискване след-

ния въпрос: Трябва ли и по кои предмети да държи Князът изпит за Зрелост?

Напомни се забележката към § 13 на правилника за зрелостен изпит в гимназиите, която гласи: „Абитуриенти, които са показали отличен успех по всички предмети от горния курс за всеки клас отделно, се освобождават от всякакъв изпит, писмен или устен, и в свидетелството им се отбелязва, че са освободени от изпит. Предвид на констатирания отличен успех на Княза, Зрелостната комисия единогласно реши:

1. Ученикът Негово Царско Височество Престолонаследникът Княз Борис Търновски да се освободи от всякакъв – писмен и устен, изпит за зрелост.

2. Да му се издаде свидетелство за зрелост, в което да се отбележи, че Князът е освободен от зрелостен изпит поради отличния си успех.

3. Поведението и прилежанието му да се отбележат от бележката „примерно“.

След всичко това г-н Министърът на Народната Просвета произнесе следната резолюция:

„Въз основа на всичко гореказано, въз основа на чл. 362 от Закона на Народното Просвещение, като взимам предвид, че Негово Царско Височество Престолонаследникът е прекарал в продължение на три и половина учебни години целия курс на класическа гимназия, тъй както се изисква от законите на Царство България, а по някои предмети е минал повече от това, което се изисква от един ученик, свършил класическа гимназия; като взимам предвид, че Височайшият ученик е показал пълно отличие по всички предмети; че за този успех своевременно са бивали давани нужните бележки и са представляни надлежните доклади по принадлежност; че следователно съгласно споменатия член от Закона за Народното Просвещение и съответните параграфи на правилника за зрелостен изпит, Негово Царско Височество Престолонаследникът може да се счете за напълно отговарящ на условията, за да получи зрелостно свидетелство, без да бъде подложен на изпит за зрелост. Като взимам всичко това предвид, напълно одобрявам горе изложените решения на комисията да издадем зрелостно свидетелство на ученика Негово Царско Височество Престолонаследника Княз Борис Търновски.“

Заседанието се закри в 7 и 1/2 часа след обяд. [...]”

*Съкратен е текстът с имената на присъстващите и въвеждащите думи на Станимиров. - Вж. НА БАН, ф. 10 к, оп. 1, а. е. 16, л. 129–133.

БЕЛЕЖКИ

1. **Куртоклиев, Никола Ганчев** (28.08.1869, Сопот – 9.09.1938 г., София) – един човек, който посвещава целия си живот в служба на царското семейство, като изминава пътя от адютант до маршал на двора. Н. Куртоклиев завършва Военното училище в София, където получава отлична военна подготовка. Владее френски и немски. През 1895 г. е назначен за възпитател на Княз Борис. През 1913 г. е произведен в чин подполковник и е аташиран като адютант на Княза. При възкачването на Цар Борис III на престола през 1918 г. Куртоклиев става маршал на двора. Изпълнява вярно и предано своите задължения до май 1934 г., когато излиза в пенсия. През май 1935 г. е произведен в чин генерал-майор от запаса.

2. След студентската демонстрация при откриването на Народния театър на 4 януари 1907 г. е подписан указ, с който се затваря Висшето училище, уволнени са всички професори, доценти и лектори. В края на м. май с. г. на тяхно място са назначени преподаватели от софийските гимназии, без да се спазва изискването за ценз и научна продукция. Това са т. наречените „нови професори“.

3. **Шишманов, Иван Д.** (22.06.1862 – 22.06.1928) – професор, литературен историк, фолклорист, министър на просветата (1903–1907 г.).

4. През 1896 г. каравелисткото крило на Либералната партия приема името Демократическа. Неин основател, идеолог и лидер е Петко Каравелов. От 16 януари 1908 до 16 март 1911 г. Демократическата партия е на власт с министър-председател Ал. Малинов.

5. **Мушанов, Никола Стойчев** (12.04.1872 – 10.05.1951) – виден деец на Демократическата партия, министър на просветата (ян. 1908 – септ. 1910 г.), на вътрешните работи (1910 – март 1911, 1918–1919 г.), министър-председател (1931–1934 г.).

6. **Дякович, Владимир Иванов** (1864–1929) – учител и обществен деец. Завършва Болградската гимназия и Новорусийския университет в Одеса. Работи като учител в Лом, Търново, Плевен, Русе, Шумен, Солун, а от 1894 г. – в София. Деец на Демократическата партия.

7. **Протич, Андрей Димитров** (8.11.1875 – 3.11.1959) – археолог, изкуствовед, академик. През 1908–1912 г. е началник на Културното отделение при Министерството на народното просвещение.

8. **Попов, Иван Стоянов** (1872–1962) – учител. Роген в Пещера. Средно образование получава в Пловдивската класическа гимназия. Завършва история във Висшето училище в София (1893–1896 г.). Учител в Пловдив, в Първа софийска мъжка гимназия и във Военното училище. Главен инспектор по история в МНП; автор на учебници по стара история и методика на преподаването по история.

9. **Чилев, Перикли** (26.10.1864 – 26.02.1925) – учител. Роген в Крушево. Завършва Солунската гимназия и класическа филология в Атинския университет. Работи като учител в Крушево, Битоля, а от 1 септ. 1894 г. в София.

Член е на Македонския научен институт.

10. **Евстатиев, Георги** (1.12.1876 – 23.11.1923) – художник, известен живописец и портретист. Роден в Ст. Загора. Учи живопис в Академията за изящни изкуства във Флоренция и Рим, специализира в Париж, Лондон и Мюнхен. Учител в Ст. Загора и София.

11. **Трифонов, Юрдан** (28.12.1864 – 16.04.1949). Роден в Плевен. Завършва Славянска филология във Висшето училище. Учител в Търново и София. Преподавател във Военното училище (1900–1908 г.), член на БАН, секретар и председател на историко-филологическия клон на БАН (1936–1938 г.).

12. **Василев, Васил Кирилов** (10.10.1849 – 23.05.1923). Роден в Болград. Завършва Физико-математическия факултет на Новорусийския университет в Одеса. От 1878 г. е преподавател по физика и математика във Военното училище. Член на БАН, един от основателите на физико-математическото дружество в София.

13. **Илков, Димитър** (25.03.1868 – 02.1954). Роден в Трявна. Учи история и география в Прага и Хале. От 1889 г. назначен за учител в Първа софийска мъжка гимназия, а от 1 септ. 1904 г. – във Военното училище. От 1929 г. работи като чиновник в Картографския институт в София. Издава географски Атлас на България и книгата „Принос към историята на Стара Загора“.

14. **Иванов, Борис** (1.02.1880 – неизв.). Роден в Прилеп. Завършва естествена история във Висшето училище в София и химия в Германия. Специализира ботаника в Бернския университет (1904–1906 г.). Учител в Трета мъжка гимназия в София.

15. **Богданов, Димитър Георгиев** (20.01.1882 – неизв.). Роден в Чепеларе. Служи в Лейбгвардейския полк. Възпитател на принц Кирил. От 1 ян. 1906 г. е произведен в чин поручик.

16. Отнася се за ангажиментите на Царя във връзка с признаването на независимостта на страната.

17. **Ришельо, Арман Жан дю Плеси** (1585–1642) – френски държавен деец, представител на абсолютизма, кардинал.

18. **Екзарх, Александър Стоилов** (1810/1812 – 27.09.1891) – просветител, журналист, възрожденски деец, редактор и издател на „Цариградски вестник“, дипломат.

19. **Георгиев, Юрдан** [Попгеоргиев, Йордан Ганев] (6.01.1869 – 2.11.1921). Завършва история във Висшето училище в София. Специализира в Лайпциг. Работи като учител, уредник на Народния музей в София, директор на Етнографския музей (1910–1911), автор на учебници, краеведски и др. изследвания.

20. **Ораховац, Петър Петров** (30.01.1857 – 6.05.1922) – лекар, общественик, деец на Демократическата партия, един от основателите на Българския лекарски съюз.

21. **Одоевский, Александър Иванович** (1802–1839) – руски поет, декабрист.

22. **Рюрик (Рюриковичи)** – династия на руски князе, потомци на великия киевски княз Игор.

23. **Бонев, Петър** (23.10.1873 – неизв.) – лекар. Завършил медицина в Лион

(Франция). Преподава естествена история и завежда ученическата амбулатория като учител-лекар.

24. **Дрангар (Дрангаров), Владимир** – началник на канцеларията на Царя до декември 1934 г.

25. **Елеонора Ройс-Кьостриц** (1860 – 11.09.1917), Българска Царица (1908–1917).

26. **Савов, Сава П.** (5.12.1864 – 10.04.1940) – генерал-лейтенант, флигел-адютант на Цар Фердинанд. Участва във Войните 1885, 1912–1913, 1914–1918 г. Министър на Войната (юни – ноем. 1918 г.). В края на 1918 г. минава в запаса.

27. **Малинов, Александър Павлов** (21.04.1867 – 20.03.1938) – политически и държавен деец, лидер на Демократическата партия от 1903 до 1934 г. Министър-председател (1908–1911, 1918, 1931 г.).

28. **Чапрашиков, Стефан Георгиев** (15.04.1874 – 14.10.1944 г.) – дипломат, търговец на тютюни. Получава средно образование в Търговското училище в Свищов и Първа софийска мъжка гимназия. Завършва право и политически науки в Сорбоната (Париж) с докторат. От 1897 до 1918 г. (с малки прекъсвания) е на дипломатическа работа. През 1908 г. е личен секретар на Цар Фердинанд I.

29. **Туманский, Василий Иванович** (1800–1860) – руски поет, на дипломатическа служба от 1823 до 1846 г.

30. **Ляпчев, Ангел Тасев** (30.11.1866 – 8.11.1933) – политически и държавен деец, един от лидерите на Демократическата партия и Демократическия съговор, министър на финансите (1908–1911), министър-председател (1926–1931).

31. **Николаев, Данаил Цонев** (18.12.1852 – 29.08.1942) – генерал. Участва в Сръбско-българската война 1885 г. Военен министър (1886–1887, 1907–1911 г.), председател на Върховния македонски комитет (1895–1897 г.).

32. **Тасев, Михаил** (1864 – 26.02.1920) – политик, деец на Демократическата партия, министър на вътрешните работи (ян. 1908 – септ. 1910) и на обществените сгради, пътища и съобщения (септ. 1910 – март 1911 г.).

33. **Славейков, Христо Петков** (30.01.1862 – 8.11.1935) – държавен деец, общественик, публицист, член на Демократическата партия, председател на XIV ОНС (юни 1908 – септ. 1910 г.), министър на правосъдието (септ. 1910 – март 1911 г.).

34. На 22 септ. 1908 г. Българското правителство отхвърля турския васалитет и обявява независимостта на страната. За да признае този акт, турското правителство предявява искането България да заплати 429 млн. зл. лв. и да върне Източна Румелия „в положението ѝ преди Съединението“. След продължителни преговори Турция се съгласява да намали паричните компенсации, както и териториалните отстъпки. През февр. 1909 г. руското правителство предлага на Високата порта: 1. Турция да се откаже от териториалните си претенции. 2. От своя страна Русия се съгласява да опрости 125 млн. фр. от контрибуцията, която Турция ѝ дължи след войната 1877–1878 г. 3. В продължение на 75 г. под формата на заем България да изплати на Русия 82 млн. зл. франка. С руското предложение се изглажда конфликт

тът между България и Турция.

35. **Папников, Стефан Георгиев** (12.04.1858–30.05.1920) – генерал, Военен и политически деец; министър на Войната (1899–1903 г.), министър на Външните работи (1908–1910 г.), пълномощен министър в Русия (1906, 1910–1912 г.).

36. **Костов, Стефан Лазаров** (30.03.1879–27.09.1939) – граматург, етнограф, председател на „Славянска беседа“ (1905–1909 г.), уредник (1909–1924 г.) и директор (1924–1939 г.) на Етнографския музей.

37. **Добрович, Страшимир** (15.03.1856–11.1943). Завършва право във Виена, служи в кабината на Ал. Батенберг (1881–1883 г.), а от 1 ян. 1896 г. в продължение на 28 години е началник на тайния кабинет на Княз/Цар Фердинанд и началник на царската канцелария.

38. **Салабашев, Иван Петров** (7.01.1853–14.06.1924) – държавник, финансист, член на БАН, министър на финансите (1888–1890, 1892–1894, 1908–1910 г.), пълномощен министър във Виена (1910–1914 г.).

39. **Клементина, Княгиня** (1817–16.01.1907) – последно дете на френския крал Луи Филип, майка на Цар Фердинанд.

40. **Мария-Луиза** (7.01.1870 – 31.01.1899) – Принцеса на Бурбон и Парма, съпруга на Княз Фердинанд (1893–1899), майка на князете Борис и Кирил и на Княгините Евдокия и Надежда.

41. **Струков, Александър Петрович** (1840 – неизв.) – генерал-майор, участник в Руско-турската война 1877–1878 г., адютант на главнокомандващия Н. Николаевич.

42. В. „Ден“ (ноем. 1903 – авг. 1923 г.) – първоначално е неофициален орган на Прогресивнолибералната партия, а по-късно на Обединената Народно-прогресивна партия. Със силна проруска ориентация, негов редактор (до 1912 г.) е В. Т. Велчев.

43. **Велчев, Велчо Тодоров** (08.1867 – 7.11.1957) – журналист, публицист, редактор и сътрудник на В. „Прогрес“, „Ден“, „Мир“, „Слово“, сп. „Летописи“ и др.

44. В. „Време“ (ян. 1908 – дек. 1909 г.) – неофициален орган на Демократическата партия. Редактори: Ал. Гиргинов, Г. Калинков, Вл. Дякович.

45. **Кутинчев, Куно В.** (12.09.1851 – неизв.) – учител в Пловдив и София, директор на Първа мъжка гимназия в София (1893–1899 г.), на Софийската девическа гимназия (1903–1908 г.).

46. В. „Пряпорец“ (юли 1898 – май 1932) – орган на Демократическата партия. Редактори: К. Арсениев, А. Ляпчев, В. Пасков и др.

47. Отнася се за Закона за народното просвещение от февр. 1909 г. (известен като „закона Мушанов“), който отменя закона на Ив. Шишманов от февр. 1906 г.

48. **Христов, Александър Павлов** (20.03.1872 – 1951) – български физик, член-кор. на БАН, завършил физико-математически факултет в Лайпциг, проф. от 1920 г.

49. **Гогол, Николай Василевич** (1809–1852) – руски писател.

50. **Доситей, митрополит Самоковски** (Димитър Стойчев) (5.01.1837 – 1907) – член на Светия синод и негов председател (1892–1901 г.).

51. Става въпрос за райхлиновото и еразмовото четене.
52. През април 1909 г., след неуспешен опит за преврат против младотурското правителство, султан Абдул Хамид II (1842–1918) е детрониран. Младотурците издигат на престола брат му Мехмед V.
53. **Петров, Рачо П. Стоянов** (12.02.1861 – 22.01.1942) – генерал, военен и политически деец, министър на войната (1887, 1894–1896 г.), министър-председател (1903–1906 г.), военен губернатор на Македония (1914–1918 г.).
54. В. „**Камбана**“ (окт. 1907 – юни 1935 г.) – информационен вестник, издаван от дейците на БРСДП (ш. с.) Кр. Станчев, Гр. Чешмеджиев, Гр. Василев.
55. В. „**Българан**“ (ян. 1904 – юни 1909 г.) – хумористично-сатиричен вестник, редактиран от Ал. Кипров, Ал. Божинов, Хр. Силянов, Ел. Пелин.
56. **Изнатий Рилски** (Христо А. Панов) (8.04.1846 – 12.02.1920) – духовник, учител, писател, ректор на Самоковската семинария, редактор на в. „Селянин“ („Съветник“), сп. „Български църковен преглед“, автор на църковни книги.
57. **Василий, митрополит Доростоло-Червенски** (Васил Михайлов) (1847 – 24.01.1927). Следва богословие на о. Халки и философия в Хайделберг. Прото-сингел на Русенската митрополия, а от 1898 до 1927 г. – Доростоло-Червенски митрополит. На него е поверено духовното възпитание на Княз Борис.
58. **Григорий, митрополит Доростоло-Червенски** (Георги Немцов (1828 – 16.12.1898) – духовник, деец на църковно-националните борби, член на Синода на Българската православна църква, член на БДК, подпредседател на I ВНС (1879 г.).
59. **Йоан Екзарх** (IX-X в.) – старобългарски писател от Преславската книжовна школа, преводач. Негово най-значимо произведение е „Шестодневът“.
60. Руско-японската война (1904–1905 г.) се води за разделяне на зоните на влияние между Русия и Япония. Руската флота претърпява тежки поражения при Порт Артур и Цушима. С подписания през септ. 1905 г. Портсмутски договор се слага край на войната.
61. На 27 юни 1709 г. в битката при Полтава руската армия под командването на Петър I нанася тежко поражение на шведите (Карл XII).
62. **Станимиров, Стефан** (8.04.1886 – 12.10.1912) – възпитаник на Първа софийска гимназия. Завършва правни науки в Гренобъл. Специализира в Париж, където получава докторат. Син на автора на „Дневника...“.
63. **Власаков, Стоян, Николов** (1879–1948) – публицист, един от редакторите на в. „Реч“ (ян. 1908 – ноем. 1913 г.). Вестникът е основан с финансовата помощ на индустриалеца Сл. Славоу и е с пронародняшка ориентация.
64. **Мърквичка, Иван** (Ян Вацлав) (24.04.1856 – 16.05.1938) – живописец, чех по произход, пръв директор на Рисувалното училище в София (1896–1909 г.), професор по живопис.
65. **Митов, Борис Ангелов** (11.01.1891– 6.07.1963) – художник, професор по живопис.
66. **Спирков, Илия** (неизв.) – завършил право с докторат, софийски адвокат, общински съветник (1915–1918 г.) от листата на Радославистката партия.
67. **Пешев, Петър Иванов** (27.07.1858 – 19.01.1931) – юрист, политик и

общественик, деец на Либералната партия, министър (1884–1887, 1894, 1899–1900, 1913–1918 г.).

68. Данев, Стоян Петров (28.01.1858 – 30.07.1949) – политически и държавен деец, лидер на Прогресивнолибералната партия, министър (1901, 1918–1920 г.), министър-председател (1901–1903, 1913 г.).

69. Теодоров, Теодор Иван (27.03.1859 – 5.08.1924) – политически деец и държавник, един от водачите на Народната и Обединената Народнопрогресивна партия, министър (1896–1899, 1911–1913 г.), министър-председател (1918–1919 г.).

70. Реклю, Жан-Жак Елизе (1830–1905) – френски географ, социолог, професор в Брюкселския университет.

71. Сементовски-Курцло, Димитрий К. (1861–1911) – руски дипломатически агент и пълномощен министър в София (1907–1911 г.).

72. Стоянов, Алекси Стоянов – адютант в двореца, по-късно генерал от свитата на Цар Борис III.

73. Александър I Карагеоргиевич (4.12.1888 – 1934) – Крал на Югославия (1921–1934 г.).

74. Каравелова, Екатерина Великова (21.10.1860 – 1.04.1947) – публицист, педагог, деятел на женското движение.

75. Апостолов, Никола (1866 – 1952 г.) – министър на просветата (март 1907 – ян. 1908 г.) и на железниците (септ. 1913 – март 1917 г.).

76. Шауфелбергер, Констан – възпитател на Княз Борис и негов преподавател по френски. Остава в двореца до края на Първата световна война.

77. Едуард VII (1841–1910) – английски крал (1901–1910 г.).

78. От 24 до 28 юни 1910 г. в София се провежда поредният Славянски конгрес на политически и научни дейци от шест славянски държави. Издига се идеята за славянска солидарност и сближение, за засилване на славянското културно и икономическо единство.

79. Отнася се за Сръбско-българската война 1885 г., в която българската армия успява да отблъсне сръбското нападение и да извоюва решителни победи по цялата фронтова линия. По този начин тя бляскаво защитава Съединението на Източна Румелия с Княжество България.

80. Майселдорф – генерал-адютант, Барон, главен управител на Руския Червен кръст.

81. Тошев, Стефан (1859–1924) – генерал, участник във войните 1877–1878, 1885, 1912–1913, 1914–1918 г.

82. Вацов, Спас (18.05.1856 – 2.02.1928) – метеоролог, климатолог, сеизмолог. Член на БАН. Основател и първи директор на Държавната метеорологична станция (1890–1928 г.).

83. Записаните от сеизмограф зигзагообразни линии при земетресение.

84. Търсейки пътища и средства за създаване на независима българска църква през декември 1860 г. Драган Цанков, заедно с Йосиф Соколски и други българи, подписва уния с Римокатолическата църква. Унията просъществува кратко, тъй като не намира привърженици сред българите.

85. През 1908 г. председателят на Българското книжовно дружество

Иван Ев. Гешов дарява 120 хил. лв., като изплаща неговия ипотечен дълг към БНБ и позволява на дружеството да стане независимо научно учреждение. През март 1911 г. БКД тържествено се прогласява за Академия на науките.

86. На 16 март 1911 г. се сформира коалиционно правителство от Прогресивнолибералната и Народната партия с министър-председател Иван Ев. Гешов.

87. **Франзя, Антон** (1856 – 1917 г.) – юрист, деец на Прогресивнолибералната партия, председател на XII ОНС, министър (1911–1913 г.).

88. **Христов, Димитър** (1871 – 1944 г.) – журналист, общественик, деец на Прогресивнолибералната партия, министър (1902–1903, 1911–1913, 1924 – 1930 г.).

89. **Абрашев, Петър** (1866–1930) – юрист, професор по гражданско право, публицист, член на Прогресивнолибералната партия, министър (1902–1903, 1911–1913 г.).

90. **Бобчев, Стефан Савов** (20.01.1853 – 8.09.1940) – юрист, професор, славяновед, публицист, обществен деец, член на БАН, председател на Славянското дружество (1903–1940 г.). Член на Народната партия, народен представител, министър (1911–1912 г.), пълномощен министър в Петербург (1912–1913 г.).

91. Вероятно се отнася за това, че Иван Ев. Гешов става универсален наследник на Евлоги Гешов (а не държавата) и че само той може да контролира всички разходи от завещанието за благотворителни цели.

92. **Никуфоров, Никуфор** (1858–1935) – генерал-лейтенант, участник в Сръбско-българската война 1885 г., български дипломатически агент и пълномощен министър в Берлин (1904–1910 г.), военен министър (1911–1913 г.).

СЪКРАЩЕНИЯ

ВЦВ	– Ваше Царско Височество
г-н	– господин
д-р	– доктор
Кн.	– княз
М-во	– Министерство
МНП	– Министерство на народното просвещение
м-р	– министър
мин.	– минута
н. с.	– нов стил
ст. ст.	– стар стил
ТЦВ	– Техни Царски Височества
НВЦ	– Негово Величество Царя
I С.Д.Д.Г.	– Първа софийска държавна девическа гимназия
I С.Д.М.Г.	– Първа софийска държавна мъжка гимназия
II С.Д.М.Г.	– Втора софийска държавна мъжка гимназия

БЕЛЕЖКИ НА ИЗДАТЕЛСТВОТО

НЯКОИ ДАННИ ЗА ЦАРСКОТО СЕМЕЙСТВО, ОТНАСЯЩИ СЕ ДО ВРЕМЕТО, ОПИСАНО В ДНЕВНИКА

(Принцеса) Княгиня Клементина Орлеанска (1817 – 16 февруари 1907), дъщеря на френския Крал Луи Филип, братовчедка на английската Кралица Виктория, майка на първия Цар от Третото българско царство Фердинанд I и баба на Цар Борис III. Личност с определено влияние сред европейските аристократични фамилии от времето, описано в Дневника.

(Княз) Цар Фердинанд I, (26 февруари 1861 г., Виена – 10 септември 1948, Кобург – Германия), роден Принц Фердинанд Сакс-Кобург-Готски. Внук на последия френски крал, племенник на английската Кралица Виктория, братовчед на белгийското и испанското кралско семейство, племенник на Кобургския Херцог, баща на Цар Борис III. Тридесет години от историята на България са свързани с неговото управление.

На личните му усилия и инициативи България дължи забележителния си стопански и административен напредък, постигнат през мирните години от края на XIX и началото на XX век. Това са преди всичко проектирането и строежът на модерни за онова време пътища и железници, както и реорганизиране на училищата по европейски образец. По негово време са модернизирани и здравните служби, правосъдието, държавната администрация и армията по най-напредничавите за времето си модели.

С личния принос на Цар Фердинанд I се събират, изграждат и институционализират ботаническата и зоологическата градина, а София се сдобива с модерен университет, опера и театър, като започва да прилича на истинска европейска столица.

До ден днешен всеки, посетил страната ни, се възхищава от великолепието на „Евксиноград“ с неговите градини и тераси, окичени с екзотични растителни и дървесни видове, но колко хора знаят, че Цар Фердинанд I лично е събирал и проектирал (заедно с водещ френски архитект пейзажист) това великолепие от природна даденост и човешко въображение. Малко се знае също така, че Цар Фердинанд I е бил сериозен учен и изследовател натуралист, специалист по ботаника. Провел е няколко експедиции в Южна Америка и Северна Африка, които откриват редица неизвестни растителни видове и редки пеперуги, наречени на негово име „ferdinandi“. Резултатите от тези успешни

експедиции са документирани от Фердинанд в рапорт, писан на латински език, добре известен на специалистите по флората и фауната на тези области. Цар Фердинанд I знае отлично френски, немски, латински и старогръцки, а също английски, руски, италиански, унгарски, турски и дори албански. Увлеча се от музика, много цени Вагнер и при редовните си посещения на фестивала в Байройт поддържа близки отношения с вдовицата му.

(Принцеса) Княгиня Мария-Луиза Бурбон-Пармска (7 януари 1870 г. – 31 януари 1899 г.) е потомка на френски и сицилиански крале и пармски херцоzi. Дъщеря е на Дук Роберт де Бурбон-Пармски и на Мария-Пиа де Бурбон-Неаполска. Княгиня Мария Луиза е високоинтелигентна и образована жена (възпитана от австрийски гувернанти в Швейцария), владее пет езика, свири добре на пиано и отлично рисува. Почива много млада, когато бъдещият Цар на България, Престолонаследникът Княз Борис Търновски е едва петгодишен.

(Княгиня) Царица Елеонора фон Ройс-Кьостриц (1860 г. – 11 септември 1917 г.) е втората съпруга на Цар Фердинанд I и доведена майка на Цар Борис III, Принц Кирил Преславски и княгините Евдокия и Надежда. Тя е препоръчана за съпруга на Цар Фердинанд I лично от руския императорски двор. Царица Елеонора е високообразована аристократка (българска царица от 1908 г. до 1917 г.), притежаваща изключителни човешки качества като състрадание и човеколюбие, които проявява през Руско-японската война като милосърдна сестра в Манчжурия. Тя успява да внесе в царското семейство и в двореца необходимото спокойствие и женска мекоতা, които толкова липсват на младия Княз Борис, на Принц Кирил и сестрите им Княгиня Евдокия и Княгиня Надежда. Въпреки че Царица Елеонора му е втора майка, Княз Борис храни към нея много топли и нежни чувства.

Цар Борис III е роден на 30 януари 1894 година като Княз Борис Клемент Роберт Мария Пий Станислав Търновски. Почива на 28 август 1943 година при неизяснени обстоятелства, но погребението му се превръща в демонстрация на всенародната почит към неговата личност.

Руският Император Николай II е негов кръстник в православната вяра.

Княз Борис Търновски е коронован за Цар на България на 3 октомври 1918 година. Знае отлично френски, немски, руски, латински и старогръцки. Според познавачи той рисува доста добре, нещо, което може би е наследил от майка си (ученик е на известния български художник Георги Евстатиев). Повече подробности за неговото образование и възпитание могат да се

намерят в Дневника, който държите в ръцете си.

Още преди пълнолетието си Цар Борис (тогава още Княз) е сред официалните гости при коронацията на Крал Джордж V в Лондон, където е награден със звезда и лента на Викторианския кръст лично от Краля. Влизането му още съвсем млад в голямата европейска политика е ознаменувано и от тържествения официален прием при президента на Франция Фалиер, който го награждава с Големия кръст на ордена на Почетния легион (Legion d'Honneur). Пак по времето, описвано в Дневника (т.е. преди да навърши осемнадесет години), му е оказана честта да присъства на имперските маневри в Русия, едно наистина грандиозно Военно събитие.

След завършване на средното си образование и в годината на неговото пълнолетие в негова чест е организирана безпрецедентна за тогавашната балканска политика „среща на върха“. В София се събират Престолонаследниците на Сърбия, Гърция, Черна гора и Румъния, както и Великият руски Княз Андрей, австрийският Ерихерцог Карл-Алберт, пруският Принц Леополд и представители на почти всички европейски правителства и аристократични фамилии.

Принц (Княз) Кирил Преславски е роден на 5 ноември 1895 г. Той е разстрелян на 3 февруари 1945 г. след скалъпените процеси на „Народния съд“. От 9 септември 1943 г. до 9 септември 1944 г. е регент и всъщност Временен държавен глава на Царство България през изключително събоносната за страната ни и за света година.

Принц Кирил Преславски получава същото образование както Цар Борис III. Владее немски, френски и руски, а също така латински и старогръцки. Като млад се увлича от техника, локомотиви, ветроходство и водомоторен спорт.

(Принцеса) Княгиня Евдокия Сакс-Кобург-Готска е родена на 17 януари 1898 г. в София и починава на 4 октомври 1985 г. в замък „Фридрихсхафен“ (Германия). Още през 1913 г. заедно със сестра си (Принцеса) Княгиня Надежда основават благотворителна организация за подпомагане на сираци. Княгиня Евдокия остава неомъжена и отдава целия си живот на благотворителна дейност в полза на онеправданите от съдбата.

(Принцеса) Княгиня Надежда Сакс-Кобург-Готска (Херцогиня Вюртемберг) е родена на 30 януари 1899 г. в София и починава на 15 февруари 1958 г. в Щутгарт. През 1934 г. се омъжва за Вюртембергския херцог Албрехт Ойген.

СЪДЪРЖАНИЕ

**ВМЕСТО ВЪВЕДЕНИЕ
ДУМИ НА ИЗДАТЕЛЯ...7**

**БИОГРАФИЧНИ БЕЛЕЖКИ
ЗА АВТОРА НА ТОЗИ ДНЕВНИК...11**

**ПРЕДГОВОР
ДНЕВНИКЪТ НА СТАНИМИР СТАНИМИРОВ
И УЧЕНИЧЕСКИТЕ ГОДИНИ
НА ЦАР БОРИС III И ПРИНЦ КИРИЛ...13**

**ПЪРВА ЧАСТ
„НАЙ-ПОСЛЕ МОИТЕ МЕЧТИ СЕ ОСЪЩЕСТВИХА“ ...23**
Първа учебна година (1908 – 1909)

**ВТОРА ЧАСТ
АЗ ПОСТАВИХ УЧЕБНИТЕ ЗАНЯТИЯ НА КНЯЗЕТЕ НА
ТАЗИ ПОЧВА, НА КОЯТО ИСКАХ...127**
Втора учебна година (1909 – 1910)

**ТРЕТА ЧАСТ
ДОКЛАД ДО НВ ФЕРДИНАНД I ЗА УЧЕБНАТА
1909/1910 ГОДИНА...208**

**ЧЕТВЪРТА ЧАСТ
„ВИЕ НАЙ-ВЕЧЕ ОТ ВСИЧКИ НАПРАВИХТЕ ЗА
УМЕСТНОТО РАЗВИТИЕ И ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО
НА СИНОВЕТЕ МИ“...221**
Трета учебна година (1910 – 1911)

ВМЕСТО ПОСЛЕСЛОВ...258
БЕЛЕЖКИ...261
СЪКРАЩЕНИЯ...267
БЕЛЕЖКИ НА ИЗДАТЕЛСТВОТО
НЯКОИ ДАННИ ЗА ЦАРСКОТО СЕМЕЙСТВО... 268

ДНЕВНИК

НА СТАНИМИР СТАНИМИРОВ
ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО
НА ЦАР БОРИС III
И ПРИНЦ КИРИЛ

Първо издание

Съставители: ст.н.с. г-р Веска Николова
и Елена Нончева

Художник: Петър Добрев

Редактор: Цветан Старейшински

Коректор: Станка Митрополитска

Цена 14 лева

ул. „Владйска“ № 10, тел. 02 52 91 52
087 610 722

ИЗДАТЕЛСТВО



СТАРЕЙШИНСКИ



Авторът на тези ценни записки Станмир Попстефанов Станимиров е уважаван деец на българската просвета и българската православна църква. През 1894 г. по настрояване на Екзарх Йосиф, Станимиров става ректор на Цариградската духовна семинария. През 1914 г. е секретар на Светия синод, а през 1908 г. Цар Фердинанд му поверява образованието на синовете си Княз Борис Търновски и Принц Кирил Преславски. Бил е също така и директор на Народната библиотека, на Етнографския музей, а от 1909 г. до 1920 г. е председател на „Славянска беседа“.

